

HAL
open science

Rex Dacie / regina Dacie. Contribuții la studiul ideologiei monarhice daneze la finele Evului Mediu

Dan Ioan Muresan

► **To cite this version:**

Dan Ioan Muresan. Rex Dacie / regina Dacie. Contribuții la studiul ideologiei monarhice daneze la finele Evului Mediu. 2019. hal-02373442

HAL Id: hal-02373442

<https://hal.science/hal-02373442>

Preprint submitted on 29 Jan 2020

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Dan Ioan Mureșan

Rex Dacie / regina Dacie.

**Contribuții la studiul ideologiei monarhice daneze la finele Evului
Mediu**

Raport preliminar de cercetare

Forma finală a textului, depusă editorilor în decembrie 2019,
apare în preprint-ul din 7 ianuarie 2020,
care nu a mai fost publicat

*Rex Dacie / regina Dacie. Contribuții la studiul ideologiei monarhice daneze la finele Evului
Mediu*, în : Macarie Motogna, Mihai Hasan, Victor Vizauer (éds.), *Cel care a trecut făcând bine –
Nicolae Edroiu*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2019, p. 65-163.

Parte a proiectului “Migrating Dacia”

© Toate drepturile rezervate – Dan Ioan Mureșan 2019

Orice reproducere, în întregime sau parțială, sub orice formă, este interzisă fără
autorizația prealabilă a autorului.

**CEL CARE A TRECUT FĂCÂND BINE
NICOLAE EDROIU**

**Volum îngrijit de
Arhim. dr. Macarie MOTOGNA
Dr. Mihai Florin HASAN
Dr. Victor VIZAUER**

Colecția

Școala Ardeleană de Istorie

Editura Școala Ardeleană, 2019
Cluj-Napoca, str. Mecanicilor nr. 48
Redacția: tel. 0364-117.252; 0728.084.801
e-mail: office@scoalaardeleanacluj.ro,
redactie@scoalaardeleanacluj.ro
Difuzare: tel./fax 0364-117 246; 0728.084.803
e-mail: difuzare@scoalaardeleanacluj.ro,
esadifuzare@gmail.com
www.scoalaardeleanacluj.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ISBN 978-606-797-476-8

Imagine coperta I: *Nicolae Edroiu – Portret 2014*, pictor Liliana Marin;
Imagine coperta IV: Mitropolitul Bartolomeu Anania al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului
și academicianul Nicolae Edroiu în anul 2008, în Catedrala din Cluj-Napoca.
Editor: Vasile George Dâncu
Corectură: Mihai Florin Hasan, Victor Vizauer
Tehnoredactare și copertă: Larisa Crăciunaș

CEL CARE A TRECUT FĂCÂND BINE
NICOLAE EDROIU

Volum îngrijit de
Arhim. dr. Macarie MOTOGNA
Dr. Mihai Florin HASAN
Dr. Victor VIZAUER

Cluj-Napoca, 2019

CUVÂNT DE ÎNCEPUT

La 7 decembrie 2019 Domnul Academician Nicolae Edroiu împlinește 80 de ani. Folosim timpul prezent pentru că Domnia Sa, ca un creștin adevărat doar a plecat, a trecut spre casa Tatălui Ceresc, urmând cu credincioșie îndemnul Fiului: „Să nu se tulbure inima voastră; credeți în Dumnezeu, credeți și în Mine. În casa Tatălui Meu multe locașuri sunt. Iar de nu, v-aș fi spus. Mă duc să vă gătesc loc. Și dacă Mă voi duce și vă voi găti loc, iarăși voi veni și vă voi lua la Mine, ca să fiți și voi unde sunt Eu”. *Ioan*, 14; 1-3.

A plecat la Domnul pe 10 ianuarie 2018, după o zi obișnuită de muncă, iar Atotputernicul, în nemărginita-i milostenie și răsplată pentru cei buni și drepti, l-a luat la Dânsul într-o fărâmitură de timp, neostenindu-l cu dureri și teamă, cu recapitulări dureroase și autocompătimiri, fără ca pentru cei din jur să aducă povară și osteneală. A trecut în cealaltă parte a vieții, cea lipsită de efemer și plină de duh bun și pentru care, în modul cel mai *cu minte*, a trudit toți cei 78 de ani, o lună și trei zile, făcând bine și aducând bine în viața celor cu care s-a întâlnit, intersectat și comunicat.

Cei care l-au întâlnit pe parcursul carierei Sale instituționale și academice au avut, indiferent de deceniul în care a avut loc cunoașterea, aceeași constantă apreciere și idee despre Nicolae Edroiu: om care emană bunătate și seamănă bunătate. Pentru toți cei care l-au avut profesor sau conducător de instituție bunătatea Sa era proverbială, continuă și inepuizabilă. Balanța sufletului Domniei Sale înclina mereu spre cel care-i cere sprijinul, cu toate că acest sprijin putea să aibă un cost emoțional sau instituțional. Academicianul Nicolae Edroiu a avut, în arhitectura sufletului său, această dimensiune nu numai ca o componentă congenitală, ci și ca un reflex desprins dintr-o experiență de viață care asumă șase decenii din viața academică clujeană și românească.

După o copilărie în care idilicul primei vârste s-a împletit cu dramatismul transformării patriei în țară sfâșiată și sfârtecată teritorial, obligându-L la un refugiu aproape bidecenal ce-l rupea de lumea moșilor din care provenea pe parte maternă, la finalul unei adolescențe brașovene trăite cu o seriozitate asumată și matură, a devenit student al Universității „Babeș”, apoi în scurt timp „Babeș-Bolyai”, unde s-a specializat în istoria universală avându-i ca îndrumători pe „nemuritorii” Constantin Daicoviciu, David Prodan și Ștefan Pascu. Fiecare dintre cei trei a văzut și deslușit dintru început, dincolo de prezența fizică remarcabilă, maturitatea și sagacitatea studentului Nicolae Edroiu, disponibilitatea acestuia de a fi cheagul comunității studențești și interfață cu corpul academic. S-a decis, așadar, la nivelul cel mai înalt al Facultății și Universității, investirea de încredere în viitorul membru al Academiei Române, prin ascensiunea, pe temei de merite personale, la nivel profesional și apoi politic. Nicolae Edroiu va deveni lider politic la nivelul studenților, apoi al corpului universitar al Facultății și în cele din urmă al întregului Cluj universitar.

Timp de aproape trei decenii, tânărul, apoi experimentatul Nicolae Edroiu va marca, cu echilibrul său și cu dăruirea sa față de semeni, viața publică academică clujeană dintr-o postură mult râvnită și de responsabilitate comunitară care-i va oferi, într-un context social și politic anxios, cheia spre a face bine și a distribui binele în jurul său.

La vârsta de 40 de ani, în 1979, va fi numit în vârful ierarhiei universitare clujene drept conducător politic al acesteia, fiind responsabilul cursului pe care universitățile din Cluj îl luau în dinamica evoluției în următorul lustru. Nu a fost puțin lucru având în vedere că toți cei care au fost atinși de aripa ocrotitoare a universităților clujene, între 1979-1984, au trecut prin filtrul bunătății instituționale a lui Nicolae Edroiu. Semnificativ este că, dintru începutul acestui parcurs

instituțional, investiția de autoritate și de încredere a fost atât de puternică încât la aceeași vârstă, de 40 de ani, a fost decorat cu Ordinul „Steaua Republicii Socialiste România”. Și pentru că Nicolae Edroiu nu a uitat niciodată lecția copilăriei și a devoțiunii față de Țară și Biserică, în aceeași ani, ai măririi politice în partidul-stat, publica în *Îndrumătorul bisericesc al Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului* studii mature, valabile și astăzi, necompromise nici ideologic, nici științific (Nicolae Edroiu, „Viața socială și organizarea bisericească a locuitorilor din Dâbâca – județul Cluj în secolele IX-XIV”, *Îndrumător Bisericesc* – 1978, Editat de Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, 1978, p. 228-231; Dr. Nicolae Edroiu, „Ioan Rațiu (1828-1902)”, *Îndrumător Bisericesc* – 1979, Editat de Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, 1979, p. 185-188). Demonstra astfel, prin exemplul său normal, pe care-l putem evalua greșit drept curajos, că o carieră universitară și politică poate fi construită pe adevărul genuin al românității transilvane crescute de Biserică, și că a onora Biserica, în plin regim ateocrat, este o datorie de la care un istoric autentic nu se poate sustrage.

Achitându-se cu conștiința împlinită de mandatul de lider politic al lumii universitare clujene, în anul 1984 a fost numit, fără a parcurge etape intermediare, prorector al Universității „Babeș-Bolyai”, poziție în care a fost reconfirmat, din nou, în 1989. A urmat un lustru greu de administrație universitară, în care neputințelor economice și sociale ale vieții publice li se putea opune doar gândul cel bun, transpus în fapte așijderea, iar Nicolae Edroiu, dincolo de a fi moderatorul vieții universitare – ca prorector responsabil cu partea educativă –, din Alma Mater Napocensis, s-a străduit să înlesnească, atât cât era posibil, truda cadrelor didactice și ale studenților într-o lumină cunoașterii.

Sfârșitul anului 1989 și tăvălugul politico-social asociat mai mult sau mai puțin unei revoluții, l-au obligat pe Nicolae Edroiu la o perioadă de reflecție și de asumare a unei poziții de retragere publică după ce a gestionat, în decembrie 1989-ianuarie 1990, tranziția vieții universitare de la „Babeș-Bolyai” către o nouă administrație. Timp de un deceniu activitatea lui Nicolae Edroiu se va concentra exclusiv pe viața de catedră și de facultate, ajutând studenții și cadrele didactice care avuseseră carierele înghețate să promoveze pe treptele ierarhiei academice. Cu toate că tentațiile ierarhiilor noi administrații de stat și pluripartinice nu l-au ocolit, a preferat să decline orice ofertă, cu conștiința că și-a făcut datoria, iar cei pe care i-a crescut instituțional, merită să accedă la demnitățile pentru care se califică.

La exact un deceniu de când asumase un profil exclusiv științific i-a fost comunicat faptul că Academia Română, prin Secția de Științe Istorice și Arheologie, are nevoie de experiența Domniei Sale, de cunoștințele și de metoda de lucru prin care se impusese în istoriografia națională. A fost ales ca urmaș firesc al academicianului Ștefan Pascu, sub tutela căruia își începuse și dezvoltase cariera. Obligat să iasă din zona de confort în care se retrăsese, Nicolae Edroiu acceptă să slujească cu devoțiune cel mai înalt for științific al țării și, prin colaborarea cu eminentul istoric Camil Mureșanu, reușește să impună pe parcursul unui deceniu Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române drept cel dintâi institut de cercetare istorică a țării. În momentul în care academicianul Mureșanu a decis să se retragă din viața instituțională, în anul 2007, a devenit firesc ca direcțiunea Institutului „George Barițiu” să-i revină lui Nicolae Edroiu. În el, ca și în predecesorul său direct, reverbera o întreagă tradiție instituțională ce îmbrățișa un secol de evoluție istoriografică transilvană de la Ioan Lupaș, Alexandru Lapedatu trecând prin David Prodan și Ștefan Pascu.

În cei peste 11 ani în care a condus cea mai titrată instituție de cercetare istorică academică transilvană, Nicolae Edroiu a demonstrat cu prisosință ceea ce îl caracterizase în anii în care deținuse înaltele demnități universitare clujene: bunătatea, disponibilitatea, echilibrul, omenia pe care creștinul autentic o emană în mod natural. Oricine a avut nevoie de un sfat, de un gând, de o vorbă care să germineze bine și bunătate a găsit-o în biroul care a fost al lui Ioan Lupaș, Ștefan Pascu și apoi al lui Nicolae Edroiu.

Bunătatea Academicianului Nicolae Edroiu nu rămâne nerăsplătită. Volumul acesta, care înmănușează studii și cercetări ale unor colaboratori mai vechi sau mai noi, nu e decât o modalitate modestă de a arăta, cum anume, grăuntele sădit de Dumnezeu continuă să rodească în conștiințele unor discipoli ce au stat sub acoperământul bunătății Sale. Aceștia, cu recunoștință pentru toate cele dăruite, semnează acest cuvânt la împlinirea a 80 de ani de la venirea Dânsului în lume.

Cluj-Napoca, 7 decembrie 2019

Arhim. dr. Macarie Motogna
Dr. Mihai Hasan
Dr. Victor Vizauer

NOTĂ TEHNICĂ

– Editorii informează că toate punctele de vedere incluse în studiile publicate în acest volum reprezintă opinii științifice ale autorilor. Acestea nu au fost îngrădite sub nicio formă, reponsabilitatea academică incumbând în totalitate semnatarilor studiilor.

– Citatele din interiorul acestui volum cu trimitere la Sfânta Scriptură au ca referință editorială *Biblia sau Sfânta Scriptură: versiune diortosită după Septuaginta*; redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2001 și ediții succesive.

– Veșmântul editorial al studiilor redactate în limbi străine a fost respectat în varianta în care a fost transmis de autori.

REX DACIE / REGINA DACIE. CONTRIBUȚII LA STUDIUL IDEOLOGIEI MONARHICE DANEZE LA FINELE EVULUI MEDIU

Dan Ioan Mureșan*

§ 1. *Cuius est Dacia?* Invenția pontificală a Daciei nordice; § 2. *Re de Dacia* – monarh baltic sau pontic? Mărturia lui Francesco Filelfo; § 3. Imperiul septentrional al Daciei; § 4. *Archiregnum / archirex* al Daciei; § 5. Duci și voievozi de la marginile Sfântului Imperiu Roman al Națiunii Germane; § 6. Marșul triumfal spre Roma (*Romzug*) al regelui creștin al Daciei: 1474; § 7. *Camera papagalului* și misterul rozei de aur de la 1475; § 8. *Regina Daciei* la Roma: 1475 și 1488; § 9. Enigma „dacilor bavarezi”; § 10. *I Libri commemoriali della repubblica* și „Dacia venețiană”; § 11. Sfârșitul Daciei baltice § 12. De la Dacia baltică la Dacia pontică

§ 1. *Cuius est Dacia?* Invenția pontificală a Daciei nordice

Este demn de notat faptul că, în istoriografia daneză, conceptul de *Dacia* ca desemnare a Danemarcei medievale este un dat elementar, care ține de domeniul evidenței. În consecință, problema originii, sensului și destinului acestui toponim de origine danubiano-pontică strămutat, în mod totuși atât de straniu, în spațiul baltic, practic nu se pune. Bibliografia subiectului este prin urmare exiguă: toate referirile, când se fac, consistă în mod concret în trimiterea la o voce realizată în 1957 de marele medievist Jarl Gallén, într-o notă de dicționar consacrată ideii de *Dacia* în istoria daneză¹. Redactat dens și bine documentat, acest text esențial rămâne totuși prea concis pentru importanța subiectului. În plus, este semnificativ faptul că autorul său, Jarl Gallén, nu era un istoric danez ci finlandez.

Așa cum l-a stabilit Gallén, într-un mod iarăși destul de curios, la originea confuziei care a făcut să basculeze numele antic al Daciei din zona Mării Negre în cea a Mării Baltice, se află istoricii normanzi ai secolului al XI-lea². Responsabilul principal pentru această confuzie a fost tocmai părintele scrisului istoric normand, Dudon de Saint Quentin, capelanul ducelui Richard al II-lea (996-1026). În lucrarea *De moribus et actis primorum Normanniæ ducum*, bazându-se pe tradiții încă vii la curtea ducală din Rouen, Dudon situa originea fondatorului Normandiei, celebrul Rollon, în Danemarca, numită însă *Dacia*, redefinită spațial ca o parte a Scandinaviei³. Potrivit acestei narațiuni, locuitorii țării se trăgeau din troianul Antenor, care după căderea cetății sale se instalase în Iliria (... *Daci nuncupantur a suis Danai, uel Dani, glorianturque se ex Antenore progenitos. Qui, quondam Trojæ fuerunt depopulatis, mediis elapsus Achiuis Illyricos fines penetrauit cum suis...*)⁴. În acest *regnum Daciae*, un duce puternic care refuza să recunoască vreun superior, avea doi fii, Rollon

* *Maître de conférences* în Istorie medievală la Université de Rouen Normandie, UNIROUEN, GRHis, 76000 Rouen, France.

Autorul mulțumește profesorilor Edoardo Fumagalli, de la Universitatea din Fribourg (Elveția), John H. Lind, de la Universitatea Danemarcei de Sud din Odense și Carsten Jahnke de la Universitatea din Copenhaga pentru materialele trimise și consultările extrem de utile acordate cu amabilitate pe parcursul elaborării acestei lucrări.

¹ Jarl Gallén, „Dacia”, în vol. *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder*, vol. II, Copenhaga 1957, col. 607-609. Profesorul John Lind – student al lui Jarl Gallén și remarcabil slavist, specialist al relațiilor slavo-scandinave – ne-a procurat cu sollicitudine o copie a acestui articol scurt, dar cuprinzător.

² *Ibidem*, col. 607.

³ Jules Lair (ed.), *De moribus et actis primorum Normanniæ ducum auctore Dudone Sancti Quintini decano*, Caen, Le Blanc-Hardel, 1865 (col. Mémoires de la Société des antiquaires de Normandie, 33), p. 129. A se vedea și excelenta traducere engleză pe baza acestei ediții: Dudo of Saint Quentin, *History of the Normans*, trad. Eric Christiansen, Woodbridge, The Boydell Press, 1998.

⁴ Jules Lair (ed.), *De moribus et actis primorum Normanniæ ducum*, op. cit., p. 130.

și Gurim. Insultat de refuzul lor de a-l accepta ca stăpân, „regele Daciei” (*regis Dacie*)⁵ îi combătu, ucigându-l pe Gurim și forțându-l pe Rollon să-și părăsească țara, mai întâi spre insula Scandia, pe urmă spre Anglia, instalându-se în fine în nordul Franciei, unde a fondat ducatul Normandiei (911-932). Polemizând implicit prin această reconstrucție cu reputația de pirat norvegian din *saga* islandeze, Dudon de Saint-Quentin face astfel din Rollon fiul unui duce danez, de ilustră sorginte troiană, demn așadar să devină la rândul său duce. Mai târziu, urmașul său, Richard I (943-996), în lupta sa împotriva regelui franc Louis al IV-lea, avea să beneficieze de un sprijin puternic din partea lui *Haigroldus uero rex Daciae magnanimus*, adică Harald „Dinte albastru” (958-986)⁶. Imaginea pozitivă a acestuia, față de cea a persecutorului lui Rollon, se datorează faptului că era primul rege creștin al Danemarcei.

Guillaume de Jumièges, în lucrarea *Gesta Normannorum ducum* realizată în două ediții, înainte și după cucerirea normandă a Angliei (1066), preia, rezumând și modificând, narațiunea lui Dudon⁷. Corelând-o cu realitățile vremii sale, el indică fără echivoc faptul că este vorba de *Dacia qua et Danamarcha* („Dacia numită de asemenea și Danemarca”), deoarece „*Dacii se numesc Dani, de la numele regelui lor Danaus*”⁸. Redactând expunerea dintr-o perspectivă normandă, constatăm la Guillaume de Jumièges o inversiune între endonimul *Dani* atestat deja de sursele france din perioada carolingiană⁹ și exonimul *Daci* aplicat acestora de normanzi, aflat însă doar la începuturile elaborării sale literare. Se poate vedea însă forța cu care ficțiunea etimologică uzurpa terenul realității istorice.

Această improbabilă apropiere se fonda pe o conexiune hazardată între două crâmpie de informații găsite de cei doi autori în trei opere de referință pentru cultura istorico-geografică a învățaților de limbă latină de la finele Evului Mediu timpuriu. În primul rând, *Getica* lui Iordanes, atât prin reprezentarea făcută țării Scandiei (*Scandza*) ca patrie de origine a popoarelor germanice, cât și prin celebra sa confuzie dintre *geți* și *goți*¹⁰. Pe urmă, reprezentarea pe care Dudon și Guillaume o aveau asupra Europei de Est deriva din *Istoria universală* a lui Paulus Orosius (începutul sec. V), preluată ulterior în celebrele *Etymologiae* ale lui Isidor din Sevilla, unde se preciza succint următoarea lor ordine spațială: „*ab oriente Alania est, in medio Dacia ubi et Gothia, deinde Germania est*”, suprapunere derivată, cum se știe, din înstăpânirea goților asupra Daciei traiane, după retragerea aureliană de la c. 270. Apropiind cele două informații, istoricii normanzi – în efortul lor de exaltare a originilor ilustre ale fondatorului semi-legendar al Normandiei – par să fi dedus că, dacă *Gothia / Getia* era vecină cu *Dacia*, iar *Scandia* era *Gothia* originară, atunci regiunea vecină acesteia, adică peninsula Jutlanda și insulele înconjurătoare, nu putea, pe cale de consecință, decât să fie identică cu *Dacia*¹¹.

Cercetările mai recente ale lui Pierre Bouet, Claude Carozzi și Benjamin Pohl asupra începuturilor istoriografiei normande au pus însă în evidență mobilul politic al acestei confuzii, care pare a fi mai degrabă deliberată, deloc anodină. Dudon de Saint-Quentin, scriind la comanda

⁵ *Ibidem*, p. 140-141.

⁶ *Ibidem*, p. 239-240.

⁷ Elisabeth M.C. van Houts (ed. și trad.), *The Gesta Normannorum Ducum of William of Jumièges, Orderic Vitalis, and Robert of Torigni*, 2 vols., Oxford, Oxford Clarendon Press, 1992.

⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 14-15 și comentariul editoarei p. xxxvi–xxxvii.

⁹ Paul Gazzoli, „*Denemearc, Tanmaurk Ala, and Confinia Nordmannorum: The Annales regni Francorum and the Origins of Denmark*”, *Viking and medieval Scandinavia*, 7, 2011, p. 29-43.

¹⁰ Despre care Walter A. Goffart, *The Narrators of Barbarian History (A.D. 550-800): Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon*, Princeton, Princeton University Press, 1988, p. 20-111 și, mai recent Peter Van Nuffelen, „Beside the rim of the Ocean: the Edges of the World in Fifth- and Sixth-Century Historiography”, în vol. Peter Van Nuffelen, *Historiography and Space in Late Antiquity*, Cambridge, Cambridge University Press, 2019, p. 36-56, mai ales p. 46-48.

¹¹ Jarl Gallén, „Dacia”, *art. cit.*, col. 607; Claude Carozzi, „Des Daces aux Normands. Le mythe et l'identification d'un peuple chez Dudon de Saint-Quentin”, în vol. Claude Carozzi, Huguette Taviani-Carozzi (ed.), *Peuples du Moyen Âge – Problèmes d'identification. Séminaire Sociétés, Idéologies et Croyances au Moyen Âge*, Aix-en-Provence, 1996, p. 7-25; Dan Dana, *Zalmoxis, de la Herodot la Mircea Eliade : istorii despre un zeu al pretextului*, Iași, Polirom, 2008, p. 177-179; Barbara Auger, „The Making of Normandy as a Northmen Land: Mythological Cultivation and Coastal Way-Finding”, în vol. Dolly Jørgensen, Virginia Langum (ed.), *Visions of North in Premodern Europe*, Turnhout, Brepols, 2018 (Cursor Mundi, 31), p. 81-99, mai ales p. 87-89.

ducelui Normandiei, dorea să facă din normanzi un soi de „popor ales” cu o vocație imperială, construcție în care botezul lui Rollon era asimilat celui al lui Constantin cel Mare¹². Or „filiera dacică” era în acest scop promițătoare: dacii fiind de origine troiană, rezulta că normanzii „daci” erau ei înșiși troieni. Astfel, normanzii puteau să se înalțe fără nici un complex la un nivel de egalitate cu noii lor vecini franci care, și ei, se considerau descendenți ai troienilor, provenind de altfel din același Antenor¹³.

Însă, dincolo de aceste ambiguități deliberate trebuie reținut un fapt esențial: Dudon de Saint-Quentin nu este doar la originea echivalenței între *Daci* și *Dani*, ci și autorul cuplului conceptual de *regnum Dacie* – *rex Dacie*. Aceasta explică atracția pe care istoricii normanzi, profitând de strălucirea dobândită de Normandia după 1066, au exercitat-o asupra primilor mari autori ai scrisului istoric medieval danez, anume Sven Aggesen și celebrul Saxo Grammaticus (c. 1150 – c. 1220). Cei doi erau contemporani și familiari unul cu altul: primul spune despre celălalt că era al său *contubernalis* („camarad de cort”). Ambii, membri ai aristocrației daneze, educați la Paris, serviseră, cu spada și cu pana, pe regii Danemarcei Valdemar I cel Mare (1154-1182) și pe fiul acestuia Valdemar al II-lea Cuceritorul (1202-1241)¹⁴. Primul – descendent pe linie maternă din, și purtător al numelui lui Vladimir I, întâiul *rege* creștin al Rusiei kievene¹⁵ – reunificase Danemarca după o serie de ruinătoare războaie civile, pe când al doilea o mărise prin cuceriri (între care Estonia) ce au făcut la începutul secolului XIII din regatul său puterea dominantă a spațiului baltic. Valdemar I era fiul lui Knut Lavard, fiul regelui Eric I al Danemarcei (1095-1103). Recunoscut ca duce de Schleswig de noul rege Niels I (1104-1134), fratele lui Eric și unchiul său, constituit duce de Holstein de către împăratul romano-german, Knut Lavard asumase în 1129 titlul de *rex Slavorum*, în calitate sa de *knes* (cneaz) al slavilor obodriți. Acest titlu a fost resimțit ca o uzurpare de regele Niels al Danemarcei, ceea ce a dus la un război în care fiul lui Niels, regele Magnus al Suediei, l-a ucis pe Knut Lavard în 1131¹⁶. Cercetările mai recente ale lui Christian Raffensperger asupra semnificației regale a titlului de *knes* / *knjaz* explică însă alegerea terminologică a lui Knut Lavard, deși aceasta avea să-i fie fatală. Odată însă cu canonizarea lui, titlul de *rex Slavorum* a intrat în titulatura regilor danezi.

Câștigând puterea în 1154, Valdemar I a promovat insistent un cult dedicat tatălui său, obținând în cele din urmă de la papă canonizarea lui oficială, conferind astfel propriei sale linii dinastice sacralitatea necesară pentru consolidarea puterii¹⁷. Ambii regi erau sprijiniți în politica lor centralizatoare de doi mari arhiepiscopi de Lund, Absalon (1177-1201) și nepotul acestuia Anders Sunesen (1201-1223), care, prin introducerea ungerii regale în ceremonia de încoronare, au încurajat formarea unei monarhii puternice, susținută activ de Biserica Romei. Și aceștia studiaseră la Paris, în vremea înfloririi culturale a „Renașterii secolului al XII-lea”, putând lua aici cunoștință de lucrările istoricilor normanzi.

¹² Benjamin Pohl, *Dudo of Saint-Quentin's Historia Normannorum: Tradition, Innovation and Memory*, Woodbridge; Rochester, NY, Boydell Press, 2015.

¹³ Pierre Bouet, «De l'origine troyenne des Normands», *Cahier des Annales de Normandie*, 26, 1995, p. 401-413; despre locul Daciei în mitul troian al secolului XII european, a se vedea Kordula Wolf, *Troja – Metamorphosen eines Mythos: Französische, englische und italienische Überlieferungen des 12. Jahrhunderts im Vergleich*, Berlin, Akademie Verlag GmbH, 2009, p. 95-97, 105-106.

¹⁴ Pentru primele secole ale istoriei daneze, a se vedea mai recent Nils Hybel, *The Nature of Kingship c. 800-1300: the Danish Incident*, Leiden-Boston, Brill, 2018 (col. The Northern World, 83), cu o excelentă punere la punct bibliografică.

¹⁵ Cum trebuie tradus corect, conform argumentației convingătoare a lui Christian Raffensperger, *The Kingdom of Rus'*, Kalamazoo, Arc Humanities Press, 2017 (col. Past imperfect), termenul de (*veliki*) *knjaz*, a cărui origine este scandinavă, derivând din termenul vechi germanic *kuningaz, care a dat *kuning* în limba francă, *kyning* în anglo-saxonă, termeni ce au evoluat în germ. *König* și engl. *king*, toate cu aceeași semnificație: „rege”.

¹⁶ Agnès Guénolé, „La conversion des Slaves et le titre rex attribué à saint Knud Lavard, duc de Schleswig et «prince des Abodrites» (XIIe siècle)”, *Cahiers d'études du religieux. Recherches interdisciplinaires*, Numéro spécial | 2011, URL: <http://journals.openedition.org/cerri/823>; John H. Lind, „*Knes Kanutus*: Knud Lavard's Political Project”, în vol. John Bergsagel, Thomas Riis, David Hiley (ed.), *Of Chronicles and Kings: National Saints and the Emergence of Nation States in the High Middle Ages*, Copenhaga, Museum Tusulanum Press, 2015 (col. Danish Humanist Texts and Studies), p. 103-128.

¹⁷ Tore S. Nyberg, «Les royautés scandinaves entre sainteté et sacralité», în vol. Alain Boureau, Claudio Sergio Ingerflom (ed.), *La royauté sacrée dans le monde chrétien. Colloque de Royaumont, mars 1989*, Paris, EHESS (col. L'histoire et ses représentations, 3), p. 63-69.

Procedând astfel, Valdemar I și urmașul său omonim căutau să dea un răspuns instituțional eficient chestiunii esențiale care survenise în vremea luptei pentru putere din prima jumătate a secolului XII: era vorba de natura însăși a puterii regale¹⁸. Profund electivă și comunitară, ea avea tendința să devină în secolul Valdemarilor una ereditară și teritorială. Această problematică a fost rezumată în schimbul de replici survenit – potrivit scrierii hagiografice *In passione sancti Kanuti* – chiar înaintea uciderii lui Knut Lavard (aici desemnat ca *dux Dacie Kanutus*) de vărul său regele Magnus al Suediei, fiul regelui Niels al Danemarcei, în 1131:

*Sermonibus odij Magnus duces circumdedit dicens: "Kanute, cuius est Dacia?" Vir sanctus simpliciter respondit, dicens: "Frater, interrogacio talis unde uenit, et quo habet procedere? Dacia cuius est, nisi patris tui et patris mei est? et eris, quamdiu placuerit ei, per quem reges regnant"*¹⁹.

Cheia răspunsului la întrebarea regelui Magnus constă în canonizarea lui Knut Lavard de către papa Alexandru al III-lea (1159-1181), la cererea insistentă a fiului celui martirizat. Evident, voința *Celui prin care regii domnesc* nu o putea exprima altul mai bine decât tocmai *Vicarius Christi*. Cu atât mai mult cu cât, atunci în conflict deschis cu împăratul Frederic I Barbarossa, papa avea nevoie de un aliat puternic la nord de Imperiu. Or, trebuie notat că în bula de canonizare din anul 1170 (*Epistola de canonizatione S. Kanuti Ducis*), Alexandru al III-lea se referă la Valdemar I ca *in Christo filij nostri Waldemari, illustris Danorum regis*²⁰, de unde rezultă că termenul teritorial de *Dacia* a trebuit să apară ulterior în discursul politic oficial. Totuși, acest nou concept trebuie în mod necesar să fi fost oficializat în vremea domniei lui Valdemar I, perioada în care hagiografia *In passione sancti Kanuti* a fost redactată, deoarece subiectul acesteia este desemnat în text ca fiind *dux Dacie Kanutus, regis Herici proles paterque uenerabilis regis Waldemari*²¹. Desemnarea lui Valdemar I ca *uenerabilis* ar situa redactarea acestei lucrări mai degrabă în a doua parte a lungii sale domnii, când regele atinsese deja o vârstă „venerabilă” (în sens medieval, el având să moară de fapt la 51 de ani).

Într-adevăr, pentru a conferi o nouă conștiință istorică regatului restaurat, cei doi Valdemar și arhiepiscopii lor au patronat dezvoltarea scrisului istoric, încurajând redactarea operelor complementare ale lui Sven Aggesen și Saxo Grammaticus. Cel dintâi scrie în jurul lui 1188 o *Brevis historia regum Dacie*, care prelua identificarea cu *Dacia* de la istoricul normand, așezând-o la baza concepției sale despre regalitate²². Or pentru Aggesen, bazându-se pe exemplul lui Knut cel Mare, *Dacia* avea vocația să devină un al treilea *imperium* al Creștinătății, juxta pus celui roman și celui bizantin și dominând Nordul, din *Hybernia* (Irlanda) până în *Slauia cum Samia* (la frontierele Rusiei kieviene)²³. Saxo Grammaticus a redactat la rândul său o mai detaliată *Gesta Danorum*, încheiată în 1216, tratând o vastă materie de la perioada legendară a fraților Dan I și Angul, strămoșii eponimi ai danezilor și ai angliilor, narațiunea fiind condusă până la anul 1188. Însă, așa cum apare clar încă din titlu, această lucrare se referă la danezi cu numele de *dani*, într-o notă critică față de falsa identificare operată de Dudon de Saint-Quentin²⁴. Analiza mai fină a concepției ideologice a lui Saxo Grammaticus operată de Birgit Sawyer a putut însă pune în evidență faptul că acesta, în ciuda loialismului său (sau poate tocmai de aceea!) nu și-a reținut criticile, explicite sau implicite,

¹⁸ Lars Kjaer, „Political Conflict and Political Ideas in Twelfth-Century Denmark”, *Viking and Medieval Scandinavia* 13 (2017), p. 61-100.

¹⁹ John Bergsagel, „Kanute, cuius est Dacia? Knud Lavard, *dux danorum*: Murdered or Martyred?”, în vol. John Bergsagel, Thomas Riis, David Hiley (ed.), *Of Chronicles and Kings*, op. cit., p. 73-90, cf. textul din Martin Clarentius Gertz, *Vitae sanctorum Danorum*, Copenhaga, t. I-III, 1908-1912, *In passione sancti Kanuti*, Lectio VIII, p. 198-199.

²⁰ *Ibidem*, p. 246-247.

²¹ *Ibidem*, p. 200.

²² Martin Clarentius Gertz (ed.), *Scriptores minores historiae Danicae medii aevi*, 2 volume, Copenhaga, Ed. Gad, 1917-1922, vol. I, p. 94-141; traducere engleză adnotată: Eric Christiansen (ed.), *The Works of Sven Aggesen, Twelfth-century Danish Historian*, Londra, Viking Society for Northern Research – University College London, 1992 (col. Viking Society for Northern Research, 9).

²³ Roland Scheel, „Byzantium – Rome – Denmark – Iceland: Dealing with Imperial Concepts in the North”, în vol. Jan Claus, Torben Gebhardt, Christian Scholl (ed.), *Transcultural Approaches to the Concept of Imperial Rule from Iceland to Jerusalem*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2017, p. 245-294, la p. 272-274.

²⁴ Saxo Grammaticus, *Gesta Danorum / The history of the Danes*, ed. Karsten Friis-Jensen, trad. Peter Fisher, Oxford, Clarendon Press, 2015, 2 volume (col. Oxford Medieval Texts).

față de politica regelui Valdemar I, formulate însă într-o grilă favorabilă arhiepiscopului Absalon, adevăratul erou al scrierii sale. Fără îndoială că, în ciuda calităților reale ale întreprinderii sale istoriografice, această abordare, mult prea obiectivă pentru vremea sa, nu a putut să ajute la validarea finală și difuzarea operei lui Saxo de către o instituție monarhică atunci în plină afirmare. „Purtătorul de cuvânt” al perspectivei regale a fost, în acest context, tocmai Sven Aggesen, această divergență de interpretare explicând perfect de altfel bifurcarea demersului istoriografic al epocii²⁵.

Această dispută istoriografică (reflex al unei tensiuni interne între cele două puteri, temporală și spirituală) a fost tranșată de Biserica Romană prin mijloacele implacabile ale rutinei administrative. Sub pontificatul lui Celestin al III-lea (1191-1198), mai precis în 1192, cardinalul Cencius (Cencio Savelli), trezorierul Bisericii Romane, realiza *Liber censuum*, registru destinat raționalizării fiscului roman extins de acum la dimensiunile întregii *Christianitas*²⁶. Acest document sintetiza o serie de acte elaborate începând de la pontificatul lui Pascal al II-lea (1099-1118), Cencius adăugând însă și dezvoltările sale proprii, producând astfel un formidabil instrument de guvernare destinat funcționării noii instituții a Camerei apostolice²⁷. Sintetizând în mod remarcabil esența acestui complex document, Thomas Bisson a arătat că el reprezintă prima mare manifestare a guvernământului de tip rațional, fiind în acest sens un model pentru monarhiile medievale care s-au dezvoltat în umbra Bisericii Romane. Prezentând o sistematizare a „drepturilor și proprietăților Sfântului Petru” asupra Bisericilor și regatelor Europei, autorul le reducea pe toate la statutul de plătitori (*censuales*), supuși fiscali ai Sfântului Scaun. Această măsură nu se limita la teritoriul istoric al statelor papale italiene, ci se extindea de acum – conform ordinii din *Liber* – și asupra Ungariei, Poloniei, Germaniei, Burgundiei, Franței, Gasconiei, Spaniei, Angliei, Țării Galilor, Daciei, Norvegiei, Suediei, Scoției, Irlandei, Sardiniei și Țării Sfinte. Ceea ce importă este tratarea omogenă a tuturor acestora, ca și când toate figurau, cu un titlu patrimonial identic, în proprietatea *de iure* a Bisericii romane²⁸. Ceea ce a rezultat însă este o amplă sinteză de geografie ecleziastică, o reprezentare mentală de tip cartografic al unei *Christianitas* articulată nu atât pe baza unor teorii abstracte, cât pe venituri concrete derivate din „obolul Sfântului Petru”. Acest document a căpătat o nouă relevanță sub pontificatele imperialiste al lui Inocențiu al III-lea (1198-1216) și al lui Honorius al III-lea (1216-1227), nimeni altul decât cardinalul Cencius însuși, ales după dispariția marelui său predecesor, după zenitul puterii acestuia la Conciliul Lateran IV (1215).

Cum s-a putut observa, pentru indicarea Danemarcei, Cencius a utilizat numele de *Dacia*, probabil datorită familiarității sale cu opera lui Sven Aggesen²⁹. Indicând organizarea ecleziastică a Danemarcei, cardinalul include într-adevăr un extras din diploma de ridicare a episcopiei de Lund la rang de arhiepiscopie metropolitană (1104), găsită în registrul pontifical al lui Pascal al II-lea:

*DACIA. In episcopatu Lundensi. Excerptum ex registro Paschalis pape II. Episcopis per Datiam constitutis, inter cetera. De censu etiam quem beato Petro predecessores vestri singulis annis instituerunt, fraternitatem vestram una cum eodem fratre nostro Lundensi archiepiscopo volumus esse sollicitam, ne in ipso negotio fraudem Romana ecclesia ulterius paliatur, sed integre huiuscemodi caritatis debitum prudentia vestra salis sapienter suscipiat. Datum Laterani viii idus maii*³⁰.

²⁵ A se vedea pe larg Birgit Sawyer, „Valdemar, Absalon and Saxo: Historiography and Politics in Medieval Denmark”, *Revue belge de philologie et d'histoire*, 63 (1985), p. 685-705.

²⁶ Paul Fabre și Louis Duchesne, *Le Liber censuum de l'Eglise romaine*, Paris, Fontemoing, 1910-1952, 3 volume (col. Bibliothèque de l'Ecole française d'Athènes et de Rome, 2e série, Registres des papes du XIIIe siècle).

²⁷ Montecchi Palazzi Teresa, «Cencius camerarius et la formation du Liber censuum de 1192», *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Moyen-Age, Temps modernes*, 96, 1984, p. 49-93.

²⁸ Thomas N. Bisson, *The Crisis of the Twelfth Century: Power, Lordship, and the Origins of European Government*, Princeton – Oxford, Princeton University Press, 2015, p. 417-419.

²⁹ Pentru politica scandinavă a lui Celestin al III-lea: Torben K. Nielsen, „Celestine III and the North”, în vol. John Doran, Damian J. Smith (ed.), *Pope Celestine III (1191-1198): Diplomat and Pastor*, Farnham – Burlington, Ashgate, 2008 (col. Church, Faith and Culture in the Medieval West), p. 159-178.

³⁰ Paul Fabre et Louis Duchesne, *Le Liber censuum de l'Eglise romaine*, op. cit., p. 226-227.

Evaluarea acestui text depinde de un detaliu cronologic: toponimul Dacia se găsea deja în registrul lui Pascal al II-lea sau era o „aducere la zi” operată de Cencius? În primul caz, bazat pe o lectură literală a extrasului din *Liber censuum*, ar fi vorba de o impulsivitate a ideii de Dacia chiar de către urmașul lui Urban al II-lea și încă de la începutul domniei lui Niels I (1104-1134), ceea ce ar întări interpretarea *pontificală* pe care o avansăm, conferindu-i o vechime mai mare cu trei sferturi de secol³¹. Într-adevăr aceasta ar putea da sens unei referințe destul de timpurii, datate aproximativ între 1162 și 1176, la *ecclesiam Omnium Sanctorum in civitate Lundensi que est metropolis Dacie*³². Să urce oare originile acestei identificări chiar la începutul secolului al XII-lea, odată cu întemeierea mitropoliei Lundului?

Lăsând în suspensie deocamdată această discuție, se știe însă că, încă din vremea pontificatelor lui Leon al IX-lea (1049-1054) și al lui Grigore al VII-lea (1073-1085), s-a creat o veritabilă alianță strategică între Danemarca și Sfântul Scaun, afirmată mai cu seamă în contextul raporturilor tensionate dintre Roma și Imperiu³³. În acest conflict, Danemarca s-a aliat în general cu papalitatea, de la care a obținut în schimb o serie de concesiuni structurante în procesul de formare al monarhiei naționale. Sintetizând acest raport privilegiat, însuși papa Inocențiu al III-lea putea afirma următoarele, în 7 mai 1210, într-o scrisoare adresată regelui Valdemar al II-lea Cuceritorul:

*Illustribus regibus, et principibus, et universis dei fidelibus regno Dacie circumpositis catholicam seruantibus unitatem. Quanto specialius regnum Dacie ad ecclesie Romane noscitur jurisdictionem spectare, tanto ad conseruationem eius propensiori studi debamus intendere, qua non immerito multa reprehensione digni existere uideremur...*³⁴.

Cu totul remarcabil, această poziție de principiu a fost reiterată, într-o formulare cvasi-identică, într-o a doua scrisoare, adresată aceluiași Valdemar al II-lea în 4 decembrie 1220, de această dată însă de papa Honorius al III-lea, nimeni altul, cum am văzut, decât cardinalul Cencius:

*Karissimis in Christo filiis illustribus regibus et dilectis filiis principibus, et universis Dei fidelibus regno Dacie circumpositis catholicam seruantibus unitatem. Quanto specialius regnum Dacie ad ecclesie Romane noscitur jurisdictionem spectare, tanto ad conseruationem eius propensiori studi debamus intendere, qua non immerito multa reprehensione digni existere uideremur...*³⁵.

Prin ambele bule, papii luau așadar *regnum Dacie* sub înalta lor protecție, amenințând cu excomunicarea pe oricine contesta domnia regelui Valdemar al II-lea, plasat de drept printre *regibus censualibus et vassallis Romane ecclesie*³⁶. Desigur, această afirmație a celor doi mari actori ai

³¹ Pentru context, a se vedea Aksel E. Christensen, „Archbishop Asser, the emperor and the Pope. The first Archbishop of Lund and his struggle for the independence of the Nordic Church”, *Scandinavian Journal of History*, 1 (1976), p. 25-42 ; Frederik Pedersen, „A good and sincere man ... even though he looked like a Slav”, Asger of Lund, canon law, and politics in Denmark, ca 1085-1140”, *Mediaeval Scandinavia* 20 (2010), p. 141-162.

³² Tore S. Nyberg, *Die Kirche in Skandinavien: mitteleuropäischer und englischer Einfluss im 11. und 12. Jahrhundert: Anfänge der Domkapitel Børglum und Odense in Dänemark*, Sigmaringen, J. Thorbecke, 1986 (col. Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters, 10), p. 184.

³³ Herbert E.J. Cowdrey, *Pope Gregory VII, 1073-1085*, Oxford – New York, Clarendon Press – Oxford University Press, 1998, p. 454-459; Anthony Perron, „Metropolitan Might and Papal Power on the Latin-Christian Frontier: Transforming the Danish Church around the Time of the Fourth Lateran Council”, *The Catholic Historical Review* 89 (2003), p. 182-212.

³⁴ Niels Skyum-Nielsen (ed.), *Diplomatarium Danicum: utgivet af det Danske sprog-og litteraturselskab... Raekke I, 4, 1200-1210*, Copenhaga, E. Munksgaard, 1958, nr. 173, p. 314. Pentru relațiile lui Inocențiu al III-lea cu Danemarca și, mai general, cu Scandinavia în ansamblu, a se vedea: Torben K. Nielsen, „Pope Innocent III and Denmark, Sweden, and Norway”, *Analecta Romana Instituti Danici* 28 (2001), p. 7-32; Torben K. Nielsen, Kurt Villads Jensen, „Pope Innocent III and Denmark”, în vol. Andrea Sommerlechner (ed.), *Innocenzo III – Urbs et Orbis. Atti del Congresso Internazionale, Roma, 9-15 settembre 1998* Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 2003 (Nuovi studi storici 55), vol. II, p. 1133-1168.

³⁵ Niels Skyum-Nielsen (ed.), *Diplomatarium Danicum: utgivet af det Danske sprog-og litteraturselskab... Raekke I, 5, 1211-1223*, Copenhaga, E. Munksgaard, 1957, nr. 177, p. 230; publicat și de Alfred Krarup, *Bullarium danicum: pavelige aktsstykker vedrørende Danmark, 1198-1316*, vol. I, Copenhaga, G. E. C. Gad, 1932, p. 74.

³⁶ Paul Fabre, *Étude sur le Liber Censuum de l'Eglise romaine*, Paris, E. Thorin, 1892 (col. Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, 62), p. 128; Jerzy Kloczowski, «Innocent III et les pays chrétiens autour de la mer Baltique», în vol. Henri

monarhiei pontificale trebuie tratată în contextul mai larg al politicii feudale a papalității față de regalitățile latine, care nu era decât o aplicare în dreptul feudal a principiilor generale derivate dintr-o hermeneutică extensivă a celebrului *Constitutum Constantini*³⁷. Așa cum am argumentat recent, acest document – desigur un fals din punct de vedere tehnic – era de fapt un veritabil manifest teologico-politic conținând premisele *imperializării* Bisericii romane. Readus în actualitate de actorii principali ai *Revoluției papale*³⁸, el constituia baza juridică a monarhiei pontificale, care nu este altceva decât o concepție imperială a puterii temporalo-spirituale a Bisericii romane³⁹. Conform acesteia, *papa est verus imperator*: adică veritabilul urmaș al împăraților romani, iar nu împărații germanici, reduși la statutul de simpli *reges Teutonicorum*, a căror încoronare depindea în ultimă instanță de bunăvoința suveranului pontif. În acest sens, Biserica Romană era noul *Imperium romanum*⁴⁰ care – cum afirma în 1075 Grigore al VII-lea tocmai într-o scrisoare adresată regelui Sven al II-lea al Danemarcei (1047-1076) – depășea prin extensie chiar și vechiul imperiu roman al lui Augustus⁴¹.

Aceste premise istorice permit înțelegerea instituționalizării *Daciei* ca provincie ecleziastică latină odată cu întemeierea marilor ordine mendicante în prima jumătate a secolului al XIII-lea, una din dimensiunile esențiale ale caracterului *imediat* al monarhiei feudale pontificale, impulsionate tocmai de Inocențiu al III-lea și Honorius al III-lea. Astfel, în momentul organizării Ordinului Predicatorilor (dominican), sub autoritatea sfântului Dominic, însuși patriarhul congregației, acesta s-a structurat în 1226 sub forma a opt provincii (Spania, Provence, Franța, Lombardia, Roma, Germania, Anglia și Ungaria). Însă nu mai târziu de 1228, acestora li s-au adăugat încă patru: Țara Sfântă, Grecia, Polonia și *Dacia* (cuprinzând întregul teritoriu, nedefinit, al Scandinaviei)⁴². Emulându-i pe dominicani, și franciscanii au întemeiat în 1239 o provincie a propriului lor ordin cu același nume de *Dacia*⁴³. Acestora li se adaugă, tot în această perioadă, prioratul *Daciei* al Ordinului ospitalier (ioanit), cuprinzând de asemenea Danemarca, Norvegia și Suedia (cu Finlanda)⁴⁴. În acest fel, *Dacia* nordică apare în două accepțiuni concentrice: una restrânsă, politică, cu referire la regatul danez propriu-zis, și una largă, ecleziastică, desemnând

Dubois, Jean-Claude Hocquet, André Vauchez (ed.), *Horizons marins, itinéraires spirituels (Ve-XVIIIe siècle)*. *Mélanges Michel Mollat*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1987 (col. Histoire ancienne et médiévale, 20-21), vol. I, p. 163-170.

³⁷ Alfons Becker, „Politique féodale de la papauté à l'égard des rois et des princes (XIe -XIIe siècles)”, în vol. *Chiesa e mondo feudale nei secoli X-XII: atti della dodicesima Settimana internazionale di studio, Mendola, 24-28 agosto 1992*, Milano, Vita e pensiero, 1995 (col. Miscellanea del Centro di studi medioevali, 14), p. 411-445. (Alfons Becker nu consideră impactul major al Donației lui Constantin în toată amploarea sa). A se completa cu lucrarea clasică a lui Giuseppe Martini, „Traslatione dell'Impero e donazione di Costantino nel pensiero e nella politica d'Innocenzo III”, *Archivio della Società Romana di storia patria*, 56/57, 1933/34, p. 219-362.

³⁸ Termen care descrie mult mai adecvat așa-numita „reformă gregoriană”: Harold Joseph Berman, *Law and Revolution. I. The Formation of the Western Legal Tradition*, Cambridge (Mass.) – Londra, Harvard University Press, 1983, p. 85-119.

³⁹ Dan Ioan Mureșan, „Le 'Constitutum Constantini' et l'impérialisation de l'Église romaine. Les récits ecclésiologiques du «papa universalis»”, în vol. Irène Bueno et Camille Rouxpetel (ed.), *Les récits historiques entre Orient et Occident (XIe-XVe siècle)*, Rome, École française de Rome, 2019 (Collection de l'École française de Rome, 554), p. 139-206.

⁴⁰ Johannes Baptist Sägmüller, „Die Idee von der Kirche als Imperium Romanum im kanonischem Recht”, *Theologische Quartalschrift*, 80, 1898, p. 50-80.

⁴¹ Herbert E.J. Cowdrey, *Pope Gregory VII, op. cit.*, p. 423.

⁴² Augustin Fliche, *La chrétienté romaine (1198-1274)*, Paris, Bloud & Gay, 1950 (*Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours*, fondée par Augustin Fliche et Victor Martin, vol. X), p. 272. Pentru istoria provinciei dominicane a Daciei a se vedea E. de Wedel-Jarlsberg, *Une page de l'histoire des Frères Prêcheurs, La Province de Dacia*, Rome-Tournai, 1899 și Jarl Gallén, *La Province de Dacie de l'Ordre des Frères prêcheurs. I, Histoire jusqu'au Grand Schisme*, Helsingfors, Söderström (Mercators Tryck.), 1946 (din păcate, al doilea volum nu a mai apărut). și, mai recent, Marek Tamm, „Deprovincialising Livonia: St. Catherine's Convent of Tallinn in Thirteenth-Century Dominican Networks”, în vol. Anti Selart, Matthias Thumser (ed.), *Livland – eine Region am Ende der Welt? Forschungen zum Verhältnis zwischen Zentrum und Peripherie im späten Mittelalter Livonia – a Region at the End of the World? Studies on the Relations between Centre and Periphery in the Later Middle Ages*, Köln – Weimar – Viena, Böhlau Verlag, 2017, p. 61-90. A se vedea mai cu seamă monumentalul *Diplomatariu OP Dacie*, realizat online în 4 volume, de la 1220 la 1500, de directorul Center for Dominican Studies of Dacia, profesorul Johnny G.G. Jakobsen, de la Universitatea din Copenhaga: <http://www.jggi.dk/DOPD.htm>.

⁴³ Henrik Roelvink, *Franciscans in Sweden: Medieval Remnants of Franciscan Activities*, Assen, Van Gorcum, 1998, a se vedea panorama istoriei Daciei franciscane realizată în acest volum (p. 6-21) de Jørgen Nybo Rasmussen.

⁴⁴ Thomas Hatt Olsen, „The Priory of Dacia in the Order of Saint John of Jerusalem”, *Annales de l'ordre souverain militaire de Malte*, 18, 4, 1960, p. 19-34.

generic spațiul celor trei provincii ecleziastice: arhiepiscopiile de Lund (1104), Nidaros – Trondheim (1152) și Uppsala (1164).

Luând în considerare toate aceste evoluții, se poate în fine înțelege preferința Bisericii romane pentru numele de *Dacia*. Utilizarea acestuia permitea afirmarea faptului că *Dacia* baltică devenise o provincie a noului *Imperium romanum* pontifical, în aceeași măsură în care *Dacia* clasică fusese constituită, după cucerirea lui Traian, într-o provincie a vechiului Imperiu roman. Din acest punct de vedere, se poate spune că alegerea termenului, din evantaiul terminologic destul de larg oferit virtual de operele lui Saxo Grammaticus și Sven Aggesen, nu a fost deloc inocentă. Noul termen *provincializa* (în sensul etimologic) Danemarca în beneficiul Bisericii romane, semnificând statutul său de regat vasal, sub protecția specială a Sfântului Scaun. Consacrând noul nume de *Dacia* prin intermediul bulelor pontificale, făcând autoritate în această perioadă constitutivă pentru dreptului canonic roman, sau printr-un document de natură fiscală de o importanță esențială precum *Liber censuum*, papalitatea a instituit *Dacia* ca mit istoric fondator al raporturilor privilegiate dintre Biserica Romană și Nordul Creștinătății. La rândul lor, regii danezi au sfârșit prin a accepta acest termen convenabil, adoptându-l în mod deliberat în titulatura lor oficială: *rex Dacie*. Din acest punct de vedere, se poate vorbi de o veritabilă *invenție pontificală a Daciei baltice*, fără de care erorile istorice mai mult sau mai puțin voite ale cronicarilor normanzi sau danezi ar fi rămas fără urmări notabile. Eroare sau falsificare istorică? De bună seamă. Dar nici *Constitutum Constantini* nu a fost altceva. Însă ce contează pentru un istoric este mai cu seamă semnificația pe care i-au acordat-o cei care au utilizat-o în trecut⁴⁵.

După această schiță rapidă a unei cercetări mai ample în curs, ne vom concentra în cele ce urmează pe o serie de evoluții legate de perioada finală a istoriei acestui titlu înconjurat de un atât de mare prestigiu istoric, evoluții impulsionate de fondarea, la 1397, a Uniunii de la Kalmar încheiate între cele trei coroane regale scandinave. Pornind de la o recentă lucrare ce pare să pună sub semnul întrebării cronologia acestui proces, concepând o discontinuitate majoră care s-ar fi ivit la sfârșitul anilor 1480, vom reuni o serie de documente menite să ilustreze ceea ce ni se pare a fi adevăratele rupturi și continuități ale acestei evoluții terminale. La capătul acestei anchete, vom încerca să elucidăm condițiile în care *regnum Dacie* din Nordul Europei a luat sfârșit în anii 1536-1537 și câteva din soluțiile de continuitate care au fost atunci elaborate.

§ 2. *Re de Dacia* – monarh baltic sau pontic? Mărturia lui Francesco Filelfo

Într-o publicație recentă dedicată lui Ștefan cel Mare au fost însumate o serie de documente și analize care par să aducă un progres nesperat la cunoașterea epocii și activității acestui însemnat domn al Țării Moldovei⁴⁶. Pe baza unor cercetări în arhivele din Milano și Veneția sunt aduse la lumină câteva noutăți destul de surprinzătoare, ce par să răsplătească o strădanie susținută de explorare și identificare de noi surse documentare pentru finele Evului Mediu românesc. Potrivit concluziilor derivate din aceste revelații, la începutul anului 1489 nimeni altul decât papa Inocențiu al VIII-lea i-ar fi acordat lui Ștefan cel Mare titlul de *Re de Dacia*, recunoscut mai mult sau mai puțin tacit de Milano, Veneția, de regele Ungariei, Mathias Corvin și de restul capetelor încoronate ale Europei, inclusiv de către împăratul Frederic al III-lea. Mai mult, pe baza a ceea ce apare ca o integrare la nivel înalt în corpul *Creștinătății*, românii – identificați în diverse surse occidentale ca „daci” – în spiritul clasicist al Renașterii, ar fi fost incluși în mai multe proiecte de cruciadă elaborate la finele sec. al XV-lea, în calitate de unici cruciați de „rit grec” recunoscuți ca atare de Papalitate. Din aceste postulate generale se deduc ulterior o serie de concluzii particulare,

⁴⁵ Am rezumat mai sus doar câteva puncte dintr-un studiu mai larg intitulat «L'invention pontificale de la Dacie baltique», în pregătire pentru publicare în revista *Annales de Normandie*, 2020.

⁴⁶ Ioan-Aurel Pop și Alexandru Simon, *Re de Dacia. Un proiect de la sfârșitul Evului Mediu*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2018 [în continuare *Re de Dacia*].

aparent argumentate documentar, dar a căror validitate depinde, bineînțeles, de caracterul bine fondat al propozițiilor novatoare inițiale.

Această lucrare, publicată în condiții grafice excelente, cu numeroase ilustrații în culori și consecvente referințe bibliografice, are așadar vocația să reînnoiască în mod profund baza documentară și concepțiile curente legate de semnificația secolului al XV-lea, subliniind mai ales impactul acestui Ev înnoitor asupra evoluției ulterioare a românilor. În această grilă de interpretare, unitatea românească din epoca modernă ar fi avut la bază opera și realizările „întâului rege creștin al Daciei”, i.e. Ștefan cel Mare. Publicată de doi cercetători – profesorul nostru Ioan-Aurel Pop și Alexandru Simon – cu numeroase contribuții în domeniu, lucrarea este semnată împreună. Totuși, particularitățile stilistice inconfundabile și publicarea anterioară în nu mai puțin de trei ocazii sub semnătura unică a lui Alexandru Simon a sursei interpretate care stă la baza acestor elaborări⁴⁷ demonstrează suficient că acestuia îi revine de fapt meritul (sau responsabilitatea) „descoperirilor” documentare și a analizelor din capitolul I al lucrării⁴⁸. Din motive care vor deveni clare, vom disocia net în cele ce urmează aportul în acest volum al profesorului nostru Ioan-Aurel Pop, pe care îl considerăm unul autentic⁴⁹, de contribuțiile fostului coleg clujean, identificate fie pe baza publicațiilor precedente, fie prin considerații stilistice. Să o spunem din capul locului: acestea din urmă ni se par profund contestabile, motiv pentru care le vom supune unei discuții critice amănunțite. Demersul nostru va consta în repunerea într-o perspectivă realmente medievală și europeană a unor aserțiuni care, deși intră în tangență cu o serie impresionantă, în aparență, de entități occidentale și orientale, o fac în realitate cu o lipsă atât de totală de empatie cognitivă încât produc constant profunde deformări. Lăsând la o parte detaliile, prea numeroase pentru a le lua la rând, ne vom concentra pe aspectele esențiale, reintroducând sistematic ordinea acolo unde în prezent domnește haosul.

Întâi de toate, aspectul documentar propriu zis. Reînnoirea interpretativă rezumată mai sus pornește în esență de la publicarea a ceea ce editorul documentului numește un „cifru”, găsit în fondul *Ungheria* al Arhivelor Statului din Milano, purtând ca dată 27 februarie 1489. Izvorul este atribuit lui Giovanni Francisco Oliva, cancelarul ducatului milanez și lui Guidantonio Arcimboldi (nu Arcimboldo), care tocmai succedase atunci ca arhiepiscop de Milano fratelui său Giovanni, decedat anul precedent. Nu se specifică pe ce bază s-a făcut această atribuire, nu lipsită altfel de plauzibilitate: dacă rolul cancelarului este o evidență, mai puțin clar pare cel al arhiepiscopului. Totuși, luând în considerare familiaritatea editorului cu arhivele milaneze, acceptăm în cele ce urmează această atribuire.

În mod concret, documentul în cauză este de fapt o listă de demnități, distribuită pe patru coloane, fiecare conținând între 11 și 13 elemente – făcând referință la numeroși actori politici europeni, laici și ecleziastici – având fiecare în dreptul lor simboluri cifrate corespunzătoare. Acest „cifru” servea la deciptarea corespondenței secrete milaneze – unul din primele servicii diplomatice de acest tip la nivel european – ceea ce a asigurat în epocă ducatului de Milano un rol proeminent în Italia, iar actualmente conferă arhivelor din capitala lombardă un interes cu totul excepțional. Într-adevăr, pe coloana a treia, în al treilea rând – după „Re de Hungaria” și „Re de Polonia”, dar înainte de „Re de Boemia”, având la stânga, în coloana a doua, pe „Duca de Austria”, iar la dreapta, în coloana a patra, pe „Re de Inghilterra” – este menționat acel „Re de Dacia” care constituie obiectul cărții și care, de altfel, îi împrumută chiar titlul⁵⁰.

⁴⁷ Alexandru Simon, „La 27 februarie 1489, Ștefan cel Mare era Regele Daciei”, publicație *Gazeta de Cluj*, 27 februarie 2017 consultată online la <https://gazetadecluj.ro/in-27-februarie-1489-stefan-cel-mare-era-regele-daciei/>; Idem, *Al treisprezecelea apostol: Valachorum regulus*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2017, p. 229-233; Adrian Ioniță, Beatrice Kelemen, Alexandru Simon, *AL WA: Prințul Negru al Vlahiei și vremurile sale*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2017, p. 116-119 (Pentru cititor, fără nici o legătură; potrivit autorilor însă, o conexiune misterioasă ar exista între coroana latină a lui „Alexandru Andrei”, alias *AL WA* și coroana de „Re de Dacia” a lui Ștefan cel Mare).

⁴⁸ *Re de Dacia*, p. 7-44.

⁴⁹ A se vedea mai jos, de pildă, discuția din paragraful corespunzător notei 351.

⁵⁰ Fotografia în *Re de Dacia*, p. 13.

Din păcate, contrar normelor curente ale editării, documentul nu e livrat în formatul său genuin, ci însoțit de comentariile extensive interpolate ale editorului, ceea ce îngreunează și orientează dintru început interpretarea⁵¹. O asemenea metodă poate eventual ajuta, dar prezintă mai cu seamă pericolul de a îndepărta pe cititor de sensul real al documentului. De aceea confruntarea interpretărilor cu documentul original – pentru publicarea căruia în fotografie nu putem decât să îl felicităm călduros pe editor – se impune cu rigoare în discuția noastră.

Patru perplexități întâmpină însă pe orice specialist confruntat întâia oară cu acest document. Întâi de toate, cum se poate observa, textul publicat nu comunică decât o serie de titlaturi, fără nici un nume atașat acestora. Prin urmare, lui *Re de Dacia* nu i se conferă nici o identitate, cum nu se dă nici celorlalte titluri menționate în listă. Trebuie deci precizat cât se poate de clar, din capul locului, că numele lui Ștefan al Moldovei nu figurează absolut defel în document, ci numai în interpretarea, fastidioasă, dată de editor, pornind de la un tablou detaliat realizat de el însuși în care încearcă să repereze persoanele din spatele acestor titluri. Este deci relativ exagerat să se afirme, cum a apărut în presă, că ar fi fost găsit un document „tulburător” care i-ar atribui lui Ștefan cel Mare titlul de „rege al Daciei”. În realitate, documentul în chestiune evocă doar pe un oarecare *Re de Dacia*, atât și nimic mai mult. Identificarea cu marele domn român ține exclusiv de exegeza din sec. XXI și are tot atâta consistență câtă are interpretarea avansată, nici mai mult nici mai puțin.

În al doilea rând, caracterizarea acestui document ca fiind un „text cifrat” este cu totul eronată. Textul în cauză nu este nicidecum „cifrat”, deoarece poate fi citit cu mare ușurință chiar în fotografia publicată. Or se observă că acest text nu comunică absolut nici un mesaj – cum ar fi cazul unui „text cifrat” în adevăratul sens al cuvântului. Avem în realitate de a face cu ceva cu totul diferit, anume cu o *grilă de (de)criptare*, o cheie practică ce servea atât la cifrarea cât și la descifrarea mesajelor.

Prin urmare, în al treilea rând, prin însăși natura sa de grilă de decriptare, acest document nu putea nicidecum avea un caracter oficial, public, fiind în realitate un document de uz intern, având, prin definiție, un caracter profund *secret*. Ce utilitate mai putea avea un cifru, presupus secret, odată adus la cunoștința publică? Niciuna, de bună seamă. Încadrarea documentului ca „text cifrat” nu este așadar numai eronată, ea este în plus și înșelătoare.

În fine, tocmai datorită caracterului său secret, acest document nu poate fi altceva decât un act cu caracter pur milanez. Nu i se poate sub nici un considerent atribui caracterul de text „milanezo-ungar”, chiar dacă el se găsește în fondul *Ungheria*. Aranjamentul fondurilor arhivistice nu este decât orientativ, deoarece în timp s-au produs numeroase deplasări, inversiuni de fonduri, rătăcirii de documente etc., tot atâția factori aleatorii care îndeamnă la prudență. Cu atât mai mult este imposibil de susținut că acest text ar reflecta perspectiva pontificală, deducându-se, grație lui, că papa Inocențiu al VIII-lea însuși recunoștea (acorda) cuiva titlul de *Re de Dacia*, oricine ar fi acesta. Prin însăși natura lui secretă, documentul are o origine, o aplicare și deci o semnificație privind strict Milano.

Încercarea de a conferi o semnificație geografică coloanelor – atribuindu-se de pildă coloanei a treia semnificația spațială de „Europa răsăriteană” nu este cătuși de puțin convingătoare. Astfel, după lista de regi „orientali” (un fel de a spune, căci Ungaria și Boemia se situează de fapt în centrul Europei), în jumătatea inferioară a coloanei sunt enumerate o serie de categorii sociale: *Baroni, Signori, Citta, Castelle, Populi, Gentedarme*, ba chiar *Denari* – care nu au nici o legătură specială cu Europa orientală sau cu Ungaria. Atașarea lor la presupuse realități maghiare este deci profund arbitrară și se bazează pe postulatul nedemonstrat (și, cum am văzut, inexact) al unei origini „milanezo-ungare” a documentului. Cu atât mai mult, a pretinde că acest document din 1489 ar exprima nici mai mult nici mai puțin decât „punctul de vedere al diplomației medievale”

⁵¹ cf. Tabelul din *Re de Dacia*, p. 14-16.

(!) este o generalizare fără fundament, menită să susțină că „dicii și Dacia nu erau străini de Răsăritul Europei cu ai săi valahi”⁵². Acest lucru nu reflectă câtuși de puțin conținutul documentului, ci proiectează asupra lui concluzia la care se dorește să se ajungă. În realitate, cântărit obiectiv, documentul în chestiune este pur și simplu o listă de cuvinte-cheie cu caracter politic sau socio-economic, distribuite relativ aleatoriu și cărora li se atribuie un simbol aferent, necesar pentru redactarea textului cifrat. Aceste concepte se referă la realități sociale ale întregii Europe latine.

Se poate astfel constata din capul locului că, din punct de vedere metodologic, editorul documentului – al cărui interes nu se poate nega – a fost aproape complet indus în eroare în privința adevăratei naturi și relevanțe a actului descoperit. Atunci când unui document de uz intern și secret i se atribuie prin inadvertență un caracter public și oficial, se poate prevedea că orice concluzie riscă să supra-interpreteze, să supra-evalueze deci să denatureze semnificația sa reală. Documentul nereflectând altceva decât o perspectivă milaneză, pentru a accede la o viziune pontificală sau maghiară asupra realităților politice contemporane trebuie căutate cu totul alte surse, derivând de la cele două autorități. Mai mult, trebuie subliniat că perspectivele pontificală și ungară erau profund conflictuale în anul 1489. Cercetările majore ale lui Vilmos Fraknói au pus în lumină criza profundă a relațiilor dintre Inocențiu al VIII-lea – în război contra regatului napolitan – și Mathias Corvin, ginerele și aliatul regelui Ferrante de Aragon, acutizată de secesiunea Anconei de sub autoritate pontificală și plasarea sa sub protecția regelui Ungariei⁵³. Chiar dacă, prin reducere la absurd, s-ar accepta că acest document ar fi un text „milanezo-ungar”, el nu ar putea în vreun fel exprima punctul de vedere pontifical. Dimpotrivă, aceasta ar risca să fie în 1489 chiar unul opus perspectivei ungare.

Prin urmare, excluderea identificării lui *Re de Dacia* cu regele Danemarcei pentru simplul fapt că s-ar găsi în coloana „regatelor orientale” se dovedește a fi de o deconcertantă naivitate: prins în mrejele propriei sale „descoperiri”, autorul uită că această „coloană orientală” este de fapt propria sa creație, proiectată asupra sursei, iar nicidecum un dat intrinsec al documentului. În realitate, tocmai absența regatelor Danemarcei, Norvegiei și Suediei din această listă ar fi trebuit să dea de gândit. Doar dacă un eventual *Re de Dania* – sau un titlu echivalent – ar fi fost simultan prezent alături de *Re de Dacia* în lista milaneză s-ar fi putut exclude cu atât de puțin efort identitatea dintre cei doi monarhi. Or, tocmai faptul că Scandinavia catolică nu apare defel în listă, câtă vreme ea constituia în epocă un veritabil imperiu (*archiregnum*) al Creștinătății nordice, indică faptul că ea trebuia, chiar înaintea Moldovei, să fie căutată în *grila de (de)criptare* din arhivele ducatului de Milano.

După aceste considerații metodologice care ni se par absolut necesare, rămâne în cele ce urmează să verificăm așadar în ce măsură identificarea dintre *Re de Dacia* și Ștefan cel Mare își păstrează cel puțin relevanța. *Se non è vero, è ben trovato?* Pentru a răspunde la întrebare, vom aborda chestiunea dinspre celălalt capăt al ei, până acum neglijat, întrebându-ne anume dacă îndepărtata Danemarcă juca vreun rol oarecare în viața politică a ducatului sforzian în a doua jumătate a secolului al XV-lea? Altfel reformulat: unde se orientau, în definitiv, prioritățile diplomației milaneze – spre Marea Baltică sau spre Marea pontică?

Singura cale sigură de a accede la identitatea misteriosului *Re de Dacia* este așadar aplicarea metodelor tradiționale ale istoriografiei. Este absolut necesară repunerea documentului în contextul socio-istoric al producției sale: curtea și cancelaria ducatului de Milano⁵⁴. Natura actului din 1489 trimite deîndată spre creatorul formidabilului aparat diplomatic, de curierat și de spionaj

⁵² *Re de Dacia*, p. 19.

⁵³ Vilmos Fraknói, „Pecchinoli Angelo pápai legátus Mátyás udvaránál (1488-1490)”, *Katholikus szemle* 12 (1898), p. 373-425.

⁵⁴ Despre cultura diplomatică italiană din epocă, a se vedea Marcello Simonetta, *Rinascimento segreto: il mondo del Segretario da Petrarca a Machiavelli*, Milano, Franco Angeli, 2004.

milanez, celebrul Cicco Simonetta (1410-1480)⁵⁵. Originar din Calabria, acest personaj intrase devreme în serviciul lui Francesco Sforza începând din perioada mercenariatului acestuia, preluând deîndată după cucerirea Milanului în 1450 funcția de șef al *cancellaria secretaria*, calitate în care a dirijat până la sfârșitul tragic al vieții sale diplomația ducală cu perfectă loialitate, prudență și viziune, obținând rapid recunoașterea europeană a legitimității stăpânului său. Beneficiarul unei profunde educații umaniste, autentic patriot italian, Cicco Simonetta este unul din artizanii echilibrului intern al peninsulei, bazat pe Liga de la Lodi (1454) renăscută sub forma Ligii italiene (1470), menite să asigure pacea internă și rezistența în fața proiectului lui Mehmed al II-lea de ocupare a peninsulei, anunțat încă de la cucerirea Constantinopolului în 1453.

Bazat pe colaborarea dintre republicile aristocratice nordice și regatul napolitan, prin funcția mediatoare a Sfântului Scaun, acest echilibru avea în Cicco Simonetta pe unul din principalii actori și garanți. Această poziție a devenit și mai proeminentă după asasinarea lui Galeazzo Maria Sforza (26 decembrie 1476), când cancelarul a asigurat funcționarea regenței ducesei Bona de Savoia (1476-1479) în numele fiului său minor Gian Galeazzo Maria. Toată această arhitectură a fost însă aruncată în aer cu iresponsabilitate de nimeni altul decât papa Sixt al IV-lea, pe care descoperirile documentare ale medievistului italian Marcello Simonetta – un descendent al lui Cicco – l-au revelat definitiv a fi la originea proiectului de asasinare a familiei Medici, eșuat datorită salvării în ultimă instanță a lui Lorenzo Magnificul. Nereușita tentativă pontificală de supunere a republicii de pe Arno a dus la declanșarea în 1478 a „războiului Pazzi-lor” dintre papă, aliat cu regele Neapolelui și cu ducele de Urbino, Federico de Montefeltro, pe de o parte, și Florența aliată cu Milano, de cealaltă. Acest conflict fratricid a năruit *de facto* Liga italiană, obligând Veneția să încheie cu orice preț pacea cu Imperiul otoman, în condițiile în care însuși papa abandonase politica de cruciadă lansată de Eugen al IV-lea și de Nicolae al V-lea. Asistând disperat la năruirea operei sale de o viață, Cicco Simonetta a plătit cu capul verticalitatea sa morală: revenit la putere, în calitate de tutore, turbulentul Ludovico „il Moro”, unchiul ducelui minor și adversarul de moarte al cancelarului, a dus la căderea și la execuția sa la finele anului 1480⁵⁶.

Toată elita politică milaneză de la finele secolului al XV-lea nu era însă mai puțin produsul îndelungatei activități a cancelarului. Chiar și frații Arcimboldi, apropiați ducelui Galeazzo Maria Sforza, și deținători succesivi ai demnității arhiepiscopale milaneze, fuseseră formați la școala lui Simonetta⁵⁷. Se poate argumenta astfel că instrumentele diplomatice ale cancelariei milaneze în 1489-1490, printre care și grila de (de)criptare publicată recent, respectau în continuare directivele puse la punct de geniul său remarcabil.

⁵⁵ Maria Nadia Covini, „Simonetta, Cicco”, *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 92, 2018 consultat online; Eadem, *Potere, ricchezza e distinzione a Milano nel Quattrocento. Nuove ricerche su Cicco Simonetta*, Bruno Mondadori, Milano 2018 (Scritti di storia, 6).

⁵⁶ Demonstrația impecabilă bazată pe noi surse documentare, a lui Marcello Simonetta, *L'enigma Montefeltro*, Milano, Rizzoli, 2008; ediția engleză Idem, *The Montefeltro conspiracy: a Renaissance mystery decoded*, New York (N. Y.); London; Toronto, Doubleday, 2008 și franceză Idem, *L'énigme Montefeltro: la vérité sur les Médicis*, Paris, Albin Michel, 2018. Această lucrare ar trebui să ducă și în istoriografia română la o reevaluare a ceea ce se poate numi „mitul lui Sixt al IV-lea” legat în mod inerent de mitul lui Ștefan cel Mare. Pentru istoricii români, Sixt al IV-lea este un personaj esențialmente „pozitiv”, mai cu seamă pentru meritul de a-l fi gratificat pe Ștefan al Moldovei cu titlul de „atlet al lui Hristos”. Istoriografia italiană furnizează însă o imagine mult mai exactă, nuanțată și complexă a acestui pontif. Am ridicat în studiu nostru „Girolamo Lando, titulaire du Patriarcat de Constantinople (1474-1497), et son rôle dans la politique orientale du Saint-Siège”, *Annuario dell' Istituto romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia*, VIII, 2006, p. 153-258, problema originilor și eșecului proiectului pontifical legat de Moldova, indicând rolul esențial – până atunci complet ignorat – al patriarhului latin de Constantinopol, Girolamo Lando, una din figurile eminente ale cruciadei încă din vremea lui Pius al II-lea. Analizând consecințele conspirației familiei Pazzi (*Ibidem*, p. 221-228), decisă din umbră de însuși Sixt al IV-lea, am arătat în ce măsură aceasta a contribuit la ruina proiectului est-european construit cu răbdare de cardinalul Bessarion și continuat de Lando. Împotriva papei care și-a trădat misiunea prin declanșarea războiului fratricid italian, patriarhul Lando – legat încă din tinerețe de familia Medici – face parte dintre cei care au făcut apel la un conciliu general pentru a-l judeca pe suveranul pontif. Concluziile noastre au fost acceptate de Norman Housley, *Crusading and the Ottoman Threat, 1453-1505*, Oxford, Oxford University Press, 2012, p. 52 sq.

⁵⁷ F. Somaini, *Un prelado lombardo del XV secolo. Il cardinale Giovanni Arcimboldi vescovo di Novara, arcivescovo di Milano*, Roma, Herder, 2003, 3 volume, aici vol. I, p. 292-298.

Tocmai Cicco Simonetta era creatorul regulilor de cifrare a corespondenței pe care le urmăreau cu scrupulozitate scribii și diplomații milanezi⁵⁸. Intitulat *Regule ad extrahendum litteras ziferatas sine exemplo*, acesta se regăsește în manuscrisul italian nr. 1595 din colecțiile de la Bibliothèque nationale de France, un manuscris prețios care conține și fundamentalul *Diario* al lui Simonetta⁵⁹. Utilizarea sistematică a cifrării documentelor diplomatice făcea parte dintr-o reformă instituțională de durată promovată de el pentru ameliorarea muncii de cancelarie, pusă în serviciul diplomației și administrației de o redutabilă eficacitate a lui Francesco Sforza și a urmașilor săi. În acest sens, secretarul prezentase ducelui încă din 1465 un tratat de cancelarie intitulat *Constitutiones et ordines cancellariee secretioris illustrissimi principis et excellentissimi d. Francisci Sfortis Vicecomitis ducis Mediolani*, din păcate pierdut. Așadar, pentru a înțelege modul în care lucra cancelaria ducală la 1489 trebuie urmate direcțiile diplomatice trasate încă din vremea lui Cicco Simonetta.

Acestuia îi revenise în 1474 una din misiunile cele mai importante ale carierei sale de om de stat: organizarea primirii fastuoase în capitala lombardă a nimănui altuia decât a misteriosului *Re de Dacia* a cărui identitate este de câțeva vreme intens scrutată în istoriografia română. Ne facem prin urmare datoria de a aduce într-o manieră ceva mai detaliată o modestă contribuție la limpezirea identității acestui personaj.

Grație jurnalului lui Cicco Simonetta – publicat cu titlul modest de *Diarii* de Alfio Rosario Natale⁶⁰ – cunoaștem bine sejurul lui *Re de Dacia* în Italia. Pentru a evita orice posibil conflict de etichetă, ducele Galeazzo Maria s-a adresat unui specialist nu doar al literelor ci și al diplomației europene, mare umanist de cultură latină și greacă, celebrul Francesco Filelfo, cerându-i în mod specific lămuriri asupra titlului oarecum misterios de *Re de Dacia*. Instalat în capitala lombardă, la capătul peregrinărilor sale de-a lungul Europei, Filelfo redactase o epopee, intitulată *Sphortias*, consacrată fondatorului dinastiei ducale și dispensa cunoștințele sale, în calitate de „consultant politic”, nu doar pe lângă duce, dar și pe lângă alți potențați italieni, printre care și suveranii pontifi⁶¹. Răspunzând la o întrebare concretă pusă de duce, Filelfo nu s-a mulțumit cu răspunsul dat verbal, dar, semnând și persistând, a revenit într-un mesaj scris, abandonând pomposul stil latin pe care îl stăpânea ca nimeni altul, în beneficiul unui răspuns clar și la obiect în italiana vernaculară⁶². Acest document, rezultatul unei solicitări oficiale, conferă avizului lui Filelfo o relevanță imediată. Reproducem integral acest prețios document, conservat în arhiva de stat din Milano, colecția *Autografi 127, 3, Documenti senza data, nr. 30*.

Illustrissimo signore.

*Ho pensato in quanto per la vostra excellenza cerchò heri volere intendere da me se io sapea alchuna notitia d'uno re chiamato de Donmarche. Come allora resposi, chi ve ha messo questo inanzi non deve sapere bono italiano né ancho bona grammatica. Ma quello re se deve chiamare **re de Datia**, il quale è re verso et a l'extremitate dil mare oceano oltra la Magna et la Boemia et come potrete vedere per una lettera che me trovo havere de le sue insino dal XXIII è re de **tri reami: Datia, Norvegia et Soevia**, potentissimo de gente ma poverissimo de denari. Questo io so, perché trovandome io in Hungharia a quel tempo mandato da l'imperadore de Constantinopoli a l'imperatore Sigismondo, **re de Datia chiamato re Henrigo** venne in Hungharia al prelibato re Sigismondo suo cugino come a l'imperadore di Romani per fare decidere una controversia che lui havioa con doi suoi nepoti, et il prefato imperadore Sigismondo mandò come vece re uno messer Aloysi da Verona in Datia per vedere et decidere la dicta questione. Il quale andò et tornoe mentre io era in Hungaria et referì molte cose: tra le altre che la nocte era calata insino a le III hore et che se poteva così leggere de nocte come de giorno*

⁵⁸ Paul-Michel Perret, «Les règles de Cicco Simonetta pour le déchiffrement des écritures secrètes (4 juillet 1474)», *Bibliothèque de l'école des chartes* 51 (1890), p. 516-525.

⁵⁹ Reproduș în *I Diari di Cicco Simonetta, op. cit.*, p. 124-126.

⁶⁰ Alfio Rosario Natale (ed.), *I Diari di Cicco Simonetta. Tomo primo*, Milano, A. Giuffrè, 1962 (col. Acta italica, 1). Din păcate volumul II nu a mai apărut.

⁶¹ Diana Robin, *Filelfo in Milan: writings 1451-1477*, Princeton, Princeton University Press, 1991; Jeroen De Keyser (ed.), *Francesco Filelfo and Francesco Sforza: critical edition of Filelfo's 'Sphortias', 'De Genuensium deditioe', 'Oratio parentalis', and his polemical exchange with Galeotto Marzio*, Hildesheim-Zürich-New York (N.Y.), Olms, 2015 (Noctes Neolatinae; 22).

⁶² Publicat și comentat exhaustiv de Edoardo Fumagalli, „Francesco Filelfo e il re di Dacia”, *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo*, 110 (2008), 2, p. 117-130.

et che 'l paese era molto salvatico et for de formento et animali asai çebellini, martori, fuine, armellini et vari et simile animali, altro non recogliua. Quel reame è distante da l'Inguilterra miglia V^e per mare et molte navi, presso che V^e, vanno ogn'anno in Inguilterra et a Bruges di quelli reami. Racommandandome a la vostra illustrissima signoria.

*Illustrissimae tuae excellentiae fidelissimus servus Franciscus Philelfus*⁶³.

Așa cum precizează editorul actului, profesorul Edoardo Fumagalli, indicația *a tergo* a destinatarului „Illustrissimo Principi nostro” arată că mesajul era redactat cu scopul de fi remis de urgență direct în mâna ducelui, urmare a întrebărilor sale punctuale privind situația Danemarcei și a suveranului ei. Or, cum se poate vedea, pentru Filelfo identitatea lui *Re de Dacia* este una cât se poate de clară: era vorba de nimeni altul decât de regele Danemarcei, anume Cristian I (1448-1481). Distingând între forma uzuală și forma oficială, latină, a titulaturii regale, Filelfo recuză ferm utilizarea titlului vernacular de „re chiamato de Donmarche”, indicând că acesta trebuie numit în mod oficial „Re de Datia” (în scrierea medievală „c” și „t” confundându-se în mod curent). A se înșela asupra identității politice a lui „Re de Dacia” era pentru proverbiala lui exigență – care i-a adus polemici aprige cu veleitari de divers calibru din vremea sa – semnul lipsei unei culturi de bază („chi ve ha messo questo inançi non deve sapere bono italiano né ancho bona grammatica”)⁶⁴. Este astfel cu totul regretabil că, în explorările sale prin arhivele din Milano, Alexandru Simon a trecut chiar pe lângă documentul esențial care i-ar fi dat cheia identității – îndelung căutate – a nu chiar misteriosului *Re de Dacia*...

Pentru așezarea discuției pe teren solid, trebuie înțeles faptul că nu avem de a face aici cu o problemă de geografie istorică, ci cu una de *geografie politică*. Nu atât diversele accepțiuni ale conceptului de *Dacia* sunt de fapt miza discuției, ci cele ale cuplului conceptual de *regnum Dacie*, în sensul de denumire oficială a unui regat. Ca să ilustrăm această distincție, merită reamintit că migrația geografică a toponimelor nu este un deloc un unicat. Exemplul cel mai frapant este desigur exonimul *India* (subcontinent numit însă în sanscrită sau hindi *Bhārata*). Datorită confuziei lui Cristofor Columb, numele de *Indiile* occidentale, de *indieni* sau *amerindieni* au fost impuse artificial asupra unui continent întreg, chiar și când, după Amerigo Vespucci, a devenit evident că cele două nu aveau absolut nici o legătură. Aceasta nu i-a împiedicat pe olandezi, când au întemeiat la finele sec. al XVII-lea compania Indiilor orientale, să difuzeze numele subcontinentului mai la est, în ceea ce avea ulterior să devină *Indonezia*. Dar dincolo de această multiplicitate a Indiilor, în prezent nu există decât o singură *Republică India*. Nu departe de aceasta, o dispută se poartă de peste o jumătate de veac între Republica Populară a Chinei și Republica China (Taiwan) pentru monopolul utilizării la nivel internațional a numelui istoric de *China*. Alt exemplu, mai apropiat, al tensiunii între registrul geografiei istorice și cel al geografiei politice este cel al FYROM, Fosta Republică iugoslavă a Macedoniei, recent devenită Macedonia de Nord, după o lungă dispută cu Grecia asupra dreptului utilizării oficiale a acestui nume.

Este deci imperios să replasăm din acest moment discuția, urmând pe Francesco Filelfo, din câmpul geografiei istorice în cel al geografiei politice. Un răspuns temeinic nu se poate reduce la constatarea, de altfel banală, a disparității geografice dintre Dacia clasică (pontică) și Dacia medievală (baltică). Acest lucru a fost deja făcut în istoriografia română cu multă competență acum exact șase decenii de eruditul geograf Alexandru Bărcăcilă, într-o publicație *mainstream*, și se presupune deja perfect cunoscut⁶⁵. Dacia baltică nu poate fi însă pur și simplu desconsiderată, fără

⁶³ *Ibidem*, p. 121. Mulțumim călduros profesorului Edoardo Fumagalli pentru trimiterea amabilă a unei copii a studiului Domniei sale, cu permisiunea de a reproduce integral acest text pentru informarea corectă a publicului românesc.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 122, 124-127, unde se explicitează această aluzie în contextul concepției generale a lui Filelfo despre relația dintre limbile clasice și italiana vernaculară, mult dezbătută în epocă.

⁶⁵ Alexandru Bărcăcilă, „Dacia și Dania în istoriografia și cartografia medievală”, *Studii și materiale de istorie medie*, 3 (1959), p. 341-357, studiu cu titlu elocvent, absent însă în mod straniu din bibliografia cărții *Re de Dacia*, deși informațiile de sec. XV-XVI culese de harnicul cercetător oltean ar fi fost, cu siguranță, foarte utile (cf. *Ibidem*, p. 341: „Pe dani îi găsim menționați cu numele de *daci* până târziu în secolul al XVI-lea, când Henric al VIII-lea al Angliei (2 martie 1517) și Carol I al Spaniei (19 mai 1517), adresându-se regelui Cristian al II-lea al Danemarcei, îl numesc *Dei gratia Dacie, Norvagie, Sclavorum, Gotthorum Rex...*”, cu referințe).

măcar să se ia în considerare în mod serios sensul și destinul politic al acestei terminologii medievale particulare care a marcat în mod major istoria Scandinaviei, și astfel a Creștinătății latine, vreme de cinci secole.

§ 3. Imperiul septentrional al Daciei

Francesco Filelfo insistă așadar asupra situației septentrionale a Daciei și dominației coroanei daneze asupra a trei regate distincte, dar unite sub o unică autoritate: *Datia, Norvegia et Soevia*. El nu derivă cunoștințele sale doar din repere de geografie generală, sau din scrisori oficiale. La acestea se adaugă și o experiență directă, datând din vremea misiunii sale diplomatice în serviciul coroanei imperiale bizantine, în 1424, când, în compania lui Ioan al VIII-lea Paleolog, l-a putut întâlni la Buda, la curtea lui Sigismund de Luxemburg, pe nimeni altul decât pe unul dintre predecesorii lui Cristian I, regele danez Eric al VII-lea. Acesta venise în vizită oficială pe lângă împărat cu scopul de a efectua un pelerinaj la Sfântul Mormânt din Ierusalim, dar și pentru a regla un conflict vizând teritoriile din Imperiu asupra cărora Danemarca deținea drepturi feudale. Regina Margareta a Danemarcei, pentru a lega mai strâns de *coroana Daciei* pe conții de Holstein – duci de Schleswig cedase în trecut acestora teritorii daneze din Jutlanda de Sud cu titlu de fief. Această suprapunere de drepturi feudale însă a dus la noi conflicte între cele două părți. În prezent, *regele Daciei* adresase împăratului o plângere împotriva lui Henric al IV-lea, conte de Holstein și duce de Schleswig (1404-1427), și a fraților săi Adolf și Gerard, acuzați de încălcarea drepturilor sale suverane asupra acestor teritorii.

O misiune a fost atunci trimisă de împăratul Sigismund în Danemarca, condusă de „messer Aloysio da Verona” căruia i s-a conferit calitatea de „*vece re de Datia*” pentru a investiga bazele solicitărilor regelui Eric. La întoarcere, Aloysio da Verona a comunicat o descriere a particularităților geografice ale acestui regat nordic, legat prin confesiune de lumea catolică, dar atât de particular prin structura sa politică și amplasarea geografică⁶⁶. Remarcăm relațiile cu totul particulare care legau „*Datia*” de împăratul romano-german, la curtea căruia regele danez se înfățișa pentru a obține o decizie privind afacerile sale interne, împăratul putând chiar numi un vice-rege pentru rezolvarea problemelor litigioase ale coroanei daneze. Într-adevăr, în această speță, împăratul a luat o decizie favorabilă lui Eric al VII-lea. Acest detaliu cu totul special ridică astfel problema statutului pe care *Re de Dacia* îl deținea în cadrul Sfântului Imperiu Roman al Națiunii Germane.

Înainte de a ne apleca mai în detaliu asupra vizitei *regelui Daciei* Cristian I în Italia în 1474 și a implicațiilor politico-diplomatice ale acesteia, este necesar să vedem mai îndeaproape care era baza cunoștințelor geografice și politice ale afirmațiilor atât de tranșante și de precise ale lui Filelfo. Inventă el aceste lucruri sau prezenta, cum pare să susțină, unele realități care, pentru vremea sa, țineau de cultura generală? Pentru a ne lămuri, urmează să poposim asupra circumstanțelor în care celălalt „*Rege al Daciei*” pomenit mai sus, Eric al VII-lea, se prezentase, cu exact o jumătate de secol mai înainte, la curtea cezaro-crăiască a lui Sigismund de Luxemburg.

În 4 iulie 1413, regele Eric al VII-lea al Danemarcei îngropase cu pioșenie în catedrala din Roskilde, în mijlocul unui cortegiu impresionant de prelați scandinavi conduși de arhiepiscopul de Lund, în prezența a doi duci germani, al Pomeraniei și al Saxoniei, pe venerabila regină Margareta (*Margrethe*) I, arhitecta Uniunii de la Kalmar încheiată în anul 1397. Regele Eric avea toate motivele să-i fie recunoscător: adoptat de regină, tocmai el fusese beneficiarul politicii înțelepte a acesteia de reunire a tuturor coroanelor scandinave pe fruntea unui singur suveran. Inspirată de profețiile sfintei Brigita a Suediei, Margareta avusese într-adevăr viziunea creării a ceea ce devenise atunci un veritabil imperiu al Nordului, depășind până și precedentul lui Knut cel Mare din secolul al XI-lea. Cuprinzând, pe lângă teritoriul actualelor regate ale Danemarcei, Suediei, Norvegiei, și pe

⁶⁶ Edoardo Fumagalli, „Francesco Filelfo e il re di Dacia”, *art. cit.*, p. 122-123.

cel al Finlandei, o bună parte din litoralul baltic, insulele Feroe, Islanda și Groenlanda – Uniunea de la Kalmar devenise a doua putere a Europei, nu doar teritorială, ci și maritimă, putând rivaliza chiar și cu Liga hanseatică ce domina atunci spațiul baltic și al Mării Nordului. Obiectivul Uniunii era asigurarea păcii interne în cele trei regate, dobândirea independenței economice față de Hansă, și sprijinirea Danemarcei în fața expansiunii germane și a Suediei împotriva celei rusești. Din păcate, pe termen lung, politica hegemonică obtuză a Danemarcei, lovindu-se de rezistența tenace a suedezilor, a dus la năruirea acestui proiect vizionar⁶⁷.

Se înțelege astfel că, la dispariția reginei, un requiem a fost intonat din porunca regală în nu mai puțin de 50 de biserici din întreaga Uniune, fiecareia făcându-i-se cadou, cu această ocazie, câte un potir votiv. Câteva din ele se mai păstrează în colecțiile muzeelor din Scandinavia. Pe soclul lor se poate citi inscripția latină „† elemosina domine Margarete **regine Dacie** Swecie et Norwegie. Orate pro ea”⁶⁸. Așa cum vom vedea, Margareta nu a fost ultima „regină a Daciei” care a marcat prin activitatea sa istoria Europei de Nord.

Acest imperiu nordic nu a intrat într-un conflict direct cu Sfântul Imperiu, datorită faptului că suveranii săi erau originari tocmai din acest Imperiu. De origine fie poloneză în cazul lui Eric al VII-lea (fiul ducelui de Pomerania, numele său de botez era Bogusław, abia după adopția sa de către Margareta primind numele său regal), fie germană în cazul urmașilor săi, Cristofor de Bavaria (1440-1448) și Cristian I de Oldenburg (1448-1481) – regii Danemarcei exercitau în plus o autoritate (adesea contestată) asupra ducatului de Schleswing și comitatului de Holstein, ultimul ca fief în cadrul Imperiului. Prin origine și prin această suprapunere de fiefuri meridionale, coroana Danemarcei era astfel puternic atașată Sfântului Imperiu. Mai mult, căsătoria lui Eric al VII-lea cu Philippa, fiica regelui Angliei Henry al IV-lea (1399-1413) ridică prestigiul său pe lângă curtea imperială romano-germană, unde, conform specialiștilor, „era considerat ca unul din cei mai importanți monarhi ai Europei”⁶⁹.

Acest lucru a fost afirmat pe plan european în contextul Conciliului de la Konstanz (1415-1418), convocat de împăratul Sigismund de Luxemburg pentru a pune capăt Marii Schisme a Occidentului ce divizase de aproape o jumătate de veac Biserica Romană în două, apoi trei obediențe pontificale rivale. Punând la baza reorganizării Creștinătății principiul națiunilor, acest Conciliu marchează o etapă esențială în evoluția Europei către națiunile de tip modern. Spunem bine “o etapă” deoarece națiunile atunci constituite mai păstrau încă forme de atașament de tip medieval. Aceasta se poate observa din analiza structurii națiunii germanice, care agrega nu doar națiunea germană propriu zisă, dar și celelalte care, sub o formă sau alta, erau atașate Sfântului Imperiu Roman. Potrivit jurnalului cardinalului francez Guillaume Fillastre (*Gesta Concilii Constantinensis*), care ne introduce detaliat în discuțiile și temele abordate în acest conciliu hotărâtor pentru destinele Europei, *natio Hyspanie* includea Aragonul, Castilia, Navarra și Portugalia, *natio Anglicana* cuprindea și Scoția și Irlanda, câtă vreme *natio Gallicana* reunea Franța, Savoia, Provence, Dauphiné, Lotharingia, iar în fine *natio Italica* includea regatul Siciliei și celelalte *multa dominia* ale peninsulei. Chiar dacă regele Eric al VII-lea trimisese legați proprii la lucrările conciliului, cele trei coroane scandinave fuseseră incluse din oficiu în *natio Germanica*. Aceasta nu se datora doar originii popoarelor scandinave (deoarece această *natio* cuprindea și țări slave sau fino-ugrice) ci și vechilor legături politice între aceste coroane și Imperiul romano-german (amintim rolul lui Otto al III-lea în crearea, în jurul lui 1000, a coroanelor regale maghiară și poloneză).

⁶⁷ Despre Uniunea de la Kalmar, a se vedea Carl-Ferdinand Allen, *Histoire de Danemark: depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, Copenhagen, A.F. Høst, 1878, 2 vol., vol. I, p. 202-286; Thomas Riis, „The States of Scandinavia, c. 1390 – c. 1536”, în vol. Christopher Allmand (ed.), *The New Cambridge Medieval History, Volume VII c. 1415 – c. 1500* (Cambridge, Cambridge University Press, 1998), p. 671-706; Knut Helle (ed.), *The Cambridge history of Scandinavia. Vol. 1, Prehistory to 1520*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, p. 683-709, 726-770.

⁶⁸ Vivian Etting, *Queen Margrete I (1353-1412) and the Founding of the Nordic Union*, Leiden-Boston, Brill, 2004 (The Northern World, 9), p. 157-158.

⁶⁹ Knut Helle (ed.), *The Cambridge History of Scandinavia*, Vol. I, p. 727-728.

*Preterea ad hoc tollendum reges alii vellent plures habere naciones utpote nacio Germanie, in qua sunt regna imperii Romani, Hungarie, Dalmacie, Croacie, Dacie, Norvegie, Suessie, Bohemie, Polonie*⁷⁰.

Se cunoaște rolul major al regelui Ungariei, împărat roman ales, Sigismund de Luxemburg, la acest conciliu, terminat cu reunificarea Papalității sfâșiata, prin alegerea de către cardinali a papei Martin al V-lea în 1418. Această libertate electorală fusese smulsă de cardinali prin concesiunea oficială a patronajului regal de facto al regelui Sigismund asupra Bisericii Ungariei ca garanție a libertății Bisericii romane în ansamblu⁷¹. Pentru obținerea acestui triumf absolut, împăratul-rege fusese așadar susținut de către delegația regelui Daciei, Eric al VII-lea, lucru pentru care Sigismund îi va rămâne în continuare îndatorat, sprijinindu-l de câte ori avea să aibă nevoie.

Ocazia s-a ivit tocmai în vremea pelerinajului lui Eric al VII-lea către Ierusalim, trecând prin Europa centrală până la Veneția, așadar prin teritoriile aflate sub controlul lui Sigismund. Istoricul polonez Jan Długosz ne oferă o prezentare relativ detaliată a vizitei lui Eric prin Polonia și Ungaria, coroborând perfect amintirile lui Francesco Filelfo. În 1424, bătrânul rege Vladislav al II-lea Jagellon al Poloniei a invitat atât pe regele Daciei cât și pe împăratul Sigismund la ceremonia încoronării tinerei sale regine, de origine rutenă, Sofia Holszańska, a patra lui soție, atunci însărcinată cu moștenitorul tronului, viitorul Vladislav al III-lea (eroul de la Varna). Încoronarea a avut loc la Cracovia în 5 martie 1424. Regele Eric (de origine poloneză, cum am văzut) a sosit primul în Polonia după Crăciun ajungând la Cracovia și de acolo vizitând în Ungaria pe Sigismund.

*Iam et Ericus Daciae Rex in pulcherrimo apparatu, singula utensilia et vasa in usum et administrationem mensae necessaria habens aurea, non petita securitate, sed cum omni fiducia, Posnamiam primum, statim festo Nativitatis Christi elapso, advenerat, et per notabiles Poloniae barones, iussu et Ordinatione Poloniae Regis deputatos, exceptus et in Cracoviam deductus erat. Ex Cracovia quoque in Hungariam descenderat, et visitato Sigismundo Romanorum et Hungariae Rege, in Poloniam rursus redierat*⁷².

Revenit în Polonia, Eric al VII-lea facilita problemele de etichetă, așteptându-l pe împăratul Sigismund la frontiera ungară împreună cu alte somități ale regatului gazdă, conducându-l cu un mare alai până la Cracovia, unde nimeni altul decât regele Daciei ținu un discurs în onoarea împăratului.

*Gesturus illi Wladislaus Poloniae Rex morem, Ericum Daciae Regem, Sbigneum Cracoviensem episcopum, Sbigneum de Brzesze Regni Poloniae marsalcum, transmittit. Qui cum illi in Villa antiqua post Sramowicze feria quarta ante Dominicam Esto mihi, occurrissent; Ericus Daciae Rex sic ad Sigismundum Romanorum Regem locutus est: Et pro meo in te, serenissime Rex, officio, et pro illustrissimi Wladislai Poloniae Regis desiderio, spontaneus, cum duobus Regis praefati nuntiis, adveni, vivam securitatem tibi praestiturus, qua tenus nos liberos aut victos in Regno tuo Hungariae detineas, donec so spes et incolumis ex Polonia revertaris. Sigismundus Rex ea legatione tam submissa audita, respondet: Tam notabili securitate unquam se eguisse, et de Wladislai Poloniae Regis fide nihil se unquam veritum, Cracoviam sine quolibet salvo conductu venire velle. Feria quinta ambo Reges, Romanorum videlicet et Daciae, sed et Barbara Romanorum Regina, in oppidum Nowitarg ad prandium et ad noctem perveniunt. Feria sexta inde egressi, procedunt in Mislmicze, quo illos Wladislaus Poloniae Rex in campestribus excipiens et humanissime invitans, in Mislmicze deduxit*⁷³.

⁷⁰ Johannes Hollsteiner, Heinrich Finke (ed.), *Acta Concilii Constanciensis. Zweiter Band, Konzilstagebücher, Sermones, Reform- und Verfassungakten*, Münster i.W., Regensburg, 1923, p. 73.

⁷¹ Elemér Mályusz, *Das Konstanzer Konzil und das königliche Patronatsrecht in Ungarn*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959 (col. *Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 18); Dan Ioan Mureșan, „Une histoire de trois empereurs. Aspects des relations Sigismund de Luxembourg avec Manuel II et Jean VIII Paléologue”, în vol. Ekaterini Mitsiou *et alii* (ed.) *Sigismund of Luxemburg and the Orthodox World*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Vienne, 2009 (col. *Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, 222), p. 41-101, la p. 74-81.

⁷² *Joannis Dlugossii seu Longini canonici Cracoviensis historiae Polonicae libri XII*, ed. Ignatius Zegota Pauli, Alexander Przedziecki, Cracoviae, Ex typographia ephemeridium „Czas”, Tom IV, Libri XI-XII, p. 318.

⁷³ *Ibidem*, p. 318-319.

Primiți cu tot alaiul la Cracovia de regele Vladislav al II-lea și de regina Sofia, distinșii oaspeți au fost găzduiți într-un palat luxos pe măsura rangului lor deosebit. Nu departe de împăratul Sigismund și de regina Barbara, regele Eric „al Daciei” primi și el propriile sale apartamente: „*Erico Regi caminata superior consignata, quae ex illo tempore vocabulum ab hospite sortita, cubiculum Regis Daciae nominatur*”⁷⁴.

Participând și el la ceremonia încoronării ca reprezentant al împăratului bizantin, tânărul Filelfo făcuse atunci proba capacităților sale literare și oratoricești, compunând și declamând discursul nupțial. De acest moment de glorie juvenilă, își amintea în termenii următori în 1464:

*Is inquam Vladislaus rex admodum senex me ut oratorem imperatorium per nundum invitat ad nuptias. Quare profectus Cracoviam non modo eis interfui nuptiis, sed orationem etiam habui nuptialem in maxima regum principumque et variarum gentium multitudine. Nam et imperator ipse Sigismundus et Henricus Daciae rex et electores omnes imperii et innumerabiles fere alii duces ac principes cum ex finitimis tum ex longinquis etiam regnis ad eas nuptias invitati honoris gratia convenerant*⁷⁵.

După încoronarea și ungerea reginei de către arhiepiscopul Albert de Gniezno în ziua de 5 martie 1424, cei trei monarhi au luat masa împreună, toate mărimile prezente acolo, bisericești și lumești, așezându-se conform etichetei, la stânga sau la dreapta regilor, în prezența mai cu seamă a cardinalului Branda Castiglione, legatul pontifical în Europa centrală însărcinat atunci cu organizarea cruciadei anti-husite.

*Coronatione expleta, omnes tres Reges in stuba apud Laskowycz, apud unam tabulam epulati: et Sigismundo Romanorum et Hungariae Rege consedente in medio, Wladislaus Poloniae Rex dextrum, Ericus Daciae Rex laevum latus ambiebant*⁷⁶.

În zilele care au urmat încoronării, cei trei regi, împreună cu legatul papal, au discutat detaliile cruciadei anti-husite prevăzute pentru anul următor, atât regele Poloniei cât și cel al Daciei promițând trimiterea câtorva mii de cavaleri în sprijinul lui Sigismund de Luxemburg. După care, încărcăți de daruri somptuoase, suveranii roman și dac și-au luat rămas bun de la regele Poloniei. Împreună s-au îndreptat spre Ungaria, de unde, ne informează în fine Długosz, regele Daciei și-a continuat drumul ca pelerin înspre Ierusalim, împlinind astfel un legământ mai vechi.: „*Et Sigismundus quidem Romanorum et Hungariae Rex simul una cum Erico Daciae Rege in Hungariam profecti sunt; ex qua Daciae Rex vice altera Hierosolimam adiit*”⁷⁷. Mai rămâne să precizăm că, așa cum a promis, Eric a trimis într-adevăr în același an ajutor militar împotriva „ereticii boemi”: *Eodem tempore Ericus Daciae Rex, et Infans Petrus Regis Portugaliae germanus, ad Sigismundum Romanorum et Hungariae Regem accedentes, copias eius suis auxiliis auxere*⁷⁸. Eric al VII-lea a devenit în continuare oaspetele lui Sigismund de Luxemburg la Buda. Aici l-a întâlnit pe împăratul bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul, sosit, prin Veneția, în capitala Ungariei în ziua de 22 iunie 1424, unde rămase vreme de două luni⁷⁹. Eric al VII-lea petrecu în compania celor doi împărați, înainte de a-și lua rămas bun la sfârșitul lunii iulie, îndreptându-se, cum vom vedea, spre Veneția.

Cum se explică această apropiere, am spune aproape fuzională, în *rex Dacie* și *rex Romanorum* (titlul exact al lui Sigismund înainte de încoronarea lui formală în 1433)? Răspunsul îl găsim în *Cronica Holsteinului* a preotului din Bremen, scrisă la mijlocul sec. al XV-lea. Am văzut că, în disputa lui Eric al VII-lea cu conții de Holstein / duci de Schleswig, Sigismund tranșase în 1424 în favoarea celui dintâi, decretând că Schleswigul devenea parte integrantă și inalienabilă a coroanei

⁷⁴ *Ibidem*, p. 319.

⁷⁵ Edoardo Fumagalli, „Francesco Filelfo e il re di Dacia”, *art. cit.*, p. 127-128.

⁷⁶ *Joannis Dlugossii... historiae Polonicae libri XII, op. cit.*, p. 320.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 322.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 326.

⁷⁹ Dan Ioan Mureșan, «Une histoire de trois empereurs», *art. cit.*, p. 84-85, cu bibliografie.

daneze⁸⁰. Această decizie însă a displăcut conților de Holstein, care au decis să se adreseze în apel însuși papei Martin al V-lea. Motivul? Un „conflict de interese”, anume *consanguinitatea* dintre Sigismund și Eric, de unde parțialitatea primului în favoarea celui din urmă.

Cap. XLIV. Insuper rex Vngarie et rex Dacie sunt simul in secundo gradu consanguinitatis alligati, quia mater regis Vngarie et pater regis Dacie fuerunt soror et frater. Et hec est legitima causa declinare iudicem. Vnde, si placeret dictum meum, uobis consulerem, quod ad papam appellaretis, quia estimo causam huiusmodi papam acceptare. (...)

Dictus autem Henricus, dux senior, pro se et fratribus suis cum domino Johanne Schelen, Lubicensi episcopo, ac Nicolao Sachow, tunc canonico, postmodum autem dicte ecclesie eiam electo et confirmato episcopo, ad regem Romanorum in ciuitate Owen [i.e. Ofen, adică Buda], in regno Vngarie sitam, se transtulit, responsurus, verisimiliter estimans bono zelo clemenciam dicti regis Romanorum interuenire, et non ferri contra se aliquam sentenciam secundum promissa dicti regis formidauit. Erico regi Dacie eiam ibidem existente, proch dolor! respectus munerum et consanguinitatis inter eosdem regis attinencia excecabat, si phas dici est, dicti Sigismundi, regis Romanorum et Vngarie, iusticie et equitatis obtutum et sine aliquali audiencia legitima, non assumptis principibus imperii, sicut in arbitrio cautum fuit, sed aliquibus baronibus regni Vngarie, sedens pro tribunali, contra duces Sleszwiccenses sentenciam tulit iniustam et iniquam, uidelicet quod Henricus, Adolphus et Gherardus, dicti comites Holtzacie, ducatum Sleszwiccensem minus iuste possiderent et ad restituendum regi Dacie condempnauit⁸¹.

Această acuzație, care pentru preotul de Bremen explica o decizie injustă și nulă *de iure*, justificând un apel direct pe lângă papă, era pe jumătate îndreptățită. Bogusław al V-lea, ducele Pomeraniei (1326-1374) era într-adevăr bunic atât al lui Sigismund cât și al lui Eric, însă mama, respectiv tatăl acestora erau rezultați din două căsătorii diferite. Mama lui Sigismund, împărăteasa Elisabeta de Pomerania (1347-1393), a patra soție a împăratului Carol al IV-lea de Luxemburg, era născută din prima căsătorie a lui Bogusław, cu prințesa Elisabeta a Poloniei, fiica regelui Cazimir al III-lea. În schimb, tatăl lui Eric, Wartisław de Pomerania, se născuse din a doua sa căsnicie, cu Adelheid de Brunswick. Astfel că cei doi suverani, strâns înrudiți și ajunși ambii, prin jocul alianțelor matrimoniale, în fruntea a două uriașe conglomerate monarhice din centrul și din nordul Europei, se remarcă prin convergența obiectivelor și acțiunii lor politice.

Continuarea călătoriei regelui Daciei către Țara Sfântă ne este cunoscută grație marelui istoric venețian Marino Sanudo, care ne dă detalii în remarcabila sa *Istorie a dogilor Veneției* ce precede renumitele sale *Diarii*, asupra cărora de altfel vom reveni în partea finală a studiului nostru. Aflăm astfel că, încă din Ungaria, unde era oaspetele lui Sigismund, el comandă în Republica lagunelor o galere pentru pelerinajul la Ierusalim, care fu pregătită rapid. În așteptarea plecării, regele Daciei a fost oaspetele de onoare al dogelui, care îi făcu vizita oficială a minunatei Veneții (al cărei peisaj lacustru trebuie să-i fi evocat regelui un fel de „Copenhaga mediteraneană”), Eric răspunzând prin distribuirea onorurilor cavalerești proprii rangului său monarhic.

A dì ultimo lugio fo preso, atento il Re di Dacia è a Segna e ha mandà do sui horatori in questa Terra a rechieder una galia per armarlla e andar al Santo Sepulchro e vol venir in questa Terra, però siali dà la ditta galia grossa⁸² et scritto al Capetanio di Quarner lo lievi et condugi in questa Terra et mandarli 6 nobeli incontra e – a dì 23 agosto – preso per honorar il ditto Re si spendi fino ducati 50. A dì primo agosto (...). In questo tempo vene il Re di Dacia in questa Tera. Vol andar al Santo Sepulcro, et li fo fatto uno singularissimo honor; li andò in contra il Dose con il bucintoro con molti zentilomeni, paraschermi et zente assai. Fo acompagnado⁸³ fino alla casa del Marchese⁸⁴. Stette assai zorni in questa Terra

⁸⁰ Knut Helle (ed.), *The Cambridge History of Scandinavia*, vol. 1, p. 729-730; Despre acest conflict în perspectivă, a se vedea Carsten Jahnke, „«National» conflicts in the medieval Schleswig-Holstein?”, în vol. Kurt Villads Jensen Michael Bregnsbo (ed.), *Schleswig-Holstein – contested region(s) through history*, Odense, Syddansk Universitetsforlag, 2016, p. 147-175.

⁸¹ Johann Martin Lappenberg, *Chronicon Holtzatie, auctore presbytero Bremensi*, Kiel, Akademische Buchhandlung, 1862 (Quellensammlung der schleswig-holstein-lauenburgischen Gesellschaft für vaterländische Geschichte, 1), p. 146-147.

⁸² Manuscrisul precizează într-o notă marginală: *Galera per il Re di Dacia*.

⁸³ Altă notă marginală indică: *Re di Dacia a Ven(ezia)*.

⁸⁴ Pentru a oferi ilustrului oaspete o locuință demnă, i s-a atribuit astfel somptuosul palat al marchizilor de Ferrara din cetatea lagunelor: cf. Giuseppe Tassinari, „Alcuni appunti storici sopra il Palazzo dei Duchi di Ferrara poscia Fondaco dei Turchi”, *Archivio Veneto* 6 (1873), II, p. 285-92.

*fino fo armada la so galia, patron della qual fo sier Zuan Zustignian quondam sier Marco, el qual fo fatto cavalier da lui et foli fatto notabilissimi presenti, confecion e vini e molte feste, poi si partì et andò al suo viazo*⁸⁵.

Tot Sanudo ne informează într-un paragraf intitulat marginal *Ritorno di Dacia in Ven(ezia)* că întoarcerea lui Eric al VII-lea din pelerinajul la Ierusalim a avut loc la începutul lui ianuarie 1425, după o escală forțată la Ragusa, pentru care *regele Daciei* s-a crezut obligat să se explice autorităților Serenissimei.

*A di 3 zener zonse in questa Terra la galia statta al Zaffo con el Re di Dacia – patron sier Zuan Zustignian – el qual ditto Re lo fece cavalier, e così el suo tursiman, nomeva Zuan Francho. Il qual Re si mandò a escusar alla Signoria haver convenudo smontar a Ragusi, perché 'l 'aveva hauto nuova che prestisimamente conveniva esser nel suo regno per molte arduei cason et per quello di Ragusi li fo imprestà ducati 4m.le*⁸⁶.

Întoarcerea precipitată a regelui spre Europa în plină iarnă, perioadă în care în mod normal circulația maritimă era închisă, se explică prin știrile îngrijorătoare venite din regatul celor trei coroane scandinave, unde îndelungata sa absență a creat mari nemulțumiri. Acestea au dus la izbucnirea unui lung război împotriva conților de Holstein, aliați cu Liga Hanseatică (1426-1435), profund îngrijorată de constituirea Uniunii de la Kalmar, care pune sub semnul întrebării dominația sa asupra Mării Baltice.

În ciuda acestui conflict de lungă durată, la începutul secolului al XV-lea, Dacia nordică devenea din ce în ce mai bine cunoscută în spațiul italian. Nu doar grație prezenței fizice a regelui *Daciei* însuși sau a emisarilor săi, ci și prin explorările cutezătoare ale negustorilor venețieni, veritabili urmași ai lui Marco Polo. Cel mai cunoscut este fără îndoială Pietro Querini (1402-1448)⁸⁷. Aventura sa, redactată la întoarcere la solicitarea Senatului venețian și completată cu o relatare a altor doi membri ai echipajului său, a fost publicată în 1559 în celebrele *Navigazioni e viaggi* ale lui Giovanni Battista Ramusio (1485-1557), sub titlul elocvent: *Viaggio del magnifico messer Piero Quirino viniziano, nel quale, partito di Candia con malvagie per ponente l'anno 1431, incorre in uno orribile e spaventoso naufragio, del quale alla fine con diversi accidenti campato, arriva nella Norvegia e Svezia, regni settentrionali*. Plecat în 1431 către Marea Nordului într-o *cocca* cu *muda de Fiandra*, convoiul anual oficial al Veneției către Marea Nordului, Pietro Querini spera să obțină un bun profit vânzând în regiunile septentrionale mult prețuitul vin de Malvasia. Obiectivul era să ia acolo legătura cu un nobil venețian instalat în spațiul Uniunii de la Kalmar, nimeni altul – așa cum am văzut – decât traducătorul (*tursiman*) intrat în serviciul lui Eric al VII-lea în timpul pelerinajului său la Ierusalim și înălțat la rang de cavalier de către rege⁸⁸:

*Dopo molte parole fu concluso che per piú sicurtà della guerra e per non passar tanto mare, e per aver soccorso e aiuto alle nostre miserie, che dovessimo andar a trovar uno messer Zuan Franco, cavaliere fatto per il re di Dacia, della nostra nazione, il qual abitava in uno suo castello nel regno di Svezia distante per giorni cinquanta*⁸⁹.

⁸⁵ Marino Sanudo il Giovane, *Le vite dei dogi (1423-1474), Tomo I, Introduzione, edizione e note* a cura di A. Caracciolo Aricò, trascrizione di Chiara Frison, Veneția, La Malcontenta, 1999, p. 25-26.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 29.

⁸⁷ Carlo Bullo, *Il viaggio di m. Piero Querini e le relazioni della Repubblica veneta colla Svezia*, Venezia, Tip. Antonelli, 1881; Luigi De Anna, „Il viaggio settentrionale di Pietro Querini nella redazione ramusiana”, *Miscellanea di storia delle esplorazioni*, XV, Genova, 1990, p. 59-102; Franco Giliberto, Giuliano Piován, *Alla larga da Venezia. L'incredibile viaggio di Pietro Querini oltre il circolo polare artico nel '400*, Veneția, Marsilio, 2008; Franco Brevini, *La sfinge dei ghiacci: viaggiatori italiani nel Grande Nord dal XIV al XX secolo*, Roma, U. Hoepli, 2009, p. 45-78 (care reproduce și pasajele relevante din Ramusio); Francesco Surdich, „Querini, Pietro”, în *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 86 (2016), consultat online [http://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-querini_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-querini_(Dizionario-Biografico)/)

⁸⁸ Îl putem astfel identifica pe „a certain, hitherto unidentified Zuan Franco, who remained in Sweden as a retainer of the Swedish king” evocat de Elizabeth Horodowich, *The Venetian Discovery of America: Geographic Imagination in the Age of Encounters*, Cambridge University Press, 2018, p. 149, cu precizarea că este vorba, desigur, de regele Danemarcei și Norvegiei care, în acest moment, purta și coroana Suediei.

⁸⁹ Giovanni Battista Ramusio, *Navigazioni e viaggi*, vol. IV, ed. Marica Milanese, Torino, Einaudi, 1983, p. 72.

Însă, cum socoteala de acasă nu se potrivește cu cea din târg, în preajma anului nou 1432, *cocca* venețiană a fost surprinsă în Marea Mânecii de o teribilă furtună, care a târât-o spre Nord, către „ultima Thule”. De sărbătoarea Epifaniei (6 ianuarie 1431) o duzină de supraviețuitori se regăsiră „in questo disabitato e arido luogo, chiamato l'isola di Santi, in la costiera di Norvega sottoposta alla corona di Dacia”. Este vorba de insula Sandøya, pe atunci nepopulată, din arhipelagul norvegian Lofoten. Recuperati o lună mai târziu de pescari norvegieni, ei au fost aduși pe insula Røst, din același arhipelag, fiind găzduiți aici în așteptarea primăverii. Acest sejur forțat stă la originea unei descrieri plină de pitoresc a unui spațiu pe atunci încă prea puțin cunoscut în lumea mediteraneană.

In questa isola sono dodici casette con circa bocche 120, per la maggior parte pescatori, e sono dalla natura dotati di ingegno di saper far barche, secchie, tine, cesti, reti d'ogni sorte e ogni altra cosa che sia necessaria per il suo mestiero, e sono l'un verso l'altro molto benivoli e serviziali, desiderosi di compiacersi più per amore che per sperar alcun servizio o dono all'incontro. Il forzo de' loro pagamenti e baratti, in luoco di moneta battuta, sono pesci chiamati stochfis, quasi tutti d'una misura, di quali ogn'anno seccano al vento copia infinita, e li caricano al tempo di maggio, conducendoli per li reami di Dacia, cioè Svezia, Dacia e Norvega, pur tutti sottoposti al re di Dacia, dove barattano detti pesci a corami, panni, ferro, legumi e altre cose delle quali essi hanno carestia. Poche altre cose per vivere si trovano qui oltre il pesce (...). Vestono gli uomini di pelle rosse e tal nere, difensive dell'acqua, e se usano panni sono grossi, di colori azzurri, rossi e berrettini, condutti di Dacia, di picciol prezzo. Usano questi paesani di frequentar molto le chiese, perchè sono devotissimi e hanno somma reverenzia al culto divino⁹⁰.

Stemmo in Rustene mesi tre e giorni undici, pur aspettando tempo congruo di passar col nostro ostiero in Svezia, con l'usato suo carico di pesce stochfis, il qual è a punto di maggio, dove questi paesani si partono, conducendone copia infinita per li reami dell'antedetto re di Dacia. Adì 14 di maggio 1432 venne la tanto desiderata ora di rivolger il viso verso l'amorosa e amata patria, com'avemo avuto sempre il desiderio e l'animo, e lasciar il caritativo sito di Rustene, che fu l'ultimo sussidio e restauro alle nostre miserie. (...). Adì 29 maggio 1432 capitammo con la predetta fusta al Trondon, in la costiera di Norvega, luogo del re di Dacia, dove si riposa l'onorato corpo del glorioso santo Olao. Qui dimorammo giorni 10, per aspettar passaggio e tempo conforme al nostro cammino (...)⁹¹.

La periferia septentrională a Creștinătății, echipajul lui Pietro Querini s-a familiarizat astfel cu o lume aspră, austeră, firav populată, dar în același timp pătrunsă de devoțiune creștină, centrată pe cultul sfântului rege Olaf al Norvegiei, adică Olaf al II-lea Haraldsson (1015-1028), mort ca martir în 1030), supranumit *Rex Perpetuus Norvegiae*, ale cărui relicve sunt păstrate cu venerație în catedrala din Trondheim. (Decedând înainte de Marea Schismă, sfântul Olaf este de asemenea recunoscut de Biserica ortodoxă). Astfel reîntremați, naufragiații italieni au putut să ajungă pe coasta norvegiană, de unde au revenit în Veneția la începutul lui 1433, unde au făcut publice aventurile lor. Relatările acestor martori oculari întăreau informațiile ajunse în Italia odată cu vizita regelui Daciei Eric al VII-lea, reconfirmând realitatea imaginii unei triadei de coroane așezate pe fruntea monarhului danez. Această reprezentare cât se putea de fidelă în sec. XV-lea a fost astfel adoptată de Senatul venețian care solicitase dările de seamă oficiale asupra acestei călătorii.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 92.

⁹¹ *Ibidem*, p. 96.

Fig. 1 Scandinavia în mapamondul venețian al lui Fra Mauro (1450), detaliu (realizat în perspectivă inversă, cu nordul situat în partea inferioară)

Sintetizând informațiile despre nordul Europei ajunse astfel la Veneția, mapamondul lui Fra Mauro, din Ordinul camaldulez, realizat în jurul anului 1450, al cărui original este conservat în prezent la Biblioteca nazionale Marciana, plasa astfel cât se poate de firesc *Dacia* la nord de Germania, cu precizarea în legendă: *Dacia e parte in isola e in tera fermo e confina cum Alemagna bassa*⁹². Prin tipărirea rapoartelor misiunii lui Pietro Querini de către Ramusio în *Navigazioni et viaggi*, reprezentarea *Daciei* nordice avea să domine încă multă vreme spiritele cultivate ale Europei latine începând de la mijlocul sec. al XVI-lea încolo, grație circulației acestei lucrări populare și accesibile (prin utilizarea limbii vernaculare). Fără să anticipăm prea mult, se poate vedea prin ce mecanisme intelectuale tocmai Veneția, departe de a „crea” în mod inopinat vreo *Dacie* danubiană, va promova dimpotrivă cu energie ideea unei *Dacie* baltice chiar și după „suprimarea” oficială a acesteia în 1537, prin ordinul regelui danez Cristian al III-lea.

Pierzând însă războiul contra Ligii hanseatice în 1435, Eric al VII-lea fu nevoit să renunțe la ducatul de Schleswig în favoarea conților de Holstein și să abandoneze politica protecționistă contra Hansei. Această pace defavorabilă stârni mari nemulțumiri, amplificate de o conduită din ce în ce mai haotică prin care regele și-a pierdut una după altă coroanele *Daciei*, Suediei (1439) și a Norvegiei (1440), ajungând pe urmă să își câștige existența ca un șef corsar bazat în insula Götland, abia într-un târziu putând reveni în ținutul său de origine (de unde titlul „de Pomerania”)⁹³.

În ciuda acestui sfârșit lamentabil, prin alegerea reședinței sale în Copenhaga, pe atunci abia un orașel obținut din partea episcopului de Roskilde, controversatul Eric al VII-lea este totuși la originea transformării acesteia în capitala regatului danez, având intuiția formidabilelor avantaje ale poziției sale centrale în strâmtoarea Øresund, ce leagă Baltica de Marea Nordului și de Oceanul Atlantic. O altă inițiativă însemnată a fost tentativa de a introduce o monedă proprie pentru triplul regat, cu scopul de a emancipa economia scandinavă de sub dominația comercială a Ligii Hanseatice. Astfel, inspirându-se din circulația monedei de tip *witten* din Nordul Germaniei, el a început baterea unei monede proprii la Næstved în 1397-1405. Pe urmă a continuat emiterea la

⁹² *Il mappamondo di Fra Mauro Camaldolese descritto ed illustrato da D. Placido Zurla dello stess' Ordine*, Venezia, 1806, p. 18; Piero Falchetta, *Fra Mauro's World Map: with a Commentary and Translations of the Inscriptions*, Turnhout, Brepols, 2006, p. 118, 657, nr. 2588, 2599.

⁹³ Knut Helle (ed.), *The Cambridge History of Scandinavia*, op. cit., p. 731-737.

Næstved și la Lund a sterling-ului din aramă pură, spre marea nemulțumire a Hansei, a cărei economie se vedea astfel puternic concurată de noua arhitectură politică de la Kalmar. Indicată pe avers, inscripția emițătorului începând din 1397 era ERICUS: REX: D: S: N (adică *Rex Dacie, Suecie et Noruegie*), dezvoltată din 1424 încolo prin semnificarea originii divine a puterii regale (*Dei gratia*): ERIC: DI: GRA: REX: D: S: N (pe revers indicându-se monetăria)⁹⁴. Titlul oficial al meșterului din Lund însărcinat cu această misiune, expresie a suveranității depline, adică inclusiv economică, spre care tindea în zilele sale bune Eric al VII-lea, era cel de *monetarius regni Dacie*⁹⁵.

§ 4. Archiregnum / archirex al Daciei

Beneficiarul efemer al depunerii lui Eric al VII-lea a fost un nepot al acestuia, un prinț elector german, ducele Cristofor de Bavaria. Ales *rege al Daciei* în 1440, cu titlul de Cristofor al III-lea, al Suediei în 1441, în fine al Norvegiei în 1442, acesta s-a revelat o figură de compromis, moderat, afabil și capabil, care a știut reconcilia nemulțumirile stârnite de predecesorul său și a restaurat cu succes autoritatea monarhică⁹⁶. Cu ocazia încoronării și ungerii regale ca rege al Danemarcei, în 1 ianuarie 1443, în catedrala episcopiei de la Ribe (*Ecclesia Ripensis*) s-a petrecut un fapt cu totul însemnat în istoria gândirii politice daneze medievale. Păstrat într-un act public notarial retranscris în *Annales ecclesiae Danicae* ale lui Erich Pontoppidan, erudit danez din sec. al XVIII-lea, acesta conține primul *ordo* de încoronare conservat al unui rege danez, care a influențat decisiv ceremoniile ulterioare până la introducerea Reformei protestante⁹⁷. Ceea ce atrage atenția este titlul neobișnuit adoptat cu această ocazie de rege și de consecratorul său, arhiepiscopul Johannes (Hans) de Lund.

*In nomine Domini Amen. Anno a nativitate Domini 1443, indictione secunda, ipso die circumcisionis Domini, Pontificatus Sanctissimi in Christo Patris ac Domini Nostri, Domini FELICIS Papæ Quinti, anno ejus tertio (...), per Reverendissimum in Christo Patrem & Dominum JOHANNEM Archiepiscopum Lundensem & Episcopos Provincias Lundensis ibidem congregatos, inungi & coronari deberet Serenissimus Princeps & Dominus, Dominus CHRISTOPHORUS Daciæ, Svedix, & Norwegix etc. Rex, ac Bauariæ Dux Comesque Palatinus Rheni, instanter requisivit, ut super juramento per dictum Dominum CHRISTOPHORUM Regem statim eo tempore præstando, ad cautelam futurorum, sibi unum vel plura conficeremus vel conficere faceremus, publicum vel publica instrumentum vel instrumenta. Paulo post descendit dictus Dominus JOHANNES Archiepiscopus, cum suis suffraganeis præsentibus, in Archivario Ecclesiæ Ripensis, in qua dicta depositio facta extitit, & eundem Dominum CHRISTOPHORUM in Archiregem Regni Daniae consecravit & inunxit, eodem Rege in Cathedra Regali, in ostio occidentali ejusdem Chori præparato, regalique Corona ornato, Dalmatico ac Choralis Cappa induto (...)*⁹⁸.

Cum a argumentat convingător Jens Olesen, cheia acestui titlu inedit este originea noului *rege al Daciei*: membru al dinastiei Wittelsbach, marea rivală a Habsburgilor, bunicul său Rupert, duce al Palatinatului, fusese rege al romanilor între 1400-1410, întrerupând astfel șirul dinastiei de Luxemburg, între depunerea lui Wenceslas la 1399 și alegerea contestată a lui Sigismund în 1410/1411. Dat fiind că în prima parte a documentului este utilizat titlul clasic de *Daciae rex*, conform titulaturii obișnuite din documentele lui Cristofor al III-lea, rămâne de văzut dacă forma de *archirex regni Daniae* apărea într-adevăr în original, ori era o aducere la zi operată de Erich Pontoppidan în conformitate cu practica diplomatică a epocii sale. În primul caz am avea eventual

⁹⁴ Fritze Lindahl, „Danmarks mønter 1377-1448”, *Nordisk numismatisk årsskrift (Scandinavian numismatic journal)*, 1955, p. 73-92, consultat online: <https://www.danskmoent.dk/artikler/lind1955.htm> (cu reproducere).

⁹⁵ Gerald Stefke, „Der Beginn der Sterling-Prägung in Lund und das Ende der Münzstätte Næstved Zur Geschichte der Münzprägung des frühen 15. Jahrhunderts im regnum Dacie und im östlichen Norddeutschland”, în vol. Ivar Leimus (ed.), *Studia Numismatica. Festschrift Arkadi Molvögin 65*, Tallinn, 1995, p. 151-171, consultat online: <https://www.danskmoent.dk/artikler/stefke.htm#118a>

⁹⁶ Knut Helle (ed.), *The Cambridge History of Scandinavia, op. cit.*, p. 737-743.

⁹⁷ Analizat de Erich Hoffmann, „Coronation and Coronation Ordines in Medieval Scandinavia”, în vol. János Bak (ed.), *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, Berkeley, University of California Press, 1990, p. 125-151, la p. 132-137.

⁹⁸ Erich Pontoppidan, *Annales ecclesiae Danicae diplomatici oder nach Ordnung der Jahre abgefassete und mit Urkunden belegte Kirchen-Historie des Reichs Dännemarck*, 4 volume, Copenhaga, 1741-1752, vol. II, 1744, p. 586-587.

de a face cu una din primele ocurențe ale titlului de *Dania*, care nu avea să se impună, cum vom vedea, decât în prima treime a secolului al XVI-lea. În al doilea caz, titlul exact din 1443 ar fi fost de fapt cel de *archirex regni Daciae*⁹⁹. Oricum, pentru istoricii scandinavi, pentru care *Dacia* este o formă banală pentru desemnarea Danemarcei medievale, această problemă se pune prea puțin. În orice caz, sensul ei era unul cu dublă țintă: Cristofor al III-lea, ca rege al celor trei regate ale Uniunii de la Kalmar, deținea o poziție hegemonică. Dar, rămânând în același timp și duce al Bavariei, adică un actor principal al Sfântului Imperiu, el accentua faptul că deținea o putere imediat secundă doar împăratului romano-german. Așa s-ar explica nu doar purtarea însemnelor regale daneze de către patru prinți germani, dar și introducerea în momentul încoronării de la Ribe a ceremonialului recitării Evangheliei lui Luca 2: 1, cu spada trasă din teacă, preluată din ceremonialul imperial, menită să pună în evidență rolul împăratului, și pe cale de consecință și a «arhiregelui», în calitatea lor de urmași ai lui Augustus¹⁰⁰.

Căutând să își consolideze poziția în interiorul Imperiului, Cristofor al III-lea s-a căsătorit în 1445 cu Dorothea, fiica lui Johannes de Hohenzollern, supranumit «Alchimistul», marchizul de Brandenburg, nepoată a împăratului Sigismund de Luxemburg¹⁰¹. După moartea neașteptată a primului ei soț în 1448, în calitate de regentă a Coroanei, tocmai Dorotheei i-a revenit sarcina să aleagă un succesor, printre mai mulți candidați, ea preferându-l pentru frumusețea lui bărbătească și impresionanta sa forță fizică pe Cristian de Oldenburg. Căsătorindu-se cu Dorothea în 28 octombrie 1449, acesta urcă, într-un mod cu totul neașteptat, sub numele de Cristian I, pe tronul celor trei regate ale Nordului. Recunoscut ca rege al Norvegiei în 1450, el a beneficiat de pe urma alungării regelui Carol al VIII-lea al Suediei în 1457, când a știut să își atragă simpatiile prelaților și marilor nobili suedezi, fiind încoronat ca rege al Suediei în acest an. Să remarcăm faptul că restaurarea Uniunii de la Kalmar în jurul coroanei *regelui Daciei* Cristian I în 1457 coincide cu încoronarea de la Siret a lui Ștefan al III-lea ca domn al Moldovei¹⁰². Însă în 1464 suedezi s-au răsculat, respingând din nou autoritatea daneză și restaurându-l efemer pe Carol al VIII-lea. Nu va fi singura ocazie cu care, cum vom vedea, opoziția suedeză a continuat să sfideze pretențiile *regelui Daciei* și Norvegiei de restaurare a Uniunii de la Kalmar¹⁰³.

Cum am văzut, Francesco Filelfo caracteriza pe Cristian I ca un «*re de tri reami: Datia, Norvegia et Soevia, potentissimo de gente ma poverissimo de denari*». Încleștarea dintre Uniunea de la Kalmar și Liga Hanseatică, pricinuită de tentativa monopolistă a lui Eric al VII-lea și de punerea în circulație a unei monede concurente, a inhibat dezvoltarea economică a confederației scandinave. Totuși, Cristofor al III-lea a reluat baterea de monedă după modelul german al *witten*-ului (în daneză *hvid*) în monetăria principală a regatului, la Malmö. Emisiunile sale poartă începând cu 1440 inscripția CRISTOFER' REX: DACIE, îmbogățită începând din 1444 – adică după încoronarea ca *archirex Dacie* – cu forma CRISTO': REX: D: S: N (adică *rex Dacie, Suecie, Norvegie*)¹⁰⁴. În perioada celor nouă luni de interregn, consiliul regal a asigurat tranziția monetară cu o emisiune specială purtând inscripția MONETA REGNI DACIE. Odată cu preluarea puterii, Cristian I reia și duce mai

⁹⁹ Cum crede Jens E. Olesen, „Analyse und Charakteristik der Kalmarer Union”, în vol. Zenon Hubert Nowak (ed.), *Der Deutsche Orden in der Zeit der Kalmarer Union 1397-1521* (= Ordines militares; Colloquia Torunensia Historica 10, 1999), p. 9-32, aici p. 27.

¹⁰⁰ Niels Skyum-Nielsen, „Ærkekonge og ærkebiskop. Nye træk i dansk kirkehistorie 1376-1536”, *Scandia* 23 (1955-1957), p. 1-101, la p. 45-47; Jens E. Olesen, „Archiregem Regni Daniae”, *Nowele. North-Western European Language Evolution*, 21-22 (1993), p. 205-216, mai cu seamă p. 208-211.

¹⁰¹ Carsten Jahnke, „Two Journeys and One University: King Christian I and Queen Dorothea's Journeys to Rome and the Foundation of the University of Copenhagen”, în vol. Kerstin Hundahl, Lars Kjær, Niels Lund (ed.), *Denmark and Europe in the Middle Ages, c. 1000-1525: Essays in Honour of Professor Michael H. Gelting*, Farnham, Ashgate, 2014, p. 139-153, aici p. 140-141.

¹⁰² Dan Ioan Mureșan, „Teoctist I și ungerea domnească a lui Ștefan cel Mare”, în vol. Dumitru Țeicu, Ionel Căndea (ed.), *Români în Europa medievală (între Orientul bizantin și Occidentul latin). Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei*, Brăila, Editura Istros, 2008, p. 303-416.

¹⁰³ Knut Helle (ed.), *The Cambridge History of Scandinavia*, op. cit., p. 743-750.

¹⁰⁴ Fritze Lindahl, „Danmarks mønter 1377-1448”, *Nordisk numismatisk årsskrift (Scandinavian numismatic journal)*, 1955, p. 73-92, consultat online: <https://www.danskmønt.dk/artikler/lind1955.htm> (cu reproducere). Trebuie precizat că regii danezi produceau și emisiuni monetare separate pentru Holstein sau Suedia, dar urmărirea acestora iese din zona de interes a prezentului studiu.

departe tipurile monetare ale înaintașului său, subliniind ideea continuității (asigurate, reamintim, prin regina Dorothea, succesiv soția celor doi). Intrată în conștiința publică, moneda daneză se mulțumește însă sub domnia lui Cristian I cu abrevieri extreme: CRISTIERN' REX D' (*rex Dacie*) sau CRISTIERN' D' G' R' D' (*Dei gratia Rex Dacie*)¹⁰⁵.

Aceasta este contextul în care un mare umanist italian și în curând suveran pontif – Enea Silvio Piccolomini (Pius al II-lea) – a realizat cea mai perspicace descriere a Danemarcei vremii sale în două din operele sale. În prima din ele, *De viris illustribus*, redactată între 1440-1450, Piccolomini furnizează un portret extrem de sugestiv al regelui Eric al VII-lea. Lăsând la o parte detaliile picante despre masculinitatea debordantă a personajului, vom poposi rapid doar asupra celor instituționale. Notând înrudirea lui cu împăratul Sigismund (*Ericus ex domo stetinensi ex fratre matris Sigismundi generis filius admodum juvenis Daciae atque Norvegiae regnum adeptus est*), Piccolomini evocă în continuare întâlnirea dintre cei doi în drumul spre Ierusalim al regelui danez, inclusiv primirea fastuoasă din Veneția, aspecte deja evocate mai sus. Un detaliu cu totul inedit este însă cererea, la întoarcerea din pelerinaj, de a fi primit în rândurile Ordinului teutonic, oferindu-se în schimb să cedeze acestuia regatele sale (*Daciam ego vobis Norvegiamque Gothiamque relinquo, ut sit religionis; nec enim mihi quisquam est necessariorum, quem regno dignum aestimem. Vos bene haec regna gubernabitis atque illorum hominum proterviam compescetis; nam mihi parum obiedientes sunt*). Deși un asemenea proiect cadrează cu personalitatea lui Eric al VII-lea, el trebuie de asemenea văzut din perspectiva idealului cruciat al epocii. Aidoma a procedat, la sfârșitul vieții Alfons I „Bătăiosul”, *imperator Hispaniae* și rege al Aragonului, care a lăsat prin testament coroana ordinelor religioase din Țara Sfântă, lucru pe care aragonezii înșiși l-au refuzat însă. Realisti, conștienți de opoziția pe care un asemenea plan ar fi produs-o printre națiunile scandinave care învățaseră lecția dureroasă a prușilor, teutonii au declinat oferta în mod cavaleresc.

Totuși, în fața *hybris*-ului neînfrânat al regelui Eric, stările regatului s-au adresat direct împăratului Sigismund de Luxemburg pentru a-i solicita numirea unui nou suveran:

(...) *scribuntque principes et praelati atque communitates Sigismundo Caesari. Regnum Daciae quamvis ex sui magnitudine archiregnum dici possit (nam quattuor in se continet amplissima), fateri se tamen romano imperio subjectos inquit petuntque uti Sigismundus regem eis tradat auctoritate romana; nam quem habent regem inutilem dicunt, regni pessumdatorem. Sed Sigismundum magis vinculum carnis quam imperii decus movit; postponere namque utilitatem imperii, quam cum justitia tueri poterat, voluit quam fratrem relinquere, quem non poterat honeste tueri. Misit igitur oratores in Daciam cumque his fecit, uti principes magis timore quam amore Erico conciliarentur; timebant enim Sigismundum, qui frater ejus erat et imperator. Sicque vivo Sigismundo Ericus regnavit. At eo mortuo, cum vetusta vigerent odia et Erici vitia non essent minora, rursus primates regni ad Albertum Caesarem mittunt novumque regem petunt, cujus opera Christoforus dux Bavariae in regem Daciae assumptus est, Erico proximus sanguine. Sed nec sanguis nec ullum vinculum jura imperii tenet*¹⁰⁶.

Aceste informații prețioase se datorează poziției lui Enea Silvio Piccolomini în momentul scrierii lucrării *De viris illustribus*: secretar în cancelaria imperială a lui Frederic al III-lea. Regăsim aici cele două aspecte fundamentale puse în evidență de încoronarea din 1443. Cristofor al III-lea putea să se numească *archirex regni Dania / Daciae* tocmai pentru că, deja din vremea predecesorului său, *Regnum Daciae* putea fi considerat un *archiregnum*, dat fiind faptul că domina un conglomerat de patru coroane puse una lângă alta (Piccolomini socotea probabil Finlanda un *regnum* aparte). Dar în ciuda acestei hegemonii nordice, stările daneze recunoșteau totuși un soi de preeminență împăratului romano-german, căruia îi solicitau intervenția pentru a arbitra între ele și rege, ba

¹⁰⁵ Kolbjörn Skaare, „Coins and Mints”, în vol. Phillip Pulsiano, Kirsten Wolf (ed.), *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*, Abington – New York, Routledge, 1993¹, 2017² (Routledge Revivals: Routledge Encyclopedias of the Middle Ages), p. 101-104, aici p. 103. Detaliat, cu reproduceri, la Peter Christian Hauberg, *Danmarks myntvæsen i tidsrummet 1377-1481*, Copenhaga, 1886, consultat online: <https://www.danskmønt.dk/hauberg/hbg4c.htm>.

¹⁰⁶ *Eneae Silvii Piccolominei postea Pii pp. II De viris illustribus*, ed. A. van Heck. (Studi e Testi; 341). Città del Vaticano, 1991, p. 96-97; a se vedea în detaliu traducerea și comentariul lui Michael Cotta-Schönberg, „Two Texts by Eneas Silvius Piccolomini on Denmark”, 2010. Publicat online pe situl HAL Archives ouvertes: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hprints-00457736>, p. 5-6.

chiar pentru a-l înlocui pe acesta. Este remarcabil faptul că, în ciuda acestor solicitări, tocmai sprijinul lui Sigismund – judecat aspru pentru a fi pus înrudirea sa cu Eric deasupra rațiunii de stat – ar fi permis lui Eric să se mențină pe tron mai mulți ani la rând, în ciuda puternicei opoziții interne. Abia după moartea lui Sigismund (1437) vărul său a putut fi depus. Totuși, stările scandinave au recurs din nou la autoritatea lui Albert de Habsburg, rege al romanilor între 1437-1439, pentru a obține numirea lui Cristofor al III-lea, ducele Bavariei, în fruntea Uniunii de la Kalmar restaurate. Cum a remarcat în acest sens Michael Cotta-Schönberg, profund cunoscător al activității și operei lui Pius al II-lea, aceste exemple sunt desigur în perfectă coerență cu argumentele aceluiași Piccolomini din tratatul său de gândire politică, de orientare ghibelină, *De ortu et auctoritate imperii Romani* (redactat în 1446 pentru Frederic al III-lea), în care secretarul imperial reitiera argumentele clasice în sprijinul ideii de autoritate universală a împăratului Sfântului Imperiu Roman¹⁰⁷. Observăm cum se concretizează astfel instituțional ideea, afirmată în vremea Conciliului de la Konstanz, a apartenenței Danemarcei la „națiunea germană”: prin originile germanice comune ale națiunilor scandinave, prin rolul dominant al unor suverani de origine germană ajunși în fruntea lor, în fine prin intervenția împăraților, la solicitarea stărilor daneze, în afacerile politice scandinave.

În celebrul său tratat de geografie istorică a Creștinătății, *De Europa*, încheiat de Enea Silvio Piccolomini, devenit cardinal, chiar înainte de alegerea sa pontificală (1458), umanistul toscan procedează la descrierea întregii Scandinavii sub capitolul închinat Danemarcei. Acest unghi de atac nu era decât consecința epistemologică a hegemoniei daneze asupra regiunii.

Hoc loco, quoniam Saxoniae Dania jungitur, priusquam Germaniae reliquas partes absolvo, de ipso Daniae regno vicinisque regionibus in aquilonem versis aliqua referre institui non indigna cognitu. Tria sunt in septentrionem vergentia regna sibi invicem cohaerentia: Danorum, quod hodie Dacum [lege Dacorum] appellant, Sveciorum ac Norvegiorum. Dania (sive Daciam dicere volumus, consuetudini seroientes) Germaniae portio est, cheronnesi habens formam. (...). Suecia cincta undique mari plures continet insulas, inter quas Scandavia est apud Veteres late memorabilis. Hinc quoque populorum innumerabilis multitudo egressa omnem olim Europam armorum turbine ac procella involvit; nam Gothi, qui Hunnos bello vicere, Pannoniam, Mysiam, Macedoniam et omnem Illiridem occupavere, Germaniam, Italiam ac Galliam vastavere, et demum in Hispania consedere. Hinc fuit origo Norvegiae, quae de ipso septentrione sortita est nomen. Continenti per Ruthenos jungitur et in Arcton protensa incognitae terrae seu structo glacie oceano, ut plerique fabulantur, contermina est. Ad orientis partem ac meridiem baltheo mari alluitur, ad occidentem britannicus finit oceanus. Daciam Theutones hodie Danorum appellant Marchiam, cujus lingua Germanis incognita est. (...)

După ce a pus jaloanele acestui amplu cadru geografic al Scandinaviei (*Scandavia*) Piccolomini prezintă succint istoria Danemarcei de la Valdemar al IV-lea până la depunerea lui Eric al VII-lea și la încoronarea lui Cristian I: *Christophoro autem ex humanis abeunte Daciae ac Norvegiae coronam Christigernus accepit. În fine, după o lungă paranteză care înfățișează condițiile secesiunii Suediei din Uniunea de la Kalmar sub domnia lui Carol al VIII-lea Knutsson (1448-1457), evocă prăbușirea acestuia și, într-o frază finală, restaurarea Uniunii în 1457 sub domnia lui Cristian I: Christigernus in locum ejus assumptus, pietate ac justitia melior, iterum tria regna nostro tempore in unum redegit, cui et Gothia paret, Gothorum quondam sedes et patria¹⁰⁸.*

Observăm dificultățile unei terminologii etnice confuze pe care Piccolomini trebuie să le înfrunte pentru a degaja un tablou coerent: apropierea dintre *dani* și *daci*, dintre *suedezi* – *goți* / *geți*, similitudinile dintre *cimbri* (germanici) și *cimerieni* (iranofoni). Bazându-se pe Iordanes, umanistul italian înțelege însă rolul acestei regiuni în geneza marilor mișcări de populație de la sfârșitul Antichității. Remarcăm pe urmă tensiunea dintre cunoașterea faptului că Norvegia și Rusia au o

¹⁰⁷ Michael Cotta-Schönberg, „Two Texts by Eneas Silvius Piccolomini on Denmark”, p. 8-11.

¹⁰⁸ *Eneas Silvii Piccolominei postea Pii pp. II de Europa*, ed. A. van Heck. (Studi e Testi; 398). Città del Vaticano, 2001, p. 133-136; trad. engl. Aeneas Silvius Piccolomini, *Europe (c. 1400-1458)*, trad. Robert Brown, introd. și note Nancy Bisaha, Washington, D.C., The Catholic University of America Press, 2013, p. 165-170; Michael Cotta-Schönberg, „Two Texts by Eneas Silvius Piccolomini on Denmark”, p. 12-15.

frontieră comună nordică, dar în același timp percepția Suediei (și Finlandei) ca un arhipelag complet înconjurat de apă. În același timp, cardinalul toscan are meritul de a fi înțeles dimensiunea maritimă ca liant al acestui vast ansamblu nordic al Europei, între Atlanticul de nord și Marea Baltică.

Fără să ne angajăm într-un comentariu detaliat, realizat deja de Michael Cotta-Schönberg¹⁰⁹, notăm doar criza de percepție, introdusă de erudiția umanistă, între terminologia clasică și cea medievală. Cunoașterea critico-istorică a lucrării *Getica* a lui Iordanes, precum și a geografiei antice, i-au permis lui Piccolomini să distingă clar atât între Dacia antică (pontică) și cea medievală (baltică), cât și între accepțiunea politică (*Dacia*) și cea vernaculară (*Dania*). Este începutul criticii istorico-filologice care va duce la impunerea oficială a acesteia din urmă începând cu domnia lui Cristian al III-lea (1533-1559). Totuși, deși avansează cu precizie această corecție umanistă, Piccolomini nu notează mai puțin insistent utilizarea curentă a terminologiei „dacice”: astfel „danii” sunt „numiți îndeobște daci”, câtă vreme Dacia este „numele obișnuit” al Daniei. În fine, Dacia este numită „astăzi de către germani *Danorum Marchia*”, i.e. Danemarca. Se remarcă faptul că, de fiecare dată când se prezintă structura regală tripartită, Piccolomini părăsește registrul umanist și îl adoptă în mod natural pe cel al uzanțelor politice oficiale.

Tocmai așa va proceda papa Pius al II-lea, ca de pildă în charta de confirmare, emisă în 1462, a donațiilor făcute de regele Cristian I și de soția sa Dorothea capelei Sfintei Treimi și a celor Trei Regi (magi) din Roskilde – cult imperial prin excelență a relicvelor depuse din 1160 la Köln de împăratul Frederic I – în care unii specialiști au văzut actul de întemeiere (sau cel puțin de reînnoire) de către cei doi suverani al Ordinului danez al Elefantului.

*Cum itaque, sicut ex charissimi in Christo filii nostri, Christierni regis Dacie illustris institutione percepimus, ipse quandam confraternitatem, pro piis exercendis operibus, sub vocabulo S.S. Trinitatis, passionis Domini nostri Jesu Christi et beate Marie, de qua idem rex et charissima in Christo filia nostra, regina Dacie illustris, ne non multi principes et nobiles et ipsius regis consiliarii existunt, de novo constituerit...*¹¹⁰

În Scandinavia catolică măcinată de lupte intestinale apelurile repetate papale în favoarea cruciadei anti-otomane nu puteau avea decât un efect limitat. Astfel, papa Calixt al III-lea (1455-1458) îl informa în 1456 pe cardinalul Juan Carvajal, legat pontifical în Ungaria, că scrisese nu doar împăratului, regilor Ungariei, Poloniei, *Daciei* și Suediei (la această dată cele două regate erau separate), dar și electorilor imperiali și tuturor prinților și statelor catolice, cerându-le să trimită ambasadori la Roma cu scopul de a negocia termenii unei cruciade¹¹¹. Cum se știe, entuziasmul primului papă Borgia în favoarea cruciadei a fost dezmințit când, în urma victoriei de la Belgrad (1456), flota pontificală a fost singura care a intervenit, cu prea puține rezultate concrete, în Orientul creștin. Totuși, papa numea în 1457 atât un colector papal pentru Scandinavia, în persoana lui Marino de Fregeno, destinat să strângă banii pentru „preasfânta cruciadă” (*sanctissime cruciate*), cât și un nou episcop de Bergen, Paolo Giustiniani, cu misiunea de a reconcilia pe regii Danemarcei și Suediei, Cristian I și Carol al VIII-lea Knutsson. La sosirea acestuia însă, Cristian devenise deja și rege al Suediei, ceea ce noul episcop se grăbea să anunțe, plin de speranțe, papei¹¹². Astfel, în ciuda târăgărilor regelui, Uniunea de la Kalmar participa la efortul rezistenței anti-otomane prin contribuții financiare însemnate, recoltate de agenți fiscali întreprinzători trimiși de Roma sub autoritatea lui Marino de Fregeno, chiar până în Groenlanda. Recuperarea coroanei sudeze între 1457 și 1464 a fost însă de prea scurtă durată pentru a permite lui Cristian I să se dedice altor proiecte de anvergură. Astfel, profitând de sprijinul continuu al unei părți a aristocrației

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 15-18.

¹¹⁰ Frédéric Munter, *Recherches sur l'origine des Ordres de Chevalerie du royaume de Dannemarc*, Copenhaga, André Seidelin, 1832, p. 36.

¹¹¹ Matteo Sciambra, Giuseppe Valentini, Ignazio Parrino, *Il Liber brevium din Callisto III: la Crociata, l'Albania e Skanderbeg*, Palermo, Scuola Grafica Salesiana, 1968, p. 178.

¹¹² Janus Møller-Jensen, *Denmark and the Crusades, 1400-1650*, Leiden-Boston, Brill, 2007 (The Northern World, 30), p. 83-84.

și a burghezilor din Stockholm, regele Carol al VIII-lea reveni pentru o a doua (ianuarie 1464-ianuarie 1465) și o a treia domnie (1467-1470). Pe patul de moarte, el numi ca regent al Suediei pe fiul surorii sale, Sten Sture, asigurându-se astfel de faptul că rezistența suedeză avea să continue cu aceeași tenacitate și după dispariția lui.

În 1471, a fost convocată la Regensburg o Dietă imperială lărgită pentru a răspunde atacurilor otomane, care începând din 1469 încălcau frontiera sudică a Imperiului. Sosirea personală a împăratului, care fusese absent la acest tip de manifestări din 1454, a adus nu doar participarea principilor germani, dar și a unui legat pontifical (cardinalul Francesco Todeschini Piccolomini, viitorul papă Pius al III-lea) și a ambasadurilor altor state europene (Danemarca, Ungaria, Polonia, Veneția, și Burgundia). Astfel, dintr-o simplă Dietă a Imperiului (*Reichstag*) ea deveni, fără precedent, o Dietă a Creștinătății (*Christentag*)¹¹³. Supralicitând cu scopul de a obține sprijinul imperial în lupta contra opoziției condusă de Sten Sture (mai târziu numit „cel Bătrân”), delegația daneză a venit la Dietă cu un proiect de proporții semi-continentale. Potrivit acestuia, o flotă venețiană trebuia să creeze o diversiune în Balcanii occidentali, prin debarcarea a 10.000 de soldați meniți să atragă armata otomană. Aceasta ar fi dat răgazul necesar armatei lui Cristian I, întărită cu contingente din Anglia, Scoția și Brandenburg, să străbată Rusia (să înțelegem aici Ruthenia polono-lituaniană sau Moscovia?) și să atace Imperiul otoman dinspre Dunăre (trecând adică prin Moldova). Deosebit de optimist, reprezentantul danez conta pe o înaintare până la... Ierusalim, nici mai mult nici mai puțin. Acest plan puțin realist se baza de fapt, cum explică Janus Møller-Jensen, pe profețiile sfintei Brigitta, care anunțase în secolul al XIV-lea că Ierusalimul urma să fie eliberat de către un rege danez numit *Christopher*, în vremea domniei unui împărat al cărui nume începea cu litera „F” – Frederic al III-lea¹¹⁴.

Singura piedică în fața acestui ambițios proiect rămânea opoziția suedeză, probabil vizată în subsidiar prin această cruciadă a regelui prin Rusia. Denunțând ceea ce era pentru el o uzurpare a drepturilor sale legitime ca rege încoronat al Suediei, Cristian I invadează regatul vecin în același an cu o flotă de război menită să blocheze orașul Stockholm și o puternică armată terestră destinată să pună capăt odată pentru totdeauna rezistenței. Însă rebelii suedezi, conduși de Sten Sture, au zdrobit armata de invazie daneză în marea bătălie de la Brunkeberg (Brunkebjerg), în preajma capitalei, în ziua de 10 octombrie 1471. În cumplita încleștare, devenită simbol al independenței suedeze, Cristian I însuși a fost grav rănit de o săgeată care i-a străpuns obraji¹¹⁵. Această rană dureroasă și înfrângere umilitoare au mai domolit ardoarea cruciată a lui Cristian I, fără însă a o răci de tot. Scăpat ca prin miracol de o moarte sigură, el făcu legământ să meargă în penitență, ca pelerin, în Cetatea sfântă a Creștinătății occidentale – Roma.

§ 5. Duci și voievozi de la marginile Sfântului Imperiu Roman al Națiunii Germane

În acest context trebuie așadar plasată marea vizită oficială a lui Cristian în Italia, traversând Germania, din anul 1474¹¹⁶. Pe ziua de 9 ianuarie, din castelul său din Segeberg (Holstein), *Christiernus Dei gratia Dacie, Svecie, Norwegie Slavorum Gottorumque rex, dux*

¹¹³ Dan Ioan Mureșan, „Bessarion’s «Orations against the Turks» and Crusade Propaganda at the Große Christentag of Regensburg (1471)”, în vol. Norman Housley (ed.), *Reconfiguring the Fifteenth-Century Crusade*, Palgrave Macmillan, London, 2017, p. 207-243, cu bibliografia aferentă.

¹¹⁴ Planul detaliat, în limba germană, publicat în Gabriele Annas și Helmut Wolff, *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Friedrich III. Abt. 8. 1468-1471: Verzeichnisse und Register*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2001 (*Deutsche Reichstagsakten*, 22), vol. II, p. 611-613; cf. analiza lui Janus Møller-Jensen, *Denmark and the Crusades*, op. cit., p. 100.

¹¹⁵ Knut Helle (ed.), *The Cambridge History of Scandinavia*, op. cit., p. 743-750.

¹¹⁶ Caspar Paludan-Müller, „Kong Christiern den Førstes Reiser i Tydskland og Italien i Aarene 1474 og 1475”, *Dansk Historisk Tidsskrift*, 2/5 (1880), p. 241-347; Johannes Lindbæk, „Dorothea, Kristiern den første dronning og familien Gonzaga”, *Dansk Historisk Tidsskrift*, 7/3 (1900-1902), p. 455-512, aici p. 478-495; Oscar Browning, *The Life of Bartolomeo Colleoni of Anjou and Burgundy*, fără loc, The Arundel Society, 1891, p. 57-72 (traducerea *Cronicii ducatului de Holstein*); Bortolo Belotti, „Una visita del re di Danimarca all’Italia nel 1474”, *Emporium. Rivista mensile illustrata d’arte e di coltura*, 53 (1921), p. 22-33; Rodolfo Signorini, „Cristiano I in Italia”, *Il Veltro* 25 (1981), p. 23-57; Carsten Jahnke, „Two Journeys and One University”, art. cit., la p. 144-147.

Sleszwicenties, comes Holtzacie, Stormarie, Oldenburg et Delmenhorst scria marchizului de Mantova, Ludovico de Gonzaga (1444-1478), *affini nostro carissimo*, aducându-i la cunoștință dorința de a îndeplini proiectul de a se deplasa personal în pelerinaj *ex voto limina beatorum Petri et Pauli apostolorum in urbe Romana*, solicitându-i un salvconduct. Apelativul indicând înrudirea celor doi se explică prin faptul că Ludovico se căsătorise în 1433 cu Barbara de Brandenburg, fiica marchizului Johannes de Hohenzollern, așadar sora Dorotheei, *regina Daciei*.

Cunoaștem, grație jurnalului (*Diarii*) cancelarului milanez Cicco Simonetta, atât compoziția delegației care îl însoțea pe Cristian cât și traseul urmat din Holstein până la Roma. Astfel în *Copia de la compagnia de la Maestà del Re de Datia* posedăm o listă detaliată, conținând numele fiecărui membru de seamă al suitei regale daneze, specificând pentru fiecare și numărul de cai utilizați pentru drumul către Roma Italiei¹¹⁷. Notăm astfel prezența, alături de înalte figuri ale curții daneze, și a ducelui Ioan de Saxonia, companion de rută pe întregul parcurs. Aflăm că delegația daneză utiliza astfel 149 de cai, din care 36 aparțineau personal regelui și 17 ducelui saxon. Mai mult, Simonetta adaugă chiar și o listă cu traseul amănunțit al călătoriei lui Cristian I de la Lübeck până la Milano, specificând pentru fiecare etapă numărul de leghe, atât germane cât și lombarde: *El camino et viagio facto per il Re de Datia fin ad Milano in Allamagna bassa*¹¹⁸. Se poate astfel măsura calitatea cu totul remarcabilă a informațiilor precise și verificate pe care rețeaua diplomatică a lui Cicco Simonetta a putut-o obține cu referire la *regele Daciei*.

În drumul său spre Roma, Cristian I a ajuns pe 8 februarie în orașelul Rothenburg *ob der Tauber*, unde a fost întâmpinat „cu pompă imperială” de împăratul Frederic al III-lea și de fiul acestuia, ducele Maximilian. *Regele Daciei* și împăratul romanilor au petrecut împreună o săptămână întreagă, discutând numeroasele probleme interne și externe de care se lovea atunci Sfântul Imperiu. Cu această ocazie, în semn al prețuirii de care se bucura pe lângă împărat, Cristian a obținut una din concesiile cele mai importante din istoria relațiilor dintre *regatul Daciei* și Sfântul Imperiu Roman. Este vorba de ridicarea comitatului de Holstein (*Holsatia* în latină) la rangul de ducat și acordarea lui ca feud imperial regelui Danemarcei, ca bază a unor relații și mai strânse între cele două state.

În urmă cu peste un deceniu, am redeschis dosarul relațiilor dintre dinastia de Habsburg și spațiul românesc, care nu încep cu Maximilian I, cum se știa atunci, ci cu părintele acestuia Frederic al III-lea. După încoronarea lui Frederic ca împărat în 1452, acesta a inclus regatul Ungariei sub protecția imperială, făcând din Iancu de Hunedoara, numit căpitan general al Ungariei (și comite de Bistrița) vârful de lance al reacției imperiale la asediul Constantinopolului. Am putut astfel contextualiza pentru prima oară importanta scrisoare cruciată a lui Frederic al III-lea adresată lui Mehmed al II-lea¹¹⁹. Cum istoriografia română, în ciuda înfiripărilor sale firave în comparație cu medievalistica occidentală, nu se remarcă întotdeauna printr-un spirit constructiv, rezultatele cercetărilor noastre au fost pe urmă fie tănuite, fie însușite în mod tacit. Se poate totuși constata un interes crescut față de rolul Habsburgilor, dar care câteodată pare să atingă proporții hiperbolice, chiar de-a dreptul irealiste. De aceea considerăm necesar să ne oprim asupra implicațiilor mai largi ale întâlnirii dintre Frederic al III-lea și Cristian I, cu scopul redimensionării realiste a unora din aserțiunile la care ne referim.

Să notăm întâi de toate conjunctura cu totul particulară în care *regele Daciei* se întâlnea atunci cu împăratul romanilor. Doar câțiva ani mai înainte, în contextul marii Diete a Creștinătății de la Regensburg din 1471, titulatura oficială a Sfântului Imperiu a suferit un adaos de mare însemnătate¹²⁰. O astfel de modificare a titulaturii nu se mai petrecuse de la 1158, când Frederic I

¹¹⁷ *I Diari di Cicco Simonetta, op. cit.*, p. 97-98.

¹¹⁸ *I Diari di Cicco Simonetta, op. cit.*, p. 98-100.

¹¹⁹ Dan Ioan Mureșan, «Le Royaume de Hongrie et la prise de Constantinople. Croisade et union ecclésiastique en 1453», în vol. Ana Dumitran et alii, *Extincta est lucerna orbis. John Hunyadi and his Time*, Cluj-Napoca, 2009, p. 465-490.

¹²⁰ Dan Ioan Mureșan, „Bessarion's «Orations against the Turks»...”, *art. cit.*, *passim*.

Barbarossa, cu prilejul Dietei de la Roncaglia, alipise adjectivul *Sacrum* titlului de *Romanum Imperium*, pentru a sublinia *expressis verbis* caracterul sacral al Imperiului, emulând astfel sanctitatea Bisericii Romane, cu care intra într-un conflict acerb pentru restaurarea *honor Imperii*, știrbit de tentativa pontificală de înfeudare a împăratului. Nu întâmplător, în vremea lui Frederic al III-lea, când a renăscut mitul lui Frederic I, începu să fie utilizat adaosul *Nationis Teutonice*, la cazul genitiv singular, ceea ce corespundea versiunii germane *Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation*¹²¹. S-a crezut multă vreme că primele ocurențe ale acestui titlu ar fi din jurul anului 1474. Însă contribuțiile istoricului elvețian Claudius Sieber-Lehmann au arătat fără putință de tăgadă că este vorba de anul 1471, mai exact de contextul Dietei de la Regensburg¹²². De pildă, apelul Comisiunii imperiale din 6 iulie 1471 pentru organizarea unui „kristenlichen Zug wider die Türken auss dem **heiligen Römischen Reiche teutscher nacion**”¹²³. La acesta corespunde mesajul dintr-o scrisoare nedatată a împăratului Frederic al III-lea către ducele Saxoniei, păstrată în arhivele de la Weimar, dar care se plasează tot în acest context, privind necesitatea unei campanii anti-otomane în virtutea *Cristenlichen Namen Ere und Stannnde des heiligen Romischen Reichs Teutsche Nacion*¹²⁴. Toate celelalte ocurențe similare din anul 1471 sunt, într-un fel sau altul, conectate la marele eveniment al Creștinătății¹²⁵.

Din păcate, traducerea încetățenită în limba română a acestui titlu este cea de „Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană”¹²⁶, deși aceasta este nu doar incorectă gramatical, ci și profund inexactă din punct de vedere istoric. Traducerea corectă a conceptului politic de *Sacrum Imperium Romanum Nationis Germanicæ*, cu respectarea cazului genitiv, este cea de *Sfântul Imperiu Roman al Națiunii German(ic)e*. Precizarea nu relevă de pedanterie și o corectare oficială a versiunii românești se impune cu necesitate. Cu atât mai mult cu cât în istoriografia germană s-a purtat o lungă dezbateră privind natura, deci sensul, acestui genitiv. Pentru unii istorici ar fi fost vorba de un *genitivus possessivus*, caz în care *teutsche Nation* ar fi reprezentată ca proprietară a *Reich*-ului. Pentru alții, ar fi vorba de un *genitivus definitivus / explicativus*, sens în care *teutsche Nation* ar fi o parte determinată a unui *Reich* supranațional. Reluând însă chestiunea din perspectiva istoriei conceptuale (*Begriffsgeschichte*) a lui Reinhart Koselleck, istoricul Peter Moraw a conchis că această opoziție era una irelevantă, primul sens sprijinindu-se în realitate pe al doilea¹²⁷. Oricum ar fi, este totuși imperios ca în limba română genitivul din această titulatură să fie reprodus cu fidelitate conceptuală.

În opinia noastră, noul appendice explicativ nu putea avea ca vocație să sublinieze coloratura etnică germană a Imperiului, deoarece acesta – ca orice imperiu – era unul multiethnic prin definiție, numărând printre locuitorii săi nu doar germani de toate soiurile, dar și cehi, italieni, francezi, rheto-romani, flamanzi, olandezi, polonezi, sorabi, sloveni etc. Funcția sa reală era de fapt afirmația viguroasă de către națiunea germană – devenită actor politic odată cu Conciliile de la Konstanz și Basel – a *dreptului său de proprietate exclusivă* asupra acestui Imperiu roman¹²⁸.

¹²¹ Conform cronologiei stabilite încă de Karl Zeumer, *Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation: eine Studie über den Reichstitel*, Weimar, H. Böhlau, 1910 (Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches in Mittelalter und Neuzeit, Bd. IV, Heft 2).

¹²² Claudius Sieber-Lehmann, „*Teutsche Nation und Eidgenossenschaft: der Zusammenhang zwischen Türken – und Burgunderkriegen*”, *Historische Zeitschrift*, 253 (1) 1991, p. 561-602; Idem, *Spätmittelalterlicher Nationalismus: die Burgunderkriege am Oberrhein und in der Eidgenossenschaft*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1995 (col. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte), p. 174-191.

¹²³ Jakob Reissermayer, *Der grosse Christentag zu Regensburg 1471*, Regensburg, Demmler, 2 vols. 1887-1888, t. II, p. 45.

¹²⁴ *Ibidem*, t. II, p. 158.

¹²⁵ Claudius Sieber-Lehmann, „*Teutsche Nation und Eidgenossenschaft...*”, p. 570-573.

¹²⁶ A se vedea nu mai departe decât *Re de Dacia*, p. 14, 22, 48, 130. Dar deja la Nicolae Iorga, *Originea și dezvoltarea statului austriac: zece lecții făcute la Iași în 1917*, București, I. E. Torouțiu, 1938², p. 93: „Sfântul Imperiu Roman de nație germanică”; Idem, *Cugetare și faptă germană: zece lecții făcute la Iași în 1917*, București, I.E. Torouțiu, 1938², p. 39, 52: „împărați romani de nație germanică”, deși referințele la „națiunea germană” nu apar de fapt în surse decât din secolele XIV-XV.

¹²⁷ Peter Moraw, „Reich”, în vol. Otto Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck (ed.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, vol. I-VIII, Stuttgart, 1972-1997, aici vol. V (1984), p. 423-456, la p. 454-456.

¹²⁸ Alfred Schröcker, *Die deutsche Nation: Beobachtungen zur politischen Propaganda des ausgehenden 15. Jahrhunderts*, Lübeck, Matthiesen 1974, (col. Historische Studien, 426).

Scopul imediat al acestei poziționări *programatice* era unul dublu. Mai întâi, necesitatea apărării frontierelor amenințate ale Imperiului, atât contra turcilor din Orient cât și „turcilor occidentali” cum erau numiți atunci burgunzii¹²⁹. Pe urmă, această afirmație viza îndepărtarea concurenței pentru tronul imperial a unor candidați de origine etnică diferită la rangul de *rex Romanorum*, treapta prealabilă a unei încoronări imperiale după dispariția, îndelung (și în zadar) așteptată a longevivului Frederic al III-lea. Este vorba de *cehul* George Poděbrady, *francezul* Carol Temerarul sau *româno-maghiarul* Mathias Corvin¹³⁰. Concretizarea acestei excluziuni principiale a fost în 1486 alegerea contestată, dar validată de papa Inocențiu al VIII-lea pus în fața faptului împlinit, a lui Maximilian de Habsburg ca *rex Romanorum*. Pe termen lung însă, proprietatea națiunii germane asupra Imperiului era dirijată împotriva pretențiilor Papalității înseși de a-l crea împărat pe *rex Romanorum*, după validarea printr-o anchetă a persoanei în cauză, printr-o încoronare efectuată la Roma. Acest intervenționism – fondat pe *Donația lui Constantin*, document dezmințit în prima jumătate a secolului al XV-lea de Nicolaus Cusanus și de Lorenzo Valla – era cu atât mai resimțit cu cât papii Renașterii se identificau din ce în ce mai mult cu națiunea italică. Exclus parțial din procedura ascensiunii la Imperiu prin Bula de Aur de la 1356 (care conferea această atribuție exclusiv prinților electori), rolul papei nu a mai fost păstrat decât în virtutea tradiției, inerției și interesului. Papa a fost scos din sistem tocmai în timpul împărăției lui Maximilian I, care a renunțat în cele din urmă la încoronarea pontificală, devenită un simplu accesoriu tocmai pentru că, odată cu el, și prin el, Imperiul devenise o proprietate a națiunii germane, în conformitate cu noua sa titulatură programatică. Încoronarea de la Bologna din 1530 a fost ultimul act al acestei lente separații, având ca menire afirmarea unității Creștinătății în fața atacului lui Soliman Magnificul din 1529 și a Reformei, prin reconcilierea celor două instituții după jaful Romei de către imperiali în 1527.

Întâlnindu-l la Rothenburg pe Frederic al III-lea, regele Cristian I făcea așadar o vizită oficială „la cel mai înalt nivel” tocmai celui care încarna instituțional proprietatea națiunii germane asupra teritoriului Sfântului Imperiu Roman. Se înțelege astfel de ce întrevederea a fost consacrată soluționării problemelor legate de stăpânirea daneză asupra Holsteinului și a teritoriilor învecinate, mai cu seamă Ditmarchia (*Dithmarschen*), o mică regiune situată în sudul peninsulei Jutlanda, la nordul estuarului Elbei¹³¹. *Cronica Țării Holsteinului* precizează că regele a atras atenția lui Frederic al III-lea asupra rezistenței „republicii țărănești” a locuitorilor Ditmarchiei, „care nu vor să se supună nimănui”, cerând concesiunea acestora prin autoritate împărătească, pe motivul că „nu se cuvenea ca acest popor să trăiască fără o curte sau un domn”. Mai mult, regele solicita adăugarea acestui teritoriu la Holstein și Stormarchia, deja supuse lui, cu scopul reunirii lor într-un unic ducat. Împăratul a răspuns favorabil, făcând din cele trei țări un singur ducat, ducatul de Holstein, acordându-l regelui, investindu-l printr-o bulă de aur cu titlu de fief (literalmente, un hrisov)¹³². Documentul la care *Cronica* face referire s-a conservat, fiind emis în ziua de 14 februarie 1474 și prevăzut cu un somptuos sigiliu imperial de aur.

¹²⁹ Claudius Sieber-Lehmann, „*Teutsche Nation und Eidgenossenschaft...*”, p. 599-602.

¹³⁰ Nuanța a scăpat astfel complet lui Alexandru Simon, *Al treisprezecelea apostol. Valachorum regulus*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2017, care recuză superficial ideea imperială romană a lui Mathias Corvin (p. 218-219), propusă totuși de un cunoscător uriaș al subiectului de talia lui Vilmos Fraknói, avansând împotriva ei strania interpretare după care toată cariera lui Mathias Corvin s-ar fi redus la idealul provincial al unui simplu „crăișor al valahilor” (*Valachorum regulus*), deși acesta nu era un titlu, ci o remarcă depreciatorie a adversarilor săi. Potrivit acestei reconstrucții neverosimile – din care *Re de Dacia* face parte ca o „cheie de boltă” (p. 229-242) – după ce pe parcursul întregii sale domnii Mathias I s-a străduit să adune cât mai multe coroane și teritorii, râvnind chiar și la titlul imperial, spre sfârșitul vieții ar fi fost cuprins subit de febra împărțirii regatului „augmentat” al Sfântului Ștefan al Ungariei cu celălalt „crăișor al valahilor”, Sfântul Ștefan al românilor. Caracterul ucronic al unei asemenea interpretări, scrisă sub semnul programatic al „refacerii trecutului dorit”, o situează în afara domeniului științei. Pentru a înțelege decalajul definitiv al unor astfel de abordări meta-realiste față de mersul actual al științei, ajunge să se compare această lucrare cu András Kubinyi, *Mathias Rex*, trad. Andrew T. Gane, Budapesta, Balassi, 2008 și Marie-Madeleine de Cevins, *Mathias Corvin: Un roi pour l'Europe centrale (1458-1490)*, Paris, Les Indes savantes, 2016.

¹³¹ Carsten Jahnke, „Two Journeys and One University”, *art. cit.*, aici p. 145-146.

¹³² Oscar Browning, *The Life of Bartolomeo Colleoni of Anjou and Burgundy*, fără loc, The Arundel Society, 1891, p. 59-60 trad. engl. după *Cronica Țării Holsteinului* a lui Johan Petersen, *Chronica der Lande zu Holsten, Stormarn, Dithmarschen vnd Wagern*

In nomine sancte et indiuidue Trinitatis. Fridericus diuina fauente clemencia Romanorum imperator semper augustus, Hungarie Dalmacie Croacie rex, ac Austrie Stirie Karinthie et Carniole dux, dominus Marchie sclauonice ac Portusnaonis, comes in Habsburg Tyrolis Pherrētis et in Kyburg, marchio Burgouie et lantgrauus Alsacie, ad perpetuam rei memoriam. Cum imperii sacri decus populique Romani cultus honoris dignitatisque largicione plurimum consistant, tunc maxime augere ornareque existimamus, ubi eos liberalitatis munere prosequimur, quos summa probitatis studia nostra clementia dignos reddiderant, eoque augustum solium ampliori corona reluceat, quo imperatoria maiestas munus serenitatis diffundens vberiori splendore refulget. Summa itaque Romani imperii autore deo feliciter gubernantes, idque semper honoribus et dignitatibus amplificare et decorare satagentes, matura deliberacione preuia, accedente ad hoc electorum aliorumque principum comitum baronum et proceram nostrorum consilio, motu proprio ex certa sciencia et de plenitudine Cesaree potestatis nostre, titulos comitatuuum videlicet Holsacie Stormarie extinximus cassauimus, eoramque comitatuuum terras dominia vniuimus, eisque districtum Dietmersie incorporauimus, huiusmodique terras districtus et dominia vnita et incorporata in ducatum ereximus extulimus et constituimus, conferentes eidem omnia et singula ducalia ac principatuuum jura honores prerogatiuas eminendas, ac imponentes eidem titulum ducalem de Holsacia, volentes ac mandantes in antea huiusmodi titulo ab omnibus appellari, considerantes denique illustrissimi principis CRISTIERNI Dacie regis, fratris nostri carissimi, excelsa merita ac in nos sacrumque Romanum imperium officia affectumque optimum, deliberacione motu sciencia et potestate predictis eidem fratri nostro tamquam duci Holsacie ducatum de Holstein sic erectum et constitutum in feodum dedimus concessimus, caritatemque suam, recepto prius ab eo tamquam a duce Holsacie corporali fidelitatis et obediencie solito iuramento, solemniter inuestiuimus, damusque concedimus et inuestimus per presentes, ita vt inantea caritas sua eiusque in huiusmodi ducatu legitimi successores eundem ducatum ita erectum tenere et cum omnibus ducalibus ac principatuuum dignitatibus iuribus honoribus titulis eminenciis vtilitatibus et prerogatiuis possidere, et presertim jure auream argenteamque monetam fabricandi, venationes banniendi gabellas et theolonia solita subleuandi et saluos conductus et securitates prestando vti frui et gaudere possint et valeant sine contradictione molestacione aut renitenda cuiuscunq̄ue. Teneanturque prefatus frater noster, tamquam dux Holsacie, eiusque in dicto ducatu pro tempore successores huiusmodi ducatum a sacro Romano imperio in feodum recognoscere, eo videlicet modo quo hactenus dicti comitatus recogniti et comitatuuum possessores inuestiti fuerunt. Hoc nostro perpetuo edicto statuentes, possessores ducatus prefati vt supra inuestitos perpetuis futuris temporibus duces fore, eosque duces per omnia haberi et reputari; omnibus denique et singulis principibus, tam ecclesiasticis quam secularibus, comitibus baronibus nobilibus communitatibus communitatumque rectoribus aliisque sacri imperii subditis fidelibus dilectis districte precipiendo mandantes, vt eisdem ducalis dignitatis honoris et reuerencie debita et maxime in ascribendis titulis ac aliis prerogatiuis et eminenciis exhibeant et impendant. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc nostre cassationis vnionis incorporationis erectionis infeodationis statuti et precepti paginam quouis quesito colore infringere aut ausu temerario contraire.

*Signum serenissimi ac inuictissimi principis et domini Friderici tercii Romanorum imperatoris semper augusti, Hungarie Dalmacie Croacie etc. regis, ac Austrie Stirie Karinthie et Carniole ducis etc*¹³³.

Cum se poate observa, prin această proză densă și solemnă, într-o limbă imperială moștenită din retorica lui Pietro della Vigna, împăratul Frederic al III-lea nu doar că recunoștea în modul cel mai oficial posibil titlul de *rege al Daciei* al lui Cristian I, dar îl lega pe acesta strâns de Imperiul Roman prin crearea *ad hoc* (*erectum et constitutum*) a noului ducat imperial de Holstein (*Holsatia* în latină), acordându-l imediat ca fief (*in feodum dedimus concessimus*), printr-o ceremonie suzerano-vasalică efectuată personal între cei doi suverani. Martorii atestând autenticitatea acestui impunător hrisov imperial erau doi prinți electori: Adolf, arhiepiscopul de Mainz și Albert Achilles, marchizul de Brandenburg, dar și însuși fiul împăratului, în calitate de duce de Austria. Prezent la acest eveniment așadar, Maximilian – ales în 1486 *rege al Romanilor*, urmând la tron după moartea părintelui său în 1492 ca *împărat ales* – se obliga în mod egal să recunoască, să conserve și să apere *toate* drepturile noului vasal al Sfântului Imperiu. În schimbul acestei concesi, Cristian I se angaja să trimită trupe daneze pentru a ajuta Imperiul să lupte împotriva atacurilor otomane¹³⁴.

Zeitbuch..., Frankfurt am Main, Peter Braubach, 1557, inclusă de marele istoric danez Arild Huitfeldt (1546-1609), cancelarul regatului, în ampla sa istorie a regilor Danemarcei, *Danmarks Riges Krønike*, publicată în 8 tomuri la Copenhaga între 1595 și 1603, în volumul consacrat lui Cristian I: *Historiske Bescriffuelse: om huis sig haffuer tildraget under den Stormectigste Første oc Herre, Herr Christiern, den Første aff det Naffn, Danmarckis, Suerigis, Norgis, Vendis oc Gotthis Konge, &c. som vaar den Første aff det Oldenborgiske Stamme Oc regærede udi 33 Aar, fra det 1448, oc indtil det 1481 Aar*, Kiøbenhaffn, aff Henrich Waldkirch, 1599, p. 236-237, pe care am putut-o consulta pe situl digital al Bibliotecii Naționale a Norvegiei: <https://www.nb.no/nbsok/nb/45efd46d07780e7b1a104c3da6e284aa?index=1#263>.

¹³³ Hans Knudsen, Caspar Frederik Wegener, *Diplomatarium Christierni Primi: Samling af Aktstykker, Diplomer og Breve henhørende til Kong Christiern den førstes Historie*, Copenhaga, J.D. Qvist, 1856, nr.196, p. 292-294.

¹³⁴ Carsten Jahnke, „Two Journeys and One University”, *art. cit.*, p. 144.

Confruntată cu acest hrisov solemn din 1474, opinia potrivit căreia cei doi împărați ar fi consimțit în 1489, în condițiile negocierilor cu inamicul lor ereditar Mathias Corvin, să își abandoneze fidelul vasal danez, smulgându-i titlul de *Re de Dacia* pentru a-l conferi lui Ștefan cel Mare, apare ca fiind cel puțin hazardată. De fapt, ea contravine flagrant realităților dreptului feudal care structura funcționarea internă a Sfântului Imperiu Roman. Aidoma vasalilor, și suzeranii aveau obligații față de cei dintâi, în primul rând cea de garantare și de protecție legală a drepturilor lor.

În lumina acestui document de o crucială importanță, trebuie revăzută așadar aserțiunea recentă potrivit căreia Ștefan cel Mare ar fi fost în vreun fel numit voievod al Moldovei sau al Valahiei în 1473 tocmai de către Frederic al III-lea, transformându-l astfel într-un vasal al Sfântului Imperiu Roman al Națiunii Germane. Această aserțiune se bazează pe o interpretare mai veche a lui Alexandru Simon, reluată de asemenea în volumul *Re de Dacia...* (într-un loc care sfidează însă orice cronologie)¹³⁵. Izvorul în discuție a fost publicat de mai multe ori, sub aspectul unui text regrupat, ca și când ar constitui un document în sine, pe baza căruia s-a solicitat acceptarea ideii unei legături vasalice între Ștefan cel Mare și "celălalt Imperiu", mai exact împăratul Frederic al III-lea, în calitatea sa de rege al Ungariei.

Confruntat cu ediția originală, se poate observa însă că avem de a face cu o citare greșită din care decurge o reproducere infidelă, pe baza căreia se operează o evaluare incorectă a documentului în chestiune. Într-adevăr, în *Regesten Kaiser Friedrichs III.*, „documentul” în chestiune nu figurează doar sub nr. 3539, cum ni se comunică în mod inexact, ci la numerele 3534-3542, pentru simplu motiv că avem de a face cu mai multe note extrase dintr-un registru de taxe (*Taxregister*) al cancelariei imperiale. Acesta nu conține deci documentele ca atare, ci doar extrasele de cont care atestă eliberarea acestora, fiecărui adresant fiindu-i trimisă câte o scrisoare diferită, misive care însă nu au fost încă descoperite. Tot acest pachet de documente a fost emis în 6 noiembrie 1473, în beneficiul patriarhului latin al Antiohiei, Ludovico Severi da Bologna, într-un mod gratuit, din cauza sărăciei acestuia (la bază, un frate „cerșetor” franciscan)¹³⁶. Nu este vorba de altceva decât de o serie de salvconduce (*pasbrief*) adresate mai multor state prin care beneficiarul trebuia să treacă pentru a ajunge la curtea lui Uzun Hasan. Prin urmare, aceste „intrări” ale registrului de taxe se prezintă de fapt în felul următor:

VI Novembris 1473 (...)

[n° 3534] *Item litera passus pro patriarcha Anthioceno.*

[n° 3535] *Item missiva ad consules et massarios in Caffa ad habendum eundem patriarcham recommissum, ut possitire per certas eorum secure.*

[n° 3536] *Item ad idem principi Megerili, domino Tartarorum.*

[n° 3537] *Item ad idem ad principem Assembegk, Persarum domino.*

[n° 3538] *Item ad idem ad archiepiscopum de Magno Novagarda.*

[n° 3539] *Item ad idem ad Vanoida, in Walachia capitaneo.*

[n° 3540] *Item ad idem ad Aleca, capitaneo de Plotzko.*

[n° 3541] *Item ad idem ad Martinum Gostoldo, capitaneo in Thino.*

[n° 3542] *Item ad idem ad Kazimiro, rege Polonie; dominus ad voluntatem domini imperatoris dedit omnes predictas literas gratis patriarche predicto quia pauper fuit*¹³⁷.

Că *a priori* Ștefan cel Mare nu putea fi un simplu „căpitan” numit de Frederic al III-lea la 1473 se putea deduce din faptul că tocmai în 1471-1475 domnul Moldovei adoptase titlul monarhic

¹³⁵ *Re de Dacia*, p. 158.

¹³⁶ Acest frate franciscan fusese recrutat la Bologna de cardinalul Bessarion în perioada guvernoratului său (1450-1455), devenind unul din cei mai activi militanți pe terenul oriental al cruciadei, cf. Dan Ioan Mureșan, „Girolamo Lando”, *art. cit.*, p. 181-183, cu bibliografie.

¹³⁷ Paul-Joachim Heinig, Ines Grund (ed.), *Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440-1493). Sonderband 2, Das Taxregister der römischen Kanzlei 1471-1475 (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Hss. „weiss 529” und „weiss 920”)*, Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Deutsche Kommission für die Bearbeitung der Regesta Imperii, Wien, Böhlau, 2001, 2 volume, aici, vol. II-1, nr. 3534-3542, p. 523-524.

de „țar”, inserat în *Letopisețul* oficial al Moldovei și utilizat în aclamațiile liturgice ale ierarhilor Bisericii sale¹³⁸. Nu contează că acest act esențial al politicii domnului Moldovei este minimizat fără nici un argument serios, prin vane strategii retorice, de către mai tânărul autor clujean, ale cărui extravagante hermeneutice sunt relativ notorii. Nu rămâne însă mai puțin faptul că acest titlu apare în surse istorice *reale*. Urmează deci să examinăm în continuare conținutul a ceea ce a înțeles Alexandru Simon să pună în locul lor, anume ideea unei dependențe a Moldovei de Frederic al III-lea sau existența însăși a unei coroanei pontificale de *Re de Dacia* acordate, chipurile, lui Ștefan al III-lea.

Ideea că ar fi vorba de o numire a lui Ștefan ca un căpitan (*capitaneo*) al împăratului Frederic al III-lea pare să fi apărut în 2007. Ea se fondează concret pe analogia cu alt *capitaneo* din aceeași listă, *Martinus Gostoldo* din *Thino*, oraș identificat de autor ca fiind Knin (în Croația)¹³⁹. Pare să se ignore că orașul Knin se afla de fapt în componența Ungariei și că, în condițiile conflictului dintre Mathias Corvin și Frederic al III-lea, acesta din urmă nu putea numi nici un „căpitan” pe teritoriul Sfintei Coroane. Destul de curios, în ultima lucrare, deși Knin din Croația continuă să apară, se mai adaugă precizarea că ar putea fi vorba și de un anume „Martin Gasztold, voievodul Kievului, mai probabil”. Nu știm ce îl va fi mânat pe acest autor la un asemenea adaos nu tocmai anodin și nici de ce consideră noua identificare mai verosimilă. Ce știm doar este că ultima cercetare în istoriografia română care s-a aplecat asupra figurii acestui Martin Gasztold ne aparține¹⁴⁰. Așadar, putem afirma cu tărie că salvconductul dat lui Ludovico da Bologna l-a privit într-adevăr pe voievodul polonez al Kievului din marele ducat al Lituaniei, cu atât mai mult cu cât în studiul nostru am pus în evidență chiar și existența unei bule pontificale remisă personal cu această ocazie de patriarhul latin de Antiohia în mâna lui Martin Gasztold. Apariția neașteptată a acestui personaj până acum ignorat confirmă faptul că Alexandru Simon a recitat recent studiul nostru dedicat lui Girolamo Lando, putând astfel să se lămurească, în fine, cum stau lucrurile de fapt cu eroarea pe care a introdus-o și perpetuat-o vreme de un deceniu în istoriografia română. Deloc straniu însă, referirile la studiul respectiv au dispărut cu desăvârșire din bibliografia lucrării, chiar și în locul în care menționarea sa era absolut obligatorie, conform bunelor uzanțe academice: referitor la misiunea ambasadorului venețian Emanuele Gerardo în favoarea patriarhului latin Girolamo Lando, câtă vreme cercetarea în chestiune este singura din istoriografia problemei publicată *în lume* care se ocupă (pe mai mult de o sută de pagini) de acest aspect¹⁴¹.

Dar, deși a operat în regim tardiv această rectificare, Alexandru Simon pare să nu realizeze în ce măsură restaurarea adevăratei identități a căpitanului *de Thino*, i.e. Martin Gasztold de Kiev, ruinează definitiv vechea lui interpretare. Desigur, nimeni nu poate susține că Gasztold ar fi fost făcut căpitan al Kievului de către împăratul Frederic al III-lea, câtă vreme se știe în mod precis că a fost numit în această funcție de regele Cazimir al IV-lea al Poloniei, odată cu îndepărtarea de la fața locului a cumnatului lui Ștefan cel Mare, Mihail Olelkovici, fratele Evdochiei din Kiev. Dacă ar fi să aplicăm coerent această interpretare avansată pe baza extraselor de cont de mai sus, ar rezulta

¹³⁸ Dumitru Nastase, „Ștefan cel Mare împărat”, *Studii și materiale de istorie medie*, 16 (1998), p. 65-102; Dan Ioan Mureșan, „De la Nouvelle Rome à la Troisième: la part des Principautés roumaines dans la transmission de l'idée impériale, în vol. Alberto Castaldini, *L'eredità di Traiano. La tradizione istituzionale romano-imperiale nella storia dello spazio romano*, Roma – București, 2008, p. 123-166; Idem, „Zographou et la transmission de l'idée impériale bulgare en Moldavie”, *Bulgaria Mediaevalis*, 2 (2011), p. 705-755.

¹³⁹ Alexandru Simon, „Anti-Ottoman Warfare and Crusader Propaganda in 1474: New Evidence from the Archives of Milan”, *Revue roumaine d'histoire*, 46 (2007) p. 25-40, publicat însă și în *Crisia (Muzeul Țării-Crișurilor)* 37 (2007), p. 113-139, aici p. 121 (prima variantă nu ne-a fost accesibilă și nu am putut confrunța cele două ediții simultane); A. Simon, *The Limits of the Moldavian Crusade (1474, 1484)*, *Annuario dell'Istituto Romano di Cultura e Ricerca Umanistica*, 9, 2007, p. 193-244, aici p. 215; Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, „Moldova și celălalt Imperiu: Preliminariile și consecințele conspirației lui Maximilian I de Habsburg și Ștefan cel Mare (1497)”, în vol. Ovidiu Cristea, Gheorghe Lazăr (ed.), *Vocația istoriei. Prinos profesorului Șerban Papacostea*, Brăila, Istros, 2008, p. 331-406, aici p. 349; Alexandru Simon, „Western and Eastern Riders of the Storm: The Quest for Crusader Supremacy and Ottoman Endurance in the 1470s”, în vol. *Itinerarii istoriografice. Studii în onoarea istoricului Costin Feneșan*, ed. Dumitru Țicu, Rudolf Gräf, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2011, p. 141-166, aici p. 151 etc.

¹⁴⁰ Dan Ioan Mureșan, „Girolamo Lando”, *art. cit.*, p. 181, 183-184. Identificarea cu orașul Knin a fost așadar încă de la început produsul unei analize cu totul superficiale, ignorând istoriografia chestiunii, ceea ce reduce la neant concluziile trase pe baza ei.

¹⁴¹ *Re de Dacia*, p. 140.

că Frederic al III-lea l-a numit nu doar pe Ștefan căpitan al Moldovei, dar și pe Cazimir rege al Poloniei și, de ce nu?, pe Mengli Ghirai han al Crimeii, ba chiar pe Uzun Hasan „domn al Perșilor”. Evident, absurditatea acestei supra-interpretări reiese la o simplă citire cât de cât atentă a documentelor (la plural) în chestiune. Tot ceea ce demonstrează salvconductul dat lui Ludovico da Bologna pentru a trece pe la curtea lui Ștefan cel Mare și a Mariei Asanina Paleologina în 1473 este că proiectul oriental al cardinalului Bessarion, al cărui reprezentant și propagandist în Orient era încă din 1458 acest patriarh latin al Antiohiei, continua și după moartea inițiatorului său (1472), consolidând de fapt argumentul nostru mai vechi în acest sens.

Aceste opinii eronate date la o parte, se poate conchide așadar cu deplină certitudine că, la 1473-1474, prioritățile de politică externă ale lui Frederic al III-lea nu constau nicidecum în elevarea voievodului Moldovei, ca virtual *Re de Dacia*, la rang de *capitaneo in Walachia*, ci în acordarea prin hrisov imperial a titlului ducal ereditar de Holstein lui Cristian I de Oldenburg – autenticul *rex Dacie*, recunoscut oficial în această calitate de însuși suveranul *Sfântului Imperiu Roman al Națiunii Germane*.

§ 6. Marșul triumfal spre Roma (*Romzug*) al regelui creștin al Daciei: 1474

De la curtea lui Frederic al III-lea, încurajat de acest prim succes, Cristian I și-a continuat călătoria spre Italia¹⁴². Cunoaștem cu mare precizie traiectoria pelerinajului său, păstrată în modul cel mai amănunțit în *Diarii* lui Cicco Simonetta, atotștiutorul cancelar al ducelui de Milano. Inițial, nu era prevăzută o vizită prin Milano, ci doar un drum direct de la Mantova la Roma. Însă Galeazzo Maria Sforza avea propriile sale planuri, intenționând să folosească trecerea regală și poziția deosebită dobândită de Cristian I pe lângă împărat pentru netezirea drumului spre țelul ultim al politicii sale externe. Frederic al III-lea nu se împăcase niciodată cu ideea acaparării puterii la Milano de către familia Sforza, considerându-l pe fondatorul acesteia un simplu uzurpator. Sperând să remedieze această carență, ducele Galeazzo Maria dorea să își legitimeze poziția și să obțină în fine recunoașterea imperială pentru Milano. Dar, cum vom vedea de îndată, ambițiile sale ținteau încă și mai sus.

Cei doi întrețineau legături epistolare directe din 1469, când Cristian solicitase o armură de lux direct atelierelor ducale din Milano¹⁴³. Cunoscând excelența civilizației citadine a Milanului, regele nu a ezitat să își modifice traiectoria de îndată ce a primit invitația ducală. În 12-13 martie 1474, Cristian I fu primit cu fast de către căpitanul general al Republicii venețiene, Bartolomeo Colleoni, în castelul său de la Malpaga. Grație jurnalului lui Simonetta, cunoaștem destul de amănunțit modul în care a decurs sejurul milanez al regelui Daciei. Ducele de Milano abia își luase rămas bun de la regele napolitan Ferrante de Aragon, primit cu deosebit fast în capitala lombardă, când sosi vestea, la 14 martie 1474, că „*la Maestà del serenissimo Re de Datia*”, așteptat să sosească prin pasul Valtolina, trebuise să își schimbe drumul prin „via de Bressa” din cauza căderilor masive de zăpadă, ajungând, cum am văzut, la Malpaga.

Puțin surprins, ducele de Milano numi de urgență 5 *zentilomini* însărcinați să-l salute aici pe rege din partea sa¹⁴⁴. O altă delegație de 16 *zentilomini* îl întâmpină cu reverență pe Cristian I în apropiere de Milano, unde ducele îl primi în ziua de 14 martie, înconjurat de cei mai iluștri *feudatarii* și *camareri* ai săi. Alaiul continua în ritm festiv, prezentându-se regelui Daciei cheile capitalei padane, putând astfel să traverseze în aclamațiile populare porțile orașului împodobite de un somptuos baldachin. Odată *intra muros*, regele și ducele fură întâmpinați de poporul milanez, înveșmântat de sărbătoare și ieșit pe străzile împodobite festiv pentru a onora pe distinsul oaspete

¹⁴² Carsten Jahnke, „Two Journeys and One University”, *art. cit.*, aici 145-146.

¹⁴³ Gregory Lubkin, *A Renaissance Court: Milan under Galeazzo Maria Sforza*, Berkeley, Los Angeles, Londra, University of California Press, 1994, p. 182.

¹⁴⁴ *I Diari di Cicco Simonetta*, *op. cit.*, p. 95-96.

venit din Nord. Ajunși în fine în *piazza del Duomo*, regele și ducele descălecară pentru a venera sfânta cruce a catedralei ambroziene. Aici fură întâmpinați de *arhipreotul* Domului, fiind așteptați în biserică de ducesa Bona di Savoia, *la nostra illustrissima Madonna cogli tri suoy illustri figlioleti*, înconjurați de elegante curtezane. După slujbă, regele fu însoțit de duce *per la scalla grande* până la apartamentul *apparechiato dignissimamente* pregătit special pentru el, după care Sforza se retrase în castelul ducal. În ziua următoare, ducele prezentă regelui somptuosul castel, făcându-i prețioase cadouri de bun venit. În 16 martie fu efectuat un tur al metropolei lombarde: *la Maestà del Re de Datia et così il Signore montono ad cavallo, circa le XXI hore ad videre la cità de Milano*¹⁴⁵. Pe 17 martie călătoria continuă spre Pavia pe calea fluvială:

La Maestà del Re de Datia, questa matina, venne in castello accompagnata da li fratelli del Signore et da altri cortesani. El Signore gli venne ad scontro fuori de la salla verde et andono in rocha et, deinde, in zardino ad montare in nave per andare ad Pavia.

O altă mărturie importantă a etapei paveze a călătoriei lui Cristian I în Italia provine din amintirile marelui istoric al cetății milaneze, Bernardino Corio (1459-1505), conservată în lucrarea sa fundamentală, *Storia di Milano*, publicată în ediție princeps în anul 1503. Relatarea din partea sa a vizitei lui Cristian I la curtea lui Sforza are o valoare cu totul însemnată, deoarece ea este în același timp o mărturie directă, autorul fiind martor ocular la ceremoniile fastuoase pe care le descrie. Într-adevăr, cu ocazia festivităților Crăciunului din iarna anului 1473-1474, Corio făcuse parte din cei 20 de *camerieri* care, din cei o sută creați cu acea ocazie, fuseseră numiți de *magnanimo duca* în serviciul său direct: „venti di questi li prese presso di se, acciecchè le seguissero dovunque andava, e li provvide di ottanta ducati all’anno oltre a venticinque che denava loro per un cavallo. Nel numero di questi vi fui pur io Bernardino Corio presente autore in età di quattordici anni”¹⁴⁶. Am văzut că acești camerieri roiau atunci în jurul ducelui și regelui pentru a îndeplini în modul cel mai perfect programul bine stabilit al vizitei milaneze a *regelui Daciei*. Imediat după această precizare cu titlu personal, autorul narează următoarea succesiune de evenimente derulate la Pavia cu ocazia găzduirii regelui danez:

*Pescia [ducele Sforza – n.n.] si recò a Pavia, dove addi undici di marzo [memoria lui Corio se înșeală, cum am văzut, cu câteva zile, regele ajungând în Pavia pe 16 martie – n.n.] da Sant’ Jacopo in Galizia ove veniva per veto giunse il re di Dacia, uomo grave d’aspetto e d’età, con barba lunga, e canute. Il duca gli andò incontro cella sua corte fine a Sant’ Jacopo pece fuori della città di Pavia, ed avendolo ricevuto con grande cortesia lo accompagnò entro il castello, dove regalmente alloggiato, Galeazzo fece mostrare a quel re il suo tesoro che era di due milioni d’oro, oltre alle margherite che ammontavano quasi ad un milione. Tali ricchezze furono biasimate dal re, dicendo per mezzo di un interprete che ad un vero e magnanimo principe non si addiceva l’ammassar denari. Gli furono poscia mostrate le reliquie che furono già di Giovan Galeazzo primo duca, che per verità erano una cosa di gran divozione, considerato che tra molte cose sacre v’eran dei capein di Maria Vergine, del sangue del manto di Cristo suo figlio, l’intero corpo di un innocente, un braccio della Maddalena, un dente di San Cristoforo, un pezzo della verga di Mosè, quando converti il sasso in un fonte; gli fu pure mostrata la libreria che si può dire esser stata la più bella di tutta l’Italia, con un corno d’alicorno lungo sette cubiti. A titolo di mutuo il re ebbe dal duca diecimila ducati. Dopo che ebbe quivi dimorato quattro giorni, prese buona licenza dal duca entro il castello, e siccome era giorno piovosso montò in carretta colla coperta e letto di panno d’oro rizzo, e tirata da quattro cavalli bianchi prese la strada verso Milano, seguito dalla sua comitiva ch’ era di trecento cavalli oltre a quelli mandati dal duca. A guisa di re per ordine di Galeazzo Sforza Visconti fu ricevuto nell’inclita città, e fattegli le spese nella corte maggiore detta dell’Arrengo, e dopo essersi fermato tre giorni prese finalmente il cammino alla volta della Dacia*¹⁴⁷.

Revenind, după acest detur memorialistic, la jurnalul contemporan al lui Cicco Simonetta, aflăm că, în 18 martie, cei doi monarhi au găsit răgazul să participe, cum se cuvenea în Italia, la un joc cu balonul rotund, ce pare a fi un strămoș al fotbalului: „[q]uesta matina, el Signore fu ne la

¹⁴⁵ Gregory Lubkin, *A Renaissance Court*, op. cit. p. 182-184.

¹⁴⁶ Bernardino Corio, *Storia di Milano*, riveduta e annotata dal Prof. Egidio de Magri e da Luigi Ferrario, Milano, F. Colombo, 3 volume, 1855-1857, vol. III, p. 277.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 277-278.

salla grande, in Pavia con la Maestà del **Re de Datia**, per darli piacere col zogho de la balla". Toate aceste minunății ale rafinatei civilizații citadine renascentiste nu l-au făcut însă pe Cristian I să uite care era obiectivul vizitei sale. Astfel că, pe 19 martie, cei doi își luară rămas bun, dând ocazia lui Sforza să mai facă un efort financiar menit să sublinieze bogăția și puterea de care dispunea¹⁴⁸.

Questa matina, circa le XV hore, la Maestà del Re de Datia se partite da Pavia con la compagnia sua per andare ad Roma; el Signore li fece compagnia fin ad Tesino, deve la prefata Maestà montò suso uno bucintorro, ornato de tapezarie et coperto de veluto cremosino; et, bracciatosi insieme la prefata Maestà et il Signore, con grande tenerezza et amorevoleza, tolse licentia et, così, se ne partite; et el prefato Signore nostro gli dete in compagnia alcuni de li suoy principali faudatarii, che la compagnassero fin ad Mantoa, facendoli fare le spese per tutto il dominio suo. Inante la partita del prefato signore Re, l'Excellentia del Signore donò ad tutti quelli signori zentilhomini et fameglia, che erano in compagnia sua, cioè, drappo d'oro et veluti, secundo il grado loro¹⁴⁹.

Cum nota Gregory Lubkin, marele specialist american al istoriei Milanului renascentist, „during the course of the royal visit, Galeazzo gave more, displayed more, and did more honor to Christian than to any other person who visited during his reign”¹⁵⁰. Care a fost scopul acestei formidabile puneri în scenă a splendorii și bogăției ducale? Cum a stabilit definitiv Rodolfo Signorini, pe baza rapoartelor mantovane pe care le-a găsit și publicat, obiectivul acestui uriaș efort financiar era unul politic. Proiectul lui Galeazzo Maria Sforza era să obțină din partea lui Frederic al III-lea nu doar o simplă legitimare, ci nici mai mult nici mai puțin decât ridicarea ducatului de Milano la statutul de regat și a Paviei la cel de ducat aferent. Conform ambasadorului Zaccaria Saggi, Sforza „ha richiesto la maestà del re che si vogli interponere per quella miglior via e modo gli parerà che l'imperatore vogli fare Milano reame e Pavia ducato”¹⁵¹. Ducele se arăta în acest scop dispus să ofere împăratului – constrâns să facă față, cu un tezaur gol, amenințărilor concomitente din partea husiților, maghiarilor, burgunzilor și otomanilor – nu mai puțin de 200.000 de ducați în lichid. Ținând seama de influența pe care *regele Daciei* o avea pe lângă împăratul romanilor, Sforza spera să beneficieze de mijlocirea lui¹⁵². Se poate pune întrebarea dacă fastul afișat nu a stârnit mai degrabă invidia regelui, cum pare să rezulte din replica seacă dată ostentației ducale (*Tali ricchezze furono biasimate dal re, dicendo per mezzo di un interprete che ad un vero e magnanimo principe non si addiceva l'ammassar denari*).

Nu este nevoie să reiterăm cu aceleași detalii primirea aproape tot atât de fastuoasă făcută lui Cristian I de către cumnatul său, ducele Ludovico de Mantova. Totul a fost pus mișcare „ad honorare un tanto re come è la maestà di questo serenissimo **re di Datia**”, cu atât mai mult cu cât ducele de Milano ceruse aceasta prin emisarii lui¹⁵³. Continuându-și drumul, pe 26 martie, conform unei cronici locale, „vene in Bologna el re Christene **re de Dazia**, homo cristianesimo e de gran virtù, el quale aveva sotto de sì tri reami”. Autoritățile pontificale nu se lăsară mai prejos primind cu același fast pe rege. Aflăm însă din același izvor scopul oficial al călătoriei: „andava a Roma e da Roma voleva andare a Santo Sepolcro, e portava del petto tutta la soa fameglia un I [de la «Iacopo» de Compostella – n.n.] como fano quilli che van a San Iacomo”¹⁵⁴. Vizita la Roma se prezenta astfel ca un veritabil pelerinaj: tocmai în calitate de penitent, regele își lăsase barba să crească de mai mulți ani, podoabă masculină impozantă, care îi dădea o aparență bătrânicioasă.

Apropiindu-se de Roma, regele se odihni la Viterbo, fiind găzduit în palatul nepotului său, cardinalul mantovan Francesco Gonzaga, fiul lui Ludovico și al Barbarei. Aici papii și cardinalii se

¹⁴⁸ Gregory Lubkin, *A Renaissance Court*, op. cit. p. 184.

¹⁴⁹ *I Diari di Cicco Simonetta*, op. cit., p. 100.

¹⁵⁰ Gregory Lubkin, *A Renaissance Court*, op. cit. p. 182.

¹⁵¹ Rodolfo Signorini, „Cristiano I in Italia”, p. 43-44, nr. 8; Gregory Lubkin, *A Renaissance Court*, op. cit. p. 187-188; Edoardo Fumagalli, „Francesco Filelfo e il re di Dacia”, art. cit., p. 118-119.

¹⁵² Rodolfo Signorini, „Cristiano I in Italia”, p. 29.

¹⁵³ Document publicat de Rodolfo Signorini, „Cristiano I in Italia”, p. 29.

¹⁵⁴ *Corpus chronicorum Bononiensium*, RR. II. SS. 2, t. XVIII, p. I, Bologna, 1939, p. 439-440.

retrăgeau de obicei în timpul verii pentru a scăpa de dogoarea climatului estival roman. Conform unei cronici locale:

Lunedì a di 4 d'aprile, cioè lunedì santo, venne in Viterbo il re di Dazia o de Goti e di un altro reame, e alloggiò nel palazzo di Santo Sisto ove era il cardinale di Mantova. Aveva detto re per moglie la sorella carnale della moglie del marchese di Mantova, madre di detto cardinale; e menò detto re di suo paese grande quantità di giovani, belli, politi, bianchi, biondi, bene a cavallo, avevano arie di polacchi, e tutti erano vestiti di panno nero. E veniva a Roma per voto; o il marchese di Mantova suo cognato lo fe' accompagnare da tutti li suoi cavalieri speron d'oro, o félli fare le spese per tutta Italia allo andare e allo tornare. Benché il papa li fe' le spese da Acqunpendente a Roma, o così al tornare. E tornò in Viterbo il giovedì a di 28 di detto mese d'aprile; poi tornò al suo paese. Era d'età d'anni trentacinque o circa, bello, pieno nel viso, e ben formato, e non sapeva parlare niente in nostra lingua¹⁵⁵.

Astfel regele Daciei, în aceeași atmosferă de entuziasm popular și efort instituțional de găzduire la cel mai înalt nivel, ajunse în fine la Roma în ziua de 6 aprilie, rămânând în Cetatea Eternă vreme de trei săptămâni, până în 27 aprilie 1474¹⁵⁶. *Cronica ducatului de Holstein* ne informează că regele a fost primit cu fast deosebit la Roma în compania papei, cardinalilor și senatorilor capitalei pontificale¹⁵⁷.

În ziua de 3 aprilie regele ajunse călare până la Acquapendente. Aici papa îi trimise doi cardinali în întâmpinare, care îl primiră aici, cei doi prelați conducându-l apoi în chip maiestuos până la Roma. Aici papa trimise înaintea regelui pe toți cardinalii, episcopii și prelații care erau în Cetate, apoi senatul și toți nobilii, pe urmă poporul de rând, călare sau pe jos.

Aceștia parcurseră Roma împreună cu regele până la palatul pontifical. Papa îl aștepta aici pe rege și pe seniorii săi: dădu mâna regelui, principilor și prelaților, tuturor celor care veniseră cu el, și îi admise la (ceremonia) sărutării piciorului. Acestea se petrecură în miercurea sfântă de dinainte de Paști, adică pe 6 aprilie.

Regele rămase împreună cu papa în palatul său¹⁵⁸, împreună cu 20 de persoane și 20 de cai, vreme de 21 de zile, iar ceilalți care erau cu el fură găzduiți în hotelurile din oraș.

Aflând papa că regele nu înțelegea latina se minună mult că un domn atât de mare și atât de puternic nu studiasse această limbă.

În joia sfântă papa, în onoarea oaspetelui său regesc, dădu binecuvântarea sa tuturor celor personal prezenți, precum și indulgența, iertarea tuturor păcatelor lor și izbăvire de chinuri și de purgatoriu. În Sfânta Duminică a Paștilor papa însuși dădu cu propria lui mână sfânta împărtășanie regelui și tuturor alor săi.

Luni, în fața bisericii Sfântului Petru, papa încredință în mâna regelui roza sfințită și consacrată, iar acesta o purtă public prin orașul romanilor până la palatul cardinalului de San Pietro ad Vincula, care îl rugase pe rege să-i fie oaspete. Îl însoțeau, călare sau pe jos, toți cardinalii, episcopii, prelații și întreaga curte (pontificală).

Papa îi dăruie regelui multe lucruri prețioase: un frumos veștmânt, împreună cu o centură, o teacă și un acoperământ, toate aurite, pe urmă o asină cu o șea de aur, un baldachin aurit în valoare de 700 de ducați, și mai multe cruci de aur precum și un Agnus-Dei [probabil o medalie cu reprezentarea lui Iisus Hristos ca miel al răscumpărării – n.n.]. Îi dăruie pe deasupra și o bucată din Sfânta Cruce și multe lucruri sfințite de tot felul, relicve, indulgențe, prosoape și batiste binecuvântate, precum și privilegiile și concesiile pe care le ceruse. Papa suportă în plus toate cheltuielile regelui, în Roma și în afara Romei, în toate pământurile sale, atât la venire cât și la plecare.

Regele adusese cu el la Roma cadouri din cele trei regate ale sale: heringi uscați [i.e. Danemarca], pești „din Bergen” [i.e. Norvegia – celebrul somon] și blănuri de hermină [i.e. Suedia, care includea și Laponia], pe care le dădu papei și cardinalilor, fiecărui după rangul său. Dommul Francesco, cardinalul de Mantova, dăruie regelui trei măgărițe, fiecare cu două coșuri aurite și cu asinarul lor.

¹⁵⁵ Ignazio Ciampi, *Cronache e statuti della città di Viterbo*, Bologna-Firenze, M. Cellini, 1872¹, A. Forni, 1976² (ed. anast.) (Documenti di storia italiana pubblicati a cura della R. Deputazione sugli studi di storia patria, per le provincie di Toscana, dell'Umbria e delle Marche, 5), p. 111.

¹⁵⁶ Rodolfo Signorini, „Cristiano I in Italia”, p. 30-33; Ludwig von Pastor, *The History of the Popes: from the Close of the Middle Ages, drawn from the Secret Archives of the Vatican and other Original Sources*, Londra, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 1910, vol. IV, p. 256-272.

¹⁵⁷ Arild Huitfeldt, *Historiske Bescriffuelse, op. cit.*, p. 249-251. Propunem mai jos o traducere „de lucru” în limba română a versiunii daneze, cu un scop pur informativ, executată după traducerile engleză și italiană furnizate de Oscar Browning, *The Life of Bartolomeo Colleoni, op. cit.*, p. 62-64 și Bortolo Belotti, „Una visita del re di Danimarca all'Italia nel 1474”, *Emporium. Rivista mensile illustrata d'arte e di coltura*, 53 (1921), p. 22-33, tranșând tacit în mod provizoriu între micile diferențe de interpretare dintre cele două.

¹⁵⁸ Mai exact, în aceleași apartamente în care fusese găzduit în 1468 împăratul Frederic al III-lea în vremea vizitei sale la Roma (Ludwig von Pastor, *The History of the Popes, op. cit.*, p. 258).

În miercură de după *Misericordias Domini*, adică pe 27 aprilie, regele părăsi Roma, întorcându-se spre casă, iar papa trimise doi cardinali să îl însoțească până la frontieră.

În semn al înaltei prețuiri de care Cristian I se bucura pe lângă Sfântul Scaun, papa Sixt al IV-lea a decis așadar să îi confere roza de aur, acest simbol prin excelență acordat anual unui suveran catolic sau unei comune urbane, ca distincție pentru meritele avute în slujba Bisericii romane¹⁵⁹. Acest eveniment a fost immortalizat într-una din frescele pictate din *corsia Sistina* a spitalului Sfântului Spirit în *Saxia*¹⁶⁰. Dat fiind că până atunci raporturile lui Cristian cu Roma fuseseră mai degrabă tumultuoase, se poate aprecia că roza de aur i-a fost decernată nu atât pentru înfăptuiri din trecut cât ca un gaj pentru viitor: este vorba de speranța papalității de a face din *regele Daciei* conducătorul cruciadei anti-otomane. Reluându-se discuțiile din cadrul Dietei Creștinătății de la Regensburg din 1471, unde ambasadorul lui Cristian I făcuse public un proiect foarte ambițios de cruciadă, tema luptei anti-otomane a fost desigur abordată, în compania papei și a colegiului cardinalilor, instituție ce era, cum am argumentat în altă parte, Marele Stat Major al cruciadei, cea care asigura continuitatea politică de la un pontificat la altul și proiectarea cruciadei prin legații *a latere* la nivelul întregii Creștinătăți¹⁶¹. După primirea rozei de aur, regele a fost găzduit în casa cardinalului de San Pietro in Vincoli, nimeni altul decât nepotul lui Sixt al IV-lea, redevabilul Giuliano della Rovere, mai târziu inamicul ireconciliabil al familiei Borgia. Astfel, *Regele Daciei* a socializat astfel, fără să știe, cu viitorul „papă războinic” Iuliu al II-lea, ce avea să corespundă în vremea pontificatului său cu fiii lui Cristian I.

Să completăm această cronologie cu alte două momente importante, furnizate de un raport mantovan contemporan destinat marchizei Barbara de Hohenzollern. Mai întâi, vizitarea în ziua de 22 aprilie a „celor șapte biserici”, care conlucdea parcursul peregrin al lui Cristian I¹⁶². Este vorba despre cele șapte basilici a căror devoțiune era impusă, cu titlul de penitență, pelerinilor veniți la Roma: cele *intra muros* San Giovanni din Lateran, San Pietro din Vatican, Santa Maria Maggiore și Santa Croce în Gerusalemme, alături de cele *fuori le mura* San Paolo, San Lorenzo și San Sebastiano. După efectuarea acestei obligații penitențiale, Cristian I își rase impunătoarea barbă de pelerin, ca semn al reconcilierii spirituale obținute din partea suveranului pontif, ceea ce explică de ce imaginile sale (figurative sau narrative) îl reprezintă imberb la revenirea sa de la Roma¹⁶³.

Un alt moment esențial fu recepția privată acordată de papa Sixt al IV-lea în celebra Cameră a papagalului (lat. *Camera papagalli*). Această sală de audiențe era unul din locurile puterii cele mai importante ale palatului din Vatican¹⁶⁴.

*Lo sabato, che fu heri, doppo mangiare, nostro signore fece chiamare tuti li cardinali per la licentia che voleva tuore la maestate suoa. E cussi, compagnato suso per monsignore de Siena [cardinalul Francesco Todeschini Piccolomini] e lo mio [cardinalul Francesco Gonzaga], prese da tuti licentia. E nel partire suo de la camera del Papagallo, nostro signore scese de la sedia suoa e feceli compagnia fin a l'usso de la camera, benché etiam in le audientie private ha fatto simel acto*¹⁶⁵.

¹⁵⁹ Ludwig von Pastor, *The History of the Popes*, op. cit., p. 260; Elisabeth Garms-Cornides, *Rose und Schwert im päpstlichen Zeremoniell von den Anfängen bis zum Pontifikat Gregors XIII*, Viena, H. Geyer, 1967 (Wiener Dissertationen aus dem Gebiete der Geschichte, 9), p. 97.

¹⁶⁰ Rodolfo Signorini, „Federico III e Cristiano I nella Camera degli Sposi del Mantegna”, *Mitteilungen des Kunsthistorischen Instituts in Florenz*, 18 (1974), 227-231, p. 241.

¹⁶¹ Dan Ioan Mureșan, „La croisade en projets. Plans présentés au Grand Quartier Général de la croisade, le Collège des cardinaux”, în vol. Jacques Paviot (dir.), *Les projets de croisade. Géostratégie et diplomatie européenne du XIVe au XVIIe siècle*, PUM, Toulouse, 2014 [série Croisades tardives, 1], p. 247-286.

¹⁶² Rodolfo Signorini, „Cristiano I in Italia”, nr. 20, p. 50: raport mantovan datat duminică, 24 aprilie 1474 informând că regele Cristian „Lo veneri andoe per devotione suoa a visitare le sette chiese”.

¹⁶³ Rodolfo Signorini, „Cristiano I in Italia”, p. 33.

¹⁶⁴ Arnold Nesselrath, Fabrizio Mancinelli, „Gli appartamenti del Palazzo Apostolico Vaticano da Giulio II a Leone X”, în vol. Carlo Pietrangeli (ed.), *Palazzo Apostolico Vaticano*, Florența, 1992, p. 107-138, aici p. 109. cf. Eugène Müntz, *Les arts à la Cour des Papes pendant le XVe et le XVIe siècle*, vol. I, *Martin V – Pie II, 1417-1464*, Paris, Ernest Thorin, 1878, p. 272-277. Pentru amplasamentul acesteia, a se vedea planul Vaticanului la începutul sec. XVI publicat de Charles L. Stinger, *The Renaissance in Rome*, Bloomington, Indianapolis, Indiana University Press, 1998, p. 265.

¹⁶⁵ Rodolfo Signorini, „Cristiano I in Italia”, nr. 20, p. 50.

Numele puțin neobișnuit al acestei săli venea de la un episod din *Viața Sfântului Leon al IX-lea* (papă 1049-1054), scrisă în secolul al XI-lea, probabil chiar de trist celebrul cardinal Humbert de Silva Candida, în care se menționa un cadou primit de acest papă din partea... regelui Danemarcei: un papagal care repeta continuu numele pontifului – „Papa Leo!”¹⁶⁶. Cronologic, nu poate fi vorba decât de Sven al II-lea (1047-1076). Primirea tocmai aici a altui rege al Danemarcei era astfel cât se poate de topică, și cu siguranță unul din erudiții cardinali prezenți i-a semnalat această conexiune ilustrului vizitator.

Raportul nu detaliază din păcate obiectul acestei recepții pontificale în prezența tuturor cardinalilor. Foarte probabil că prezența cardinalului Piccolomini, care reprezentase Sfântul Scaun la Dieta Creștinătății de la Regensburg în 1471 (și care cunoștea bine limba germană), indică una din temele atunci evocate: cruciada anti-otomană. Însă, pentru rege, mult mai stringente par să fi fost însă afacerile daneze propriu-zise. Nu mai puțin de 81 de bule au fost acordate cu această ocazie pentru a răspunde celor mai diverse solicitări ale lui Cristian în favoarea sa și a supușilor săi¹⁶⁷. Printre acestea însă, o prerogativă esențială concedată de Sixt al IV-lea fost recunoașterea dreptului regal de patronaj asupra Bisericii din întreaga provincie ecleziastică a Daciei (Scandinavia în sens larg). În mod concret, era vorba de dreptul de prezentare de către rege a candidaților săi favoriți în capitlurile catedrale ale celor mai importante prelaturi ale regatului, începând cu arhiepiscopia de Lund și episcopia de Roskilde. Acest drept, deja exercitat *de facto*, era în plus extins prin bula pontificală redactată în 22 aprilie 1474 – acordată de Sixt al IV-lea *carissimi in Cristo filii nostri Cristierni Dacie Suecie Norwegie Slaueorum Gottorumque regis illustris* – asupra a nu mai puțin de 16 prelaturi din Danemarca, Norvegia, Suedia și Finlanda¹⁶⁸. Această concesiune, analoagă celei obținute de Sigismund de Luxemburg în 1418 asupra Bisericii din regatul Ungariei, reconfigura în mod radical termenii raporturilor dintre Sfântul Scaun și *regnum Dacie* la finele Evului Mediu, reechilibrându-le în beneficiul monarhiei nordice. Foarte probabil că recepția din 23 aprilie avea ca obiect principal tocmai remiterea acestei charte solemne emise în ziua precedentă, ce trebuie să fi satisfăcut cu peste măsură așteptările lui Cristian I. Astfel se punea capăt tensiunilor iscate între cele două instituții partenere încă din vremea domniei lui Eric al VII-lea. Dar, fără să bănuiască desigur, Sfântul Scaun conceda astfel monarhilor scandinavi o largă autoritate asupra Bisericilor naționale atunci în plină formare, de care aceștia aveau să profite în momentul Reformei, odată cu sistarea legăturilor cu Roma și asumarea, în locul papei, a funcției de capi vizibili ai Bisericilor protestante.

Se poate în schimb judeca gustul destul de particular al lui Cristian I pentru simbolismul politic. În schimbul unora dintre cele mai largi concesi și bogate cadouri făcute de papalitate vreunui suveran catolic, regele distribuia ecleziaștilor romani, cu multă generozitate, simboluri ale regatelor sale de marinari și pescari: pești uscați, probabil printre cei mai scumpi plătiți vreodată în istoria mondială a pisciculturii.

Dintr-un motiv ce rămâne să fie explicat, regele nu a mai continuat vizita către Napoli, unde îl invitase cu insistență regele Ferrante de Aragon. Cristian I-a trimis însă acolo, în numele său, pe contele Borckard, unul din membrii cei mai de seamă ai delegației daneze, care a revenit și el încărcat cu daruri scumpe, dar și cu propunerea napolitană a unei căsătorii a prințesei Beatrice

¹⁶⁶ Michel Parisse, Monique Goulet (ed.), *La vie du pape Léon IX: Brunon, évêque de Toul*, Paris, Les Belles Lettres, 2009, p. 84-85: „... regele Danemarcei (*rex Danamarciae*) i-a oferit un papagal prin care se manifesta un minunat efect al harului divin...”. De fiecare dată când era obosit din cauza lucrului și a grijilor, sfântul Leon al IX-lea se destindea în compania păsării care-i striga numele: *Papa Leo!* Autorul simte nevoia să justifice această delectare nevinovată prin apelul la exemplele similare ale sfinților Augustin și Antonie. Observăm că această hagiografie, datând de dinaintea creării mitului regatului Daciei nordice în secolul al XII-lea, utilizează denumirea vernaculară a regatului scandinav.

¹⁶⁷ Carsten Jahnke, „Two Journeys and One University”, *art. cit.*, aici 146-147.

¹⁶⁸ *Diplomatarium Christierni Primi...*, nr. 201, p. 300-301; comentat de Per Ingesman, „Border Warfare between King and Pope in Late Medieval Denmark: A Case Study of Royal Politics towards Ecclesiastical Benefices and Papal Provisions c. 1350-1525”, în vol. Kerstin Hundahl, Lars Kjær, Niels Lund (ed.), *Denmark and Europe in the Middle Ages, c. 1000-1525: Essays in Honour of Professor Michael H. Gelting*, Farnham, Ashgate, 2014, p. 215-234, la p. 220, 223, 225, 230-231.

de Aragon cu prințul moștenitor danez Ioan¹⁶⁹. De refuzul acestuia, atunci amoretat de o prințesă franceză, a profitat, cum se știe, Mathias Corvin, în 1476. Însă vizita regelui nordic nu a lăsat mai puțin un ecou puternic în *Cronica di Napoli* a Notarului Giacomo, care relatează următoarele în legătură cu acest subiect, sub anul 1474:

In lo quale anno Cristene Re de Dacia et de Supetia, de Nouergia, de Gothia et duca de Estonia essendo [huomo] christianissimo [et de infinite virtu ornato] venne in Roma per [andare satisfacere vno voto et fo recepto da omne potencia honoreuolamente ma piu per exortare li christiani Italiani contro lo gran turcho: doue seli fe incontra per intrare in Roma tucto el collegio de cardinali et dal summo pontifice; Recepto con benignita et honore grandissimo et daquello li fo donata la Rosa quale se dona la domenica delle palme et quello ritorno indireto et Recepto da tucti honorelmente¹⁷⁰.

Această prezentare a informației pare să derive dintr-un soi de *avvisi*, deoarece regăsim structura de bază în celebrul *Supplementum chronicarum* al canonicului augustinian Giacomo Filippo Foresti da Bergamo (1434-1520), tipărit la Veneția în 1483 și care a cunoscut numeroase ediții, fiind foarte repede transpus în vernaculară. Astfel, în ediția italiană din 1508 apare următoarea relatare a aceluiași eveniment:

[An marginal: 1474] Cristene Re de Dacia: de Supetia: de Nouergia: de Gothia: et Duchia de Estonia essendo huomo christianissimo et de infinite virtu ornato venne questo anno per andare ad Roma ad satisfacere un voto et fu da ciaschuna potentia honoreuolamente ricevuto: et non solamente se disse chel andava a Roma per voto ma che venne in Italia per exhortare gli christiani contra al gran cane Turcho: esendo gionto ad Roma se gli fece incontra tutto quanto el collegio de gli signori Cardinali: et da loro et simelmente dal summo pontifice fu ricevuto con benignita et anchora honore grandissimo: et fugli donata dal Papa quella rosa doro bellissima: la quale rosa si e consueto dare ogni anno el giorno de la Domenicha de le palme per singulare dono ad qualche grand principe christiano: et dapoi ritornando indrieto verso del suo regno fu molto honorato per tutta quanta la Italia de ogni signore: et sopravixie molti anni con grandissima sanctita¹⁷¹.

Textul derivă cu siguranță din ediția *princeps* din 1483, dată la care autorul a putut lua în considerare dispariția regelui Cristian I în anul 1481. Cum se vede, contemporanii erau convingși că unul din obiectivele principale ale vizitei regelui era cruciada anti-otomană. Pare însă mai degrabă că papa și cardinalii au dorit să utilizeze această vizită pentru a exalta o cauză în care – în ciuda pericolului otoman iminent – italienii înșiși abia mai credeau. În mod concret Roma aștepta ca regele Cristian I să-l reconcilieze pe împăratul Frederic al III-lea cu ducele Carol Temerarul al Burgundiei, în plină criză după eșecul reuniunii de la Trier (1473), conflict care dăuna grav proiectului cruciat anunțat la Dieta de la Regensburg (1471) și adoptat de Sixt al IV-lea¹⁷².

La întoarcere, *regele Daciei*, trecând prin Viterbo, a fost din nou primit de ruda sa, marchizul Ludovico Gonzaga, care făcu o surpriză ilustrului oaspete, apelând la serviciile umanistului Filippo Nuvoloni, însărcinat cu pronunțarea discursului oficial de recepție în Palatul princiar al cetății¹⁷³. Discursul ne este cunoscut datorită imprimării lui imediat după plecarea regelui. Acest incunabul a fost imprimat la Mantova de către tipograful Pietro Adamo de' Micheli și Paolo Butzbach, în 1474, marcând tocmai începutul tipografiei mantovane, din el păstrându-se cinci exemplare. Purtând pe copertă titlul *Philippi Nuolinii equitis indigni oratio habita Coram Christierno rege Daciae atque Gottorum*, discursul conține, cum se cuvenea, titlul oficial complet al lui Cristian

¹⁶⁹ Rodolfo Signorini, „Cristiano I in Italia”, nr. 20, p. 50.

¹⁷⁰ Paolo Garzilli (ed.), *Cronica di Napoli di Notar Giacomo*, Napoli, Stamperia reale, 1835, p. 100.

¹⁷¹ Giacomo Filippo Foresti da Bergamo (Jacobus-Philippus Foresti), *Supplemento de le Chroniche vulgare... da principio del mondo insino al anno 1503*, Veneția, 1508, f. CCCXV v. Despre această lucrare și autorul ei, a se vedea Achim Krümmel, *Das Supplementum chronicarum des Augustinermönches Jacobus Philippus Foresti von Bergamo: eine der ältesten Bilderchroniken und ihre Wirkungsgeschichte*, Herzberg, Traugott Bautz, 1992 (col. Bibliothemata, 6).

¹⁷² Janus Møller-Jensen, *Denmark and the Crusades*, op cit., p. 102.

¹⁷³ Roberto Signorini, „Le discours latin de Philippe Nuvolini à Chrétien Ier roi de Danemark, de Norvège et de Suède à Mantoue le 12 mai 1474”, *Genealogica et Heraldica Copenhagana 1980. Report of the 14th International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences in Copenhagen 25-29 August 1980*, Copenhaga, 1982, p. 43-53; Stefano Cracolici, „In margine al Dante mantovano (1472): Filippo Nuvoloni (1441-1478) tra Colombino Veronese e Alessandro Agnelli”, *Paratesto* 6 (2009), p. 9-35.

I în chiar primele linii introductive ale discursului (f. 1r): *Oratio Domini Philippi Nuvoloni ad Serenissimum Dominum Christiernum Datie: Noruegiae: Suetiae: Gothorum: Slauorumque Regem*¹⁷⁴.

Stăpânind desăvârșit regulile artei, Filippo Nuvoloni explorează în profunzime tema originilor gotice ale regelui, prezentând cu numeroase detalii istoria goților de la Theodoric la Totila, redutabili cuceritori ce au prădat Italia și Roma, feroci seniori ai războiului. În contradistincție cu aceștia, Cristian I revine în prezent în peninsula ca un mare suveran creștin, blând și supus pontifului roman, ca un domn al păcii. Dacă cei dintâi, păgâni sau eretici, au jefuit odoarele sfinte ale Romei, creștinul Cristian a venerat relicvele ei (aluzie la statutul de pelerin a regelui). Primii purtau înaintea armatelor lor animale totemice, pe când, în suveran creștin exemplar, Cristian avansează în urma crucii și a icoanelor Mântuitorului și Fecioarei Maria. Prin urmare, într-un glas cu perla peninsulei, ducatul de Milano, întreaga Italie salută pe acest rege al regilor, rege ales al Daciei, purtătorul a trei coroane regale, un nou Cezar și Augustus. Oferim doar un extras pentru a ilustra tonul general:

*Quae cum ita sint, quis Te, Rex Invictissime, major, quis Te dignior, quem omnes homines, etiam duri ac difficiles, non ament, foveant et toto pectore complectantur? Illud quoque in caelum efferendum est, quod sententia publica et communi consensu, cunctis annuentibus proceribus, ducibus et principibus ad illud culmen, splendorem amplitudinemque perveneris ut, post vetustam illam et antiquam Regum familiam tempore et aetate consumptam, Tu in Regem Daciae prae ceteris electus sis et Dux eorum, Auctor et Caesar Augustus appelleris, Tibique non solum Regnum large et magnifice contulerint, sed superstitem Reginam virtute clarissimam castissimamque Tibi conjugio jure optimo junxerint*¹⁷⁵.

Cum observăm, conform regulilor exercițiului, Filippo Nuvoloni nu ezită să amplifice trăsăturile subiectului, când îl aclamă ca pe un rege neînvinc care a lărgit prin mari victorii regatele sale nordice: remarci oarecum exagerate în fața învinsului bătăliei de la Bunkerberg (1471) care trebuise să se resemneze momentan (1472) cu pierderea *de facto* a Suediei. Deși, cum am văzut, regele nu cunoștea latina, cu siguranță că un traducător îi explică sensul și nuanțele discursului lui Filippo Nuvoloni, deoarece, la sfârșitul acestui magnific panegiric, îndelung aplaudat, cum precizează nota finală a incunabulului, regele îl făcu cavaler și îl primi în prestigiosul Ordin al Elefantului atașat *coroanei Daciei*.

Tot la Mantova, în onoarea lui Cristian, orfevrierul Bartolomeo Melioli bătu două versiuni ale unei medalii festive în amintirea pelerinajului regelui Daciei la Roma. Cea reprodusă aici, din colecțiile British Museum (nr. inventar G3, Dan MIII.1) îl reprezintă pe rege cu capul descoperit și părul lung, cuirasat cu un dragon pe piept și un colier cu mască de leu. La soclul bustului: o coroană amintind statutul regal. Inscripția face acest aspect explicit: **CHRISTIERNVS DACIE REX CVI ENSIS E DEVS III SVBMISIT REGNA**. Pe revers, Cristian este însoțit de 8 alți călăreți precedați de un lăncier pieton. Inscripția latină evocă pelerinajul roman care tocmai se sfârșise: **TALIS ROMAM PETIIT SISTI QVARTI PONT MAX ANNO III**¹⁷⁶. O a doua versiune a medaliei, bătută de Melioli cu aceeași ocazie, îl înfățișează pe Cristian I cu un acoperământ țuguiat, medalia având o legendă diferită pe margine: **CHRISTIERNVS REX DACIE AC BELLORVM VICTOR**¹⁷⁷. Două idei forță afirmate așadar de această emisiune faleristică: dominația naturală, de origine divină, a regelui Daciei asupra celor trei regate scandinave și caracterul său victorios. Aceasta exprimă faptul

¹⁷⁴ Vivian Etting, Rodolfo Signorini, Birgitte Werdelin, *Fra Christian I's Italiensrejse 1471. En latinsk hyldesttale af Filippo Nuvoloni udgivet med indledning og Christiern Pedersens gammeldanske bearbejdelse*, Copenhaga, Det kongelige Bibliotek, Museum Tusulanums Forlag, 1984, p. 48-85: ediție critică a textului latin și versiune daneză în oglindă, urmate de reproducerea în facsimil a incunabulului din 1474. Titlul citat la p. 48.

¹⁷⁵ *Ibidem*, p. 76.

¹⁷⁶ Eugène Müntz, *Les arts à la Cour des Papes pendant le XVe et le XVIe Siècle*, vol. III, *Sixte IV - Léon X 1471-1521*, Paris, Ernest Thorin Éditeur, 1882, p. 89, et nr. 1. Piesa din colecția British Museum: https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=943476&partId=1&people=49053&peoA=49053-2-42&page=1

¹⁷⁷ Reprodusă de Rodolfo Signorini, „Cristiano I in Italia”, fig. 3 în dosarul iconografic situat între p. 32 și 33. Medalia este păstrată la Muzeul național din Copenhaga, colecția regală de monede și medalii.

că înfrângerea din 1471 nu era decât tranzitorie și că, pe termen lung, dominația sa legitimă trebuia să fie acceptată și de Suedia. Ele exprima astfel mai mult un proiect de guvernare viitor decât o descriere a stării de fapt. Se poate deci deduce că *regele Daciei* s-a deplasat atât de departe pentru restaurarea dominației sale atât de aproape: în Suedia. Chiar și pentru a rezolva o problemă la capătul nordic al *Christianitas*, *regele Daciei* înțelesese perfect că toate drumurile duceau la Roma.

Fig. 2 Cristian I *rex Dacie* pe medalia festivă a lui Bartolomeo Melioli din Mantova (1474), Londra, British Museum

Lăsând în urmă Mantova, Cristian I ajunse pentru a doua oară la Milano, unde a fost din nou primit cu mare fast de ducele Galeazzo Maria Sforza¹⁷⁸. Cicco Simonetta furnizează iarăși informații detaliate privind circumstanțele plecării spre Germania. Aflăm astfel motivul pentru care regele nu a mai vizitat Napoli, scurtându-și brusc sejurul italian. Devenit, de acum, duce de Holstein, deci membru cu drepturi depline al ierarhiei Sfântului Imperiu al Națiunii Germane, *regele Daciei* era așteptat, chiar grăbit, de mesagerii trimiși de împăratul Frederic al III-lea cu scopul de a ajunge în timp util spre a participa la Dieta de la Augsburg din 1474. Plin de speranțe pentru această reuniune, ducele Galeazzo Maria Sforza, care a plătit toate cheltuielile venirii regelui, le-a suportat și pe cele de plecare, împrumutându-i, prin Cicco Simonetta, 4.000 de ducăți în acest scop¹⁷⁹.

Papie, die sabbati xxi maii, 1474.

Questa matina, la Maestà del Re de Datia, quale ritorna da Roma è zonta qua, cerca le xv hore. L'Excellentia del Signore gli andò incontra uno pezzo, fuori de porta, con li fratelli et cortesani suoi; benché, como intese la Signoria Sua de la zonta del prefato Re nel Dominio suo, gli mandò sin ad Cremona el conte Petro del Verme, el conte Manfredo de Landò, messer Palavicino et messer Zohanne Francesco Palavicino.

Papie, die lune xxm maii, 1474.

Hoggi, circa le xvi hore, dapoy el disnare, per la frequentia che haveva la Maestà del Re de Datia de ritrovarse alla dieta in Allamagna con el serenissimo Imperatore, deliberò de partirse, nonostante fosse grandissima pioggia. L'Excellentia del Signore fece grande instantia che Sua Maestà soprasedesse per qualche dì; fece exusatione assay de non potere, con dire haveva lettere da l'Imperatore, che lo acceleravano molto ad andare. Veduto l'Excellentia del Signore che, omnino, la Maestà Sua era disposta de andare, non volse contradire ad nessuno suo volere; et, per fare in parte qualche demonstratione de l'amore che Sua Signoria porta alla prefata Maestà, havendogli quella facto richiedere in prestito ducati IIII M. per il bisogno de questo suo retorno, piacque alla Signori a Sua de donarli dicti dinari. Et, così, per mi, Cecho, gli furono presentati dicti ducati IIII M. testoni, in una bacilla. Dapoy, facto il presente, el Signore se partite de la camera sua et venne alla salla de li lionpardi, dove era el prefato Re; feceli compagnia fin sotto al pé de la scalla; et, per la pioggia grande, esso Re montò in una carreta et aviose ad Milano, con intentione partirse el dì seguente et andare ad Como et, deinde, ad

¹⁷⁸ Gregory Lubkin, *A Renaissance Court*, op. cit. p. 186-187.

¹⁷⁹ Regele ceruse inițial un împrumut de 100.000 de ducăți, dar se mulțumi cu ce putu obține: Rodolfo Signorini, „Cristiano I in Italia”, p. 37-38; Edoardo Fumagalli, „Francesco Filelfo e il re di Dacia”, art. cit., p. 120.

Bormi. *El Signore in ogni luoco del Dominio suo ha ordinato che alla Maestà Sua et alla compagnia, sì como nella venuta, così nel ritorno suo, gli siano facte le spese honorevolmente.*

*El Signore mandò in compagnia del soprascripto Re, messer Augustino Rosso et, così, Christoforo da Cambiagio, con opportuna commissione del facto de li privilegii del Ducato de Milano. Et partiranosi sabbato proximo, che sarà alli xxviii del presente*¹⁸⁰.

La rândul său, căpitanul general al Republicii venețiene, condotierul Bartolomeo Colleoni s-a oferit, din nou, să fie amfitrionul regelui în castelul său de la Malpaga, unde scena întâlnirii dintre cei doi este înfățișată. Istoricul bergamasc Pietro Spino (1513-1585), în importanta sa lucrare biografică *Istoria della vita, e fatti dell' eccellentissimo capitano di guerra Bartolomeo Colleoni*, tipărită postum la Veneția în 1569, prezintă în termenii următori recepția oficială a lui Cristian I în reședința căpitanului general al armatei Serenissimei Republici.

*Cristierno, rè della Dacia, tornandosene dal peregrinaggio di Roma, prima ch'egli uscisse d'Italia volle vedere il Coglione e visitarlo in Malpaga. Ove con grandi e sontuosi apparecchi Bartolomeo il raccolse e trattenne in conviti e torneamenti, in caccie et altri deporti Reali: con meraviglia di quel Re grandissima che in una quasi solitaria Terretta avesse tanto di magnificenza et splendore et copia di tutte le cose elettissime. Ma sopra tutto di novo et giocondo spettacolo, fu a Cristierno l'incontro che Bartolomeo gli fece. Il quale tra per lasciare al re et a suoi che fur molti (et era tempo d'estate) libera la stanza di sotto la Rocca, et dar insieme al re straniero alcun saggio dell'arma, et della disciplina militar d'Italia, s'era, poco fuor di Malpaga lungo la via in un piano per dove il Re veniva, posto sotto a padiglioni et tende; et dentro a fossi et steccati in apparenza et forme d'un vero et ben inteso alloggiamento campale. Di dove nell'approssimarsi del Re, Bartolomeo uscendo sopra un gran corsiero bardato et ben guernito da guerra: et esso fuori che il capo imperatoriamente ornato a tutt'arme, seguendo due soli scudieri che gli portavano elmi et lance, et di poco intervallo tutta la sua Banda ch'era da sè 100 cavalli in battaglia coi suoi condottieri et squadrieri, tutta gente fiorita et nobilissimamente armata et montata, a bandiere spiegate et a suono di tromba come se da vero ei conducesse loro a Giornata; in vista veramente meravigliosa et superba venne ad incontrarlo*¹⁸¹.

Impozanții „daci” nordici care îl însoțeau pe regele Cristian I au impresionat publicul italian prin talia, luxul vestmintelor, bravura și simțul „punerii în scenă”, desigur totul bine studiat cu menirea să confere cea mai mare strălucire suveranului pe care îl însoțeau. În societatea renascentistă peninsulară, unde spiritul de emulație devenise un veritabil „sport național”, cavalerii danezi au reușit să facă să vibreze coarda sensibilă a memoriei colective, făcând să se mai vorbească cu admirație despre ei chiar și un secol după trecerea lor meteorică prin Italia. Spino continuă astfel în lucrarea lui din 1569:

L'ordine dell'istoria richiede che in questo luogo io non passi l'avenimento d'un fatto di memoria piacevole. — Havea trà suoi Cristierno un Daco, huomo di smisurata et mostruosa grandezza, il quale pochi trovando ch'ardissero et nessun che bastasse di contrastargli alla lotta, pigliavasi il Re a piacere di gire in lui ostentando la ferocità et robustezza della natione. Hora havendo egli un di costui, il Re et Bartolomeo presenti giocato et vinto alcuni, i quali con più coraggiosità che giudizio eran venuti con esso a troppo disuguale paragone di forza et tuttavia sfidando orgogliosamente ogniuno al certame, egli avvenne che fuor del cerchio tra gli altri ch'attendevano al giuoco trovossi un Montanaro de'nostri, il quale havea quel dì per la Corte condotto carbone. Giovinastro di un venticinque anni, et di persona ben soda et quadrata. Il quale come lungamente avezzo a lottare col suoi pari, havendo notato assai tosto che quanto di grandezza et di corporale forza vantaggiava quel Daco, altrettanto di maestria et di destrezza gli mancava nel gioco, ne sofferire potendo che con tanto avvilito et disprezzo dei nostri braveggiasse un Barbaro, et seco dispettosamente dicendo: s'egli avesse affar meco non vincerebbe me forse; fu sentito da tale che a Bartolomeo il rapportò. Il quale fattolsi chiamare in disparte, et da capo a piè esaminatolo et giudicatolo assai atto a quel fare che di sè prometteva, fattolo spogliare et forbire et tutto rivestire nobilmente in habito militare: Hor va animosamente, gli disse, et da valente huomo portandoti cotesti vestimenti sian tuoi. Scese il Carbonaio sul campo e venne alla prova col Daco. La smisurata forza del quale havendo egli per alquanto con mostre e viste false accortamente atteggiando schernita, presa l'occasion tantosto ch'ei se la vide bella, curvando il capo e il dosso d'un repentino lancio sotto esso all'avversario avventossi. Et sopra l'anche abbracciatolo et sollevatol di peso a capo in giù et piedi in alto l'ebbe steso in terra con lietissimo rumore et applausi di tutti gli astanti. Ai quali si multiplicò riso e

¹⁸⁰ *I Diari di Cicco Simonetta, op. cit.*, p. 116-117.

¹⁸¹ Pietro Spino, *Istoria della vita, e fatti dell' eccellentissimo capitano di guerra Bartolomeo Colleoni di nuovo ristampata*, Trieste, Colombo Coen Editore, 1859, p. 136-137.

*festa facendo Bartolomeo portare al novo Campione in sul campo i suoi vili drappi. Dei quali colui fatto un fascio e gettatolsi in collo via se n'andò portandoselo quasi un nobil trofeo della sua vittoria*¹⁸².

Părăsind *Terra Ferma* venețiană, regele Cristian I se regăsea din nou pe teritoriul Sfântului Imperiu, ajungând în fine, pe 3 iunie 1474, la Augsburg, unde se reunise Dieta imperială destinată să trateze atât chestiunea pericolului otoman cât și cea a amenințării burgunde, parcă și mai urgentă. Intervenind în conflictul ce opunea de mai mulți ani pe arhiepiscopul Rupert de Köln și supușii săi, Carol Temerarul supusese orașelul Neuss unui îndelungat asediu, vreme de un an de zile, invadând astfel un teritoriu imperial. Regele Cristian, care a rămas trei săptămâni la Augsburg, încercă fără succes să medieze o soluție pașnică, așa cum îl rugase însuși papa. Eșecul său l-a obligat pe bătrânul împărat să strângă o armată însemnată, cu care în vara lui 1475 mărșăluie către Neuss, obligându-l pe ducele Burgundiei să dea înapoi și să ridice asediul. Ce nu a reușit prin forța armelor, ducele burgund a încercat să repare atunci prin logodna dintre fiica sa Maria cu fiul Maximilian al împăratului¹⁸³. Deja departe, Cristian I nu mai avusese nici un merit în această reconciliere, deși se poate spune că el a pus bazele ei. Totuși, înainte de a-și lua rămas bun de la împărat, ne informează *Cronica Țării Holsteinului*, „[r]egele aplană diferendul dintre împărat și ducele de Milano, așa cum promisese”¹⁸⁴. Formularea este vagă și nu putem deduce altceva decât că *regele Daciei* a transmis lui Frederic al III-lea cererea ridicării la rang regal, așa cum îi ceruse Galeazzo Maria Sforza. Însă, conform reluctanței sale caracteristice, împăratul și-a rezervat decizia până când asasinarea ducelui, la finele lui 1476, a scos-o de pe ordinea zilei.

Cristian reveni în Danemarca pe 24 august 1474. Părăsind Italia, *regele Daciei* a lăsat în urmă amintiri, e drept, amestecate. Astfel, cumnatul său, marchizul Mantovei, Ludovico Gonzaga a decis să își împodobească cea mai frumoasă cameră a palatului princiar cu două portrete amintind de trecerea prin Italia a împăratului Frederic al III-lea (1468) și respectiv a regelui Cristian, șase ani mai târziu. În acest scop, a făcut apel la serviciile unuia din pictorii cei mai de seamă ai Renașterii, Andrea Mantegna, care se achită de sarcină cu măiestria-i proprie. Faima acestor tablouri străbătu rapid Italia, ajungând până la Milano. Orgoliosul Galeazzo Maria Sforza, care vedea că rezultatele investițiilor din anul precedent întârziiau să apară, împăratul tergiversând, după metoda caracteristică, să ia o decizie în privința solicitărilor milaneze, regretă banii pierduți și se ofuscă de faptul de a nu fi fost, și el, reprezentat în camera „cea mai frumoasă din lume” a marchizului. Pentru a evita un incident diplomatic, Ludovico Gonzaga se simți dator să explice ducelui, prin ambasadorul său, rațiunile pentru care nu putea să renunțe la cele două portrete, promițând ducelui să-i comande un portret unui pictor încă și mai reputat decât Mantegna:

*Zacharia, tu ne scrivi del rasonamento [al ducelui – n.n.] sopra l'imperatore e il re de Datia. Sii certo ch'el c'è rincresciuto ch'el prefato re habia facto cosa in Italia a carico suo; pur lo imperatore n'è signore e'l re de Datia cugnato et essendo stati veduti da tante persone come sono, seria troppo grande deshonestade a levarli: sia como se vogliono, a stare li non danno impatio ad alcuno (...)*¹⁸⁵.

Se poate aprecia că ducele de Milano avea anumite motive să fie nemulțumit de rezultatele investițiilor de prestigiu făcute în 1474: amărât de lipsa de ecou a propunerilor sale adresate celor mai puternici suverani ai Sfântului Imperiu – împăratul roman și regele Daciei – el nu ezita să îi numească plin de amărăciune „*i duy più tristi homini del mondo*”¹⁸⁶. Din păcate, toată această investiție în viitor nu avea să mai profite în vreun fel lui Galeazzo Maria Sforza. Asasinat în

¹⁸² *Ibidem*, p. 137-138.

¹⁸³ Richard Vaughan, *Charles the Bold: the Last Valois Duke of Burgundy*, Woodbridge (U.K.); Rochester (N.Y.), The Boydell Press, 2002² (col. The Dukes of Burgundy), p. 312-358.

¹⁸⁴ Arild Huitfeldt, *Historiske Bescriffuelse*, op. cit., p. 243; Oscar Browning, *The Life of Bartolomeo Colleoni*, op. cit., p. 66.

¹⁸⁵ Rodolfo Signorini, „Federico III e Cristiano I nella Camera degli Sposi del Mantegna”, *Mitteilungen des Kunsthistorischen Instituts in Florenz*, 18 (1974), p. 227-231, la p. 232.

¹⁸⁶ *Ibidem*, p. 231.

dimineața zilei de Crăciun 1476 de trei conjurați milanezi, în principiu indignați de conduita sa tiranică, el lăsa în urma sa un fiu minor, Gian Galeazzo Maria Sforza (1477-1494), sub regența mamei sale Bona de Savoia și a cancelarului Cicco Simonetta. După căderea acestuia în 1479 și execuția lui în anul următor însă, pradă dominației din umbră a ambițiosului Ludovico „il Moro”, ducatul deveni o jucărie în mâinile puternicilor săi vecini. Nereușind astfel să devină un regat, Milano intra succesiv, după 1500, sub dominația regelui Franței și a împăratului Carol Quintul.

Ceea ce s-a putut vedea grație extraselor reproduse mai sus este faptul că *regele Daciei* Cristian I a devenit în 1474 una din figurile cele mai populare în toată peninsula italiană, de la Napoli până în Veneția, fiind peste tot primit de cele mai înalte autorități ecleziastice și laice, dar mai ales întâmpinat de o fervoare populară care a făcut din el un adevărat “superstar” al momentului. Janus Møller-Jensen apreciază astfel pe bună dreptate: „Christian visited Rome on a great pilgrimage that was probably a kind of political propaganda tour and one of the first of its kind in Europe”¹⁸⁷. Pentru Ludwig von Pastor, regele creștin al Daciei a fost promovat de propaganda pontificală ca un model de obediență pentru suveranii catolici: „During the whole time of his sojourn in Rome, Christian paid such honour and attention to the Pope and the clergy, that he was often cited as an example to the Italians of the manner in which they ought to bear themselves towards the Church and her servants”¹⁸⁸.

Într-adevăr, sintetizând toate aceste speranțe, Hartmann Schedel putea încă să exprime, la sfârșitul secolului al XV-lea, în marea sa operă istorică *Liber chronicarum*, sentimentul exemplarității creștine a persoanei regale a lui Cristian I, utilizând masiv, cum se poate observa, *Supplementum chronicarum* al lui Giacomo Filippo Foresti:

*Christiernus rex Dacie, Suecie, Noruegie, Gothorum, dux Holsatie, Stormarie, in Oldenburg et Delmenhorst comes, vir quidem christianissimus et multis virtutibus ornatus, anno M.CCCC.LXXIII Romam solvendi voti gratia per universam Lombardiam Thuscianque transiit, ab omnibus potentatibus honorificentissime exceptus fuit. Inde Romam ingressus, prodeunte obviam honorato quoque cardinalium collegio, a Sixto Pont. Max. celebri honore exceptus est, ac pro singulari munere rosa aurea, quam pontifices singulis annis in Dominica Laetare alicui ex principibus christianis donare consueverant, et ipse a Sixto Pontifice donatus est. Ibidem etiam de universalis Italicorum principum pace agi cepit, ut scilicet uno animo contra Turchum coirent, sed res perfici non potuit. Inde digressus, per omnes Italiae urbes transiens, per benigne ubique habitus est, domum denique reversus, aliquot annis cum omni sanctitatis exemplo supervixit*¹⁸⁹.

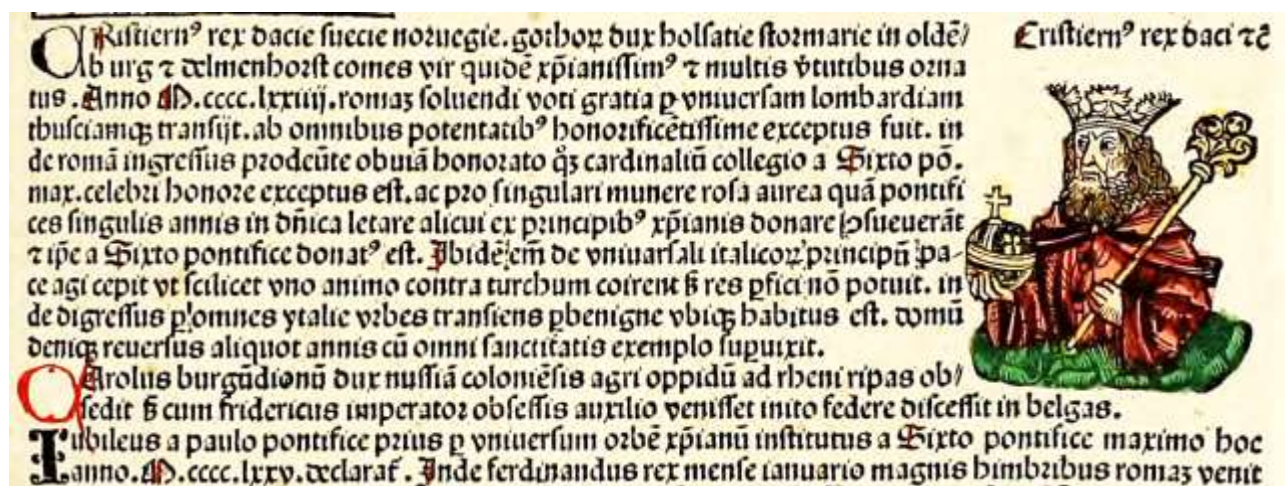

Fig. 3 Cristian I rex Dacie în Hartmann Schedel, *Liber chronicarum* (1493)

¹⁸⁷ Janus Møller-Jensen, *Denmark and the Crusades*, op. cit., p. 102.

¹⁸⁸ Ludwig von Pastor, *The History of the Popes*, op. cit., p. 259.

¹⁸⁹ Hartmann Schedel, *Liber chronicarum*, Nuremberg, Anton Koberger etc., 1493, f. CCLIII.

Mai cu seamă, eforturile depuse de Galeazzo Maria Sforza la Milano au fost cu totul deosebite, din motivele politice pe care le-am expus mai sus: proiectul transformării ducatului în regat. Datorită apartenenței legale a Milanului de Sfântul Imperiu Roman al Națiunii Germane, această elevare de statut nu putea fi efectuată decât la inițiativa împăratului Frederic al III-lea de Habsburg. Or, acesta era extrem de solicitat în epocă de acest tip de veleități monarhice: Mathias Corvin al Ungariei și Boemiei, Carol Temerarul al Burgundiei asaltau – la propriu și la figurat – cu obiective similare pe taciturnul Habsburg. Cum se știe, acesta a ținut piept acestor revendicări, favorizând – ca un bun părinte și un iscusit împărat – pe propriul său fiu Maximilian, concepând cu migală mecanismul prin care dinastia de Habsburg a pus mâna definitiv, până la 1806, pe instituția imperială romană a Occidentului, în pofida caracterului electoral al acesteia.

Vom pune deci, pe această primă bază, întrebarea: dată fiind notorietatea fără precedent a regilor danezi ai Daciei în Italia și mai cu seamă la Milano, de la Eric al VII-lea la Cristian I, nu pare de la sine înțeles că o referire fugitivă într-un document din arhiva milaneză la „Re de Dacia” în 1489, fără altă specificare de nume, nu-i putea viza decât tot pe aceștia? Se poate imagina în mod realist chiar și pentru o clipă că împăratul Frederic al III-lea, care a refuzat obstinat ambițiile monarhice ale unora dintre cei mai puternici și mai bogați duci ai Occidentului (Galeazzo Maria Sforza al Milanului și Carol Temerarul al Burgundiei) sau regi ai Orientului catolic (Mathias Corvin), care-i oferiseră sume uriașe de bani, sprijin politico-militar efectiv sau alianțe matrimoniale de mare perspectivă pentru proiectele sale imperiale, ar fi putut în mod realist accepta veleitățile monarhice ale voievodului moldovean?

§ 7. Camera papagalului și misterul rozei de aur de la 1475

Legăturile dintre Filelfo și Cicco Simonetta, care colaboraseră impecabil pentru a duce la împlinire proiectul ducelui Galeazzo Maria Sforza de strângere a legăturilor cu regele Daciei Cristian I, au continuat firește. Conform jurnalului cancelarului milanez, Filelfo, care în 1475 se deplasase la Roma, cu scopul de a se pune în slujba lui Sixt al IV-lea, profita de accesul la informațiile de la curtea pontificală pentru a-l ține la curent cu ultimele noutăți. Astfel că, pe 12 martie 1475, Simonetta primea o scrisoare de la Filelfo care conținea două informații esențiale.

Viglevani, die dominico XII martii 1475

El Filelpho scrive da Roma como l'Arcivescovo de Ragusi, quale è li, ad Roma, ha havute lettere da Bartholomeo Sfondrato, cancellero de Ragusei, date addì XI de febraro como il Bascià de Romania, essendo passato per la Vallachia in Moldavia, con grandissimo exercito, è stato rotto da Stefano Vayvoda, signore de Moldavia; et scampato il dicto Bascià con pochissimi de li suoi.

Item, scrive como addì V de marzo, il Papa ha dato la Rosa al Duca de Urbino ne la camera del papagallo; el che non si sole donare se non ad Principi illustri et ad Re et a l'Imperatore, etc¹⁹⁰.

Prima parte a acestui „buletin de știri” nu este necunoscută istoriografiei române, extrasul fiind deja comentat de profesorul Andrei Pippidi¹⁹¹. Aflăm astfel că primii care au adus la Roma vestea marii victorii a lui Ștefan cel Mare au fost, firește, raguzanii. Prezența unor comunități raguzane la Chilia și Cetatea Albă și rețeaua de care dispuneau ca vasali ai Imperiului otoman făceau din cetatea dalmată o sursă esențială de informații balcanice pentru Sfântul Scaun. Observăm însă că Filelfo, a cărui remarcabilă scrisoare reprodușă integral mai sus arătase calitatea excepțională a cunoștințelor sale despre structura politică a lumii scandinave și sensul politic al titlului de *Rex Dacie* al lui Cristian I, cunoștea tot atât de bine și figura lui Ștefan al III-lea al Moldovei, *Stefano Vayvoda, signore de Moldavia*, distingând astfel cu claritate între cei doi suverani creștini.

¹⁹⁰ Alfio R. Natale, „I Diari di Cicco Simonetta”, *Archivio Storico Lombardo*, V, 1956, p. 292-318, la p. 299; *I Diari di Cicco Simonetta, op. cit.*, p. 159.

¹⁹¹ Andrei Pippidi, „Lettres inédites de Léonardo III Tocco”, *Revue des études sud-est européennes*, 32 (1994), p. 67-72, la p. 71.

Ultima parte a scrisorii lui Filelfo, încă neexploatăată, capătă un nou relief, punând în lumină sensul în care cercetarea istorică românească avansează în ultimul deceniu. Astfel, foarte recent, un autor ieșean a elaborat o teorie relativ sofisticată, străduindu-se să demonstreze că Ștefan cel Mare ar fi primit din partea papei Sixt al IV-lea distincția rozei de aur în 1475. Pornind de la constatarea că nu se cunoaște beneficiarul rozei pentru acest an, acesta a pus în legătură un fascicul de indicii care, după opinia sa, ar indica faptul că ordinul papal ar fi profitat chiar atunci nimănui altcuiva decât domnului Moldovei. Apariția presupusei roze pe blazonul lui Ștefan, obținerea victoriei strălucite împotriva unei armate otomane la Vaslui în ianuarie 1475, pelerinajul *regelui Bosniei și Valahiei Nicolae* (Miklós) Újlaki la Roma în martie 1475, care ar fi răspândit vestea acestui triumf, în fine reprezentarea primirii lui Újlaki de către papă din *corsia Sistina*, ar fi tot atâtea indicii că Ștefan cel Mare ar fi putut obține cu această ocazie roza de aur. Cu o neobișnuită doză de onestitate intelectuală, autorul în cauză recunoaște totuși că nu deține vreo probă concretă în acest sens¹⁹².

Metodologic, s-ar fi putut încă de la început formula cel puțin trei obiecții de principiu la o asemenea reconstrucție. Faptul că nu se cunoaște vreun deținător al rozei de aur pentru anul 1475 nu-l face un candidat plauzibil pe Ștefan cel Mare. *Argumentum ex silentio* este, cum se știe, unul falacios în măsura în care nu se bazează pe cunoaștere, ci pe contrariul acesteia. Cum se poate, pe urmă, crede chiar și o clipă că Ștefan cel Mare ar fi putut beneficia de înalta distincție pontificală înaintea Veneției, care nu o va primi decât în 1476, cum vom vedea mai jos? Cum se poate concepe că Nicolae Újlaki – a cărui fidelitate față de regele Mathias Corvin a fost răsplătită în 1471 cu titlul de seamă de rege al Bosniei – putea să transmită o roză de aur către un vasal al acestuia, ceea ce ar fi constituit o insultă supremă pentru orgoliosul fiu al lui Iancu de Hunedoara care, spre deosebire de părintele său, nu a primit niciodată roza de aur? În fine, se știe totuși că papa nu decerna roza oricui, ci doar suveranilor, prinților sau cetăților *aparținând Bisericii Romane*, cum era și firesc¹⁹³. Când în 1462 despotul Toma Paleolog a primit roza la venirea sa la Roma, Pius al II-lea onora nu doar lupta sa anti-otomană, dar mai cu seamă cea în favoarea unirii ecleziastice. Or, câtă vreme Conciliul de la Florența și impactul acestuia au fost scoși ca factori relevanți din istoria Moldovei¹⁹⁴, pe ce bază anume mai putea Sixt al IV-lea considera pe Ștefan cel Mare drept un principe *catolic*? Cum am stabilit deja, tentativele de atragere a lui Ștefan al Moldovei la unirea ecleziastică pe care mitropolitul Teoctist al Sucevei o combătuse alungând pe uniatul Ioachim în 1453/1454, au fost reluate odată cu căsătoria domnului cu Maria Asanina Paleologina în 1471, parte din proiectul oriental al patriarhului unit de Constantinopol, cardinalul Bessarion, care au fost relansate în 1476 odată cu intervenția venețiană în favoarea urmașului acestuia, Girolamo Lando¹⁹⁵. Dar, desigur, noțiunile limitate de limbă poloneză și cehă ale lui Liviu Pilat l-au împiedicat să ia cunoștință de progresele științei istorice românești din urmă cu treisprezece ani la acest capitol¹⁹⁶.

¹⁹² Liviu Pilat, „Observații în legătură cu roza din stema lui Ștefan cel Mare și contextul de după victoria de la Vaslui”, *Analele Punei*, 14, 2018, nr. 2, p. 101-114. Dar, conform crezului acestui autor, sursele pot fi „forțate să vorbească”, așa cum se constată și din exemplul prezent.

¹⁹³ Și în lucrarea fundamentală scrisă de Elisabeth Garms-Cornides, *Rose und Schwert...*, *op. cit.*, p. 97 beneficiarul rozei din 1475 a rămas necunoscut.

¹⁹⁴ Liviu Pilat, Ovidiu Cristea, *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern border of Christendom during the 15th Century*, Leiden, Brill, 2018, p. 108-114: incapabil să își corecteze erorile mai vechi, autorul principal al lucrării nici nu mai consideră necesar să menționeze, dincolo de banalități despre Conciliul de la Ferrara-Florența, prezența românească (unde Moldova a fost reprezentată totuși de trei delegați), ștergând-o cu desăvârșire din istorie. Complăcându-se în schimb să evoce inutil (și incomplet) lucruri perfect cunoscute despre mitropolitul Isidor de Kiev și rezistența la unire în Rusia, omite să mai menționeze pe mitropolitul Damian și rezistența la unire în Moldova, direct legate de subiectul lucrării. Astfel de abordări sunt simptomatice pentru *curentul anti-realist* din medievistica românească. De pe o asemenea bază, producția recurentă de ficțiuni istoriografice precum cea discutată aici este prin urmare ineluctabilă.

¹⁹⁵ Mureșan, „Girolamo Lando”, *art. cit.*, *passim*.

¹⁹⁶ Liviu Pilat, Ovidiu Cristea, *The Ottoman Threat*, *op. cit.*, p. 167. Deși în istoriografia occidentală un *status quaestionis* onest este baza de plecare a oricărei cercetări serioase, autorii preferă să ocolească deliberat lucrările pe care profesorul Norman Housley, în cartea al cărui titlu îl împrumută, *Crusading and the Ottoman Threat*, *op. cit.*, p. 2 le-a pus în evidență. Inutil să se caute, prin urmare, într-o carte chipurile dedicată cruciadelor din estul Europei ceva cât de cât consistent despre cruciadele de la Nicopole (1396), campania cea lungă (1443), Varna (1444), Kossovopolje (1448) sau căderea Constantinopolului (1453), reduse la simple date, câtă

Cum vedem, toată risipa de imaginație, erudiție, ba chiar și analizele de istoria artei ale autorului ieșean se dovedesc a fi zadarnice. Cum se știa de peste o jumătate de secol, de la prima publicare, în *Archivio storico lombardo*, a jurnalului lui Simonetta, roza de aur a fost decernată în 5 martie 1475, în *Camera papagalului* din palatul pontifical, nimănui altuia decât celebrului *condottiere* Frederic (Federico) conte de Montefeltro și duce de Urbino, ca parte a procedurii de acordare a acestui ultim titlu¹⁹⁷. În amintirea acestui moment, Federico a făcut în propriul său palat de la Gubbio o cameră decorată după modelul celei „a Papagalului” din Vatican¹⁹⁸. Căpitan general al armatei pontificale, în calitate de *gonfaloniere della Chiesa*, el adusese deja servicii însemnate lui Pius al II-lea sau Sixt al IV-lea, supunând pe „tiranii” din statele pontificale, cum ar fi Sigismondo Malatesta din Rimini sau Niccolò Vitelli din Città di Castello. Dar mai mult, Sixt al IV-lea avea nevoie de sprijinul acestui excelent soldat pentru proiectul său de răsturnare a familiei Medici și de supunere a bogatei Florențe, proiect pus în execuție în 1478. Toate acestea erau prioritare atunci pentru Sfântul Scaun, chiar în detrimentul luptei anti-otomane, și ele meritau din plin o roză de aur.

§ 8. Regina Daciei la Roma: 1475 și 1488

Ca și când ecoul uriaș al turneului italian al lui Cristian I nu ar fi fost suficient, Dacia nordică a făcut din nou să se vorbească despre ea în anul imediat următor, când, pe urmele regelui, sosi în peninsula și *regina Daciei*, cu scopul de a profita, și ea, de beneficiile spirituale ale pelerinajului în Cetatea Eternă¹⁹⁹. De această dată, deplasarea reginei era justificată de proclamarea Anului jubiliar în 1475, Sixt al IV-lea decretând, pe baza precedentelor decizii pontificale începând din 1300, o serie de indulgențe și de compensații extraordinare pentru păcate ce vizau pelerinii care se încumetau, sosind la Roma, să se supună acestei discipline severe. Dar alte rațiuni mai concrete stăteau la originea deplasării sale în peninsula italiană. Soțul său, regele Cristian acumulasă nu mai puțin de 70.000 de florini de datorii și lăsase nerezolvate atât chestiunea suedeză cât și problema spinoasă a dotei reginei din regatul Suediei, ale cărei proprietăți erau uzurpate de opoziția condusă de Sten Sture. Dorothea înțelegea să folosească acest artificiu legal pentru a contra în fața justiției pontificale politica independentistă a „rebelilor” suedezi²⁰⁰.

Plecată la începutul primăverii din Danemarca, regina sărbători Paștele la Nürnberg pe 26 martie. Traversând Alpii prin pasul Brenner, ajunse la Mantova pe data de 7 aprilie 1475, cum ne informează jurnalul lui Cicco Simonetta. Aici putea în fine să își revadă sora, Barbara, soția marchizului de Mantova.

Villenove, dic veneris vii aprilis, 1475

*Questo dì, la serenissima Regina de Dacia, cognata de l'illustre signore Marchese de Mantua, gionse dentro in Mantua con cavalli, circa sexanta, per andare a Roma, al jubileo*²⁰¹.

---

vreme contribuțiile istoricului militar Emanuel Antoche, care au reînnoit cunoașterea acestor subiecte, sunt sistematic occultate. Pentru a ilustra caracterul extrem de parțial și incomplet al acestei lucrări, ajunge să menționăm că, până și în legătură cu cruciada din 1448, amintită fugitiv într-un singur paragraf, autorii evocă (p. 118) trimiterea unui contingent moldovean de către Petru II, dar ignoră prezența personală a lui Vladislav II al Țării Românești, ca și când participarea unui domn român pe un câmp de luptă cruciată n-ar avea nici o importanță pentru o carte românească despre... cruciade (Matei Cazacu, „La Valachie et la bataille de Kosovo Polje (1448)”, *Revue des études sud-est européennes* 9 (1971), p. 131-139). De altfel, nu este evocată nici măcar moartea lui Ștefan cel Mare (1504) cu intervenția otomană în problema succesorală, strict legată deci de tematica afișată a lucrării (a se vedea Dan Ioan Mureșan, „Girolamo Lando”, *art. cit.*, p. 256-258, cu bibliografie). Cu astfel de „produs finit” rău definit, autorii „transbordează” practicile tipice istoriografiei române, moștenite din perioada totalitară, când lucrările diasporei erau puse la index, într-o colecție prestigioasă precum cea a Editurii Brill.

¹⁹⁷ Bernd Roeck, Andreas Tönnemann, *Federico da Montefeltro: arte, stato e mestiere delle armi*, trad. Sylvie Accornero, Torino, G. Einaudi, 2009, p. 194, 249.

¹⁹⁸ Olga Raggio, *The Gubbio Studiolo and Its Conservation, I. Federico da Montefeltro's Palace at Gubbio and its Studiolo*, New York, Metropolitan Museum of Art, 1999, p. 149-151.

¹⁹⁹ Johannes Lindbæk, „Dorothea, Kristien den førstes...”, *art. cit.*, p. 496-510.

²⁰⁰ Carsten Jahnke, „Two Journeys and One University”, *art. cit.*, p. 147.

²⁰¹ *I Diari di Cicco Simonetta, op. cit.*, p. 161.

Deși nu se văzuseră de trei decenii, ele n-au petrecut decât patru zile împreună, regina grăbindu-se să ajungă la Roma cu ocazie sărbătorii Ascensiunii. Deplasarea sa, oarecum neprevăzută în Italia, a fost unul din puținele evenimente de marcă care au văzut sosirea în Cetatea Eternă a câtorva capete încoronate, pe fondul unei relative crize a acestui eveniment liturgic major pentru Biserica Romană, care a dus chiar la falimentul multor artizani și hotelieri din statele pontificale, ce făcuseră în zadar mari investiții în așteptarea maselor de pelerini. Cum se specifică în *Cronaca di Viterbo* a lui Giovanni da Juzzo:

Nel detto tempo molti fecero provisione per il giubileo e molti ne rimasero ingannati, perchè per la guerra di Francia, Borgogna, nella Magna [corr. nell' Almagna], Ungaria, Polonia, Spagna e molti lochi, poca gente passò e poca devozione era a preti per cose vedute e provate. E in Viterbo calò il grano e 'l vino assai, e molte chiavi furno messe in Roma e in Viterbo sotto uscia. Il giubileo di papa Nicola [V, în anul 1450 – n. n.] intrò divizioso e uscì con carestia; e quello di papa Sisto intrò con carestia e poi venne divizia per la molta previsione fatta e perchè per le guerre venne poca gente. Fu fatta lega tra' Veneziani, il duca di Milano e Fiorentini, la quale si stimava guerra in Italia che era pace. Nel detto 1475, a dì 29 d'aprile, venne la regina di Dazia al perdono con forsi 40 cavalli vestiti tutti di marmorino, domesticamente. Era di anni circa a 55²⁰².

Dorothea ajunse la Roma pe 29 aprilie și rămase aici ceva mai mult de două săptămâni. Cunoaștem destul de detaliat cele două vizite ale reginei Daciei la Roma grație informațiilor lui Johannes Burchard (1445-1506) în celebrul său *Liber notarum* care acoperă perioada 1483-1505. Notar pontifical și maestru de ceremonii, acest autor ne livrează informații esențiale privind Roma și curtea pontificală, din culisele domniilor lui Inocențiu al VIII-lea și Alexandru al VI-lea Borgia. Narațiunea sa principală privește vizita din 1488, dar referirile sale la pelerinajul din 1475 constituie un *flashback* prețios, la care maestrul de ceremonii se referă ca la un precedent ce trebuia să servească la organizarea celei de-a doua primiri oficiale. Deși nu asistase la aceste evenimente, Burchard se informase de la martori oculari. Aflăm că ea fusese atunci așteptată de cardinali în fața porților Cetății Eterne, de unde au însoțit-o până la casa cardinalului Francesco Gonzaga, nepotul ei de soră – palazzo situat lângă biserica San Lorenzo in Damaso – care asuma costurile prezenței mătușii sale la Roma, înainte de a fi condusă în fața papei. Burchard considera că o asemenea onoare era prea mare, ceea ce umbrea într-un fel, după părerea lui, demnitatea Colegiul cardinalilor: aceștia trebuiau să se mulțumească a o primi înăuntrul Romei.

Quum autem pridie intellexerim in consistorio conclusum esse quod regina hec recipi deberet eo honore quo alias fuit recepta, proposui hec SS. D. N., quum apud Sanctum Marcum esset, que huic rei convenire videbantur, sub his verbis: "Beatissime pater, alias Sanctitas vestra mandavit domino episcopo Pientino ut ceremonias in bonum ordinem reduceret, in cujus reductione reperitur regem et reginam pari honore recipi debere. Pro adventu regine Dacie intellexi ordinatum quod recipiatur eo ordine quo alias fuit recepta; fuit autem tunc a rr. dd. cardinalibus collegialiter extra portam Urbis expectata, et inde ad domum bo. me. cardinalis Mantuani apud quem hospitata est, associata; quod statui, honori et dignitati collegii cardinalium nunquam convenire videtur, sed potius quod, postquam a collegio recepta fuerit extra portam, associetur ab ipso ad palatium apostolicum ad caput suum, quod est Sanctitas vestra, et locum sui collegii; et quia peregrinationis causa venit, ipsam prius ad ecclesiam ducere, deinde ad Sanctitatem vestram, prout in novo ceremoniali est ordinatum, videretur rei optime convenire. Hec volui Sanctitati vestre, tamquam ceremoniarum minister, proposuisse, ut illa que fieri voluerit mandet"²⁰³.

Ceea ce se este demn de reținut, citindu-l pe Burchard printre linii, este tocmai faptul că reginei Dorothea i s-a acordat o onoare cu totul specială, cardinalii făcând un exces de zel în a o primi cum se cuvenea. Desigur, după eforturile făcute anul precedent pentru Cristian I, curia

²⁰² Ignazio Ciampi, *Cronache e statuti della città di Viterbo*, Bologna-Firenze, M. Cellini, 1872¹, A. Forni, 1976² (ed. anast.) (Documenti di storia italiana pubblicati a cura della R. Deputazione sugli studi di storia patria, per le provincie di Toscana, dell'Umbria e delle Marche, 5), p. 411.

²⁰³ *Johannis Burckardi Liber notarum: ab anno MCCCCLXXXIII usque ad annum MDVI*, a cura di Enrico Celani, 2 volume, Città di Castello, S. Lapi, 1907-1942, vol. I (1483-1496) (*Rerum italicarum scriptores*. 32 – parte 1), p. 233.

papală nu putea să se lase mai prejos, cu atât mai mult cu cât regina se deplasa de această dată în plin an jubiliar.

Dorothea, îmbrăcată conform etichetei, în negru, a fost primită în recepție oficială de papa Sixt al IV-lea, în aceeași *Cameră a papagalului* din palatul Vaticanului, înconjurat de cardinali, reginei îngăduindu-se să sărute, conform protocolului, papucul și inelul pontifical. Pe urmă ea primi invitația de a-l însoți pe papă în *Loggia della Benedizione*, de unde acesta a binecuvântat o mulțime estimată de martori oculari la 200.000 de participanți, după care, întorcându-se spre ea, i-a dat o binecuvântare „personalizată”²⁰⁴. În zilele care au urmat, aidoma soțului său, *regina Daciei* a vizitat cele șapte biserici de pelerinaj romane, impresionând pe cardinali prin fervoarea venerării relicvelor și obiectelor sacre²⁰⁵. Pe 15 mai papa i-a acordat o nouă recepție privată, în care și-a luat rămas bun, Sixt al IV-lea concedându-i cu această ocazie rambursarea cheltuielilor sejurului roman, preluate de Camera apostolică. Spre seară, cardinalii au însoțit-o de la palatul lui Gonzaga până dincolo de porțile Cetății²⁰⁶. Trecând din nou prin Mantova și străbătând Germania, Dorothea ajunsese acasă pe 9 iulie 1475.

Rezultatul acestui pelerinaj a fost cu totul excepțional. Cu ajutorul nepotului său, cardinalul Gonzaga, regina a obținut 27 de bule, completând colecția de privilegii recoltată de soțul său un an mai înainte. Pe lângă cele personale sau familiale, ea și-a asigurat concursul papalității contra suedezilor. Astfel, pe 9 mai arhiepiscopii de Magdeburg, Lund și Raguza primeau capacitatea de a excomunica pe cei ce o împiedicau să își recupereze bunurile din dota sa regală. Arhiepiscopul de Magdeburg era numit arbitru între regină și suedezii lui Sten Sture, exhortați să se supună regelui Cristian I sub amenințarea lansării interdictului pontifical. O altă concesie esențială a fost, așa cum a demonstrat Karsten Jahnke, diploma de întemeiere a Universității din Copenhaga, care nu a fost acordată lui Cristian I în 1474, ci anume reginei în 1475. În urma deschiderii acestei instituții în 1479, cei doi iluștri patroni, regele și regina Daciei, au devenit primii studenți înscriși oficial în registrele noii *Alma Mater* a Nordului european (ceea ce va fi permis regelui să își perfecționeze latina...) ²⁰⁷. Remarcabil pentru spiritul gospodăresc al reginei este că, pentru toate aceste largi concesii, care ar fi costat în mod normal mii de ducați, ea a obținut o reducere semnificativă. (Deși cardinalul Gonzaga, care a ajutat-o în acest sens, nu a recuperat niciodată banii care îi fuseseră promiși în schimbul beneficiilor arhiepiscopiei de Lund).

Caspar Frederik Wegener a publicat dosarul consistent prin care regina Dorothea a intervenit cu perseverență pentru obținerea excomunicării opoziției suedeze cu concursul lui Sixt al IV-lea și a lui Inocențiu al VIII-lea²⁰⁸. Fără să intrăm în prea multe detalii, trebuie menționat că procedura a fost lansată de Sixt al IV-lea în 1478 împotriva lui Sten Sture și a complicilor săi pentru uzurparea bunurilor cuvenite *carissimæ in Christo filiaē nostræ Dorotheæ Datiaē etc. reginaē illustris*, numindu-i judecători în această speță pe episcopii de Halberstad și de Merseburg. Avocații numiți de regină – *Dorothea Dei gracia Dacie Swecie Norwegie Slauorum Gottorumque regina, ducissa Sleszwicensis, ac Holtzacie Stormarie et Dithmercie ducissa, in Oldenburg et Delmenhorst comitissa* – au reușit să obțină lansarea interdictului în 1480.

În 1481 regele Cristian I decedă, fiind urmat la tron de fiul său, Ioan I (Johannes) cunoscut mai cu seamă cu numele popular de Hans, care a guvernat Nordul Creștinătății vreme de 32 de ani, până în 1513, în ajunul Reformei protestante. Însă până la moartea ei în 1495, regina mamă a continuat să exercite o influență marcantă asupra fiului său. Ioan I nu a fost acceptat ca rege de către stările Norvegiei decât în 1483, nu înainte de a semna o capitulație prin care recunoștea privilegiile ierarhiei și marii aristocrații locale. Mai dificil a fost dosarul suedez, în ciuda

²⁰⁴ Johannes Lindbæk, „Dorothea, Kristien den førstes...”, *art. cit.*, p. 503.

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 504.

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 507-508.

²⁰⁷ Carsten Jahnke, „Two Journeys and One University”, *art. cit.*, p. 151-152.

²⁰⁸ Caspar Frederik Wegener, *Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv, indeholdende Bidrag til dansk Historie af utrykte Kilder*, Kjøbenhavn, C.A. Reitzel, 7 volume, 1852-1883, aici vol. IV, p. 369-430.

interdictului. Sten Sture opunându-se încoronării lui Ioan I ca rege al Suediei, sub diverse pretexte, solicitând noi și noi concesii (cum ar fi insula Götland) și garanții, spre exasperarea suveranilor danezi. Această tergiversare, în ciuda sentințelor pontificale, se explică nu doar pentru că Sture era un perfect catolic, dar și pentru că apăra eficient frontiera finlandeză contra expansiunii rusești, merit pentru care era susținut de o parte a ierarhiei suedeze și chiar de figuri importante ale curiei pontificale. Sture se mândrea astfel că întreținea nu mai puțin de 60.000 de ostași la frontiera Creștinătății latine, împotriva lui *rex Moscobiae dominus Ruthenorum schismaticorum* – Ivan al III-lea cel Mare (1462-1505)²⁰⁹, forță redutabilă de care trebuia ținută seama.

Încă de la începutul pontificatului său, papa Inocențiu al VIII-lea dădu un semn al bunăvoinței deosebite pe care o nutrea pentru copiii regelui Cristian I. În acest sens, prin privilegiul *In supreme* acordat în 26 iunie 1485, el confirma în beneficiul lui *Johannes Dacie rex illustris et Fredericus dux Sleswicensis eius frater germanus*, toate concesiunile conferite de către predecesorul său Sixt al IV-lea: *diversa privilegia, libertates, gratiae et indulta* atât în teritoriile regatului cât și în *ducatus, comitatus, terrae, castra, dominia, ecclesiae, monasteria et capellae*, atât din Dacia cât și din ducatul de Schleswig²¹⁰. Trebuie precizat că era vorba mai cu seamă de privilegiul din 22 aprilie 1474, evocat mai sus, care conferea regelui Daciei *jus patronatus* asupra Bisericii din cele trei regate scandinave.

Mai mult, pe parcursul pontificatului, Inocențiu al VIII-lea a acordat o atenție deosebită numeroaselor fundații monastice având-o ca patroană pe sfânta Brigitta a Suediei, un cult încurajat cu mare insistență de regii Uniunii de la Kalmar²¹¹. Circumstanța se explică atât prin necesitatea de a se legitima ca regi ai Suediei, titlu care le era periodic repus în chestiune, cât și prin profețiile Brigittei care, cum am văzut, acordau un loc însemnat regilor danezi în economia politică a Creștinătății, în calitate de posibili eliberatori ai Ierusalimului. În acest sens, o altă concesie esențială a fost, tot la început de pontificat, accelerarea de către papa Cybo a procedurii de canonizare a Catherinei, fiica sfintei Brigitta, la rugămintea arhiepiscopului Uppsalei, adăugând-o în catalogul sfinților alături de mama sa. Totuși, din pricina izbucnirii Reformei, procedura de canonizare nu a mai fost dusă la bun sfârșit. Rațiunea acestei bunăvoințe pontificale era încurajarea celor trei regate în misiunea lor de apărare a frontierelor Creștinătății, contra rușilor și a necredincioșilor.

*Accepimus litteras tuas et aliorum super canonizatione beate Catharine nate sancte Brigide de Suetia, quam et regia maiestas et prelati regnorum Dacie, Suetie et Norvegie fieri cuperent. (...). Interim hortaberis nostro nomine regiam maiestatem et alios, ut consilium per eos initum de pugnando contra ruthenos et infideles pro Dei gloria et christifidelium defensione magno animo prosequantur, nam et ab ipso Deo premium poterunt expectare et magnam apud omnes commendationem*²¹².

Tocmai această competiție înverșunată pentru coroana Suediei explică de ce regina decise în 1488 să facă din nou drumul Romei, luându-și inima în dinți, cu speranța de a tranșa o dată pentru totdeauna conflictul cu opoziția suedeză. Mai mult decât în 1475, vizita ei a impresionat prin fastul arborat la curțile princiare italiene. Pentru a doua oară, regina Daciei Dorothea străbătea peninsula în drumul ei spre centrul spiritual al Creștinătății latine.

Potrivit lui Johannes Burchard, regina intră din nou în Roma în seara zilei de 26 aprilie 1488, cu fast și cu alai, călătorind pe cai (*cum equis*), înconjurată de *familiares*, adică membri ai suitei sale apropiate. Ea a fost primită în regiunea Monte Mario de către un senator și trei reprezentanți ai comunei romane, iar lângă al doilea pod al Romei, de către însuși protonotarul apostolic, în fruntea membrilor clerului palatului și ai familiei pontifului roman. În fine, lângă Porta Viridaria

²⁰⁹ Tore Nyberg, „Papst Innocenz VIII. und Skandinavien”, *Archivum Historiae Pontificiae* 22 (1984), p. 89-152, la p. 136-137.

²¹⁰ *Ibidem*, p. 100. Această confirmare era acordată protopreotului de Schleswig, Enwald Sövenbroder, trimis în iunie 1485 la Roma pentru a-l felicita pe noul papă în numele regelui Ioan și al fratelui său.

²¹¹ *Ibidem*, p. 101-115.

²¹² *Ibidem*, doc. nr. I, p. 144.

era așteptată de membri de seamă ai Sfântului Colegiu: cardinalul vice-cancelar, însoțit de cardinalii de San Marco, Angers, Lisabona, Parma, Siena, Foix, Savelli și Colonna. Discursul de recepție din partea reprezentantului *familiei* suveranului pontif, primi un răspuns mai puțin elocvent din partea magistrului curții reginei, taxat de Burchard ca un *rusticanus*. Însoțită de cardinali, regina intră în Urbe, flancată de cardinalii de Siena și de Foix, *familia* reginei călărind înaintea *familiei* papei, care închidea alaiul.

Sabbato, xxvi mensis aprilis, hora xxi, vel circa illustrissima d. Dorothea Dacie regina intravit Urbem cum equis... vel circa de sua familia existentibus. Fuit supra montem Marium per senatorem et tres conservatores camere Urbis recepta, deinde juxta secundum pontem ab Urbe, prope vineam r. p. d. Falconis de Sinibaldis protonotarii apostolici, a prelati palatii et familia SS. D. N. honorifice suscepta et tandem extra portam Viridarii a collegio rr. dd. cardinalium. Pro regina omnibus respondit magister curie sue, laicus miles, homo moribus et literis carens, totus rusticanus. Interfuerunt rr. dd. cardinales vicecancellarius, Sancti Marci, Andegavensis, Ullisbonensis, Parmensis, Senensis, de Fuxo, de Sabellis et Columna.

R. d. vicecancellarius loquutus est pro omnibus; qui et alii omnes deposuerunt capellos, tantum retentis birretis; et quia regina, que super velamenta capitis capellum portabat, illud in signum gratulationis non deposuit neque aliter se jocunde vel benigne ostendit, cardinales adstatim capella capitibus suis reimposuerunt; deinde loquutus est vicecancellarius quod rei conveniebat, et ille postea respondit rusticane, ut sibi desuper datum erat. Equitavit deinde post responsum r. d. vicecancellarius, a dextris habens sancti Marci, et a sinistris Andegavensem; post eos Ullisbonensis et Parmensis; tum Sabellus et Columna, tandem regina, habens a dextris Senensem, a sinistris de Fuxo cardinales; post eam quattuor mulieres sue pedisseque, bine et bine, et juxta eas interpretes predictus; alia autem familia regine equitavit ante familiam pape et inter eam non erat alicujus conditionis vir²¹³.

Regina fu găzduită în casa răposatului Antonio de Forli. Burchard afirmă că ar fi încercat fără succes să o convingă să-i salute personal pe fiecare cardinal care o însoțise, dar aceasta i-a concediat destul de sec pentru a se odihni în apartamentele sale. Remarcile lui Burchard sunt cu siguranță exagerate: obosită de lungul drum și necunoscând bine limba latină, Dorothea nu avea decât puțină vreme pentru amabilități la ora târzie a sosirii.

Regina hospitata est in domo bo. me. d. Antonii de Forolivio, in qua idem d. Antonius obiit; et cum rr. dd. cardinales essent ante domum predictam in via non sancta, sed in alia, per quam ipsi communiter ad palatium venire solent, firmarunt se, et ego dixi regine ut capellum deponeret, aliquantulum antecederet et cardinalibus gratias ageret; sed quum illa me intelligere nollet, neque ex discretione se humanam ostenderet, dixi ut ante domus ostium equitaret et ibidem cardinalibus caput inclinando gratias ageret. Illa equitavit ante ostium, descendit de equo, et intravit domum absque eo quod cardinalium aliquem inspiceret. Cardinales deinde recesserunt et domos redierunt.

Acesta e momentul în care, punându-se în scenă, vizibil iritat de comportamentul reginei, Burchard ne informează că, înainte de sosirea acesteia, ținuse în fața papei și a cardinalilor discursul – reprodus mai sus – referitor la etichetă, afirmând că nu ar fi necesar să se facă exces de zel, cu intenția de a corecta eticheta din 1475, sugerând cardinalilor să o aștepte în interiorul zidurilor Cetății.

Însă opinia cardinalilor a fost cu totul alta. Așa cum afirma cardinalul Marco Barbo, ei deciseră dimpotrivă să facă încă și mai mult ca atunci, hotărând să o primească pe *regina Daciei* cu onoruri împărătești, adoptându-se ca model nu ceremonia din 1475, ci cea a primirii la Roma a soției lui Frederic al III-lea, împărăteasa Eleonora. Aceasta se datora de bună seamă proximității dintre dinastia de Oldenburg-Hohenzollern și familia imperială, dar și faptului că suverana daneză stăpâna în principiu peste întreaga Uniune de la Kalmar, un vast imperiu nordic, ai cărui suverani aveau o putere efectivă ce depășea chiar și pe cea a lui Frederic al III-lea, care atunci abia mai reușea să se impună chiar și în Austria propriu zisă. El fusese într-adevăr alungat din Viena în 1483 de către Mathias Corvin, obligat fiind de atunci să rățăcească prin Imperiu, dependent de

²¹³ *Johannis Burckardi Liber notarum: ab anno MCCCCLXXXIII usque ad annum MDVI*, a cura di Enrico Celani, 2 volume, Città di Castello, S. Lapi, 1907-1942, vol. I (1483-1496) (*Rerum italicarum scriptores*. 32 – parte 1), p. 233.

ospitalitatea vasalilor săi. Maestrul de ceremonii estima – în privat – că analogia cu împărăteasa nu era valabilă, dat fiind că aceasta venise atunci împreună cu împăratul și că ceremonia respectivă privea cuplul imperial, câtă vreme în acest caz regina Daciei, deja văduvă, venise neînsoțită. Aluzia privea așadar prima vizită a lui Frederic al III-lea la Roma, în 1452, când se căsătorise cu Eleonora de Portugalia²¹⁴, pentru că în vremea vizitei din 1468 împăratul venise singur. Desigur, opinia cardinalilor a triumfat, fiind adoptată de suveranul pontif, spre amărăciunea, abia ascunsă, a notarului Burchard.

SS. D. N., habito cum aliquibus ex rr. dd. cardinalibus consilio, mihi respondit ipsam reginam extra portam Urbis a cardinalibus recipi et ad domum tantum associari debere; quod dixit ad persuasionem cardinalis Sancti Marci, qui asseruit ill. Leonoram, serenissimi imperatoris nostri Frederici III conjugem, quum ad Urbem venisset, eo ordine fuisse receptam; sed male dixit, quia eadem imperatrix cum imperatore venit et cum eo recepta fuit illo honore, prout in ceremoniali ordinatur.

Astfel se explică primirea triumfală, și chiar imperială, a reginei Daciei în Roma. Ea venea din nou aureolată de statutul de pelerin, cu dorința expresă de a-și continua drumul până la Sfântul Mormânt din Ierusalim.

Venit autem hec regina Romam peregrinationis causa, deinde sepulchrum Salvatoris nostri in Hierusalem visitatura²¹⁵.

După ce va fi asistat la somptuoasa missă din ziua de 1 mai 1488 – deservită de nu mai puțin de 14 cardinali în onoarea sfinților apostolilor Filip și Iacob – regina mai petrecu o săptămână la Roma, luându-și rămas bun de la Inocențiu al VIII-lea și cardinali în ziua de 8 mai și întorcându-se spre casă. Acest lucru a fost posibil datorită faptului că, între timp, regele Daciei Ioan I, fiul Dorotheei, obținuse, prin scrisori trimise din vreme, comutarea de către papă a legământului reginei de a vizita Sfântul Mormânt. Deși Burchard nu dă detalii, se poate presupune că această comutare s-a petrecut prin asimilarea pelerinajului cu o devoțiune la Basilica di Santa Croce in Gerusalemme, simbolul material al Ierusalimului în Roma încă din vremea cruciadelor, una din cele șapte basilici a căror vizitare se impunea, cum am văzut deja, pelerinilor veniți la Roma. Odată efectuat acest pelerinaj substitutiv, regina putea părăsi Cetatea eternă cu conștiința împăcată, însoțită la plecare cu același fast cu care fusese primită de către cardinali.

Feria quinta, VIII mensis maii, d. Dorothea Dacie regina ex Urbe recessit ad patriam suam reditura. Nam SS. D. N., ad supplicationem ill. Joannis Dacie regis, predictae regine filii, per litteras sibi missas, dispensavit cum eadem regina ne Hierusalem visitare deberet, sed quod ad regnum suum rediret indulxit. Hec, quum recessura esset, rogavit r. p. d. Joannem episcopum Tornacensem, palatii apostolici domus magistrum, ut ordinaret quod rr. dd. cardinales aut eorum familiares et prelati se non fatigaret in associando eam, prout moris esset, quia venisset causa devotionis et nollet cuiquam esse molesta; et sic de mandato SS. D. N., postquam regine ita placuit, est ordinatum. Sed cursores, rem male intelligentes, heri sero rr. dd. cardinalibus omnibus intimarunt quod personaliter hodie hora XII venire deberent ad associandum reginam extra Urbem; et ad hoc mandatum, rr. dd. cardinales Sancti Petri ad Vincula, Andegavensis et Columna ad palatium apostolicum, Senensis vero, Parmensis, de Fuxo, et de Ursinis ad basilicam principis apostolorum de Urbe venerunt hora predicta ubi, cum intellexissent supradictam SS. D. N. ordinationem, domos suas redierunt, et cursores pro eorum errore puniti fuerunt. Regina autem ab episcopo Tornacensi tantum cum paucis ex cubiculariis et scutiferis pape extra Urbem aliquantulum associata recessit²¹⁶.

La întoarcere spre casă regina Daciei a fost primită peste tot cu cele mai mari onoruri, ca de pildă în cetatea Ferrarei. Deși în cronica lui Bernardino Zambotti, autorul unui *Diario Ferrarese*

²¹⁴ Dan Ioan Mureșan, «Le Royaume de Hongrie...», art. cit., p. 472-473, cu bibliografie.

²¹⁵ *Johannis Burckardi Liber notarum: ab anno MCCCCLXXXIII usque ad annum MDVI*, a cura di Enrico Celani, 2 volume, Città di Castello, S. Lapi, 1907-1942, vol. I (1483-1496) (*Rerum italicarum scriptores*. 32 – parte 1), p. 233.

²¹⁶ *Johannis Burckardi Liber notarum*, op. cit., p. 234.

dall'anno 1476 sino al 1504, avem o lacună în privința datei, aceasta s-a petrecut între 1 și 31 mai, date atribuite informațiilor dinaintea și de după știrea privind-o pe regina Dorothea.

A dì... 8, ad hore 2 de nocte. La Regina de Dacia 9 hozi vene da Roma a Ferrara cum 50 cavali, ma epsa venne da la Torre de la Fossa insino a la Porta de San Pietro in bucinthoro del duca nostro. A la quale gè andò incontra lo illustrissimo messer Sigismondo, messer Raynaldo e messer Alberto, fraterli Da Este, con tuta la Corte, perchè il duca nostro tole la aqua dai bagni ll e la duchessa he a Sabioncello 12 in vila: la quale Regina fu alozata in lo palazzo de Schivanoglio²¹⁷.

Continuându-și drumul, regina Daciei fu pe urmă oaspetele de marcă al Serenissimei Republici. Conform *Annalelor* lui Domenico Malipiero:

A 24 de Mazo, è stà fatto saver alla Signoria, che la Regina de Dacia, partia da Roma, è zonta qua, et è alozà à l' hosteria; e'l Dose e la Signoria è andà a levarla con i piati, e l' ha fatta alozar in casa del Marchese de Ferrara²¹⁸.

Detalii mai concrete în privința sejurului reginei daneze ne furnizează succint marele umanist Pietro Bembo, în *Istoria Veneției*, precizând că a fost primită cu pompă regală, făcându-i-se o vizită a orașului și a suburbiilor [i.e. a orașelelor insulare ale lagunei], înainte de a-și relua drumul spre casă:

Post eos dies regina Daciae, Roma domum rediens, Venetia et ipsa se contulit; acceptaque regio apparatu, urbe inspecta suburbiisque perlustratis, viae se reddidit²¹⁹.

Impactul pe termen lung al acestei vizite a fost resimțit în mai multe feluri. În schimbul concesiilor făcute la Roma, Inocențiu al VIII-lea conta pe *regatul Daciei* în marele proiect de cruciadă anti-otomană pregătit febril încă de la începutul pontificatului său. Ca urmare a vizitei reginei Daciei la Roma din primăvara anului 1488, *regatul Daciei* se regăsea firește în solemnă *bullă plenissimarum indulgentiarum sancte cruciate*, numită *Domini et Salvatoris nostri*, promulgată la Roma în 11 decembrie 1488. Era vorba de o indulgență plenară în favoarea războiului anti-otoman, valabilă pentru un an și jumătate cu intrare în vigoare începând din 2 februarie 1489. Ea era acordată notarului pontifical Raymond Pérault (Peraudi), numit în acest scop nunțiu pontifical²²⁰. Imediat după o lungă introducere retorică împotriva *Maumetheam sectam*, de rigoare în astfel de documente, papa preciza misiunea legatului pontifical și zona lui de jurisdicție, cuprinzând întregul Nord al Creștinătății.

Ideoque cum omnino intendamus favente Altissimo magnam contra ipsos perfidos Thurcos parare expeditionem et amplius impetus suos non expectare, hac consideratione ducti ut fideles ipsi, pro quorum salute Salvator noster Jhesus Christus in ara crucis, ut prediximus, immolari non abnuvit, eo promptius ad premissa manus porrigant adiutrices, quo exinde non solum eorum corporali periculo, in quo universi christiani constituti sunt, occurrere ac injurias Christo nostro et eis, qui christiani sunt, illatas (ut juxta divine et humane legis mandata tenentur) ulcisci, sed amplissima pro animarum suarum salute commoda se cognoverint adipisci, de omnipotentis Dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli apostolorum

²¹⁷ Bernardino Zambotti, *Diario Ferrarese dall'anno 1476 sino al 1504: appendice al Diario ferrarese di autori incerti*, a cura di Giuseppe Pardi, Bologna, Nicola Zanichelli, 1934-1937 (Raccolta degli storici italiani dal cinquecento al millecinquecento; Tomo XXIV – Parte VII), p. 197.

²¹⁸ Domenico Malipiero, *Annali veneti, 1457-1500*, ed. Agostino Sagredo [Archivio storico italiano, Ire série, t. VII, I et II, 1843-1844, p. 309.

²¹⁹ Pietro Bembo, *History of Venice, Volume I, Books I-IV*, ed. și trad. Robert W. Ulery, Jr., Cambridge (Mass.) – Londra, Harvard University Press, 2007, p. 36-37.

²²⁰ Pentru acest mare agent al cruciadei târzii (1435-1505) canonic al bisericii din Saintes (Franta), nunțiu papal pe lângă Frederic al III-lea, arhiepiscop de Gurk și cardinal tituli sancte Marie Nove, a se vedea: Norman Housley, *Crusading and the Ottoman Threat, 1453-1505*, Oxford, Oxford University Press, 2012, p. 181-189, 197-210, care îl numește pe bună dreptate „the most famous Ablasskommisar” (comisar pontifical responsabil de distribuirea indulgențelor de cruciadă), și Stuart Jenks, *Documents on the papal plenary indulgences (1300-1517) preached in the 'Regnum Teutonicum'*, Leiden – Boston, Brill, 2018 (coll. Later Medieval Europe, 16), p. 13-20 (plus numeroasele referiri în partea documentară, cf. Index). Trebuie notat că, în ciuda strânsei sale conexiuni cu *rex Dacie*, acest personaj central lipsește cu desăvârșire din *Re de Dacia, passim*.

ejus auctoritate confisi universis christifidelibus utriusque sexus in universis Germanie et Gallie partibus ac Dacie, Suetie, Norvegie, Lyvonie, Pruscie et Russie regnis ac insulis et provinciis et aliis dominiis, terris atque locis illis adjacentibus consistentibus, penitentibus et confessis, qui ecclesias, pia loca sive altana per dilectum filium magistrum Raymundum Peyraudi, archidiaconum Alnisiensem in ecclesia Xanctonensi, notarium et referendarium nostrum domesticum, quem ad hoc nostrum et apostolice sedis nuncium, commissarium et oratorem, de cuius probitate, fide et integritate gerimus in Domino fiduciam specialem, destinamus, vel deputandos (...).

În favoarea acestui obiectiv, papa Inocențiu al VIII-lea conferea

... omnes et singulas plenissimas peccatorum remissiones et indulgentias a sancte memorie predecessoribus nostris proficiscentibus ad recuperationem Terre Sancte et Thurcorum eorundem expugnationem et anno jubilei visitantibus septem basilicas et ecclesias alme Urbis et extra eam ad id deputatas concedi solitas ad instar jubilei ipsumque jubileum auctoritate apostolica et ex certa nostra scientia tenore presentium de apostolice potestatis plenitudine concedimus et elargimur²²¹.

Documentul continuă cu prezentarea minuțioasă a condițiilor de obținere și exploatare ale indulgențelor menționate. Cum se poate vedea cu perfectă claritate, Inocențiu al VIII-lea includea în modul cel mai normal *Dacia, Suetia și Norvegia*, sub autoritatea legatului Raymond Pérault, fondându-se pe rezultatul negocierilor cu *regina Daciei, Dorothea*, câteva luni mai înainte și pe concesiile largi consimțite în favoarea acesteia²²².

Pentru a defini cu claritate atribuțiile necesare acestei dificile misiuni, cancelaria pontificală emitea cinci zile mai târziu, pe 16 decembrie 1488, breva *Cum nos hodie* în favoarea lui Pérault, constituindu-l nunțiu pontifical (cu puteri ca *legatus a latere*), cu specificarea clară a atribuțiilor și extensiei geografice a ariei sale de misiune în favoarea războiului anti-otoman: anume Sfântul Imperiu și zonele aferente.

Innocentius episcopus servus servorum Dei dilecto filio magistro Raymundo Peyraudi, archidiacono Alnisiensi in ecclesia Xantoniensi, in theologia magistro, referendario et prothonotario ac ad Almaniam universasque et singulas provincias, civitates, terras et loca Germanie sacro Romane imperio et illius electoribus et subditis ac carissimo in Cristo filio nostro Maximiliano, Romanorum regi illustri, et dilecto filio nobili viro Philippo ejus primogenito, archiduci Austrie subjecta necnon Dacie, Suetie, Norvegie, Polonie et Bohemie regna ac Livoniam, Russiam, Prussiano et Lichimoniam ac Lothoringie, Brabancie, Gueldrie ducatus, Flandrie, Hanonie, Hollandrie et Zelandrie comitatus et alia regna, terras, dominia atque loca circumjacentia nostro et apostolice sedis cum plena potestate legati de latere, nuncio et oratori salutem et apostolicam benedictionem.

Cum hos hodie te ad Almaniam universasque et singulas provincias, civitates, terras et loca Germanie, sacro Romane imperio et illius electoribus et subditis ac carissimo in Cristo filio nostro Maximiliano Romanorum regi illustri et dilecto filio nobili viro Philippo ejus primogenito archiduci Austrie subjecta necnon Dacie, Suetie, Norvegie, Polonie et Bohemie regna ac Livoniam, Prussiani, Russiam et Lithimoniam ac Lothoringie, Brabantie, Gueldrie ducatus, Flandrie, Hanonie, Hollandrie et Zelandrie comitatus ac alia regna, terras, dominia atque loca circumjacentia pro nonnullis nostris et sancte Romane ecclesie arduis negociis nostrum et apostolice sedis nuncium et oratorem ad Dei laudem et prefate ecclesie statum et honorem cum plena et omnimoda potestate legati de latere duxerimus destinandum, nos cupientes, ut erga predictarum et quarumcumque aliarum nationum, ad quas te declinare contigerit (...)²²³.

Un al treilea document solemn, emis în aceeași zi, însoțea breva precedentă cu prezentarea detaliată a metodelor de punere în aplicare a atribuțiilor legatine, documentul precizând toată încrederea pe care Inocențiu al VIII-lea o acorda persoanei nunțiuului său. Această încredere era manifestată atât pe lângă cei doi împărați romani (împăratul uns Frederic al III-lea și fiul său, împăratul ales în 1486 Maximilian I, *rex Romanorum*, merit să îi succedă la tron, cât și pe lângă *regele Daciei și ceilalți prinți electori ai Imperiului*:

Confidentes igitur de fide, probitate et integritate dilecti filii magistri Raymundi Peraudi, archidiaconi Alnisiensis in ecclesia Xanctonensi, in theologia magistri, notarii et referendarii nostri domestici, quem jamdudum in

²²¹ Stuart Jenks, *Documents on the Papal Plenary Indulgences*, op. cit., nr. 72, p. 321-330, aici p. 321-322.

²²² Tore Nyberg, „Papst Innocenz VIII. und Skandinavien”, art. cit., p. 129-130.

²²³ Stuart Jenks, *Documents on the Papal Plenary Indulgences*, op. cit., nr. 73, p. 331-337, aici p. 331-332.

magnis et arduis comprobavimus, eum inum ex nunciis predictis nuncium, commissarium et oratorem nostrum duximus eligendum, ac ad charissimos in Christo filios nostros Fridericum imperatorem et Maximilianum Romanorum ac etiam Dacie reges illustres, et sacri Romani imperii principes electores, et universam Germaniam, nonnullaque alia regna, provincias, civitates, terras atque loca destinandum, et ad effectum hujusmodi diversas sibi dedimus commissiones ac etiam christifidelibus ad hujusmodi sanctum et pernecessarium opus manus porrigentibus adjutrices concessimus plenissimas indulgentias et peccatorum remissiones cum diversis gratiis et facultatibus super hoc ipsi archidiacono et deputandis seu subdelegandis ab eo datis, prout in aliis nostris inde confectis litteris, quarum tenores, acsi de verbo ad verbum presentibus insererentur, haberi volumus pro sufficienter expressis et insertis, plenius continetur²²⁴.

În fine un al patrulea și ultim document făcea o prezentare sintetică a puterilor și facultăților concesate, potrivit aplicării lor pragmatice în scopul galvanizării participării populare la războiul anti-otoman. El se centrează atât pe figura legatului pontifical cât și a adjutanților acestuia în vasta și complexa misiune încredințată de Inocențiu al VIII-lea.

Ideoque cum omnino intendamus favente Altissimo magnam contra ipsos perfidos Turchos parare expeditionem et amplius suos impetus non expectare, hac consideratione ducti, ut fideles ipsi, pro quorum salute Salvator noster Ihesus Christus in ara crucis, ut prediximus, immolari non abnuat, eo promptius ad premissa manus porrigant adjutrices, quo exinde non solum eorum corporali periculo, in quo universi christiani constituti sunt, occurrere ac injurias Christo nostro et eis, qui christiani sunt, illatas (ut juxta divine et humane legis mandata tenentur) ulcisci, sed amplissima pro animarum suarum salute commoda se cognoverint adipisci, de omnipotentis Dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus auctoritate confisi universis christifidelibus utriusque sexus in universis Germanie et Gallie partibus ac Dacie, Svecie, Norvegie, Lyvonie, Pruscie et Ruscie regnis ac insulis et provinciis et aliis dominiis, terris atque locis illis adjacentibus consistentibus penitentibus et confessis, qui ecclesias, pia loca sive altaria per dilectum filium magistrum Raymundum Peyraudi, archidiaconum Alnisiensem in ecclesia Xanctonensi, notarium et referendarium domesticum, quem ad hoc nostrum et apostolice sedis nuncium, commissarium et oratorem, de cujus probitate, fide et integritate gerimus in Domino fiduciam specialem, destinamus, vel deputandos ab eo seu ab ipsis deputatis subdelegandos ubilibet ordinanda et deputanda...²²⁵

Precum se vede, papa Cybo nu era nici pe departe la 1488-1489 pe cale să opereze o revoluție politică de nivel continental ce ar fi deșirat o dată în plus Creștinătatea, prin destituirea regelui Danemarcei din funcția lui seculară de *rex Dacie* și acordarea acestui titlu unui suveran „schismatic”, cu scopul improbabil al creării unui nou regat dacic în Răsăritul Europei. O asemenea inițiativă non-productivă ar fi subminat definitiv relațiile, și așa încordate, cu regele Ungariei, cel dintâi care ar fi fost amenințat de un improbabil regat dacic românesc în spațiul carpatic. Revenind pe tărâmul realităților medievale, alte priorități erau atunci mult mai urgente, cum ar fi antrenarea Imperiului Roman al Națiunii Germane în războiul anti-otoman, obiectivul vechi al cardinalului Bessarion încă de la misiunea lui la Viena în 1460 și de la Dieta de la Regensburg din 1471. Apariția continuă a Daciei în compania Suediei și a Norvegiei nu ar trebui să mai lase vreo îndoială în identificarea ei precisă, lucru pus și mai clar în evidență de vizita reginei Daciei la Roma în 1488.

Totuși, în același scop și în același an, Inocențiu al VIII-lea adresa nominal regelui Daciei un document solemn în ziua de 21 mai 1488, prin care îl invita să se reconcilieze cu Ordinul Cavalerilor teutoni, pacificare necesară pentru războiul anti-otoman, dar și pentru combaterea, în comun, a *Rutenilor schismatici*. În acest scop numea ca legat pontifical pe episcopul de Reval, Simon van der Borch, însărcinat cu tratarea pieselor spinoase ale dosarului baltic²²⁶. Așa cum a notat Tore Nyberg, această legație este consecința imediată a celei de-a doua vizite a reginei Dorothea la Roma (de derularea căreia însă, destul de curios, istoricul danez nu se ocupă).

Innocentius episcopus etc. Venerabili fratri Symoni Episcopo Revaliensi, ad Carissimum in Christo filium nostrum Iohannem Dacie Regem Illustrem eiusque regna et dominia, ac Prusiam, Livoniam, Lytuaniam, Suetiam, Norvegiam, civitates opidaque stagnalia et loca circumvicina nostro et apostolice sedis cum plena potestate legati de latere Nuntio et

²²⁴ *Ibidem*, nr. 74, p. 337-347, aici p. 339-340.

²²⁵ *Ibidem*, nr. 75, p. 337-347-361, aici p. 350-351.

²²⁶ Tore Nyberg, „Papst Innocenz VIII. und Skandinavien”, *art. cit.*, p. 126-127.

*Oratori, salutem etc. Pro humani generis redemptione etc. Sane cum nobis et Romane ecclesie tam pro fidei catholice, quam ordinis beate Marie Theonicorum Ierosolimitani, tarrarumque ac locorum, in quibus ordo ipse viget, a Ruthenis et aliis scismaticis, terris et locis predictis finitimis, defensione et manutentione nonnulla ardua incumbant negotis, cum consilio, auxilio, presidio et favore Carissimi in Christo filii nostri Ioannis Datie Regis Illustris, aliorumque fidelium regnorum et dominiorum suorum, ac prelatorum et principum per regna et dominia predicta, Prusiziam, Livoniam, Lytuoniam, Suetiam, Norvegiam, civitates opidaque stagnalia et loca circumvicina consistentium peragenda, expediatque omnia cum eisdem Rege, prelatis et principibus, quorum opera in hiis plurimum necessaria fore noscuntur, pertractare (...)*²²⁷.

În același spirit, Inocențiu al VIII-lea intervenea pe urmă, în 10 iulie 1489, pentru soluționarea conflictului major care mina autoritatea regelui Daciei, oficial și al Suediei, dar căruia i se opunea cu îndârjire regența condusă de Sten Sture, părintele independenței suedeze. Intervenind pe lângă ierarhii Danemarcei și Suediei, papa îi ruga părințește (*hortatur et paterne monet*), să mijlocească la rândul lor pe lângă Sture cu rugămintea „*ut pacem cum Dorothea, regina Daciae, faciat*”. Suveranul pontif stabilea regulile unui arbitraj echitabil, pe care însă Sture era ținut să îl accepte, în caz contrar urmând ca asupra lui să fie declanșate cenzurile ecleziastice, putând merge până la excomunicare.

*Exhibita nobis nuper pro parte charissimæ in Christo filia nostræ Dorotheæ, Daciae, Sueciae et Norvegiae reginae illustris, petitio continebat, quod olim pro parte dilecti filii nobilis viri Stenonis Sture regni Sueciae gubernatoris, nobis exposito quod, cum alias ipsa Dorothea regina, vidua claræ memoriæ Christierni ejusdem Daciae regis relicta, foederum et contentio num inter dictum Christiernum regem pro se suisque hæredibus et successoribus ex una, et universos incolas et habitatores Daciae, Norvegiae, et Sueciae regnorum, necnon præfatum Stenonem ex alia partibus, pro perpetua pace et quiete regnorum, et incolarum, ac habitatorum eorumdem initorum, factorum et stabilitorum verisimiliter non ignara, quibus inter cætera cavebatur quod castrum Orobra alicui ex dicto regno Sueciae omnimodo assi gnari deberet nomine reginae Daciae et regni Sueciae sub hac conditione quod, si eidem reginae per viam justitiæ adjudicatum foret, tunc ille, cui castrum commissum esset, illud libere reginae assignare deberet, secundum quod viginti quatuor arbitri et iudices in confoederatione, pacto et liga prædictis, quorum ex Dacia et Norvegia duodecim, et ex Suecia duodecim alii fuerunt deputati, judicarent, prout in confoederatione pacis et ligæ perpetuæ litteris plenius continebatur, etc.*²²⁸.

Papa dorea așadar să aplice o soluție moderată, păstrând excomunicarea doar ca un ultim recurs, cu speranța de a reconcilia pe regină și pe regentul Suediei²²⁹. Însă tonul favorabil poziției daneze a slăbit considerabil poziția adversarului ei tenace. S-a putut astfel aprecia că încoronarea târzie, dar implacabilă a lui Ioan I ca rege al Suediei, în 1497 a fost efectul scontat al acestei lungi campanii de instrumentalizare a excomunicării politice, obținută prin lobby-ul de lungă durată al aprigei regine a Daciei la Roma²³⁰.

Pentru identificarea cu precizie a regelui Daciei la 1489 se va da desigur mai mult credit episcopului Simon de Reval, împuternicit în acest scop de papa Inocențiu al VIII-lea, decât opiniilor hazardate ale lui Alexandru Simon. Printre multe alte erori de metodă și carențe grave de informație, acestuia din urmă o scăpare din vedere i-a fost desigur fatală: vizita Dorotheei, *Regina de Dacia*, în Italia în anul 1488, care furniza cheia fără greș a identității lui *Re de Dacia* de la începutul lui 1489.

²²⁷ Augustin Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia, maximam partem nondum edita, ex tabulariis vaticanis deprompta, collecta, ac serie chronologica disposita*, vol. II. Ab Joanne PP. XXIII. usque ad Pium PP. V., 1410-1572, Roma, 1861, nr. cclxix, p. 244-245; Caesar Baronius, *Annales Ecclesiastici denno excusi et ad nostra usque tempora perducti ab Augustino Theiner*, Bar Le Duc – Paris, Œuvre de Saint-Paul, 37 volumes, 1864-1883, vol. XXX, 1877, p. 151.

²²⁸ Caesar Baronius, *Annales Ecclesiastici...*, op. cit., vol. XXX, 1877, p. 158-160; *Regesta Diplomatica Historiae Danicae: Index chronologicus diplomatum et literarum, historiam danicam ab antiquissimis temporibus usque ad annum 1660 illustrantium, quae in libris hactenus editis vulgata sunt*, 1847-1907, Havniae (Copenhagen), J.D. Qvist, 1847, 7 volume, 1847-1907, vol. I (822-1536), nr. 4917, p. 552.

²²⁹ Despre politica de echilibru între Dorothea și Sten Sture, cf. Tore Nyberg, „Papst Innocenz VIII. und Skandinavien”, art. cit., p. 134-135.

²³⁰ Carsten Jahnke, „Two Journeys and One University”, art. cit., p. 149-150; pentru tratativele anilor 1490 pentru o reconciliere suedezo-daneză, a se vedea Tore Nyberg, „Papst Innocenz VIII. und Skandinavien”, art. cit., p. 137-143.

§ 9. Enigma „dacilor bavarezi”

Elaborările eronate legate de *Re de Dacia* din 1489 au fost corelate cu un alt document, legat de congresul cruciat derulat la Roma, sub tutela lui Inocențiu al VIII-lea, la începutul anului 1490. Prezentarea acestui document este făcută în modul palpitant al descoperirii unor informații cu totul și cu totul inedite despre un congres care ar fi fost, chipurile, „neglijat”²³¹. Publicat după o copie manuscrisă conservată la München, după aceeași metodă a interpolărilor masive care orientează / denaturează sensul documentului în conformitate cu teoriile supra-impuse de editor, documentul necesită o reiterare „pe curat” pentru a putea sesiza adevărata sa semnificație. Din ferice, acest document a fost deja publicat în 1883, în anexele documentare ale esențialei *Istoriei pontificale* a lui Sigismundo dei Conti da Foligno (1432-1512), care acoperă perioada contemporană autorului, din 1475 până în 1510²³². Recursul la publicația italiană din secolul al XIX-lea face redundante „revelațiile” târzii, fragmentare și interpolate ale lui Alexandru Simon, deoarece aici avem la dispoziție nu doar documentul publicat exemplar în integralitatea lui, ci și un întreg dosar pontifical legat de modalitățile de punere în practică a deciziilor congresului roman²³³. Că avem de a face cu un document câtuși de puțin necunoscut celor ce urmăresc mersul cercetării în domeniul cruciadelor târzii, o arată de altfel includerea sa, în traducere integrală, în excelenta culegere de documente dedicate subiectului de profesorul Norman Housley²³⁴.

*Item, de exercitibus fiendis videbantur necessarii tres, duo terrestres, et tertius continuus navalis, in quibus videbatur pro nunc, quod S. D. N. [Papa] cum Principibus et Potentatibus nationis Italiae facerent unum exercitum; Imperialis Maiestas, Serenissimus Rex Romanorum, Ungari, Bohemi, Poloni, Daci, et omnes Reges, Principes, et potentatus nationis Germaniae facerent unum alium: Serenissimi Reges Franciae, Hispaniae, Portugalliae, Navarrae, Scotiae, Angliae, et alii Reges et Principes nationum Ultramontanorum facerent unum alium: quotus vero vel quantus esse debeat exercitus, oportet ex consideratione potentiae Turcorum et patriae debellandae illud considerare, ut secundum hoc unicuique nationum praedictarum indicatur copiarum numerus*²³⁵.

Pot fi într-adevăr acești *daci*, cum se avansează apodictic, fără nici o demonstrație, „românii din Moldova și Țara Românească”²³⁶? Nu din punctul de vedere al profesorului Norman Housley, a cărui competență în domeniu nu credem că o poate pune cineva sub semnul întrebării, și care, în traducerea sa, a punctat cu precizie în acest loc participarea *daneză*²³⁷. Mai mult, în legătură cu același document, Janus Møller-Jensen estimase deja că „King Hans must have given his consent to

²³¹ *Re de Dacia*, p. 48-50. Și aceasta este tot o contribuție revendicată cu titlu personal și formulări identice de Alexandru Simon, *Al treisprezecelea apostol*, op. cit., p. 161-162.

²³² Sigismundo dei Conti da Foligno, *Le Storia de sui tempi dal 1475 al 1510: ora la prima volta pubblicate nel testo latino con versione italiana a fronte*, Roma, Tip. di G. Barbera, 1883.

²³³ *Ibidem*, nr. XIII, p. 413-423: discursul episcopului Pietro Mansi de Cesena, auditor general al Camerei apostolice (25 martie 1490) în favoarea unei Ligi anti-otomane; *Ibidem*, nr. XIV, p. 424-425: *Considerationes generales conceptae super materia expeditionis decernendae contra Turcum*, discursul lui Inocențiu VIII, urmat de răspunsurile ambasadorilor menționate în nota de mai jos.

²³⁴ Norman Housley, *Documents on the Later Crusades, 1274-1580*, Houndmills – Basingstoke, Macmillan, 1996 (col. Macmillan documents in history), nr. 53, p. 165-168.

²³⁵ Este vorba în mod concret de opiniile și comentariile ambasadorilor „ultramontani” pe marginea discursului general al papei Inocențiu VIII despre războiul anti-otoman, făcut la inaugurarea congresului: *Ibidem*, vol. II, nr. XV, p. 426-428: *Deliberationes et advisamenta Oratorum* la care, din nou, papa a prezentat remarcile sale amănunțite *Ultramontanorum super generalibus considerationibus S.D.N. de expeditione contra Turcos*. La observațiile ambasadorilor papa aduce remărcile sale extrem de detaliate *Ibidem*, nr. XVI, p. 429-436. Acest ultim document este datat din 26 iulie 1490. Astfel că referințele la copiile târzii ale acestui dosar (*Re de Dacia*, p. 48, n. 3) nu sunt de mare utilitate: dosarul complet a fost editat în condiții impecabile încă din 1883, pe baza manuscrisului Plut. XIV. Cod. 6, păstrat în mai puțin frecventatul *Archivio Segreto* (astăzi *Archivio storico*) *Capitolino*, arhiva publică a orașului Roma.

²³⁶ *Re de Dacia*, p. 48; anterior Alexandru Simon, *Al treisprezecelea apostol*, op. cit., p. 161 părea și mai ferm: „... *Daci* [sigur valahii (românii) din Moldova și Țara Românească]”.

²³⁷ Norman Housley, *Documents on the Later Crusades*, op. cit., p. 165: „Regarding the armies to be created, there were seen as necessary, two on land and a third, constantly [in operation] at sea. For the time being, it was considered that our most holy lord, with the princes and powers of the Italian nation, would make up one army; his Imperial Majesty, the most serene king of the Romans, the Hungarians, Bohemians, Poles, **Danes**, and all the kings, princes, and powers of the German nation would make up another; and he most serene kings of France, Spain, Portugal, Navarre, Scotland, England and other kings and princes of the nations beyond the Alps would make up the third. As for the overall size of the army, this would depend on the power of the Turks, and the territory to be overcome, the number of men required from each of the said nations would accord with this”.

the crusade-plan that was presented in Rome in 1490, according to which soldiers from the Nordic kingdoms were to form part of one of the great armies that were to be sent against the Turk". În acest sens istoricul danez adăuga că regele danez era deținătorul uneia din cheile cufărului conținând banii cruciadei strânși de colecții pontificale în Nordul Creștinătății, detaliu concret mai mult decât grăitor²³⁸.

Care din cele două interpretări inspiră mai multă încredere? Câtă vreme câteva fraze mai încolo se afirmă în același document că *exercitus Imperii et nationis Germanicae* trebuia să avanseze *per Ungariam, aut Vallachiam proficiscerentur in terras Turcorum*, se poate nota că în acest loc nu se utilizează forma *aut Daciam*, cum ar fi fost de așteptat dacă „dacia” ar fi fost români. Rezultă la o citire atentă că autorul proiectului făcea o distincție cât se poate de clară între *Daci* și *Vallachia*: este destul de logic că dacii nu puteau fi „în trecere” prin propria lor țară.

Dar se pare că nu a fost luată suficient în considerare implicația mult mai profundă a unei asimilări intempestive, în acest document, între *daci* și *valahi* (români). Cum se poate observa, cele trei armate ale proiectului sunt organizate pe baza principiului național: *națiunea italică*, *națiunea germanică* și *națiunile „ultramontane”*, în sensul medieval al acestui concept. Dacă *Daci*-i din acest document ar fi români, ar rezulta că aceștia ar fi membri ai *națiunii germane*. Or în ce chip anume ar fi putut românii – în calitatea lor de popor romanic – să facă parte din „națiunea germanică”, fie și în sensul cel mai larg posibil al acesteia? Acceptând în acest punct interpretarea hazardată a lui Alexandru Simon, ne punem întrebarea dacă profesorul Ioan-Aurel Pop a observat că, dacă românii puteau într-adevăr fi considerați la 1490 ca un element din sânul „națiunii germanice”, atunci conceptul de națiune română medievală nu mai poate avea absolut nici o legătură cu națiunea modernă românească. Apare astfel o contradicție majoră între *Re de Dacia* și contribuțiile mai vechi care l-au impus pe profesorul Ioan-Aurel Pop ca specialistul prin excelență, în istoriografia noastră, al conceptului de națiune medievală²³⁹. Personal, preferăm ideile expuse în lucrările mai vechi ale profesorului nostru, redactate înaintea apariției lui Alexandru Simon în istoriografia română, deoarece ni se par în acord cu progresele cercetării în acest domeniu din ultimii ani, în sensul cărora am adus noi înșine în trecut unele contribuții punctuale²⁴⁰.

Pentru a ieși din acest neașteptat impas conceptual al ideii de „națiune medievală”, repunerea în context a acestui pasaj ne va permite să lămurim fără dificultate contradicția aparentă. Atenției descoperitorului așa-zisilor „daci bavarezi” și al „Daciei milaneze” i-au scăpat, pare-se, „dacia romani” la care face referire *Istoria* lui Sigismundo dei Conti. Într-adevăr, acest istoric contemporan al pontificatelor lui Sixt al IV-lea și Inocențiu al VIII-lea a furnizat un raport detaliat al congresului cruciat de la Roma, în care, sprijinindu-se pe documentația romană la care a avut acces direct, *dacii* figurează într-un context cu totul similar celui discutat mai sus.

*Quod ad bellum autem pertineat, videri tres exercitus necessarios; quorum unus ex delectu pecunia Pontificis Italarumque; alius ex Teutonibus, Hungaris, Dacis, Polonis, ac reliquis Germanis; tertius ex Gallis, Hispanis, Britannisque constaret: et quamvis quisque exercitus ducem esset habiturus suum, deligendum tamen unum qui toti officio castrensi praeesset, ad quem omnis rei militari summa respiceret. Eum Germani oratores Caesarem aut Maximilianum, si bello interessent; reliqui illum qui, coactis in unum locum exercitibus, de sententia Pontificis eligeretur*²⁴¹.

Cum se poate vedea, este pur și simplu vorba de o referință la planul publicat în anexe – ca ilustrație a textului – de către editorii *Istoriei din 1475-1515*. Întrebarea se pune așadar ce înseamnă *Daci* pentru Sigismundo dei Conti în calitatea sa de istoric pontifical. Răspunsul îl găsim în elogiul extrem de pozitiv făcut de acest autor la dispariția lui Sixt al IV-lea când, printre numeroase alte

²³⁸ Janus Møller-Jensen, *Denmark and the Crusades*, op. cit., p. 150.

²³⁹ Ioan-Aurel Pop, *Națiunea română medievală: solidarități etnice românești în secolele XIII-XV*, București, Editura Enciclopedică, 1998 (col. Biblioteca enciclopedică de istorie a României); Idem, *Geneza medievală a națiunilor moderne (secolele XIII-XVI)*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1998.

²⁴⁰ Matei Cazacu și Dan Ioan Mureșan, *Ioan Basarab, un domn român la începuturile Țării Românești*, Chișinău, Editura Cartier, 2013.

²⁴¹ Sigismundo dei Conti da Foligno, *Le Storia de sui tempi*, vol. II, p. 2.

merite, se laudă generozitatea fără margini a defunctului pontif, manifestată mai cu seamă în primirea vizitatorilor de seamă ai Cetății Eterne în anul de grație al Jubileului:

*Fuit et in hospites Reges liberalissimus, nam Ferdinandum Siciliae, Christiernum Daciae cum Dorothea thori consorte, et Stephanum Serviae Reges, Albertumque Saxoniae Ducem, Romani Jubilaei anno profectos, lautissime, munificentissimeque excepit, tantumque hospitalitatem dilexit (...)*²⁴².

Vedem astfel că, aidoma contemporanilor săi, și pentru Sigismundo dei Conti Dacia continua să aibă o accepțiune baltică, și nicidecum una pontică. Repunerea documentelor congresului din 1490 în contextul roman permite astfel să recuzăm fără rest identificarea dacilor cu „românii din Moldova și Țara Românească”, eliminând astfel implicația abia schițată că aceștia ar fi aparținut în vreun fel „națiunii germane” deținătoare a Sfântului Imperiu Roman. Pentru că dacă românii nu făceau cu certitudine parte din națiunea germană medievală, nu același lucru se poate spune despre danezi. Am văzut astfel că, în 1415, la Conciliul de la Konstanz, danezii era incluși în „națiunea germană” care sprijinea politica reformistă a lui Sigismund de Luxemburg. Mai mult, în 1418, concordatul încheiat de noul papă Martin al V-lea cu *natio germanica* includea automat și pe danezi. În fine, regele Cristian I însuși considera că dispozițiile concordatului de la Viena încheiat între Nicolae al V-lea și Frederic al III-lea în 1448 se aplicau în mod egal și în Danemarca, datorită faptului că aceasta era de drept o parte a națiunii germanice²⁴³.

Această concluzie fermă coroborează perfect analiza dosarului de legat apostolic al lui Raymond Pérault, obiectivul pontifical fiind să atragă în cruciata anti-otomană resursele militare și financiare ale regatului Dacie, Svecie, Norvegie, în aplicarea deciziilor luate la Congresul de la Roma din 1490. Acest lucru era cât se poate de firesc pentru regele Daciei, devenit vasal imperial prin actul din 1474 ca duce de Holstein, calitate în care avea obligația legală de *auxilium* et *consilium*, inclusiv prin participarea la o eventuală cruciadă anti-otomană care ar fi mobilizat toate resursele Sfântului Imperiu.

Volumul IV al monumentalei culegeri de documente consacrate raporturilor dintre Danemarca și Sfântul Scaun, *Acta pontificum Danicum*, dedicat pontificatelor lui Sixt al IV-lea și Inocențiu al VIII-lea, include circa 390 de documente din epoca celui din urmă (nr. de la 2911 la 3301). Fără nici o greutate, se poate nota pe baza lor conservarea titulaturii regale *rex Dacie* pe tot parcursul pontificatului lui Inocențiu al VIII-lea. Vom da un singur exemplu: un act datând din ultimele zile ale vieții sale (16 iunie 1492). În urma solicitării regelui Ioan I, mănăstirea Sfântului Spirit din Copenhaga (*opidum Haffnense*), a primit confirmarea pontificală și cea a Marelui Maestru al Ordinului de a beneficia de aceleași privilegii ca și cele ale Ordinului Sfântului Spirit, fiind plasată sub ascultarea directă a mănăstirii-mame din Roma. Documentul preciza în acest sens eforturile predecesorului său Cristian I, regele Daciei, legate de devoțiunea regelui față de spitalul Sfântului Spirit *in Saxia de Urbe*, manifestată desigur în vremea vizitei romane din 1474:

Dudum Sixto pape IV per Cristiernum regem Dacie tunc in ipsius predecessoris presentia constitutum exposito, quod alias ipse rex, pie considerans, quod per totum eius regnum Dacie unum solum hospitale s. Spiritus ordinis s. Augustini erat, et quod ad opidum Haffnense Roskildensis diocesis, ubi idem rex ut plurimum residere consueverat, quamplures principes, barones, milites et armigeri confluebant, quodque nullus locus, ubi infantes expositi vel pauperum aut ex illegitimo matrimonio nati reciperentur, nutrentur et sustentarentur, existebat, et quod ipse rex singulari devotione, quam ad hospitale s. Spiritus in Saxia de Urbe et prefatum ordinem gerebat (...)

²⁴² Sigismundo dei Conti da Foligno, *Le Storia de sui tempi*, vol. I, p. 204-205.

²⁴³ Johannes Lindbæk, *Pavernes Forhold til Danmark under Kongerne Kristian I og Hans*, Copenhaga, 1907.

23; Beata Losman, *Norden och Reformkonsilierna, 1408-1449*, Stockholm, Scandinavian University Books, 1970, p. 21, 31; *apud* Michael Cotta-Schönberg, „Two texts by Eneas Silvius Piccolomini on Denmark”, p. 18.

Pe baza acestui precedent, o concesiune finală era acordată noului ctitor al bisericii Sfântului Spirit din Copenhaga, *regele Daciei*, Ioan I, în calitate sa de fiu și succesor în regatul mai sus-amintit (i.e. *al Daciei*) al regelui Cristian I:

Ut igitur jam in eodem hospitali Haffnensi sic erecto regularis vite observantia secundum regulam s. Augustini dicti ordinis pariter et hospitalitas existat et observetur, etiam pauperum et miserabilium personarum commoditatibus inibi consulatur, prout in aliis membris dicti hospitalis in Saxia de Urbe existit et conservari solet, quare supplicant tam Johannes rex Dacie filius et successor in regno predicti Cristierni regis, eiusdem hospitalis Haffnensis principalis fundatoris et erectoris (...) Concessum in presentia pape. A. cardinalis s. Anastasie²⁴⁴.

Desigur, lucrurile nu aveau cum să se schimbe sub pontificatele succesorilor lui Inocențiu al VIII-lea. Aparatul cruciadei și indulgențelor a fost din nou reactivat un deceniu mai târziu, în 1500, ca răspuns al papei Alexandru al VI-lea la războiul veneto-otoman declanșat în 1499, care avea să dureze până în 1503. La apelul disperat al dogelui Agostino Barbarigo, cu scopul apărării celor două „antene” ale imperiului colonial venețian din Balcani, Coron și Modon, papa promulga o bulă solemnă în data de 5 octombrie 1500, *Domini et Salvatoris nostri Jhesu Christi*. Conservată defectuos în documentația reunită de Stuart Jenks²⁴⁵, ea poate fi reconstituită pe baza documentului încredințat aceluiși Raymond Pérault, devenit în 1491 episcop de Gurk și promovat cardinal în 1493 la cererea împăratului Maximilian I. Acest document, de o lungime impresionantă, face sinteza obișnuită a puterilor de legat pontifical încredințate cardinalului, mult complicate de regiunea de jurisdicție semi-continentală care îi era încredințată.

Summaria declaratio bulle indulgentiarum sacratissimarum, quas summus pontifex ordinavit, debet publicari in Germanie, Dacie, Suetie, Norwegie, Frisie, Prussie omnibusque et singulis illarum provinciis, civitatibus, terris et locis etiam sacro Romano imperio in ipsa Germania subjectis ac eis adjacentibus pro expeditione, quam intendit facere contra perfidissimos et rabidos Thurcos, quarum indulgentiarum, gratiarum et facultatum idem summus pontifex dedit commissionem reverendissimo in Christo patri et domino domino Raymundo miseracione divina; etc. sancte Marie Nove sancte Romane ecclesie presbytero cardinali Gurcensi, ad dictas provincias apostolice sedis de latere legato²⁴⁶.

Pentru a concretiza pe teren aceste dispoziții, Alexandru al VI-lea transmitea tot atunci instrucțiuni detaliate și cardinalului Pietro Isvalies, arhiepiscop de Reggio (Calabria), numit legat pontifical pe lângă regii Vladislav al II-lea al Ungariei și Boemiei și Ioan Albert al Poloniei, cu scopul formării unei ligi de trei ani în favoarea unei *expeditione contra Turcos durante, pro qua eis gratiose concessa est cruciata et iubileus cum decimis*. Profitând de veniturile suplimentare aduse de proclamarea anului jubiliar în 1500, papa se putea angaja pe lângă regii Jagelloni să le acorde un sprijin de 40.000 de ducați pe an, *subsidia ex Iubileo proventura et Crucyata in illis partibus*, dar cu un plafon total care nu putea să depășească 200.000 de ducați. Strategia concepută cu această ocazie se baza pe acțiunea convergentă a două armate terestre, plasate sub comanda împăratului Maximilian, respectiv a regelui Ioan Albert al Poloniei, în cooperare cu una maritimă, constituită din flotele Spaniei, Franței și Veneției. În acest dispozitiv, *Valachi* din cele două principate apar, în mod semnificativ, integrați nu sub comanda imperială, ci sub cea jagellonă.

Sed quoniam Maximilianus Rex et natio Germanica non habent eandem commoditatem et oportunitatem pro instruenda classe, quam habent pro exercitu terrestri parando, et Serenissimi Francorum et Hispaniarum Reges et dominium Venetorum cum reliquis Italicis propter loca maritima, portus, et copiam navium ac trirremium et hominum ad huiusmodi classem necessariorum habeant maiorem facilitatem, ideo nobis videtur, quod unus exercitus terrestris per Regem Romanorum et totam Germaniam, cui presit dictus Rex cum Legato sedis apostolice, instruatur; secundus vero exercitus instruatur per ipsum Regem Hungarie cum fratre suo charissimo in Christo filio nostro Alberto Polonie Rege illustri, et Valachis atque fidelibus aliis in illis partibus adiacentibus, cui quidem secundo exercitui terrestri presit

²⁴⁴ *Acta pontificum Danica*, IV, 3298, p. 565-566.

²⁴⁵ Stuart Jenks, *Documents on the Papal Plenary Indulgences*, op. cit., nr. 93, p. 414-416.

²⁴⁶ *Ibidem*, nr. 94, p. 416-444, aici p. 417.

*Regia Maiestas Hungarie et Bohemie etiam cum Legato nostro; et tertius navalis per nos et ipsos Francorum et Hispaniarum Reges, ac dominium Venetorum et reliquos Italicos dominos in struendus, quia ex causis predictis facilius et commodius possunt preparare classem ad hoc necessariam*²⁴⁷.

În acest context, cu titlu cu totul distinctiv, papa Alexandru al VI-lea îl evocă și pe *regele Daciei și Suediei*. Într-adevăr, pentru ca armata terestră de sub conducerea regelui Poloniei să poată avansa liniștită în Balcani, era imperios necesară asigurarea păcii în spațiul baltic, între regele Daciei și Ordinul teutonic, ultimul contribuind atunci în mod regulat la efortul militar polonez (cum a fost cazul în expediția din Moldova din 1497).

*Similiter cum quanto poteris studio exhortaberis et requires, ut securius et liberius huic expeditioni in Turcos intendat, curet omnino inire pacem et concordiam saltem ad aliquod longum tempus cum omnibus aliis inimicis et emulis suis, si quos habet, presertim cum finitimis et aliis etiam scismaticis, et in primis concordet et conveniat cum Rege Dacie et Svecie, ac etiam cum Magistris Prussie et Livonie ordinis beate Marie Teutonicorum, pro qua concordia et pace volumus omnem operam et studium, interposita etiam auctoritate nostra, adhibeas*²⁴⁸.

Astfel, pentru succesorul lui Inocențiu al VIII-lea, *regatul Daciei* rămânea, cum era de așteptat, un atribut central al regelui danez, cum arată proximitatea cu Suedia și Norvegia, fiind în același timp absolut distinct de *Valachi*. Pentru a nu lăsa loc nici unei îndoieli, iată un extras concludent, cu menționarea inclusiv nominală a identității adevăratului *rege al Daciei* din 1500:

*De omnipotentis Dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus auctoritate confisi, universis christifidelibus utriusque sexus in universa Germania, Dacia, Suetia, Norwegia, Frisia, Prussia omnibusque et singulis illarum provinciis, civitatibus, terris atque locis etiam sacro Romano imperio in ipsa Germania subjectis ac aliis eis adjacentibus, non tamen carissimis in Christo filiis nostris Polonie, Hungarie et Bohemie regibus illustribus subjectis constitutis, vere penitentibus et confessis, qui ecclesias et pia loca sive altaria per dilectum filium nostrum Raymundum tituli sancte Marie Nove presbyterum cardinalem Gurcensem, de cujus eximia probitate, fidei diligentia in aliis nostris et Romane ecclesie arduis negotiis diutius comprobata consilii maturitate, morum elegantia, doctrina singulari aliisque grandium virtutum donis, quibus personam suam illarum largitor Altissimus insignivit, specialem in Domino fiduciam obtinemus et quem hodie ad carissimos in Christo filios nostros prefatos Maximilianum Romanorum et Johannem Dacie reges illustres ac ipsius sacri Romani imperii principes electores universamque Germaniam, Daciam, Suetiam, Norwegiam, Frisiam, Prussians illarumque provincias, civitates, terras atque loca supradicta nostrum et apostolice sedis legatum a latere nostro tanquam pacis angelum pro pace inter catholicos reges et principes componenda sedandisque discordiis inter eos forsan subortis proque hujusmodi sanctissima et pernecessaria expeditione facienda (...)*²⁴⁹.

Cardinalul Raymond Pérault însuși revine asupra acestor realități geopolitice în ale sale *Avisamenta seu statuta* tipărite în 1501 și elaborate pentru instruirea părinților confesori implicați în campania de indulgențe în favoarea războiului anti-otoman. *Dacia* era așadar de competența legatului pe lângă împărat, pe când *Vallachia* făcea parte din cea a legatului numit pe lângă regii Jagelloni.

*Sequuntur avisamenta seu statuta facta per reverendissimum in Christo patrem et dominimi dominum Raymundum tituli sancte Marie Nove sancte Romane ecclesie presbyterum cardinalem Gurcensem ad universam Germaniam, Daciam, Sveciam, Norvegiam, Frisiam, Prussiana omnesque et singulas illarum provincias, civitates, terras et loca etiam sacro Romano imperio in ipsa Germania subjecta ac eis adjacentia sedis apostolice de latere legatum, que statuta tenebuntur sub penis in bullis apostolicis contentis confessores deputandi pro confessionibus audiendis in negotiis sacrarum indulgentiarum pro tuitione fidei contra perfidissimos et spurcissimos canes rabidos Thurcos observare*²⁵⁰.

În 1505 noul papă Iuliu al II-lea (1503-1513) se adresa ducelui de Holstein, Frederick, fratele regelui Ioan I, cerându-i să medieze pacea cu locuitorii orașului Lübeck, deoarece acest război

²⁴⁷ Augustin Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*..., op. cit., vol. II, nr. cxcvii, 18 nov. 1500, p. 269-276, aici p. 273.

²⁴⁸ *Ibidem*, p. 276.

²⁴⁹ *Ibidem*, nr. 94, p. 420-421.

²⁵⁰ Stuart Jenks, *Documents on the Papal Plenary Indulgences*, op. cit., nr. 94, p. 444-446, aici p. 444.

măcina forțele destinate expediției contra turcilor. Intervenția pontificală era făcută în urma cererii cardinalului Raymond Pérault. Ne amintim că în 1474-1475, papa Iuliu, pe atunci Giuliano della Rovere, îi cunoscuse bine pe părinții celor doi – regele Cristian I și regina Dorothea – pe care îi găzduise, unul după altul, chiar în palatul său în vremea vizitelor acestora la Roma.

*Duci Holsatiæ. Dilecte fili, nobilis vir, salutem, etc. Ex dilecto filio nostro Raymundo tit. S. Mariæ Novæ presbytero cardinale accepimus, quod cum inter charissimum in Christo filium nostrum Joannem regem Daciæ fratrem tuum et dilectos filios cives Lubicensis gravissima et pernicioza bella vigerent, cardinalis ipse, qui tunc in tota Germania et Dacia legationis Apostolicæ munere fungebatur, pie provideque considerans, quot et quanta mala ex hujusmodi bello, nisi concordia sopirentur, subsequi pos sint, obsecrando et monendo tam regem quam cives prædictos, ut arma deponerent et pacem concordiamque amplecterentur effecit (...)*²⁵¹

„Papa terribile” a fost însă ocupat de-a lungul pontificatului cu combaterea, rând pe rând, a lui Cesare Borgia, a venețienilor și a francezilor, delăsând preocuparea legitimă pentru cruciadă. Maximilian I se plângea de această tristă atitudine a papei în două scrisori trimise tocmai regelui Ioan I *al Daciei*, în iunie 1511 și mai 1512, acuzându-l în acest sens de neglijență pe suveranul pontif. Această atitudine a papei era cu atât mai regretabilă cu cât situația de criză a Imperiului otoman – aluzie la conflictul de succesiune între Baiazid al II-lea și fiul său Selim – ar fi permis atunci înaintarea creștinilor până la Ierusalim. Împăratul îl ruga pe regele Ioan să depună toate eforturile pentru remedierea acestei stări a lucrurilor, atât de dăunătoare Creștinătății²⁵². În ianuarie 1513, reconciliat cu Maximilian I, papa Iuliu al II-lea se bucura, într-o scrisoare adresată episcopului de Roskilde de vestea negocierilor de pace dintre Danemarca și Suedia, speranță pentru el că, în fine, creștinii se puteau organiza pentru a elibera până și Țara Sfântă²⁵³. Însă doar o lună mai târziu totul avea să se schimbe: pe 20 februarie, *regele Daciei*, Ioan I deceda în urma unei căderi de pe cal, și chiar în ziua următoare, pe 21 februarie, se stingea de bătrânețe și suveranul pontif.

Astfel că efortul veritabil în favoarea cruciadei reveni urmașului său, Giovanni de Medici, ales în 1513 papa Leon al X-lea (1513-1521). Imediat după ce a preluat cârma Bisericii Romane, el relansă cu o magnifică energie o serie de proiecte de cruciadă mai vechi rămase „în sertare” din motivele evocate mai sus. El era susținut de această dată atât de împăratul Maximilian I cât și de fostul său contra-candidat din vremea conclavului, cardinalul maghiar Thomas Bakócz, arhiepiscopul de Esztergom și primat al Ungariei, care succedase în 1507 cardinalului Michiel în funcția de patriarh latin de Constantinopol. Urmaș în această funcție al cardinalilor greci, Isidor de Kiev și Bessarion de Niceea, prelatul ungar era direct interesat în organizarea efectivă a unei cruciade, necesară atât pentru apărarea Ungariei, atunci din ce în ce mai amenințată, cât și pentru eliberarea Constantinopolului, tron al cărui titular legitim era din perspectiva dreptului canonic roman. Noul *rege al Daciei* fu printre primii cărora Leon X li se adresa în acest sens, dezvăluindu-i proiectul său ambițios de încetare a disensiunilor dintre principii creștini, cu scopul concentrării asupra esențialului, care era atunci, pentru noul suveran pontif, apărarea Europei în fața expansiunii otomane. Regele Daciei, chemat să se reconcilieze cu cel al Angliei, Henric al VIII-lea (1509-1547), era bineînțeles Cristian al II-lea (1513-1523), fiul și succesorul lui Ioan I²⁵⁴.

Daciæ regi. Quoniam ea nostra mens est, is animus, ut Christiani reges atque principes, qui dissentiunt, inter se concilientur, ut ad Christiani hostes nominis repellendos suscipiendumque contra Turcas bellum convertere cogitationes nostras possimus, te hortamur ut hanc nostram voluntatem juves: id optime fiet si in reges Christianos, quique sunt, tua arma non movebis, tuasque vires non exercebis: quorum quidem quod unus in primis Henricus Britanniae rex multis de

²⁵¹ Caesar Baronius, *Annales Ecclesiastici...*, op. cit., vol. XXX, 1877, p. 438.

²⁵² Janus Møller-Jensen, *Denmark and the Crusades*, op. cit., p. 151-153 (scrisori conservate în traducere daneză).

²⁵³ *Ibidem*, p. 153.

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 154-155. Asupra problemelor puse de succesiunea lui Cristian II, de la moartea lui Ioan I până la încoronarea ca rege al Danemarcei și al Norvegiei în 1514, cf. Paul Douglas Lockhart, *Denmark, 1513-1660. The Rise and Decline of a Renaissance Monarchy*, Oxford University Press, 2007, p. 11-19 și James L. Larson, *Reforming the North: The Kingdoms and Churches of Scandinavia, 1520-1545*, Cambridge – New York, Cambridge University Press, 2010, p. 35-44.

*causis nobis esse charissimus debet, illud abs te impensius petimus et postulamus, ne eum regem ejusque populos, aut laccessas et perturbes ipse, aut id fieri permittas a tuis: hoc nobis gratius facere nihil potes. Dat. III kal. Maias MDXIII, Pontificatus nostri anno I. Roma*²⁵⁵.

Cel însărcinat pe teren cu organizarea campaniei terestre era cardinalul Thomas Bakócz, care primi în acest scop una din cele mai vaste legații pontificale din istoria acestei instituții, având sub autoritatea sa întreaga Europă orientală, din Sfântul Imperiu și până la Moscova, din Scandinavia până în Dalmația. Toate componentele acestei vaste jurisdicții, printre care nu doar Valahia, dar și Dacia, Norvegia și Suedia, trebuiau să își mobilizeze forțele în vederea apărării în fața Imperiului otoman. Acest obiectiv îi era declinat în termenii următorii primatului Ungariei, numit legat pe lângă regii jagelloni, Vladislav al II-lea al Ungariei și al Boemiei și Sigismund I al Poloniei, cu scopul apărării Ungariei²⁵⁶, caracterizată drept *Christianae religionis vallum et antemurale*:

Dilecto filio Thomae tit. S. Martini in Montibus presbytero cardinali Strigoniensi, ac patriarchae Constantinopolitano, ad charissimos in Christo filios Wladislaum Hungariae et Bohemiae, ac Sigismundum Poloniae reges illustres universaque eorum regna et dominia Wallachiam, Slesiam, Lusaciam, Moraviam, Transylvaniam, ac Sclavoniam et Croatiam, Dalmatiam, Prussiam, Livoniam, Lituaniam, Russiam, Moscoviam, omnesque et singulas illorum regnorum civitates, terras, oppida et loca, atque alia eis adjacentia, necnon ad Daciae, Norvegiae, Sueciae reges, et regna, nostro et Apostolicae Sedis legato, salutem etc.

*Cum Hungariae Poloniaeque regnum et privatim illorum regnorum litteris et nuntiis ex relatione fide dignorum illarum partium nuper, non absque animi nostri disciplicentia, ad nostras aures pervenerit, immanissimos orthodoxae fidei hostes duces supernorum temporum victoriis elatos, Christianam religionem extinguere conari, ac ejus cultorum innocentissimum sanguinem indefessa rabie sitire, Tartarosque etiam glacialis Oceani accolos immensa peditum et equitum manu doctorum regnorum fines crebris incursionibus vexare, igni ferroque vastare, continuoque novos moliri apparatus, ut ad primam occasionem impio ac detestabili bello occupatis inter se principibus Christianis, dicta regna et praecipue Turci Hungariae regnum, quod semper Christianiae religionis vallum et antemurale est habitum, maximis comparatis exercitibus aggrediantur, eoque perdomito ad caetera eis facilior aditus pateat (...)*²⁵⁷.

Frontul acestei lupte gigantice era situat, pentru Leon al X-lea, între Oceanul Arctic și Marea Mediterană, deoarece el trebuia să facă față nu doar turcilor ci și tătarilor, adică Hoardei de Crimeea, aliată Imperiului otoman, dar mai cu seamă devenită, după victoria sa asupra tătarilor de la Volga în 1502, succesoarea de drept a Hoardei de Aur. Această vastă viziune strategică explică de ce Leon al X-lea solicita mai cu seamă sprijinul locuitorilor Daciei, Norvegiei și Suediei pentru misiunea cardinalului Thomas Bakócz, încurajați să „își ia crucea” și să îl urmeze pe Christos, adică să se angajeze în cruciada ce se pregătea:

*(...) ejusdem Dei omnipotentis auctoritate hortamur, requirimus et monemus universos Christi fideles, praesertim in praedictis regnis, dominiis, provinciis, insulis, civitatibus et terris eisdem regibus subjectis, et praecipue Daciae, et Norvegiae, ac Sueciae regnorum incolas et habitatores, ut eidem Thomae cardinali et legato, ac eisdem regibus pro expeditione hujusmodi adversus ipsos hostes Turcas et Tartaros cum bonis et personis suis pro viribus constanter assistant et insurgant, et illius exemplo, qui pro nobis caelo in terras descendere, mortemque subire non abnuat, tollant in cordibus suis crucem suam; et illi, qui ad hoc idonei existunt, expeditionemque jam moverint, Salvatorem nostrum pro suae fidei defensione sequantur, et memores ejus verbi, qui dixit: Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam et sequatur me (...)*²⁵⁸.

Cum se știe însă, această cruciadă, plasată militar sub conducerea micului nobil secu Gheorghe Doja, a degenerat sub forma unui război «țărănesc», care a trecut întreaga Ungarie prin foc și sabie, vlăguind-o o dată în plus de ultimele energii care o mai puteau apăra²⁵⁹. Acest veritabil

²⁵⁵ Caesar Baronius, *Annales Ecclesiastici...*, op. cit., vol. XXXI, 1513-1526, 1877, p. 25.

²⁵⁶ Despre problemele particulare puse de această legație: Antonin Kalous, „Papal Legates and Crusading Activity in Central Europe: The Hussites and the Ottoman Turks,” în vol. Norman Housley (ed.), *The Crusade in the Fifteenth Century: Converging and Competing Cultures*, Londra, Routledge, 2017, p. 75–89, la p. 83-85.

²⁵⁷ Caesar Baronius, *Annales Ecclesiastici...*, op. cit., vol. XXXI, 1513-1526, 1877, p. 29.

²⁵⁸ Caesar Baronius, *Annales Ecclesiastici...*, op. cit., vol. XXXI, 1513-1526, 1877, p. 30.

²⁵⁹ Norman Housley, „Crusading as Social Revolt: The Hungarian Peasant Uprising of 1514”, *Journal of Ecclesiastical History*, 49 (1998), p. 1-28.

dezastru național și european nu a însemnat și sfârșitul misiunii cruciate a cardinalului Thomas Bakócz, orientat în cele din urmă mai cu seamă spre colaborarea strânsă cu împăratul Maximilian I. Or, ceea ce surprinde în acest ultim plan de cruciadă anti-otoman al fiului și urmașului lui Frederic al III-lea²⁶⁰, este constatarea că avem de a face pur și simplu cu o reluare și amplificare a primului său proiect de acest tip, cel elaborat și discutat la Roma la începutul anului 1490. De aceea nu este nici o surpriză că *dacii* prezenți atunci revin din nou în actualitate într-un context cu totul similar.

(...) Itaque sunt illi quidem cohortandi et incitandi, auxiliaque illis danda, sed ita ut de eo exercitu et dea apparatione, quam diximus, nihil omnino imminuatur, in hac enim nervus et vis et spes belli ac victoriae sita est: verum si sine hujus apparatus detrimento pecuniae ex cruciatis ac decimis ab illis extremis nationibus Norvegiae, Daciae, Saxoniae illis attribui possent, quibus exercitum alerent, esset id rebus nostris magno adjumento (...).

De itineribus expeditionis. Imperator per viam Hungariae cum rege Poloniae et electoribus cum gentibus Germanis, Lantzknechtis, Bohemis, Hungaris, Polonis, Dacis, militibus Ordinis Theutonicorum, septuaginta millibus armatorum, scilicet equitum viginti millibus, et peditum quinquaginta millibus in ordinantia et bona copia tormentorum. Rex Franciae per viam Fori Julii cum Gallis, Scotis, Suizeris, Lotharingis, Sabaudiensibus, Venetis, Florentinis, Senensibus, Lucensibus; cum quatuor millibus cataphractis, octo millibus levis armaturae, quinquaginta millibus peditibus et bona copia tormentorum.

Rex Portugalliae cum classe maritima trecentarum navium magnarum et parvarum ad minus sexaginta triremium, quae classis remanens armata exponet (ubi vellet) quadraginta millia homines in terra cum gentibus Hispanis, Portugallensibus, Januensibus, Neapolitanis, Siculis, Flandrensibus, maritimis; ita quod essent alii sexaginta millia armatorum equestrium et pedestrium; et bona copia tormentorum et equorum ad illa deferenda per terram, et sanctissimi domini nostri classis posset esse cum ista, vel sicut videbitur; et haec deduceret commeatus pro alio exercitu Occidentali pure lerrestri per Forum-Julium venienti: et poterit ire haec classis Apolloniam et Dyrrachium, et ibi expectare alium exercitum cum rege Franciae venientem; et si videbitur inde divertere ad Peloponesum, vel recta via Constantinopolim, vel jungere se ad sinum Thessalonicensem cum praedicto exercitu, si erit necesse, vel ire ad Jerusalem et Aegyptum; et alius exercitus per Hungariam non erit tunc a Salonicensi sinu multum distans²⁶¹.

Punerea în context a apariției acestor *Daci* imediat după referința expresă la *illis extremis nationibus Norvegiae, Daciae, Saxoniae* nu lasă desigur nici o îndoială asupra patriei lor de origine. De asemenea, prezența lor militară imediat în compania celebrilor „cavaleri ai țării”, *Landsknechte*, corpul de elită al armatei constituite de Maximilian I, arată că „*dacii*” trebuiau să facă parte din armata Sfântului Imperiu²⁶². Faptul că acești soldați danezi erau cu totul distincți de români îl indică detaliul elocvent al prezenței efective a acestora (*Valachis et Moldavis*) în versiunea din 1518 a acestui proiect, distribuiți însă, în ceea ce-i privea, sub un alt comandament militar, cel al regelui Sigismund I, alături de celebra sa cavalerie tătarească, organizată de fiii hanului Tokhtamysh care găsiseră adăpost la începutul secolului al XV-lea în Polonia. Regăsim aici configurația militară a proiectului din 1500.

Eodem anno nonodecimo jam dictus Poloniae rex cum exercitibus et copiis suis, cumque auxiliaribus Valachis, Moldavis et Scythis ad inceptum negotium prioris anni octavi decimi prosequendum revertetur, et se in emporio Oberbosna praedicto cum Francorum rege conjungit: qui una omnes latius profecti Philippopolim et Hadrianopolim Thraciae urbes oppugnabunt, et si fieri poterit expugnatas munient, et apud eas tanquam in antemurali quodam se continentes, caeteras finitimas Turcorum regiones praesertim cum Tartaris, Scythis et Valachis, quibus in his urbibus domicilium constituent, discurrunt, depraedabuntur, sive pro hoc exercitu sustinendo pecuniam imperabunt, admittenturque omnes, si fortasse Chalcidensem seu Nigroponti (...)²⁶³.

După realizarea joncțiunii în regiunea Bosniei cu armata regelui Franței, această formidabilă forță terestră trebuia să se îndrepte spre Constantinopol, urmând calea principalelor

²⁶⁰ Georg Wagner, „Der letzte Türkenkreuzzugsplan Kaiser Maximilians I. aus dem Jahre 1517”, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 77 (1969), p. 314-353.

²⁶¹ Caesar Baronius, *Annales Ecclesiastici...*, op. cit., vol. XXXI, 1513-1526, 1877, p. 162.

²⁶² Janus Möller-Jensen, *Denmark and the Crusades*, op. cit., p. 156-157.

²⁶³ Caesar Baronius, *Annales Ecclesiastici...*, op. cit., vol. XXXI, 1513-1526, 1877, p. 190, a se compara cu Georg Wagner, „Der letzte Türkenkreuzzugsplan Kaiser Maximilians I.”, art. cit., p. 335.

orașe ale Traciei. Însă acestui atac pe uscat trebuia, conform aceluiași proiect, să i se adauge și o dimensiune maritimă. Pe lângă contribuția puterilor iberice, la acest efort era așteptată participarea puterilor maritime ale Nordului: atât flota regelui Angliei, cât și cea a... *regelui Daciei*.

Hoc autem secundo expeditionis anno poterit serenissimus Anglorum rex cum classe et exercitibus suis ad eam ulteriorem expeditionem Caesari, et in finitimo adjungi, quem sanctissimus dominus noster una cum caeteris congregatis monere obiter debebunt, ut eam fidem, quam Caesareae majestati in id sanctissimum negotium astraxit, in hac oblata occasione servare non abnuat: et cum ipso Anglorum rege poterunt etiam Daciae rex, et cum eo magnus magister Prussiae cum copiis regnorum ac ditionum suarum, ac cum Ruthenorum sagittariis, quorum magnam copiam habent, et maritimis classibus admodum utiles sunt, terrestriue itineri et nimium longae expeditioni alioquin sese conjungere²⁶⁴.

Bineînțeles, nici nu se pune problema existenței unei flote a lui Bogdan al III-lea capabile să colaboreze în 1518 cu flota engleză, chiar și numai pentru faptul că Moldova nu mai avea atunci în stăpânire nici un port la Marea Neagră. Dacă a mai putut până în acest moment rămâne vreo umbră de îndoială asupra demonstrației noastre, iată în fine un document care ar trebui să închidă o dată pentru totdeauna o discuție fără obiect. Acest document revelează nominal identitatea *regelui Daciei*, a cărei contribuție la cruciadă era așteptată cu atâta impaciță de papa Leon al X-lea și de cardinalul Thomas Bakócz, patriarhul latin de Constantinopol și legat al cruciadei pentru Europa orientală:

Dilecto filio Thomae tit. S. Xixti presbytero cardinali, ad charissimos in Christo filios nostros Maximilianum in imperatorem electum, et Christiernum Daciae, Sueciae et Norvegiae regem illustrem, ac universa eorum regna, omnesque et singulas illorum provincias, terras atque loca illis subjecta et alia eis adjacentia nostro et Apostolicae Sedis legato.

Cum hodie circumspectionem tuam pro sanctissimie et pernecessariae contra Christi nominis hostes expeditionis negotio, ad charissimos in Christo filios nostros Maximilianum in imperatorem electum et Christiernum Daciae, Sueciae et Norvegiae regem illustrem, ac universa ejus regna et loca eis subjecta nostrum et Apostolicae Sedis legatum de latere tanquam pacis angelum de fratrum nostrorum consilio per alias nostras litteras duxerimus destinandum, prout in illis plenius continetur; nos igitur ma tura consideratione intra nostrae mentis arcana revolventes plurimum expedire pro hujusmodi sancta expeditione, ut Bohemiae regnum, quod olim Catholicum in quoscumque errores a pluribus annis et haereticam labem, inimico humani generi operante, lapsum fuit, ad obedientiam sanctae matris militantis Ecclesiae reducat, cogitantesque quod circumspectio tua pro singulari tua doctrina et prudentia, magnitudine animi et consiliis, dicti regni barones, nobiles, militares, ac universitates, et primates civitatum, praesides et juratos, aliarumque terrarum et oppidorum officiales, ac alios quoscumque sive cives sive populares, cujuscumque gradus, ordinis et praeeminentiae existant, eorumque complices et sequaces ad veram Christi fidem reducere, et in rectam semitam revocare poteris, eodem Maximiliano in imperatorem electo auxilium praestante (...)²⁶⁵.

Apelul la lupta *pro fidei Catholicae defensione contra Turcas communes hostes praevio invictae crucis vexillo cum caeteris Christi fidelibus*, se lovea însă de un nou spectru, cel al ereziei, reamintind papei imaginea unei Boemii care a trebuit să fie readusă „la sânul Bisericii mame” prin crâncenele cruciade anti-husite din secolul al XV-lea. Acest act din 1518 face aluzie tocmai la izbucnirea, în inima Germaniei, a unei aprige dispute teologice căreia papa îi presimțea pericolul iminent: cea din jurul unor teze radicale publicate anul precedent de un anume frate augustinian german, numit Martin Luther. Cum vom vedea deîndată, această mișcare avea să afecteze ireversibil Creștinătatea, până și chiar *Dacia baltică*.

În acest punct al analizei noastre, o concluzie se impune însă în mod implacabil. Corpusul diplomatic pontifical privind Scandinavia la cumpăna dintre secolele XV și XVI demonstrează dincolo de orice îndoială rezonabilă că nici o revoluție în domeniul relațiilor internaționale nu a avut loc în privința *regatului Daciei* înaintea declanșării Reformei. Aidoma „Daciei milaneze”, și așa-ziiși „daci bavarezi” nu sunt în definitiv decât tot o referință baltică, iar nicidecum pontică. Mai trebuie reamintit în acest sens că (*arhi*)regele *Daciei* Cristofor al III-lea fusese de asemenea și... duce al Bavariei?

²⁶⁴ Caesar Baronius, *Annales Ecclesiastici...*, op. cit., vol. XXXI, 1513-1526, 1877, p. 190.

²⁶⁵ Caesar Baronius, *Annales Ecclesiastici...*, op. cit., vol. XXXI, 1513-1526, 1877, p. 197.

Neavând așadar nici o legătură cu „dacii cruciați” danezi, ce mai rămâne prin urmare din ideea potrivit căreia românii ar fi fost „singurii cruciați de rit grec ai Romei”²⁶⁶? Strâns legat de ea, imaginea unui „Ștefan cel Mare, singurul «atlet» de rit grec al Papalității”²⁶⁷, despre care se spune că nu ar fi fost numit „schismatic” în timpul vieții sale, este iarăși o figură de stil care interpelează prin formularea ei problematică. Acest tip de aserțiuni nu sunt decât corolare logice ale elaborărilor în jurul ideii de coroană regală a Daciei ajunsă, din inadvertență, pe fruntea lui Ștefan cel Mare. Dar de fapt toate componentele sale sunt inexacte, chiar făcând abstracție de „împrumutul” danez pe care analiza noastră l-a pus în lumină. În realitate, moldovenii erau considerați în 1462 de către franciscani ca un *populus schismaticus*, cu termenul utilizat fără echivoc de *Chronica minorum* din Transilvania²⁶⁸. După eșuarea proiectului patriarhiei latine de Constantinopol, de la Bessarion la Girolamo Lando, de a exercita o jurisdicție efectivă în *Polonia, Russia et Valachia*, nu mai târziu decât în 1481 papa Sixt al IV-lea i-a repus din nou pe români pe lista populațiilor schismatice din Estul Europei. Astfel, în 31 august 1481, papa – fostul general al ordinului franciscan – conferea franciscanilor bernardini din Polonia instrucțiuni asupra modalităților de reconciliere a „ereticeilor și schismaticilor” cu Biserica Romană, care reveneau la recunoașterea unirii semnate la Conciliul de la Florența, promulgată de Eugeniu al IV-lea:

... qui sponte inter infideles ire voluerint, necnon confessoribus inter scismaticos aut alios infideles constituitis, utputa in Lituania, Samogethia, Russia, Valachia, Scythia, in Tartaria ac in omnibus terris scismaticorum, paganorum et quorumcunque infidelium permanentibus facultatem damus recipiendi (ad) unitatem fidei sancteque Ecclesie gremium Grecos, Ruthenos, Vallachos, Armenos et omnes scismaticos, hereticos et apostatas aliosque infideles, et eosdem, postquam ad fidei unitatem iuxta forma litterarum per fe(l)icis re(cordationis) Eugenium III papam, predecessorem nostrum, in concilio Florentino traditarum conversi erunt, absolvendi ab omni vinculo excom(m)unicationis tam maioris quam minoris ac suspensionis, interdicti aliisque censuris et penis ecclesiasticis, necnon a simonia et quocunque perpetrato homicidio ac ab omnibus aliis criminibus²⁶⁹.

Această decizie pontificală era reconfirmată de nimeni altul decât Inocențiu al VIII-lea în 1487²⁷⁰. Rezultă astfel că, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, românii din Moldova au fost puși în realitate nu mai puțin de trei ori pe lista *schismaticilor*, în două reprize de doi pontifi romani personal. Devine astfel și mai luminoasă imposibilitatea de principiu de a-l vedea pe Inocențiu al VIII-lea smulgând în 1489 *regnum Dacie* unor mari suverani catolici, pentru a-l acorda unui suveran relativ minor – din perspectivă romană – proaspăt reclasat printre *schismatici* în 1487.

Încă și mai surprinzătoare este ideea însăși a românilor „de rit grec”. Este totuși un fapt elementar că românii nu utilizau în secolul al XV-lea ritul grec, ci *ritul slavon*, diferența dintre cele două, fiind, de la Chiril și Metodiul încoace, deloc anodină: pentru impunerea ei a fost necesară o întreagă luptă ideologică a celor doi *Apostoli ai Europei* împotriva „ereziei celor trei limbi sacre” (ebraică, greacă și latină), episod ce arată destul de clar diferența dintre ritul grec și cel slavon. Acest amalgam este cu atât mai surprinzător cu cât, în mod testamentar, acad. Șerban Papacostea a subliniat recent importanța impunerii obligatorii a literelor slave, în detrimentul latinei, în istoria Moldovei începând cu domnia lui Alexandru cel Bun²⁷¹. Prin urmare, ideea că Ștefan cel Mare ar fi avut „ceva” grec în el nu se poate justifica astfel decât printr-un unic aspect: legătura lui cu

²⁶⁶ *Re de Dacia*, p. 163.

²⁶⁷ *Re de Dacia*, p. 30. Din nou ambele sintagme sunt creații conceptuale tipice – adică pretențioase și lipsite de sens – de genul celor care grevează opera lui Alexandru Simon până la limita incomprehensibilității cf. Idem, „How to Finance a Greek Rite Athlete: Venice, Rome and Stephen III of Moldavia”, în vol. Daniel Baloup, Manuel Sánchez Martínez (ed.), *Partir en croisade à la fin du Moyen Âge. Financement et logistique*, Toulouse, Méridiennes, 2015 (Croisades tardives, 4), p. 307-330.

²⁶⁸ Conservată în manuscris la Muzeul Batthyaneum din Alba Iulia, fragment editat de Josef Macûrek, „O știre inedită despre Ștefan cel Mare”, *Revista istorică* 10 (1924), p. 183-184 și Idem, „Husitství v rumunských zemích”, *Časopis Matice moravské* 51 (1927), p. 1-98, la p. 64, n. 2.

²⁶⁹ J. Fijałek, *Codex diplomaticus Ecclesiae Cathedralis nec non Dioceseos Vilmensis*, fasc. 2, 1468-1501, Cracovia 1932-1948, p. 376-378, nr. 319. Prezentat și discutat în Dan Ioan Mureșan, „Girolamo Lando”, *art. cit.*, p. 237-238.

²⁷⁰ *Ibidem*, p. 416-417, nr. 356 (transumpt al actului precedent din 19 iunie 1487).

²⁷¹ Șerban Papacostea, „Moldova începuturilor între latinism și slavonism”, *Studii și Materiale de Istorie Medie* 36 (2018), p. 23-42.

Patriarhia ecumenică, cea „greacă”, de la Constantinopol, iar nu cea „latină” aflată în exil la Roma. Se poate astfel constata contradicția logică flagrantă în a susține în mod concomitent că Ștefan ar fi fost „de rit grec”, adică sub ascultarea patriarhului ecumenic de Constantinopol, dar în același timp și „al Papalității”, cele două instituții ecumenice creștine fiind, din păcate, de la 1453/1454 într-un conflict ireductibil, odată cu eșecul ultimei tentative unioniste a Evului Mediu. Exprimarea este confuză și înșelătoare, denotând fie o reflecție insuficientă fie o dorință deliberată de a induce în eroare.

Integrând consecințele decretelor predecesorilor săi, Alexandru al VI-lea a încercat să rezolve contradicțiile la care puteau conduce prin aplicarea lor la chestiunea organizării cruciadelor. În solitudinea sa universală (după ce la Tordesillas în 1494 împărțise Lumea Nouă între Spania și Portugalia) papa Borgia a trebuit să evalueze și contribuția *utriusque sexus Christi fideles, tam layci quam ecclesiastici etiam religiosi, dictarum tamen partium et provincie Vallachie... in subsidium huiusmodi tam sancte et pernecessarie expeditionis, et pro ipsius fidei Catholice defensione interesse possint*. Însă în acest context, în mod cu totul semnificativ, Alexandru al VI-lea nu face nici cea mai mică aluzie la cei doi domni români, Radu cel Mare și Ștefan cel Mare, adresându-se însă direct suzeranilor lor catolici, regii Vladislav al II-lea al Ungariei respectiv Ioan Albert al Poloniei, pe lângă care numea pe Gaspar de Cagli (*episcopus Calliensis*²⁷²), *ad reges prefatos ac provinciam et partes Vallachie huiusmodi nuntius et commissarius per nos destinatus*. Bula lui Alexandru al VI-lea nu privește astfel decât pe „fidelii întru Christos” care s-ar deplasa cu ocazia jubileului din 1500 *ad Urbem*, adică în Roma, cu scopul de a beneficia de toate indulgențele specifice acestui mare eveniment liturgic. Ea este așadar specific direcționată către comunitățile catolice din cele două *partes Vallachie*, adică atât din Țara Românească cât și din Moldova, cu scopul atragerii contribuției lor în sprijinul cruciadei, ca pentru toate celelalte comunități de sub autoritatea Bisericii Romane²⁷³. Diferența între tratamentul aplicat de papa Borgia domnilor români și modelul relațiilor directe dintre Sixt al IV-lea și Ștefan cel Mare²⁷⁴ este astfel una radicală. Între ele se plasează o raportare invers proporțională a domnilor români la modelul ecleziologic al patriarhiei latine²⁷⁵. Omiterea acestei realități structurante nu poate conduce decât la confuzii grave și amalgame cu repercursiuni serioase nu asupra unor detalii, ci asupra argumentelor unor lucrări în ansamblul lor.

Preferând să se adreseze direct și exclusiv suzeranilor lor catolici, papa refuza să recunoască, în mod implicit, vreo autoritate legitimă celor doi domni români, tratând *provincia Vallachia* ca pe o *terra nullius*, peste care nu puteau stăpâni în mod legitim decât suverani catolici. Cauza acestei omisiuni este aplicarea deciziilor predecesorilor săi din 1481 și 1487, trăgând concluzia canonică a apartenenței *Valachilor* non-catolici la „schismă”, aceștia fiind supuși jurisdicției patriarhiei ecumenice din Constantinopol. Că acesta este sensul altfel inexplicabilei omisiuni pontificale îl arată faptul că, exact în 1500, Alexandru al VI-lea denunța vehement pe patriarhul Ioachim I (*illum Joachimum hereticum, constitutum violenta manu in sede Constantinopolitana per tirannum Turcorum*) și cerea rutenilor din Polonia-Lituania să accepte în schimb autoritatea cardinalului Giovanni Michiel (*frater noster Johannes Episcopus Portuensis Cardinalis sancti Angeli*), din punctul său de vedere adevăratul patriarh legitim de Constantinopol, în calitatea sa de urmaș în această funcție a patriarhilor uniți cu Roma: Isidor de Kiev, Bessarion de Niceea și Girolamo

²⁷² Cagli este un orașel din Umbria, situat în sec. XV în ducatul de Urbino, parte a statelor pontificale.

²⁷³ Augustin Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia, maximam partem nondum edita ex tabularis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita*, T. I *Ab Innocentio PP. III. usque ad Paulam PP. III, 1198-1549*, Roma, Typis Vaticanis, 1863, nr. DCCXXVIII p. 542-545. Lăsându-se înșelați de regesta în limba română din Hurmuzaki, Liviu Pilat, Ovidiu Cristea, *The Ottoman Threat...*, op. cit., p. 270 restrâng nejustificat aplicarea bulei la „all citizens of Moldavia”, deși documentul nu face nici o referire la acest toponim. Ignorând deliberat rolul patriarhiei latine ca mijlocitoare a relațiilor dintre Roma și „schismaticii” ortodocși, cei doi autori ratează implacabil motivul *absenței* celor doi domni «schismatici» din acest document în care trebuiau în mod normal să figureze.

²⁷⁴ Dan Ioan Mureșan, „Girolamo Lando”, art. cit., p. 204-208, 216-217.

²⁷⁵ Dan Ioan Mureșan, «Le Patriarcat latin de Constantinople comme paradoxe ecclésiologique», în vol. Marie-Hélène Blanchet, Frédéric Gabriel (ed.), *Réduire le schisme? Ecclésiologies et politiques de l'Union entre Orient et Occident (XIIIe-XVIIIe siècles)*, Paris, 2013, p. 277-302.

Lando (*qui post Ruthenium, Nicenum et Cretensem Prelatos huic dignitati iure prefectus est*)²⁷⁶. Încă și mai grav, Radu și Ștefan efectuaseră, împreună, o vizită în Constantinopolul otoman cu numai doi ani mai înainte, în 1498, pentru a plăti tributul și a săruta, conform ceremonialului otoman, nu papucul papei, ci pe cel al sultanului Baiazid al II-lea. Scopul acestei deplasări a lui Ștefan cel Mare fusese de a obține sprijin militar contra Poloniei, care a fost de altfel acordat, pentru a răzbuca invazia în Moldova în 1497 a regelui Ioan Albert, tocmai cel căruia trebuia acum să îi revină, pentru papa Alexandru al VI-lea, comandamentul uneia din cele două armate terestre anti-otomane²⁷⁷. Cruciada poloneză anticipată cu trei ani era astfel în fine integrată în perspectiva pontificală și reajustată la dimensiunile Creștinătății. În condiții prielnice, calea unei reiterări militare sau diplomatice a opțiunii din 1497 era astfel deschisă pentru a smulge Moldova „din mâinile Valahilor schismatici”.

Precum se vede, la cumpăna dintre veacuri, Alexandru al VI-lea, aidoma predecesorilor și succesorilor său, nu era deloc la curent cu vreo strămutare a *regalității Daciei* de la Marea Baltică spre Marea Neagră. Pentru papa Borgia, deținătorul *coroanei dacice* la 1500 nu era altul decât Ioan I, suveranul legitim al Daciei, Suediei și Norvegiei, luând astfel act de încoronarea acestuia, după îndelungate eforturi, la Stockholm, în 1497. În schimb, pentru același pontif, Ștefan cel Mare și Radu cel Mare reprezentau în același timp două non-entități politice, cu care nici nu merita efortul să mai fie angajate negocieri directe, fără îndoială din cauza caracterului lor de *schismatici* și a ceea ce se putea considera la Roma o predispoziție suspectă spre o coluziune cu turcii. Prin nunțul său, Alexandru al VI-lea discuta doar cu regii catolici, singurii care, din perspectiva Bisericii Romane, exercitau asupra „părților Valahiei” o autoritate legitimă.

§ 10. I Libri commemoriali della Republica și „Dacia venețiană”

Dar dacă o asemenea răsturnare la nivel european nu s-a petrecut nici la Roma nici la Milano, ar fi putut ea cel puțin să fie operată conceptual într-un focar de rezistență la o autoritate pontificală prea accentuată, cum era atunci de bună seamă Veneția? Este ceea ce se susține insistent de ceva vreme, atrăgându-se în acest sens atenția asupra apariției, în Registrele de *Deliberazioni* ale Senatului venețian, conservate în Archivio di Stato di Venezia, începând de la reg. 36 din 1496-1497 până la reg. 53 corespunzând anilor 1528-1529 (înc. 1530) a categoriei de *Dacia / Dacia*, alături de Hungaria, Polonia, Croația, câteodată și Bohemia, ba chiar și Moscovia²⁷⁸. Această apariție ar reprezenta, nici mai mult nici mai puțin decât „urcarea” Daciei, presupus valahe, la un statut regal analog celorlalte entități menționate ale Europei central-răsăritene. Aceste ocurențe n-ar reprezenta altceva, potrivit acestei maniere de a vedea lucrurile, decât o formă de oficializare a *regatului Daciei* obținut de Ștefan cel Mare în 1489. Am văzut însă că, dincolo de deducții neverificate sistematic prin confruntarea cu documentele de epocă, *Re de Dacia* rămâne cu obstinație un atribut al puterii specific regelui danez, pentru purul și simplul fapt că aceasta era titulatura sa oficială în limba latină, limba oficială a Bisericii Romane și a Creștinătății latine. Este timpul ca, utilizând aceeași metodă de verificare, să evaluăm critic și această ultimă categorie de surse puse la edificiul teoriei lui Ștefan cel Mare ca „întâi rege creștin al Daciei”.

Să notăm însă dintru început că aceste „documente oficiale” nu sunt altceva, cum se poate observa clar din fotografiile din anexa lucrării, decât niște simple „table de materii”, așezate din

²⁷⁶ Dan Ioan Mureșan, „Girolamo Lando”, *art. cit.*, p. 252-257.

²⁷⁷ Nagy Pienaru, „Călătoria lui Ștefan cel Mare la Istanbul (1498)”, *Analele Puterii* 13 (2017), p. 33-44, la p. 39-40: „Și apoi, în cursul sfinteii luni *șaban* «25 martie – 22 aprilie 1498» a venit ambasadorul Ungariei. Primindu-i-se doleanța, oricare ar fi fost ea a plecat. Și apoi, au venit la Înalțul Prag, beiful Țării Românești, fiul Călugărului «Radu cel Mare», și Moldoveanul «Ștefan cel Mare», împreună chiar cu fiul său. Au adus tributurile lor «și» au plecat”.

²⁷⁸ cf. anexele documentare din *Re de Dacia*, p. 195-225. A se vedea anterior Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, „*Hungaria, Polonia, Dacia et Crouatia*: Veneția, Casa de Habsburg și Moldova la sfârșitul secolului al XV-lea”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol* (Iași), 52 (2015) suppl. [2016], p. 43-90.

rațiuni pur practice în fruntea fiecărui registru și completate progresiv, pe măsura transcrierii documentelor, printr-un rezumat și indicarea folio-ului unde acesta a fost inserat. Notarii venețieni au descoperit astfel principiul link-ului, atât de util(izat) astăzi în domeniul informaticii și al navigării pe Web. Așa se explică ducturile diferite de la o coloană la alta, atestând contribuția mai multor notari, precum și prezența unor coloane întregi rămase necompletate, pentru că nici un document privind aria geografică desemnată inițial nu a mai fost în cele din urmă transcris în registru.

Este prin urmare insuficient să se prezinte o simplă succesiune a acestor table de materii pentru a se trage vreo concluzie oarecare privind identitatea *Daciei* menționate în aceste registre. Ar mai fi fost necesar să ni se indice (făcând „click” pe „link”), măcar un singur document din cuprinsul acestor registre care să se refere la Țările Române cu numele de Dacia. Faptul că autorul acestei „descoperiri” nu a prezentat nici un document de acest tip, deși se poate bănuși că le-a căutat cu frenezie la fața locului, nu indică altceva decât că un act de acest tip nu există. Avem de a face din nou, ca în cazul așa-zisului „text cifrat milanezo-ungar” cu o încadrare inadecvată a categoriei documentare considerate, de unde proiectarea asupra documentelor discutate a unor valențe informative pe care acestea nu le posedă intrinsec.

Diplomația venețiană fiind o tematică extrem de complexă și de profund studiată, nu se pune problema aici să furnizăm un răspuns exhaustiv. Totuși, orice cercetător al acestei perioade poate începe studiul unei asemenea tematici în două direcții, de altfel bine cunoscute cercetătorilor români: *Libri commemoriali* ai Veneției și jurnalul-fluviu (*Diarii*) redactat de Marino Sanudo cel Tânăr.

Să luăm mai întâi în considerare *Libri commemoriali*, această culegere oficială de documente de interes esențial pentru Republica Sfântului Marcu, alcătuită începând din secolul al XIV-lea la comanda Senatului venețian, cu scopul constituirii unei memorii politice oficiale, necesară dezvoltării elaborate a unei politici pe termen lung²⁷⁹.

În legătură cu subiectul care ne interesează, notăm întâi de toate breva din 24 martie 1476 a lui Sixt al IV-lea către dogele Andrea Vendramin, abia urcat pe tronul ducal la începutul anului. Papa îl informează că venirea *regelui de Dacia* la Roma, în 1474, l-ar fi constrâns într-un fel să îi ofere roza de aur pe care ar fi dorit încă de atunci să o acorde Veneției. Papa intenționa să repare această omisiune în prezent, acordând Veneției prețioasa distincție, mai cu seamă pentru meritele sale în războiul anti-otoman, profitând de ocazia întronării noului doge. (Scuza este, desigur, cu totul neconvingătoare. Dacă aceasta ar fi fost într-adevăr intenția lui Sixt al IV-lea în 1474, el ar fi putut să o acorde Veneției în anul imediat următor, ceea ce însă nu a făcut, cum am putut vedea, dându-i atunci mult râvnita roză lui Federico de Montefeltro). Deși Predelli nu ne dă decât o regestă²⁸⁰, această brevă ne-a fost păstrată într-o transcriere în opera lui Marino Sanudo, *Vite dei Dogi*.

Breve pontificium de rosa donata ad Dominium venetum (...)

*Verum propensam hanc voluntatem mentemque nostram, carissimi in Christo filij nostri Christiani, Daciae Regis illustris ad urbem Romam retardavit adventus; qui Rex cum devotionis precipue causa Nos adijsset eoque tempore adesset, non potuimus facere quominus eundem presentem rosa donaremus (...)*²⁸¹.

În 15 aprilie 1499 se semna la Blois tratatul de alianță perpetuă dintre Ludovic al XII-lea, în calitate triplă de rege al Franței, Siciliei și Ierusalimului dar și de *duce de Milano*, pe de o parte, și Republica venetă, de cealaltă parte, tratat deschis suveranului pontif (Alexandru al VI-lea), liber să adere²⁸². Acest tratat era încheiat cu scopul de a veni în sprijinul Veneției, care intra în 1499-1503

²⁷⁹ Riccardo Predelli, *I Libri commemoriali della repubblica di Venezia: Regesti*, Venezia, A spese della società, 8 volume, 1876-1914 (Monumenti storici pubblicati dalla Deputazione Veneta di storia patria. Serie 1a. Documenti).

²⁸⁰ Riccardo Predelli, *I Libri commemoriali*, vol. V, Venezia, 1901, nr. 97, p. 221.

²⁸¹ Marino Sanudo il Giovane, *Le Vite dei Dogi (1474-1494)*, ed. Angela Caracciolo Aricò, Padova, Antenore, 1989, vol. I, p. 80-82; răspunsul dogelui din 2 aprilie 1476, la p. 82-83.

²⁸² Riccardo Predelli, *I Libri commemoriali*, vol. VI, Venezia, 1904, nr. 149-150, p. 39-40. Alexandru al VI-lea aderă într-adevăr, nr. 152, 157 și 159, p. 40-41 cu o serie de breve și o bulă de cruciadă în favoarea Veneției.

într-un nou conflict major cu Imperiul otoman. El a avut ca efect una din puținele intervenții efective în sprijinul Serenissimei Republici, anume cruciada flotei franceze la Mytilene (Lesbos) din 1501. În acest acord Veneția angaja, printr-un act adițional, întreaga sa rețea europeană de aliați. În regesta lui Predelli, era vorba de: papa și Biserica Romană, Imperiul și prinții săi electori, regii Spaniei, Angliei, Ungariei, Poloniei, Scoției, Portugaliei, Navarei, *Daciei* (Danemarca), arhiducele de Burgundia, marele maestru de Rhodos, ducii de Savoia și de Pomerania etc.²⁸³. În *Diarii*, Marino Sanudo precizează într-adevăr că:

*A di 8 agosto (1499). Fo per la Signoria nostra nominati questi per soi coligadi: El papa Alexandro, et la santa romana Chiesa. El Serenissimo imperio, et li principi electori di l'imperio. Il re di Spagna, et regina di Anglia, Hungaria, Polonia, Scotia, Portogallo, Navara, et Daci, Archiducha di Bergogna, Cardinal gran maestro di Rodi, ducha di Savoia, ducha di Pomerania, marchese di Monferà, et signor Constantin*²⁸⁴.

S-ar putea ca unii să fie înclinați să perceapă în această listă o nouă aluzie la Ștefan cel Mare, ipotetic „re de Dacia”, pe care un act milanez din 1492, un raport prezentat de diplomatul Francesco Tranchedini ducelui Ludovico il Moro, îl prezintă într-adevăr ca un aliat al Veneției – cum și era – în calitate de *suo Capitaneo*, stipendiat cu 80.000 de ducate²⁸⁵. Apare desigur o serioasă problemă cronologică, ce pare să nu fi fost remarcată: dacă Ștefan ar fi devenit într-adevăr la 1489 „Re de Dacia” – conform unei interpretări a așa-zisului „text cifrat milanezo-ungar” – cum puteau, atât Veneția cât și Milano, să îl trateze cu asemenea lipsă de deferență doar trei ani mai târziu, referindu-se la domnul român doar ca un oarecare *Signore Stephano Vaivoda de Mundavia*? Concluzia logică ar fi că atât ducele de Milano cât și Veneția nu mai recunoșteau în 1492 majestuosul titlu suveran acordat aliatului lor moldav doar cu trei ani mai devreme. O asemenea inconsistență diplomatică este însă de neconceput pentru Veneția, cu atât mai mult că ea avea atunci nevoie de alianța Moldovei. Din nou, subliniem că aversiunea funciară a lui Alexandru Simon pentru cronologie – ignorând în toate contribuțiile sale principiile de bază ale seriilor istorice, conform cărora fiecare eveniment derivă în ordine temporală din cauza / cauzele sa/le – joacă feste fatale interpretărilor dezordonate pe care le avansează în mod sistematic.

În realitate, atât Veneția cât și Franța aveau în vedere la 1499, cu constanța unor tradiții diplomatice deja seculare, un cu totul alt *rege al Daciei*, anume pe cel autentic. Tratatul de pace și alianță dintre regele Franței și regele Danemarcei, semnat pe 8 iulie 1498 prin mijlocirea regelui Iacob al Scoției avea ca semnatori – din perspectiva dreptului Creștinătății – pe următorii actori:

*Joannes, Dei gratia, Dacie, Sueciae, Norvegiae, Slavorum Gottorumque Rex, Dux Slesvicensis, ac Holsatiae, Stormariae, et Ditmarsiae, Comes in Oldenburg, et Delmenhorst, universis praesentes litteras inspecturis, salutem et sinceram dilectionem. Cum per patentes nostras litteras in castro nostro Regio Korssoor, die octava julii, anno natiuitatis Christi, millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo datas, quatum copia infrà praesentibus reperitur inserta, in illustrissimum et potentissimum Dominum, Dominum Jacobum, Scotorum Regem, nepotem, et confoederatum nostrum carissimum, compromiserimus, pro confoederatione solidam, amicitiam, ligamque perpetuam, inter excellentissimum, potentissimum, et invictissimum Principem, consanguineum nostrum Ludovicum, eadem gratiam Francorum, Siciliae et Jerusalem Regem, ac Mediolani Ducem...*²⁸⁶

Ludovic al XII-lea, descendent pe linie feminină din familia Visconti, revendica titlul ducal al Milanului. În urma declanșării celui de-al doilea război italian, capitala lombardă a fost cucerită de armata franceză în 1499-1500, fiind deținută de Ludovic până în 1512-1513²⁸⁷. Cum se știe,

²⁸³ Riccardo Predelli, *I Libri commemoriali*, vol. VI, Venezia, 1904, nr. 156, p. 41.

²⁸⁴ *I Diarii di Marino Sanudo...*, t. II, Venezia, 1879, col. 992-993.

²⁸⁵ *Re de Dacia*, p. 155-156.

²⁸⁶ Frédéric Léonard, *Recueil des traités de paix, de treve, de neutralité, de confederation, d'alliance, et de commerce, faits par les rois de France, avec tous les princes, et potentats de l'Europe, et autres, depuis près de trois siècles*, Paris, 6 volume, 1693, vol. I, p. 399-404.

²⁸⁷ Philippe Contamine, Jean Guillaume (dir.), *Louis XII en Milanais*, Actes du 41e colloque international d'études humanistes, 30 juin – 3 juillet 1998, Tours, Centre d'études supérieures de la Renaissance, Paris, Honoré Champion, 2003.

această apropiere între cele două puteri avea să degenereze în alte două războaie italiene în care Veneția, după bătălia de la Agnadello (1509), va ajunge pe marginea prăpastiei, dar cu sprijinul papalității și al Spaniei, francezii vor fi în cele din urmă alungați, înainte de a reveni, din nou în zadar, în Italia în vremea lui François I. Rămânând însă în limitele subiectului nostru, observăm că, în calitate de duce de Milano, Ludovic al XII-lea conserva vechile legături amiabile cu *regatul Daciei* încheiate personal în timpul vizitei lui Cristian I în 1474, astfel încât *Libri commemoriali* ai Veneției, reflectând politica oficială a Serenissimei Republici, includeau pe regele Daciei printre aliații săi.

În al doilea rând, o resursă fără egal pentru cunoașterea politicii oficiale venețiene sunt, după cum se știe, *I Diarii* lui Marino Sanudo cel Tânăr, a căror importanță capitală pentru istoria Țărilor române a fost recent pusă în lumină în toată amploarea ei²⁸⁸. Alcătuit de acest mare istoric al dogatului venețian ca un complement contemporan al esențialei sale opere istorice, acest „monitor officios” conține o masă uriașă de documente, a căror ediție în 58 de volume masive, de sute de pagini tipărite cu litere mărunte, acoperă perioada 1496-1533 cu o bogăție de detalii fără asemănare. Provenind din arhivele Republicii sau direct din rapoartele ambasadourilor venețieni la toate curțile europene, această uriașă arhivă, fără a avea un caracter oficial în sine, reflectă cât se poate de fidel perspectiva lagunară asupra politicii interne și externe europene. Însăși editarea acestei opere uriașe, în condiții aproape perfecte, reprezintă o capodoperă a școlii istoriografice critice italiene de la cumpăna secolelor XIX-XX: cu greu s-ar putea duce astăzi la bun sfârșit un asemenea șantier²⁸⁹. De aceea, ne exprimăm o oarecare mirare că un asemenea monument istoriografic, care se suprapune perfect cu perioada investigată în lucrarea în discuție, nu a fost utilizat pentru a verifica în prealabil o ipoteză atât de îndrăznească cum este cea a unui *Re de Dacia* moldav, înainte de publicarea și popularizarea ei. Aceasta cu atât mai mult cu cât, de câțiva ani, Sanudo este disponibil și online, fiind accesibil la orice moment în câteva secunde.

Fără ambiția unui studiu exhaustiv, să vedem așadar cum stau lucrurile în anul 1496, *terminus post quem* al seriei de Registre care stă la baza teoriei Daciei „răsăritene”, consultând primul volum al colecției lui Marino Sanudo. În ziua de 1 mai 1496, oratorul venețian din Germania, aflat la Augsburg pe lângă curtea lui Maximilian I, *re de Romani*, dădea o serie de informații, unele din ele provenind de la curtea din Milano: papa și ducele din Milano solicitau sprijinul împăratului ales pentru impunerea unui episcop ales de pontif însă refuzat de elvețieni. Același orator, pe ziua de 10 mai 1496, semnală sosirea unor ambasadori englezi care aduceau o informație importantă.

Item, come era sta deputati auditori a l'orator anglico tre, videlicet: el conte di Cornam, domino Vito Vulehtaner et domino Corado Sturami consiglieri dil re. El che havia inteso che'l re di Inghilterra era nemico dil re di Scotia e di Dacia per caxon dil ducha di Jorch [York – n.n.], el qual lo molesta et voi mirar ne l'isola, et per qui sto, ditto re de Inghilterra non vorà muover guerra al re di Franza, nè dar subsidii in bello²⁹⁰.

Ștefan cel Mare – aliat cu regele Scoției și adversar al regelui Angliei din pricina ducelui de York? Întrebarea nu poate fi desigur decât retorică. Totuși, pentru a nu lăsa nici un loc de îndoială, nu este lipsit de interes să menționăm că, prezentând trecerea prin Veneția în 22 noiembrie 1497 a ducelui de Pomerania (*ducha de Pomaria*), în drum spre Ierusalim, Sanudo precizează: „Questo ducha ha il suo paese **vicino a la Dacia**, et è di natione quasi gotto”²⁹¹.

Să procedăm pe urmă la verificarea celui alt capăt al seriei istorice în chestiune, consultând volumul 57 al operei lui Sanudo pentru a controla și punctul *terminus ante quem* al teoriei pontice a

²⁸⁸ Șerban Marin, „Moldavia and Wallachia in Marino Sanudo's Diaries (1496-1533)”, *Revista Arhivelor*, 87 (2010), 2, p. 158-178; 88 (2011), 2, p. 163-187; 89 (2012), 2, p. 178-210; 90 (2013), 1-2, p. 268-285; 91 (2014), 1-2, p. 127-141.

²⁸⁹ Federico Stefani, Guglielmo Berchet, Nicolò Barozzi (ed.), *I Diarii di Marino Sanudo... pubblicati dalla Deputazione Veneta di Storia patria*, Venezia, A spese degli editori, 1879-1903, 58 de volume.

²⁹⁰ *I Diarii di Marino Sanudo...*, t. I, Venezia, 1879, col. 150.

²⁹¹ *I Diarii di Marino Sanudo...*, t. I, Venezia, 1879, col. 822.

regatului Daciei. Pe baza rapoartelor primite din Bologna, din partea lui Marco Antonio Venier și a lui Marco Antonio Contarini, cei doi „oratori” pe lângă curtea imperială, trimise în 28 ianuarie și primite la Veneția în 1 februarie 1532, Sanudo informează că papa și împăratul, reconciliați după încoronarea imperială de la 1530, puneau la cale pacificarea Creștinătății sfâșiate în urma Reformei. Carol Quintul se pregătea să lanseze în acest scop primul apel în vederea organizării unui Conciliu ecumenic, care urma să se reunească, precum se știe, la Trento.

*L'imperator solicita el papa per il concilio, li dice bisogna far redur li principi christiani a ditto concilio. Monsignor di Prato, il comandador maior di Leon et monsignor di Granvelle hanno ragionato di questo sopra diverse provision zerca dito concilio, et dito, volendolo far zeneral, bisogna che li luterani si obligano di star a la decision farano il concilio. È stà concluso scriver al re Christianissimo [regele Franței – n.n.], al re Anglico, al re di Polonia, al re di Dacia che habbino a interuenir al concilio, di che Cesare è rimasto satisfato et desidera avanti il suo partir de Italia se risolvi questa materia*²⁹².

Să fie cumva vorba aici de Petru Rareș (1527-1538, 1541-1546), fiul lui Ștefan cel Mare, cum ar fi poate unii înclinați să creadă? De bună seamă că nu. În ziua de 18 martie 1533, se trimiteau din partea oratorilor venețieni pe lângă curtea ducală din Milano o serie de informații legate de trecerea, cu patru zile mai devreme, a însuși împăratului Carol Quintul prin capitala lombardă, intrată, după victoria asupra lui François I la Pavia (1525) sub dominație imperială / hispanică. Printre multiplele afaceri evocate, una din cele mai urgente era proiectul unei alianțe matrimoniale care să cimenteze noile relații dintre Imperiu și ducat, spre folosul reciproc al celor două părți.

*In questa corte si ragiona la pratica di le noze dil signor duca di Milano in la neza di Cesare fioia dil re Cristerno re di Dacia si solicita*²⁹³.

Se poate astfel constata că, din 1496 până în 1532 pentru Marino Sanudo și pentru oratorii venețieni ale căror rapoarte oficiale le sintetizează, *regatul Daciei* este constant reprezentat ca o realitate baltică, în opoziție fermă cu orice teorie pontică. Cum se poate explica această remarcabilă continuitate? Să lansăm un sondaj în oceanul istoriografic lăsat moștenire de Marino Sanudo posterității, cu scopul de a înțelege mai bine natura relațiilor dintre Sfântul Imperiu Roman și regatul Daciei nordice în zorii veacului al XVI-lea.

Istoricul venețian prezintă în 1521 întâlnirea personală dintre Carol Quintul și cumnatul său, regele danez Cristian al II-lea, fiul regelui Ioan I. Acesta se căsătorise în 1515 cu sora împăratului, frumoasa Isabella, numită de danezi Elysabet, care îi dăruise mai mulți copii, din care, se spera, urma să fie ales succesorul la tron²⁹⁴. Mai mult, Cristian al II-lea sosea în Flandra pentru a-și întâlni cumnatul imperial aureolat de triumful său recent, când, în 1520, cu spada în mână, a reușit să se impună și să fie încoronat ca rege al Suediei.

În această răsturnare de situație, atât de favorabilă *regelui Daciei*, fusese implicat, ca personaj negativ, un prelat originar din Milano, Giovanni Angelo Arcimboldi²⁹⁵. Acesta era din aceeași ilustră familie ca responsabilul *grilei de (de)criptare* din 1489, arhiepiscopul Guidantonio Arcimboldi. Giovanni Angelo fusese numit colector papal în Dacia baltică, în cadrul misiunii de vindere a indulgențelor în beneficiul cruciadei lansate în 1513. Oportunist și iubitor al luxului, el nu a ezitat să se amestece în afacerile locale. Noul șef al opoziției suedeze, Sten Sture cel Tânăr, aruncase în 1517 în închisoare pe arhiepiscopul de Uppsala, Gustav Trolle, prea favorabil regelui Cristian al II-lea, sub pretextul unor înțelegeri secrete cu schismaticii ruși. În locul ierarhului legitim, Sture a instalat arhiepiscop, cu de la sine putere, tocmai pe Arcimboldi. Această

²⁹² *I Diarii di Marino Sanuto...*, t. LVII, Venezia, 1902, col. 482.

²⁹³ *I Diarii di Marino Sanuto...*, t. LVII, Venezia, 1902, col. 658.

²⁹⁴ Julia Mary Cartwright, *Christina of Denmark*, *op. cit.*, p. 1-35. James L. Larson, *Reforming the North...*, *op. cit.*, p. 44-45 și recenta biografie semnată de Manuel Lobo Cabrera, *Isabel de Austria. Una reina sin ventura*, Madrid, Cátedra Ediciones, 2019.

²⁹⁵ L. Larson, *Reforming the North...*, *op. cit.*, p. 65-74; Giuseppe Alberigo, „Arcimboldi, Giovanni Angelo”, *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. III, 1961. Consultat online: [http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-angelo-arcimboldi_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-angelo-arcimboldi_(Dizionario-Biografico)/).

promovare ilicită contravenea nu doar prerogativei papale de numire a episcopatului, dar și patronajului regal acordat de Sixt al IV-lea în 1474 *regelui Daciei*, cu dreptul prezentării candidaților pe lângă Sfântul Scaun. Mai mult, Gustav Trolle îl acuză pe Sten Sture de a fi în secret un adept al noii erezii luterane. Din aceste motive, Leon al X-lea îl excomunică pe regentul suedez, plasând din nou Suedia sub interdict. Judecătorul pontifical, deplasat de urgență la fața locului, ordonă lui Arcimboldi să se demită imediat pentru a se justifica la Roma pentru conduita sa. (Descurcăreț, simoniac și lipsit de orice scrupule, Giovanni Angelo sfârși cariera ca arhiepiscop de Milano cu cinci copii, veritabilă încarnare a abuzurilor care au dus la reacția Reformei).

În noul context, profitând de sprijinul pontifical, Cristian al II-lea invadează Suedia și zdrobi în bătălia de la lacul Åsunden armata suedeză, Sten Sture cel Tânăr murind pe câmpul de luptă. Această victorie, aparent totală, i-a permis *regelui Daciei* să fie încoronat și ca rege al Suediei în 4 noiembrie 1520, într-o splendidă ceremonie oficiată de către Gustav Trolle, arhiepiscopul legitim de Uppsala restaurat în funcție. Ca o manifestare a susținerii imperiale, emisarul trimis de Carol Quintul la ceremonie îl primi oficial pe rege în Ordinul Lânii de Aur, moștenit de împărat de la bunicul său burgund, Carol Temerarul²⁹⁶. Astfel era refăcută, se spera definitiv, Uniunea de la Kalmar sub hegemonie daneză. Într-un exces de autoritarism însă, demn de un episod din *Games of Thrones*, regele masacră fără milă, la sugestia lui Trolle, la un banchet organizat câteva zile mai târziu, pe capii opoziției suedeze, acuzați de erezie și executați fără dreptul de a se confesa. Această odioasă „baie de sânge de la Stockholm” era dictată de rațiunea de stat, fiind menit să pună capăt, o dată pentru totdeauna, repetatelor revolte ale acestor mici nobili, țărani și mineri însetați de libertate²⁹⁷.

Cel care sosea atunci în Flandra, cu o splendidă flotă de război, era astfel în aparență unul din monarhii cei mai puternici ai Europei, venit să își salute cumnatul, noul împărat Carol Quintul, care îi reconfirmă cu această ocazie ducatul de Holstein ca fief imperial²⁹⁸. După prezentarea știrilor îngrijorătoare ale asedierii Belgradului de către Soliman Magnificul, Sanudo adaugă în ordine cronologică următorul raport al ambasadorului venețian de la curtea imperială, atunci instalată la Bruxelles, în Flandra habsburgică.

Di sier Gasparo Contarini orator nostro, date a Brucele, a dì 4 Luio. Come eri zonse il re di Dacia cugnato di questa Maestà, qual inteso il suo zonzor a Molines, mandatoli contra li signori per questa Maestà a honorario, et fatolo a venir a uno loco a meza via, poi questa introe in questa cita a hore... Contra el qual poi Soa Maestà andoe vestita di uno saio soprarizo d'arzeno, con i tre oratori è de li: pontificio, anglico e lui veneto, invidati da Soa Maestà, e altri principi e signori è in quella corte. Fono da zercha cavalli 600, et si andò cussi contra 6 mia de nostri, dove Soa Maestà scontrata, qual veniva sola in una carota come si suol andar per la Fiandra; qual vistolo, questo Re si fermò, et cussi fece esso re di Dacia, et ussito di careta, montoe sopra una chinea questa Maestà li havea mandata contra, et cussi veneno ad incontrarsi. Quella Maestà era vestita di raso negro con una capa di panno a la spagnola atorno, e bereta di veludo negro a la fiandrese in testa.

Et apossimato ambedue Maestà, il re di Dacia smontò da cavallo, el cussi fece questa Maestà, et abrazatise insieme, essi Re per'interprete, qual fo Laudentier, lui in todesco et la Cesarea Maestà in francese, si acolsono amorevolmente, et li disse esser venuto 100 lige todesche per paesi de i nimici soi, incognito, per visitarlo et abrazarlo, et oferirse ad ogni suo bisogno; et cussi cavalcono verso la terra. Quel re di Dacia, per reverentia lassava andar la Cesarea Maestà avanti, et questa Maestà si fermava chiamandolo apresso, et andando rasonando fino a la terra; ma prima essi oratori, principi et signori li tochoe la mano. E introno in la cità a hore 1/2 di note con gran numero di torze, che a la porta lo aspetava, et fo acompagnato ne la caxa dii conte Naxo è capitano ne l'exercito di questa Maestà. Da poi, questa sera il Re li fece un bancheto; e a la porta de la sala, quando vene ditto re di Dacia al prefato convito, era la illustrissima madama Margherita et la Reina olim di Napoli, fo moglie di re Ferando vechio, quale lo abrazono et basouo justa el costume de qui; et cussi a taola non fono se non li do Re et do done. Poi, compilo, fo balato ambedue Maestà con le donzele de ditte Madame, et cussi ancora a hore do di note si balono²⁹⁹.

²⁹⁶ James L. Larson, *Reforming the North...*, op. cit., p. 74-78.

²⁹⁷ Carl-Ferdinand Allen, *Histoire de Danemark*, op. cit., vol. I, p. 268-271; Knut Helle (ed.), *The Cambridge History of Scandinavia*, Vol. I, p. 767-769; Janus Møller-Jensen, *Denmark and the Crusades*, op. cit., p. 155-156; James L. Larson, *Reforming the North...*, op. cit., p. 78-82.

²⁹⁸ Despre impactul general al vizitei lui Cristian II în Flandra, desfășurată între iunie și septembrie 1521, a se vedea James L. Larson, *Reforming the North...*, op. cit., p. 90-92.

²⁹⁹ *I Diarii di Marino Sanuto...*, t. XXXI, Venezia, 1891, col. 74.

Se poate nota bogăția de detalii concrete ale raportului: avem însă de a face doar cu o sinteză a lui Sanudo realizată pe baza raportului detaliat al lui Gasparo Contarini. O copie integrală a acestui raport este adăugată de editori, astfel că s-ar putea, comparându-se originalul și sinteza, trage o serie de concluzii în privința modului de lucru al lui Sanudo. Să notăm însă, în ce ne privește, că în raportul lui Contarini conceptul de „*Re di Dacia*” apare nu mai puțin de 11 ori³⁰⁰. Chiar în ziua următoare, 5 iulie 1521, ambasadorul Contarini continua într-un alt raport, prezentând dezbaterile din consiliul de stat al lui Carol Quintul asupra politicii agresive a regelui Franței. François I dorea să invadeze Milano, unde revendica drepturile deținute de Ludovic al XII-lea, cu scopul de a smulge regatul napolitan din mâinile spaniolilor. Potrivit raportului, Cristian al II-lea, prezent la deliberări, reacționa cu vehemență confruntat cu agresivitatea franceză. Totuși, se preciza mai încolo, atitudinea lui s-a mai domolit, reamintindu-și că nu demult beneficiase de un generos sprijin financiar francez și de atitudinea prietenoasă a lui François I.

Scrive, il re di Dacia ozi è stato in consulto con il re Cesareo e altri signori, al qual li ha dito el successo dil re di Franza; el qual re di Dacia si ha meravegliato et ofertosi in aver e persona in ajuto di questa Maestà, et per esser homo pratico in guerra, questi si voleno servir di lui in queste presente occurentie. Questui disse esser venuto 200 lige in 12 zorni, ch'è sta grandissimo camino, solo per veder quella Maestà et oferirsi etc. Questo Re è di anni 36 in 40. Descrive la sua statura; à caveli ut in litteris; mostra gajardo in le arme. (...). Era levato tardi per il bancheto di eri sera, et Soa Maestà era col re di Dacia, quali introno nel Consejo³⁰¹.

Fără să mai fie necesar să multiplicăm la nesfârșit exemplele, lucru pe care oricine îl poate face cu ușurință ajutându-se de indexul operei sanudiene, o concluzie generală se impune. Fără cea mai mică întrerupere, fără nici o umbră de contestare, chiar fără cea mai mică pretenție în sens opus din partea domnilor români, *regnum Dacie* a rămas pe tot parcursul Evului Mediu târziu o componentă de bază a ideologiei monarhice daneze. De această realitate, venețienii – captivați de povestirile aduse acasă de către Pietro Querini în 1433 din cele trei *reami di Dacia*, *cioè Svezia, Dacia e Norvegia, pur tutti sottoposti al re di Dacia*, circulând în copii manuscrise până la tipărirea lor în 1559 de Ramusio – erau poate mai conștienți decât oricare alți locuitori ai țărmului mediteranean.

§ 11. Sfârșitul Daciei baltice

Ca reacție la masacrul de la Stockholm, departe de a se descuraja, suedezii se mobilizară însă în jurul lui Gustav Eriksson Vasa, înrudit cu familia Sture, devenit noul regent al țării pentru a încarna rezistența împotriva tiraniei daneze a lui Cristian al II-lea. Profitând de sprijinul popular, Gustav Vasa intră victorios în capitală, unde fu proclamat rege al Suediei (1523-1560), act istoric ce îngropa în mod definitiv Uniunea de la Kalmar³⁰². Ca și când aceasta nu ar fi fost suficient, stările daneze, exasperate la rândul lor de frivolitatea și autoritarismul regelui, îl depuseră pe Cristian al II-lea în același an. Unchiul său, ducele de Holstein, fiul lui Cristian I și al Dorotheei de Hohenzollern, a fost ales rege ca Frederic I (1523-1533), schimbare de regim ce marchează pentru nepotul său începutul unui lung exil³⁰³. În mod interesant, cei care s-au ridicat în sprijinul acestui „degrabă vărsătoriu de sânge” nobiliar au fost țărani din Jutlanda, ale căror răscoale în 1523 și în 1534 au fost dur reprimare de Frederic I și de fiul acestuia Cristian al

³⁰⁰ *I Diarii di Marino Sanuto...*, t. XXXI, Venezia, 1891, col. 80-82.

³⁰¹ *I Diarii di Marino Sanuto...*, t. XXXI, Venezia, 1891, col. 74.

³⁰² Erkki Ilmari Kouri, Jens E. Olesen (ed.), *The Cambridge History of Scandinavia*, vol. II, 1520-1870, Cambridge, Cambridge University Press, 2016, p. 29-31.

³⁰³ Carl-Ferdinand Allen, *Histoire de Danemark, op. cit.*, vol. I, p. 283-288; Knut Helle (ed.), *The Cambridge History of Scandinavia*, vol. I, p. 769-770; Jens Christian Beyer, „King in exile: Christian II and the Netherlands 1523–1531”, *Scandinavian Journal of History*, 11 (1986), p. 205-228.

III-lea³⁰⁴. Ele au fost ocazia legării lor de glie, începutul instalării regimului neo-iobăgiei care s-a extins asupra întregii Europe de Est, de la Elba la Urali, în secolele XVI-XVII, afectând, cum se știe, și țărănimea din Ungaria și țările române.

În vremea exilului său german, Cristian al II-lea a fost printre primii monarhi atrași de luteranism în 1524 (Luther îi scria pentru a-l consola pentru pierderea tronului). Soția sa, Isabella/Elysabet de Habsburg, îl însoțise pe regele Daciei în exil, conform cuvintelor ei memorabile: *Ubi Rex meus, ibi regnum meum*. Însă, la numai 25 de ani, ea se stinse în 1526, lăsând orfani pe cei cinci copii supraviețuitori ai cuplului regal danez. Pentru a-și recuceri tronul cu ajutorul cumnatului său, împăratul Carol Quintul – *defensor Ecclesiae* pentru Biserica Romană – Cristian al II-lea a înțeles în cele din urmă necesitatea de a abjura ereziile lui trecute și de a reveni oficial la catolicism în 1530³⁰⁵. În acest scop însă, trebuia să-l asigure pe împărat de sinceritatea pocăinței sale. Ambasadorul ducelui de Mantua consemna în acest sens sosirea lui Cristian al II-lea la Innsbruck, unde se afla Carol Quintul, pe 19 mai 1530.

*A li 19 del presente gionse qui il re de Dacia, cognato de l'imperatore, per la posta; credo che lui venga per veder in questa dieta imperiale s'il pò ritornare al regno suo, nel che non serà poca difficultade (...)*³⁰⁶.

Nunțiul papal Lorenzo Campeggi, care se găsea pe lângă împărat, confirmă pe 25 mai că ar fi ascultat el însuși spovedania zbuciumatului rege, dar în fața celor ce trebuiau mărturisite opina că altul mai mare decât el, adică papa însuși, trebuia să îi dea dezlegarea...:

*Il Re di Dacia è qui con Cesare, il qual desideroso che si reduca al dritto camino, voleva che io in confessione lo ascoltassi, et assolvoessi: ma inteso da me non potersi fare, per esser caduto non solo in questi errori di heresia, ma in altri come sin dice, et come sa Vostra Signoria che hanno bisogno di migliore et più gran medico. Mi ha sua Maestà pregato, che io ne preghi sua Sanctità che per breve mi concedi la facultà di poterlo assolvere a quocunque crimine in foro conscientiae tantum iniuncta sibi penitentia etc. la qual quando necessario fusso ad esser publica, possi io nondimeno convertirla in altro modo, secundo si vedrà oportuno, et mandar subito il breve a satisfatione di Sua Maestà (...)*³⁰⁷.

Patru zile mai târziu, se afla la Roma câte ceva din cele mărturisite de regele Cristian al II-lea. Era vorba de un arhiepiscop de Lund și patru episcopi suedezi care fuseseră executați de rege în 1520-1521 sub pretextul ereziei (acuză care, în contextul „băii de sânge” de atunci era dificil de distins de motive politice). Oricum, deși mărturisirea părea sinceră, argumentul principal a fost soarta copilașilor săi orfani de mamă, care nu puteau să rămână fără un părinte catolic. Însă, și mai puternic, suveranii actuali ai Danemarcei – Frederic I și fiul său ducele Cristian – păreau definitiv câștigați pentru luteranism:

*tra l'altre cose gli disse del re di Dacia, qual Sua Maestà havea ridotto ad cor et saniozem intellectum. Il qual si è confessato a m. Gioan Fabri che mi ha referito mirabilia della contritione et lachrime et attestava che più tosto sedutto da altri che per propria malitia ha peccato. Io li ho dato questa authorità che ho, perché lo assolvi in foro conscientie, vista questa tanta sua contritione, et credo l'habbi assoluto. Pur per maggior securità della conscientia sua sarà al proposito che Vostra Signoria mi indircci un breve de auctorità amplia in foro conscientie [...] Penso gioverà molto et sarà gratissimo a queste Maestà, quali per li figliuoli ha della loro sorella non li ponno mancare. Et con questa li mando alcuni trattati soi havuti da lui a questo effetto, qual promette sempre eser ubediente alla sede apostolica. Tanta è la bona informatione che mi dà il prefato Fabri che penso sarà al proposito della fede Catholica in quelli regni ch'el sia restituito in tutto o in parte. Quelli che al presente reggono sono tyranni et quanto intendo perdutoissimi in queste heresie*³⁰⁸.

³⁰⁴ Paul Douglas Lockhart, *Denmark, 1513-1660...* op. cit., p. 20-24.

³⁰⁵ Federico Zuliani, „The Conversion of Christian II of Denmark in Roman Catholic Diplomatic Literature, 1530-1532”, în vol. Lieke Stelling, Harald Hendrix, Todd Richardson (ed.), *The Turn of the Soul: Representations of Religious Conversion in Early Modern Art and Literature*, Leiden, Brill, 2012, p. 39-58.

³⁰⁶ *I Diarii di Marino Sanuto...*, t. LIII, Venezia, 1899, col. 240.

³⁰⁷ Gerhard Müller (ed.), *Nuntiaturrechnungen aus Deutschland: nebst ergänzenden Aktenstücken. Abteilung 1, 1533-1559. Ergänzungsband. I, Legation Lorenzo Campeggios 1530-1531 und Nuntiaturrechnungen Girolamo Aleandros 1531*, Deutsches Historisches Institut (Rome), Tübingen, M. Niemeyer, 1963, p. 44; Federico Zuliani, „The Conversion of Christian II of Denmark”, art. cit., p. 45.

³⁰⁸ Gerhard Müller (ed.), *Nuntiaturrechnungen aus Deutschland*, op. cit., p. 48; Federico Zuliani, „The Conversion of Christian II of Denmark”, art. cit., p. 45-46.

Nunțul primea în 14 iunie de la Roma detalii imediate de la discuția dintre papa Clement al VII-lea și cardinali în consistoriu. În fața relativei sincerități a contriției regale, s-a decis ca absoluția păcatelor să îi fie acordată:

Dissi ad Vostra Signora Reverendissima che della forma dell'absolutione del Re di Dacia per esser materia grave pareva ad Nostro Signore si dovesse consultare in consistorio, come s'è fatto, et quanto all'absolutione della heresia non è stato dubio alcuno che non dovesse volentieri accogliersi ritornando ad gremium Ecclesiae, et ringrat[iar] Dio che nel primo arrivar della Maestà Sua in Germania avesse dato tal principio al rassettar di quelle cose. Ma per li altri eccessi di quel Re, et per haver fatto brusciar vivi quelli sette vescovi, invitati a mangiar seco, pareva ad questi Signori Reverendissimi, che l'acerbità di quel caso ricercasse qualche satisfatione dell'honor della chiesa in opprobrio della quale fu commesso quello eccesso, et che quel Re riconoscutosi con quella divotione che Vostra Signora Reverendissima scrive non solo non s'havesse a sentir gravato d'alcuna conditione che se li mettesse in l'absolutione, ma dovesse haver piacere di far qualche segnalata dimonstratione del buono animo et contrition sua, et così si discorse che converria che avesse ad venir personalmente qui ad farsi absolvere, et in oltre dare a Dio qualche satisfatione per cancellare il peccato etc.

Gravitatea păcatelor mărturisite era însă suficient de serioasă încât papa să reclame venirea personală în următorii trei ani a regelui Daciei la Roma, pentru a face penitență vizibilă pentru faptele sale, și a face o operă pioasă, zidind de pildă un spital. (Era vorba de vechiul spital, construit de bunicul său Cristian I, cu siguranță afectat în vremea cuceririi și distrugerii Romei în anul 1527 de armata de germani luterani aflată atunci în serviciul maiestății sale imperiale).

Essendosi discorso assai, parve ad Nostro Signore che stando hora il Re per attendere col favor dell'Imperatore a recuperare il suo Regno, dovesse tornarli molto incommodo il venir qua, et che però potesse concederseli l'absolutione, imponendoli che infra triennium teneretur venire Romam, et di più facesse come saria un hospitale o qualche altra opera pia in memoria della penitentia sua delli errori commessi, et alla fine sapendo Sua Santità che lei non può tanto volere per il servitio di Dio et honor della sede apostolica, che la Maestà Cesarea non ne voglia molto più, s'è risoluto di mandare ad Vostra Signoria Reverendissima il breve della facultà d'absolverlo in tre modi come essa vederà, affinché possi usare quale le piace come con la Maestà Cesarea risolverà con la quale havendo discorso il tutto [...] ne sarà cosa nella quale Sua Beatitudine manchi per aiutare il Santissimo proposito della Maestà Cesarea, che sa che non ha altro obiecto che il servitio di Dio (...)³⁰⁹.

Ambasadorul ducelui de Mantova, pe 10 august, în direct de la lucrările Dietei de la Augsburg, transmitea că:

Il serenissimo re di Dacia cerca con ogni instantia che la Santità de Nostro Signor [papa Clement al VII-lea] lo absolvi de li episcopi che fece morir; et così Sua Santità, a intercession de la Maestà Cesarea, lo absolverà, et si aspetta il breve³¹⁰.

Deși Carol Quintul fusese deziluzionat în trecut de acțiunile lui Cristian al II-lea³¹¹, înțelegea să sprijine totuși proiectul său în cadrul mai larg al politicii sale creștine: nu doar combaterea protestantismului, dar și contenirea progresiei otomane³¹². Răgazul de trei ani ce fusese dat regelui Cristian înainte de a veni la Roma avea ca scop, se pare, să-i lase posibilitatea de a-și confirma angajamentul în fața împăratului de a combate „adversus Turcarum vires, vayvodam et omnes eorum fautores, complices ac adherentes”, vizând adică alianța dintre Soliman Magnificul și voievodul Transilvaniei Ioan Zápolya, încoronat rege al Ungariei (1526-1540) în disprețul drepturilor legitime ale Casei de Habsburg³¹³. În urma asediului otoman, eșuat, al Vienei din 1529, împăratul avea nevoie de toate energiile catolicismului pentru a face față acestei formidabile provocări. Punând în aplicare principiile tocmai reafirmate în urma încoronării sale imperiale de la Bologna de către

³⁰⁹ *Diplomatarium Norvegicum*, vol. XVII, *Oldbreve*, Christiania (Oslo), Kommissjonen for Diplomatarium Norvegicum, 1913, p. 1190-1192; Federico Zuliani, „The Conversion of Christian II of Denmark”, *art. cit.*, p. 46-50.

³¹⁰ *I Diarii di Marino Sanuto...*, t. LIII, Venezia, 1899, col. 473.

³¹¹ Federico Zuliani, „The Conversion of Christian II of Denmark”, *art. cit.*, p. 50-53.

³¹² Despre legătura dintre cele două pericole ce amenințau Creștinătatea catolică, a se vedea Stephen A. Fischer-Galati, *Ottoman Imperialism and German Protestantism, 1521-1555*, Cambridge, Harvard University Press, 1959 (Harvard Historical Monographs, 43).

³¹³ Federico Zuliani, „The Conversion of Christian II of Denmark”, *art. cit.*, p. 44.

papa Clement VII, Carol Quintul, susținut de principii catolici germani, a lansat în 19 noiembrie 1530 un lung apel la unitatea Creștinătății dezbinată confesional în fața pericolului otoman. Între altele, acest document emis la cel mai înalt nivel al unei *Christianitas* intrate atunci în criză sublinia:

Ut tamen primum certificentur quanta potentia et exercitu, quo etiam loco durabili exercitum Turcæ obviam ire instituerimus et deliberaverimus: item ut prius informetur quid sanctitas Romani Pontificis, Italia, Gallia, Hungaria, Anglia, Bohemia, Portugallia, Polonia, Dacia, et Scotia, et alii Christiani potentatus facturi sint: præterea ut ipsis notificetur tempus expeditionis, ac omnes hujusmodi belli circumstantiæ, quo pacto et quibus copiis in pluribus locis terra et mari Turca oppugnari possit: cum etiam gravissimum hoc opus durabilis expeditionis irrequisitis aliis Christianis potentatibus, et aliis gravissimis causis tam cito fieri non possit...³¹⁴.

Regele Daciei Cristian al II-lea, cumnatul împăratului, revenea în grațiile sale în urma reîntoarcerii la adevărata credință, Carol Quintul sperând că o restaurare a catolicismului la nord de Imperiu ar putea cel puțin să contenească, dacă nu să întoarcă eventual valul protestant. Este demn de notat că din acest moment, începând din 1531, afacerile daneze au fost delegate de către împărat celeilalte surori, regina Maria de Ungaria – văduva regelui Ludovic al II-lea căzut la Mohács în 1526 – numită guvernatoare a Țărilor de Jos până la moartea sa în 1558. Expediția scandinavă se termină însă cu un eșec usturător. Cu o flotă olandeză și o armată de 7000 de *Landsknechts*-i angajată cu sprijin imperial, Cristian al II-lea plecă în fine să își recucerească tronul. Prins însă de o cumplită furtună care îi distruse majoritatea *armadei*, el putu să debarce la Oslo cu abia 2000 de oameni în iarna lui 1531. Aici fu însă rapid înconjurat de o puternică armată daneză de 8000 de soldați trimisă urgent de regele Frederic (numit de nunțiul pontifical „il re novo di Dacia, alias duca d’Holtsatia”) pentru a împiedica o secesiune a Norvegiei. În 1532, Cristian acceptă să negocieze cu Frederic I în schimbul unui salvconduct. Odată ajuns însă la Copenhaga, Frederic îl arestă și îl închise în castelul Sønderborg, unde își trăi traiul încă trei decenii ca prizonier politic, martor aproape mut al unor transformări radicale pe care le stârnise el însuși³¹⁵.

Însă chiar mai mult decât acest eșec, ce l-a afectat mai tare pe Carol Quintul a fost moartea prințului danez Johannes (Hans), fiul lui Cristian al II-lea, decedat în urma unei boli fulgerătoare în august 1532. Pe copilul Isabellei de Habsburg și prințul moștenitor al tronului Danemarcei, împăratul îl iubea „ca pe propriul său fiu”³¹⁶. Acest incident pune în lumină finalitatea pe termen lung a sprijinului, deloc dezinteresat, pe care Carol Quintul îl acordase cumnatului său, în ciuda puținei stime personale pe care o mai avea pentru el. Într-adevăr, în disperare de cauză, Cristian al II-lea oferise în 1524 Sfântului Imperiu coroanele Danemarcei, Norvegiei și Suediei în calitate de feud imperial, pentru a le relua ca vasal al împăratului. Era practic vorba de extinderea statutului juridic al ducatului de Holstein asupra tuturor coroanelor pe care monarhul căzut continua să le revendice. Carol îi răspunse însă că preferă ca acestea să fie predate nu Imperiului ca atare, ci Casei de Habsburg³¹⁷. Consecvent principiului străbunicului său Frederic al III-lea – *Tu Austria nube!* – Carol înțelegea să nu lase lucrurile la hazardul alegerilor imperiale (fie ele chiar strâns controlate de Habsburgi), ci să le lege ereditar de destinele Casei de Austria. Or, moștenitorul tronului danez, nepotul de soră al împăratului, era el însuși un Habsburg. Prin logica de fier a eredității, un membru al familiei imperiale era astfel predestinat să ajungă în fruntea Europei de Nord. Acest spațiu urma să fie ratașat familiei de Habsburg tot astfel cum erau în acel moment Spania și Europa de Sud, respectiv Ungaria și Europa centrală. Nu Cristian al II-lea era astfel obiectul

³¹⁴ Caesar Baronius, *Annales Ecclesiastici...*, op. cit., vol. XXXII, 1527-1541, 1877, p. 162-174, la p. 172.

³¹⁵ James L. Larson, *Reforming the North...*, op. cit., p. 267-292; Federico Zuliani, „The Conversion of Christian II of Denmark”, art. cit., p. 53-55, notează detaliul interesant, furnizat de Campeggio, că *Landsknechts*-i din serviciul lui Cristian II erau dintre soldații imperiali care jefuiseră Roma în 1527: se subînțelege că naufragiul lor era ca o pedeapsă divină pentru acea fărâdelege.

³¹⁶ Gerhard Müller (ed.), *Nuntiatuiberichte aus Deutschland*, op. cit., p. 419: „Il principe di Danemarch, unico figliuolo maschio al re Christienmo, morse questi giorni di flosso, congrandissima noia et dispiacer di Sua Maesttà, la quale l’amava come figliuolo” (raport din 16 august 1532).

³¹⁷ Jens Christian Beyer, „King in exile...”, art. cit., p. 216-217.

atenției imperiale, ci cel care se spera să devină Ioan (Hans) al II-lea de Habsburg-Oldenburg, *rege al Daciei*. Moartea neașteptată a acestui „fiu de suflet” zdrobi speranțele marelui împărat poate chiar mai amarnic decât furtuna ce nimicise „mica armada” trimisă în Scandinavia sub comanda cumnatului său.

La moartea regelui Frederic I de Oldenburg, posesiunile sale s-au rupt între Danemarca, Norvegia și Schleswig-Holstein. Astfel divizate, ele păreau destinate să cadă în mâinile imperialilor. Fiul acestuia însă, ducele Cristian, în drumul său anevoios spre tron, a știut nu doar să negocieze cu fiecare element în parte, dar mai cu seamă să facă față unei noi tentative externe de a-l restaura pe tron pe captivul Cristian al II-lea. Inițiată local de contele Cristofor de Oldenburg, sprijinit de orașul Lübeck și de ducele Albert al VII-lea de Mecklenburg, această nouă intervenție germană numită tocmai „războiul contelui” (*grevens fejde*) (1533-1536) începu promițător, invadatorii reușind să ocupe o bună parte a Danemarcei. Însă ducele Cristian reveni la atac, blocându-i și asediindu-i îndelung pe Cristofor și Albert în Copenhaga, forțându-i în cele din urmă să capituleze³¹⁸. Devenit stăpân al țării cu spada în mână, la capătul unui devastator război civil agravat de intervenția externă, fiul regelui Frederic I eliminase orice concurență, zdrobind opoziția catolică, act inițiativ sângeros prin care putea începe o lungă domnie absolutistă. Spre meritul său, cel ce deveni astfel Cristian al III-lea l-a păstrat totuși în viață pe unchiul său, prizonier politic în propria lui țară. Ba chiar, în urma renunțării formale a acestuia la tron în 1546, Cristian al III-lea îl transferă pe al II-lea în condiții de detenție mult îmbunătățite în castelul Kalundborg. Cei doi regi danezi omonimi, unul în funcție, celălalt emerit, s-au stins simbolic unul după altul în același an 1559.

În aceste condiții, cea care moșteni drepturile legale asupra coroanei Daciei, din perspectiva Bisericii Romane și a Sfântului Imperiu, a fost o fiică a lui Cristian al II-lea și nepoată a împăratului, Cristina. Conform unui proiect matrimonial evocat mai sus, la vârsta de numai 13 ani, aceasta se căsătorii în 1534 cu Francesco al II-lea Sforza (duce de Milano, 1521-1535). Astfel, fiica lui Cristian al II-lea deveni ducesă de Milano, întorsătură a lucrurilor pe care, de bună seamă, *re de Dacia* Cristian I și Galeazzo Maria Sforza nici nu o puteau bănuși în vremea întâlnirii lor fuzionale din 1474. Cum soțul ei decedă în 1535 – dată la care Milano a fost reintegrat de Carol Quintul în frontierele Imperiului – frumoasa și tânăra văduvă fu curtată, printre alții, de regele Angliei, Henry al VIII-lea, pe care avu însă înțelepciunea să-l refuze. În 1541, căsătorindu-se cu ducele François I al Lorenei, deveni ducesă a acestui principat până la ocuparea de către Franța în 1552. Retrăgându-se pe urmă în Italia într-un nesfârșit exil, ea încarna, după abdicarea formală a lui Cristian al II-lea și până la moartea sa în 1590, pretențiile la coroana daneză ale branșei de Habsburg a dinastiei de Oldenburg, rămasă fidelă catolicismului³¹⁹.

Zorii umanismului danez au apărut astfel în aceste condiții de profundă zbuciumare politică, socială, economică și religioasă dintre domniile lui Cristian al II-lea și Cristian al III-lea. Înființarea Universității de la Copenhaga în 1479 a fost responsabilă de reducerea numărului de studenți scandinavi care frecventau cursurile Universității din Paris în *Collegium Dacicum*, dar a stimulat formarea unei noi elite în Danemarca³²⁰. Primul mare umanist danez, Christiern Pedersen (1480-1554), educat între cele două centre, a avut un rol crucial în evoluția științei istorico-filologice

³¹⁸ Paul Douglas Lockhart, *Denmark, 1513-1660... op. cit.*, p. 24-28; James L. Larson, *Reforming the North..., op. cit.*, p. 295-390; Knud J.V. Jespersen, „Henry VIII of England, Lübeck and the Count's War, 1533-1535”, *Scandinavian Journal of History*, 6 (1981), p. 243-275.

³¹⁹ Julia Mary Cartwright, *Christina of Denmark, Duchess of Milan and Lorraine, 1522-1590*, New York, E.P. Dutton, 1913; Raymond Serrure, «Restitution à Christine de Danemark, duchesse et régente de Lorraine d'un jeton attribué à Marguerite de Parme», *Bulletin mensuel de numismatique & d'archéologie*, 4 (1884), p. 170-172.

³²⁰ Élisabeth Mornet, «L'Écolier, le procureur et la nation. Étudiants nordiques à l'université de Paris à la fin du Moyen Âge» în vol. *Les Universités en Europe du XIIIe siècle à nos jours. Espaces, modèles et fonctions. Actes du colloque international d'Orléans, 16 et 17 octobre 2003*, Paris, Publications de la Sorbonne, 2005, p. 39-59, la p. 45-46.

daneze și, cum vom vedea, în renașterea Daniei³²¹. El a publicat la Paris în 1510 un *Vocabularium ad usum dacorum*³²², întâiul lexic latino-danez, ce atestă creșterea interesului pentru cultivarea limbii vernaculare. Observăm însă că această lucrare desemnează pe danezi cu numele clasic de *daci*, în conformitate cu terminologia oficială. Însă, numai patru ani mai târziu, același Christiern Pedersen publica tot la Paris o splendidă ediție a istoriei daneze a lui Saxo Grammaticus: *Danorum regum heroumque historiae stilo elegantia Saxone Grammatico natione Sialandico*³²³, unul din monumentele erudiției umaniste daneze. Astfel era public redescoperită tradiția alternativă celei cultivate de Sven Aggesen, care se referea la locuitorii Danemarcei cu endonimul *dani*. Dar Pedersen trăgea în același timp și concluziile terminologice pe care frecventarea asiduă a lui Saxo Grammaticus le impunea. În prefața ediției, redactată *Ex Parrhisianorum academia clarissima, xiiii martii 1514*, el mărturisește cu grațitudine că a beneficiat pentru proiectul său de înaltul patronaj al regelui Cristian al II-lea, abia urcat pe tron în 1513, și la care se referă cu titlul de *Christiernus dei providentia Daniae, Suetiae, Noruagiae, Sclavorum Gottorumque rex*. Mai mult chiar, pe somptuoasa copertă a cărții tronează central o splendidă gravură (realizată și semnată „C.P.” de Pedersen însuși) care îl reprezenta pe tânărul rege, încoronat, într-o postură energică, în splendidă armură de paradă, alături de stemele reunite ale celor trei regate scandinave, având în spatele său înfățișată armata daneză în postură de luptă. Legenda care îl identifică pe Cristian al II-lea specifică, în coerență cu prefața: **REX DANORUM**. Astfel, de la *Vocabularium ad usum Dacorum* din 1510 la reprezentarea lui *Rex Danorum* din 1514 avem gravat cu precizie, în spiritul lui Christiern Pedersen, momentul intelectual al tranziției de la *Dacia* la *Dania*, transformare având ca pârgie tocmai redescoperirea și publicarea operei lui Saxo Grammaticus.

Fig. 4 Cristian al II-lea rex *Danorum* pe coperta lucrării *Danorum regum heroumque historiae* a lui Saxo Grammaticus, publicată la Paris în 1514 de Christiern Pedersen

³²¹ Erik Petersen, „Humanism and the Medieval Past: Christiernus Petri as a Humanist Scholar”, în vol.: Richard J. Schoeck (ed.), *Acta Conventus Neo-Latini Bononiensis: Proceedings of the Fourth International Congress of Neo-Latin Studies*, New York, Binghamton, 1985 (= *Medieval and Renaissance Texts and Studies*, 37), p. 172-176.

³²² Christiern Pedersen, *Vocabularium ad usum dacorum ordine litterario cum eorum vulgari interpretatione diligenter et fideliter collectum, Paris, 1510*.

³²³ *Danorum regum heroumque historiae stilo elegantia Saxone Grammatico natione Sialandico necnon roskildensis ecclesiae præposito. Abhinc supra trecentos annos conscriptæ et nunc primum literaria serie illustratæ tersissimeque impressæ*, [Paris]: Venundantur in ædibus Ascensianis [1514].

Deși Cristian al II-lea a ținut cu siguranță în mână un exemplar al remarcabilei publicații pe care a patronat-o, transpunerea acestei reforme terminologice de sorginte umanistă în planul ideologiei oficiale a cunoscut însă un decalaj de aproximativ două decenii. Pentru a înțelege cu exactitate cronologică evoluția titlului regal danez în anii care au urmat, recurgerea la documentația numismatică se impune. Se poate constata că pe emisiunile monetare ale lui Frederic I modelul numismatic tradițional este conservat: FREDERICUS DEI GRA: REX DA(CIE), eventual ET NO(RVE)³²⁴. În timpul războiului contelui (1533-1536), Cristian al III-lea recurge la rândul său la emisiunile tradiționale, în dorința de a se prezenta ca adevăratul rege legitim al țării: CHRISTIERNUS D.G. REX DACIE. Însă pe fondul vidului de putere centrală constatăm că la Malmö se emite în 1533 o monedă în numele consiliului regal, cu o formă destul de originală: SENATUS REGNI DANIE. Această inovație timidă era destinată în curând la o carieră cu totul excepțională³²⁵. Cum am văzut, odată cu triumful lui Cristian al III-lea în această confruntare aprigă pentru tron, a avut câștig de cauză odată cu el și partida protestantă. În 1535 emisiunile sale monetare mai comportă titlul tradițional de CHRISTIANUS D.G. REX DACIE cu indicația MONETA. NOVA. REGNI. DACIE: observăm totuși că noul rege inovează prin introducerea numelui latin *Christianus* în locul formei tradiționale daneze *Christiernus*, probabil și datorită adeziunii sale la Reformă, indicând printr-un soi de calambur preferința sa personală pentru creștinismul evanghelic³²⁶. Din 1536, odată cu recunoașterea lui ca rege al Norvegiei forma clasică se îmbogățește: CHRISTIANUS D.G. REX DACIE ET N. (*Norvegie*) dar începe să alterneze în același timp cu varianta CHRISTIANUS D.G. REX DANIE ET N. (*Norvegie*)³²⁷. Însă din 1537 încolo noua formulă se stabilizează până la moartea lui în ianuarie 1559: CHRISTIANUS D.G. REX DANIE ET NORWE., câteodată pe revers împreună cu specificarea SLAVO(RUM) / GOTTO(RUM) ET WANDA(LORUM) REX³²⁸. Această formulă rămâne neschimbată începând cu domnia lui Frederic al II-lea (1559-1588) și va fi adoptată de succesorii acestuia³²⁹.

În măsura în care emisiunile monetare, ca expresie a suveranității și instrumente de propagandă politică sunt relevante pentru problematica ce ne interesează, constatăm astfel că anume între 1536 și 1537 s-a produs o veritabilă ruptură ideologică, ducând la înlocuirea denumirii medievale de *Dacia*, substituită prin numele de *Dania*, adică forma vernaculară a țării, derivată direct din numele poporului danez: *dani*. Această reformă terminologică majoră se explică prin convergența a două fenomene distincte, dar concomitente: introducerea Reformei protestante și emergența puternică a sentimentului național danez³³⁰. Reforma a fost inițiată în Danemarca încă din vremea lui Frederic I. Atent la evoluțiile din Germania, acesta a fost deosebit de sensibil la mesajul lui Martin Luther și al adepților săi, fiind influențat mai cu seamă în acest sens de atitudinea vecinului său, ducele Saxoniei Frederic al III-lea cel Înțelept (1483-1525), protectorul lui Luther. Astfel, a început să introducă primele elemente protestante în Danemarca, sub pretextul garantării libertății de opinie. Reforma a triumfat sub domnia fiului său Cristian al III-lea, adept radical al tezelor lui Martin Luther. Câștigând „războiul contelui”, în mare măsură o confruntare cu catolicii reuniți în jurul figurii lui Cristian al II-lea, protejatul lui Carol Quintul, Cristian al III-lea avea mână liberă în impunerea politică sistematică a protestantismului.

³²⁴ *Catalogue de la collection de monnaies de feu Christian Jürgensen Thomsen, Partie 3, Les monnaies du temps moderne. Tome I, contenant les monnaies du Danemark, de la Norvège, de la Suède, du Slesvig et du Holstein, ainsi que une collection de livres numismatiques*, Copenhaga, Thiele, 1871, p. 1-7; Georg Galster, „Ribe Mønt”, *Fra Ribe Amt* 1 (1947), p. 591-623, aici p. 609-612, consultat online <https://tidsskrift.dk/fraribeamt/article/view/75715/109689>

³²⁵ *Catalogue de la collection de monnaies, op. cit.*, p. 7-8.

³²⁶ *Ibidem*, p. 8-12.

³²⁷ *Ibidem*, p. 12-13.

³²⁸ *Ibidem*, p. 8; Georg Galster, „Ribe Mønt”, p. 612-613.

³²⁹ *Catalogue de la collection de monnaies, op. cit.*, p. 17-22.

³³⁰ Pentru cadrul general: Martin Schwarz Lausten, „La Riforma luterana in Danimarca e Norvegia”, în vol. Hans Tausen (ed.), *Storia religiosa dei popoli nordici*, Milano, Centro Ambrosiano, 1995, p. 161-176; Idem, *Die heilige Stadt Wittenberg: die Beziehungen des dänischen Königshauses zu Wittenberg in der Reformationszeit*, Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt, 2010 (Schriften der Stiftung Luthergedenkstätten in Sachsen-Anhalt, 10).

Și a făcut-o, cu o mână de fier. În noua sa capacitate, noul rege *de facto* nu înțelegea să mai umble cu jumătăți de măsură. În noaptea de 11 august 1536 arhiepiscopul Torbern Bilde de Lund și ceilalți episcopi danezi au fost arestați de *Landsknechts*-ii luterani ai regelui. În dimineața zilei următoare, în Consiliul regal (*Rigsraad*), Cristian al III-lea a prezentat un „manifest regal”, potrivit căruia țara nu mai avea pe viitor să depindă de „arhiepiscop și de ceilalți episcopi, ci conducerea regatului Danemarcei va fi și va rămâne în competența Maiestății sale regale și a succesorilor săi, precum și a consiliului temporal al regatului și a succesorilor săi”. Episcopatul danez era în acest chip pur și simplu abolit. Cum notează pertinent James Larson: “trebuie subliniat că ruptura a fost stabilită prin decret, nu prin agitație populară. Reforma în Danemarca și în Norvegia a fost produsul convingerilor ducelui Cristian și al consilierilor săi aristocratici, impuse de patrulele armate de pe străzile Copenhagăi”³³¹.

Adunarea stărilor (*Rigsdag*) reunită între 15 și 30 octombrie 1536 la Copenhaga, reprezentând nobilimea, burghezia și marii fermieri ai țării a confirmat această decizie, condamnând în mod radical ierarhia catolică: arhiepiscopul și episcopii, acuzați de seditiune contra maiestății regale, de un stil de viață nedemn și de uitarea principiilor vieții creștine, erau descalificați în bloc. Ducele își dădea misiunea să restaureze ordinea spirituală „spre creșterea onoarei și laudei lui Dumnezeu”³³². Prin acest veritabil *coup d’Eglise*, Cristian al III-lea întorcea dreptul de patronaj regal asupra Bisericii daneze împotriva Papalității înseși care îl acordase, suprimând practic dintr-o trăsătură de condei *provincia ecleziastică romană a Daciei*.

Martin Luther salută cu entuziasm fermitatea noului suveran. Pentru a înlocui această structură eclezială devenită desuetă, Cristian al III-lea a făcut în 1537 apel la asistența lui Johannes Bugenhagen (1485-1558), celebrul *doctor Pomeranus*, cum îl numea cu deferență Luther însuși, cu scopul de a elabora noul statut al Bisericii din Danemarca și Norvegia³³³. Într-un gest de ruptură radicală cu trecutul, abia ajuns la curtea daneză, Bugenhagen, substituindu-se arhiepiscopului de Lund arestat, i-a încoronat cu mâna lui în 12 august 1537 pe regele Cristian al III-lea și pe soția sa regina Dorothea, în calitate de șef *de facto* al Bisericii luterane daneze. Potrivit lui Luther, procedând astfel, pastorul pomeranian *regem coronavit et reginam quasi verus episcopus*³³⁴. Pe 2 septembrie, el oficia crearea a șapte noi supraintendenți luterani destinați să înlocuiască pe episcopii catolici arestați, numiți toți printre apropiații slujitori ai noului rege. Un detaliu liturgic semnificativ: Bugenhagen nefiind episcop, noii prelați danezi ieșeau complet din succesiunea apostolică a harului episcopal (spre deosebire de cei ai Bisericii anglicane)³³⁵. În fine, în aceeași zi era promulgat noul statut al Bisericii, redactat tot de Bugenhagen pe baza reglementărilor școlii de la Wittenberg, statut care fu publicat deîndată la imprimăria regală din Copenhaga, cu titlul semnificativ de *Ordinatio ecclesiastica regnorum Daniae et Norwegiae et ducatum Slesvicensis, Holsatiae*³³⁶. Se poate astfel observa cât de legate sunt politic, liturgic și ecleziologic toate aceste evenimente capitale derulate strâns unul după altul.

Martin Schwarz Lausten, specialist al Reformei scandinave, a descoperit și publicat „versiunea de lucru” a acestui document, în limba daneză, pe baza căreia a fost elaborată

³³¹ James L. Larson, *Reforming the North...*, op. cit., p. 394-395; cf. Beresford James Kidd (ed.), *Documents Illustrative of the Continental Reformation*, Oxford, Clarendon Press, 1911¹, 1967², nr. 131, p. 324-325.

³³² James L. Larson, *Reforming the North...*, op. cit., p. 396-398.

³³³ Martin Schwarz Lausten, „Bugenhagen und Dänemark”, în vol. Irene Dingel (ed.), *Schriften der Stiftung Luthergedenkstätten in Sachsen-Anhalt: Der Späte Bugenhagen*, vol. XIII, Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt, 2014, p. 229-240.

³³⁴ Hans Liermann, „Untersuchungen zum Sakralrecht des protestantischen Herrschers”, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 74 (1941), p. 311-383, la p. 329-335; Carlrichard Brühl, „Les auto-couronnements d'empereurs et de rois (XIIIe-XIXe siècles). Remarques sur la fonction sacramentelle de la royauté au Moyen Âge et à l'époque moderne”, *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 128 (1984), p. 102-118, la p. 104-105; Paul Douglas Lockhart, *Denmark, 1513-1660...* op. cit., p. 64; James L. Larson, *Reforming the North...*, op. cit., p. 410.

³³⁵ Prezentarea lor la James L. Larson, *Reforming the North...*, op. cit., p. 417-419.

³³⁶ *Ordinatio ecclesiastica regnorum Daniae et Norwegiae et ducatum Slesvicensis, Holsatiae, etc. anno Domini MDXXXVII*, Hafniae, 1537, publicație rară devenită accesibilă prin Google Books: <https://books.google.fr/books?id=aCNRAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=fr#v=onepage&q&f=false>

versiunea oficială latină. Acest document arată cu ce precizie au fost negociați termenii acordului privind soarta Bisericii daneze între aristocrație și reformatori, imediat după încoronarea regelui Cristian al III-lea, în postură de arbitru suveran. Recent, *British Library* a pus în lumină, cu ocazia celui de-al cincilea centenar al Reformei, un exemplar al *Ordinatio* din 1537 dedicat de Bugenhagen însuși regelui Henri al VIII-lea al Angliei, care tocmai operase progresiv, între 1530-1536, ruptura cu Biserica Romei, proclamându-se cap vizibil al Bisericii Anglicane și recuzând orice jurisdicție papală asupra regatului insular³³⁷. Cu unele diferențe, aceasta era și postura noului rege luteran al *Daniei*, Cristian al III-lea. Negocierile au continuat chiar și după publicarea *Ordinatio*, ele făcându-se vizibile în modificările operate în versiunea daneză oficială a documentului, elaborată sub continua supraveghere a lui Luther și Bugenhagen. Promulgată și publicată în 1539 cu titlul *Den danske Kirkeordinans*, ea a fost validată de un nou *Rigsdag* reunit în același an³³⁸. Pentru a înțelege semnificația istorică majoră a acestui document, trebuie în fine notat că între 1541-1551 el a fost tradus și în islandeză, fiind promulgat drept cod oficial al Bisericii reformate din această insulă, parte a coroanei daneze³³⁹. Prin acest act constitutiv, luteranismul devenea oficial religie de stat în Danemarca, Norvegia și Islanda³⁴⁰. Aceste gesturi politice decisive marcau o răsturnare completă a ordinii medievale a lucrurilor, în care provincia ecleziastică a *Daciei* reprezentase orânduirea Bisericii romane în spațiul Scandinaviei creștine.

Fig. 5 Coperta și f. 1v a *Ordinatio ecclesiastica regnorum Daniae et Norwegiae* (Copenhaga, 1537), elaborată de Johannes Bugenhagen și promulgată de *Christianus [III] Dei gratia Danie, Norwegiae, Slauorum Gottorumque Rex...*

³³⁷ Pardaad Chamsaz, „‘Mild measures are of no use’: The Danish Church Order (1537), *Doctor Pomeranus*, and Henry VIII” (20 dec. 2017): <https://blogs.bl.uk/european/2017/12/the-danish-church-order-1537.html>.

³³⁸ Martin Schwarz Lausten (ed.), *Kirkeordinansen 1537/39: Det danske Udcast til Kirkeordinansen (1537); Ordinatio Ecclesiastica Regnorum Daniae et Norwegiae et Ducatum Sleswicensis Holstiae etc. (1537); Den danske Kirkeordinans (1539)*, Copenhaga, Akademisk Forlag, 1989. Extrase relevante în Beresford James Kidd (ed.), *Documents Illustrative...*, op. cit., nr. 132a, p. 328-334.

³³⁹ Agnes S. Arnórsdóttir, *Property and Virginty: The Christianization of Marriage in Medieval Iceland, 1200-1600*, Aarhus, Aarhus University Press, 2010, p. 122.

³⁴⁰ Pentru o analiză mai detaliată a conținutului James L. Larson, *Reforming the North...*, op. cit., p. 410-416.

Așa cum se poate observa, aidoma schimbării vizibile în emisiunile monetare, charta administrativă a noii Biserici luterane daneze utiliza de acum pentru desemnarea regatului titlul de *Dania*, iar nu cel de *Dacia*, legat inerent de trecutul romano-catolic pe care noua mișcare religioasă îl mătura cu violență la o parte. *Dania* se emancipa orgolioasă de trecutul său secular de provincie *Dacia* a imperiului spiritual al Bisericii Romane, revenind la epoca începuturilor vikinge ale *danilor* mândri de independența lor. Vremea Daciei baltice apusese definitiv, mitul medieval catolic fiind suprimat prin decizia, fără nici o rezistență aparentă, a unui rege profund impregnat de concepția teologico-politică absolutistă a protestantismului de stat³⁴¹. Doar la capătul acestui proces de profundă transformare a Danemarcei în regat modern și secular, prelații catolici fură eliberați după ceremonia încoronării lui Cristian al III-lea, în schimbul unui jurământ de fidelitate față de noul regim. Recompensați cu venituri și fiefuri, nici unul din ei nu a murit martir sau exilat. Căsătoriți sau nu, majoritatea prelaților *Daciei* catolice au devenit treptat adepți ai Reformei³⁴². Lipsită de sprijinul moral al celor care trebuiau de fapt să o apere, *Dacia* romano-catolică a fost suprimată conceptual, în mod brusc și violent, pe cale decizională, de sus în jos, prin aplicarea unui ordin regal bine identificat: *Ordinatio ecclesiastica regnorum Daniae et Norwegiae* (1537). Astfel, luteranismul danez adăuga idealului redescoperirii unui creștinism pur al originilor și pe cel al regăsirii originilor autentice ale națiunii *danilor*.

Procedând astfel, Reforma protestantă integră și consacră redescoperirea umanistă a *Daniei* lui Saxo Grammaticus, fructul strădaniilor cărturărești ale lui Christiern Pedersen. Această promovare nu s-a făcut însă fără el: Pedersen însuși devenise un adept activ al luteranismului, dedicând restul vieții sale proiectului traducerii integrale în daneză a Bibliei. Deși s-a numărat printre susținătorii lui Cristian al II-lea în perioada exilului acestuia în Germania, după aranjamentul succesoral stabilit între regii danezi rivali, el a fost integrat în dinamica mișcare culturală protestantă promovată la curtea lui Cristian al III-lea³⁴³. Într-un climat de totală ruptură și înnoire constantă, acest rege mai păstrase un singur pod de legătură cu trecutul: *Ordinatio ecclesiastica* dispunea restaurarea Universității din Copenhaga, fondată tocmai de bunicii săi, *regina* și *regele Daciei*, Dorothea și Cristian I, în urma vizitelor lor la Roma din 1474-1475³⁴⁴. Noua programă universitară a fost însă pusă în slujba Reformei, cursurile dispensate aici fiind cu precădere consacrate studiului biblic și limbilor sacre. Pe această nouă bază academică, pornind de la *Noul Testament al lui Cristian al II-lea* publicat în 1524, Christiern Pedersen a produs o traducere a *Vechiului Legământ* în 1543, care, cu ajutorul unei largi echipe de teologi și filologi, a dus la publicarea unei monumentale ediții daneze integrale a Sfintei Scripturi în 1550, numită *Biblia lui Cristian al III-lea*³⁴⁵. Pentru toată această contribuție cu totul deosebită la dezvoltarea danezei ca limbă de cultură, Christiern Pedersen primi pe bună dreptate supranumele de „părintele limbii daneze”³⁴⁶. Creator în același timp și al ideii naționale moderne de *Dania*, el trebuie să fi contemplat cu satisfacție oficializarea politică a rezultatelor erudiției sale.

Toate aceste transformări structurale restituie contextul de ansamblu al unei veritabile revoluții regale, o restaurare ce pare să prefigureze spiritul *Glorioasei Revoluții* engleze de la 1688. Puterea regală daneză s-a schimbat atunci în același timp în intensitate și în extensiune. Autopromovat cap vizibil al Bisericii luterane daneze, regele devenea responsabil de mântuirea

³⁴¹ Martin Schwarz Lausten, „König und Kirche: über das Verhältnis der weltlichen Obrigkeit zur Kirche bei Johannes Bugenhagen und König Christian III. von Dänemark”, în vol. H.-G. Leder (ed.), *Johannes Bugenhagen: Gestalt und Wirkung*, Berlin, Evangelische Verlagsanstalt, 1984, p. 144–167; Idem, „Weltliche Obrigkeit und Kirche bei König Christian III. von Dänemark (1536-1559)”, în vol. Leif Grane, Kai Hørby (ed.), *Die dänische Reformation vor ihrem internationalen Hintergrund / Danish Reformation against its international background* (Forschungen zur Kirchen- und Dogmengeschichte, 46), Vandenhoeck & Ruprecht, 1990, p. 91-108.

³⁴² James L. Larson, *Reforming the North...*, op. cit., p. 400-403.

³⁴³ Erik Petersen, „Humanism and the Medieval Past”, art. cit., p. 173.

³⁴⁴ James L. Larson, *Reforming the North...*, op. cit., p. 419-421.

³⁴⁵ Oskar Bandle et al. (ed.) *The Nordic Languages: An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*, vol. II, Berlin – New York, W. de Gruyter, 2005 (col. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, 22), p. 1207-1208; James L. Larson, *Reforming the North...*, op. cit., p. 269, 500-501.

³⁴⁶ Erik Petersen, „Humanism and the Medieval Past”, art. cit., p. 172.

sufletelor supușilor săi, domeniu în care până atunci își exersase o autoritate fără partaj suveranul pontif. Dar lucrurile nu au rămas suspendate la un nivel spiritual. Confiscând bunurile mobile și mai ales imobile ale Bisericii Romane și integrându-le din oficiu în domeniul regal, Cristian al III-lea devenise peste noapte cel mai mare latifundiar al țării, mai mult decât toată nobilimea daneză la un loc³⁴⁷. Ulterior el suprimă orice urmă de suveranitate a coroanei Norvegiei, redusă de acum la statutul de simplă posesiune daneză. În fine, consacră transformarea monarhiei dintr-una electivă, cum fusese de-a lungul Evului Mediu, într-o monarhie ereditară. Trebuie notat în acest sens că fenomenul numit de istoricul Thorkild Kjaergaard „revoluția daneză” – într-o carte ce a schimbat, prin metoda „istoriei totale”, înțelegerea noastră asupra istoriei moderne a Danemarcei – are de fapt la originile sale intelectuale tocmai această veritabilă *revoluție teologico-politică* operată cu mare îndrăzneală de regele Cristian al III-lea însuși³⁴⁸. Pentru a deveni cu adevărat „holistică”, *la nouvelle histoire* trebuie nu să evacueze ci, dimpotrivă, să integreze necesarmente dimensiunea politico-religioasă în grila sa explicativă³⁴⁹.

Pentru a înțelege așadar reacția determinată, chiar violentă, atât în plan politic cât și religios, a lui Cristian al III-lea, precum și concursul masiv pe care îl primi din partea forțelor societății daneze trebuie să realizăm veritabilele dimensiuni ale pericolului extern la care reacționa: perspectiva înfeudării Danemarcei și a Norvegiei față de Sfântul Imperiu și de Casa de Habsburg, încarnată nu doar de Cristian al II-lea (chiar redus la statutul unui prizonier politic), dar și de familia sa aflată încă sub protecția lui Carol Quintul. Acest lucru devenise explicit încă de la primele propuneri, formulate începând cu anul 1525, de încoronare a prințului moștenitor Hans de Habsburg-Oldenburg ca *rege al Daciei*, în locul controversatului său părinte. În definitiv, danezii nu puteau accepta să fie prin acest mecanism aglutinați și asimilați, pe termen lung, de către imperiala națiune germană, chiar dacă, în termeni medievali, ei făceau parte din ea. De aceea adoptarea Reformei a coincis în Danemarca, în termeni juridici, cu emanciparea politică de națiunea germană medievală – din care făcuseră parte oficial încă de la Conciliul de la Konstanz – și constituirea poporului danez într-o națiune modernă distinctă. Această concluzie leagă dimensiunile politică, religioasă și culturală ale domniei lui Cristian al III-lea într-un „proiect de țară pentru Danemarca” de o remarcabilă coerență și un autentic vizionarism pe termen lung.

Constatând prăbușirea masivă a catolicismului în Nordul Europei, teologului și inchișitorului bavarez Johann Maier von Eck (1486-1543), opozantul ireductibil al lui Martin Luther și vânătorul neobosit al sutelor de idei eretice protestante, nu-i mai rămânea să evoce drept ultimă rază de speranță decât faptul că Dumnezeu era chiar atunci pe cale să își ridice un nou popor fidel Bisericii romane în altă parte a lumii: America spaniolă.

*Quoties populus Dei a vero ejus cultu in fide descivit, toties alium populum fidelem sibi Deus in alio loco suscitavit; cum autem per novas sectas Lutheranorum, Zuinglianorum, Anabaptistarum Christus plures animas amittit, quæ mittuntur catervatim in orcum ad parentem omnis schismatis et discordiæ, in æternam damnationem, ut magnæ civitates, magni ducatus et dominia inficiantur hujusmodi peste, ubi jacet neglecta religio, cultus Dei aboletur, sancti Dei contemuntur, destruuntur altaria, et monasteria in usus prophanos et armamentaria usurpantur: Deus autem non vult propterea carere servitoribus et cultoribus: unde jam fide Christiana incipiente deficere in Germania, in Dacia, in Norwegia, in Prussia, etc. alicubi Deus suscitabit sibi populum fidelem, qui sine schismate et hæresibus ei integre deserviat...*³⁵⁰.

Doar apologetii și nostalgicii ordinii medievale a lucrurilor mai puteau evoca în astfel de termeni de odinioară *Dacia* baltică. Pentru ceilalți, tăiată de originea sa pontificală, ea deveni rapid stânjenitoarea amintire, din ce în ce mai ștearsă și mai neînțeleasă, a unui trecut refulat adânc în subconștientul național danez.

³⁴⁷ Aspect subliniat mai ales de Paul Douglas Lockhart, *Denmark, 1513-1660...* op. cit., p. 32-33.

³⁴⁸ Thorkild Kjaergaard, *The Danish Revolution: 1500-180. An Ecohistorical Interpretation*, trad. David Hohnen, Cambridge, Cambridge University Press, 1994 (ediția daneză: Copenhaga, 1991).

³⁴⁹ Caracteristic, Thorkild Kjaergaard nu-i consacră lui Cristian al III-lea decât o palidă referire (*Ibidem*, p. 201).

³⁵⁰ Caesar Baronius, *Annales Ecclesiastici...*, op. cit., vol. XXXII, 1527-1541, 1877, p. 226.

§ 12. De la Dacia baltică la Dacia pontică

Ajungând la capătul demersului nostru, mai rămâne să schițăm răspunsul la o ultimă întrebare: când s-a produs prin urmare „revenirea acasă” a *Daciei*, din zona baltică în cea a Mării Negre?

În ziua de 16 februarie 1499, un spion italian în Imperiul otoman, aflat în serviciul ducelui de Milano, Ludovico il Moro, îi trimitea acestuia un raport circumstanțiat de la Nicopole, după ce străbătuse zile în șir valea Dunării *sul paese de Vlachi, chiamati rumenij, / id est romanij*. Informându-și stăpânul despre trista soartă a unei razii turcești, „omul din umbră” aflase că o armată de *ghazi* fusese nimicită de către *Carabogdan, Signor de Moldovia*, fără îndoială pentru că aceștia încalcaseră teritoriul și populația Moldovei, în disprețul calității de tributari și protejați ai sultanului, conform înțelegerii stabilite personal între Ștefan și Baiazid al II-lea la Constantinopol în primăvara lui 1498³⁵¹. Titlul de *Signor de Moldovia* nu poate surprinde, desigur, fiind vorba de cel obișnuit în sursele vremii. Ceea ce ar putea eventual să mai mire este însă absența oricărei referiri la vreun *Re de Dacia* danubian, titlu despre care s-a crezut că ar avea ceva de-a face cu curtea ducală de la Milano. Iată însă că acest spion milanez, om de teren ce se vedește remarcabil de bine informat, redescoperise cu perspicacitate „entitatea romană de la linia Dunării”; în schimb nu părea să aibă nici cel mai firav indiciu asupra vreunei „entități dacice” în această regiune. Esențialul document milanez descoperit și publicat de profesorul Ioan-Aurel Pop, evocându-l pe *Carabogdan, Signor de Moldovia* **la 1499**, aduce astfel o dezmințire formală și definitivă a existenței, pentru curtea de la Milano, a vreunui *Re de Dacia* încarnat în persoana lui Ștefan cel Mare începând **din anul 1489**. Vom vedea de îndată de ce: fără îndoială pentru că autorul anonim al acestui text era un simplu observator al *realităților* epocii sale, nu vreun umanist impregnat de lecturi geografice antice. Dar încă și mai mult, el știa cu siguranță că, atât pentru *Il Moro* cât și pentru rivalul său omonim în competiția pentru titlul ducal lombard, Ludovic al XII-lea al Franței, *Re de Dacia* nu era Ioan Ștefan al III-lea al Moldovei, ci Ioan I al Danemarcei.

Aceeași opinie o împărtășeau de altfel miile de cititori ai veritabilului *best-seller* istorico-geografico-apocaliptic de la finele Evului Mediu european, anume *Liber chronicarum* al lui Hartmann Schedel, evocat mai sus. Prezentând istoria lumii de la creație până la 1493, într-o perspectivă eschatologică asumată, această operă este de asemenea însoțită de hărți de o excepțională realizare artistică, de reprezentări mai mult sau mai puțin realiste ale țărilor și marilor orașe ale Creștinătății, de portrete (imaginare) ale figurilor sacre și personajelor istorice evocate în text. Publicată la numai un an de la călătoria trans-atlantică a lui Cristofor Columb, dar înainte de bulversările cunoașterii lumii produse de aceasta, opera lui Schedel furnizează o fantastică reprezentare a viziunii medievale a timpului și spațiului, chiar la sfârșit de Ev, ce face din ea o sursă cu totul demnă de interes.

La începutul lucrării, după formidabila reprezentare a zilelor Creației, atenția cititorului este captată de celebrul mapamond reprezentând lumea creată, ce sintetizează cunoștințele globale ale epocii lui Hartmann Schedel³⁵². Așa cum s-a putut stabili, acest tip de hartă corespundea unui model foarte răspândit, cel al hărților de perete, pe care îl putem observa în reprezentări de epocă, chiar dacă nici un astfel de model nu s-a conservat³⁵³. Acest indiciu atestă în orice caz popularitatea deosebită a reprezentării în chestiune. Or, aici numele *Dacia* figurează în centrul unei peninsule

³⁵¹ Acest document de o deosebită importanță pentru ideea romanității românești este reluat în traducere în *Re de Dacia*, p. 145-146, cu reproducere fotografică la p. 147. Pentru ediția textului italian, a se vedea însă Ioan-Aurel Pop, „A 1499 Italian Source on the Ottoman-Polish-Moldavian Rappports”, în vol. Ivan Biliarsky (ed.), *Laudator temporis acti. Studia in memoriam Ioannis A. Božilov*, vol. I, *Religio-Historia*, Sofia, 2018, p. 391-401, la p. 394-395. Comentariul nuanțat și perfect contextualizat al profesorului nostru face aici completă abstracție, și pe bună dreptate, de orice aluzie la *Re de Dacia*. Despre întâlnirea dintre domn și sultan de la Constantinopol în martie-aprilie 1498, cf. Nagy Pienaru, „Călătoria lui Ștefan cel Mare”, *art. cit., passim*.

³⁵² Despre importanța acesteia în istoria cartografiei, a se vedea Karl Marcus Kriesel, „The Map in The Nuremberg Chronicle”, *Papers of the Michigan Academy of Science, Arts, and Letters* 52 (1967), p. 289-295.

³⁵³ Chet Van Duzer, „The Ptolemaic Wall Map: A Lost Tradition of Renaissance Cartography”, *Viator* 45 (2014), p. 361-389.

Jutlanda supradimensionată, la nordul *Saxoniei*, având la vest și la est *Scotia* respectiv *Suetia* concepută ca o insulă³⁵⁴.

Fig. 6 Dacia baltică în Mapamondul lui Hartmann Schedel, *Liber chronicarum* (1493), detaliu

La finele acestui incunabul, o hartă de ansamblu a Europei centrale și de nord, având firește în centru *Germania Magna*, face sinteza cartografică a cunoștințelor³⁵⁵. Sursa este cât se poate de pertinentă, deoarece, așa cum se știe, Schedel a mers atât de departe cu scrupulozitatea documentării asupra părții orientale a Europei, încât versiunea germană a *Cronicii* oficiale a lui Ștefan cel Mare, realizată în 1502, ne este păstrată tocmai în colecția sa de izvoare³⁵⁶. Nu este deci surprinzător că umanistul din Nürnberg cunoaște bine *Walachia*, plasată de el în *ORIENT*: la nordul gurilor Dunării, limită a *Torchiei* și la sudul unui Nistru ce curge orizontal spre mare, frontiera *Tartariei*; despărțită de munți de *Transilvana/Sibenburg* la vest, de *Lemberg* și *Polonia* la nord-vest. Se observă că *Walachia* lui Schedel corespunde cât se poate de precis Moldovei lui Ștefan cel Mare³⁵⁷. În același timp însă, umanistul german furnizează în cartea sa și prima reprezentare cartografică a Scandinaviei. Repercutând coerent alegerile mapamondului, harta plasează *Dacia* cu exactitate tot în peninsula Jutlanda, la nord de Hamburg și de Lübeck, între *Oceanus germanicus* la vest (Marea Nordului) și *Mare germanicum* la est (Marea Baltică). Într-adevăr, în textul lucrării, el tratase, pe scurt, *De Dania uel Dacia*, afirmând că: „Tria sunt in septentrionem vergentia regna sibi inuicem cohaerentia, Danorum (quod hodie Daciam appellant) Suetiarum, ac Noruegiorum”³⁵⁸. Procedând la această proiecție cartografică ce separa *Wallachia* (situată în *ORIENT*) de *Dacia* (situată la *MITNACHT*) într-un mod cum nu se putea mai lipsit de echivoc, Schedel nu sintetiza altceva decât cunoștințele de geografie politică cele mai banale ale lumii catolice de la finele Evului Mediu, de dinainte de răscolirile profunde pricinuite de Reformă.

³⁵⁴ Hartmann Schedel, *Liber chronicarum*, op. cit., f. XII verso – XIII recto.

³⁵⁵ Hartmann Schedel, *Liber chronicarum*, op. cit., f. CCXCIX verso.

³⁵⁶ Ion C. Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare. Versiunea germană a lui Schedel*, București, Casa Școalelor, 1942. Despre geneza cronicii oficiale a Țării Moldovei în izvodul mitropolitului Teoctist I, care a servit la redactarea versiunii germane, care a spicuit din originalul pierdut un anume tip de știri pentru a se conforma gustului publicului țintă, a se vedea Dan Ioan Mureșan, „Teoctist I și ungerea domnească...”, art. cit., p. 303-375, cu bibliografie.

³⁵⁷ Deși lucrarea *Re de Dacia*, p. 100 (n. 110), 105, 110 și 148 se arată, firește, sensibilă la reflectarea *Walachiei* în opera lui Schedel, nu pare, în mod straniu, să manifeste reflexul critic de a verifica poziția în această lucrare a... *Daciei*, la urma urmei, obiectul său de studiu conform titlului adoptat.

³⁵⁸ Hartmann Schedel, *Liber chronicarum*, op. cit., f. CCLXXXII verso. Nu era altceva decât o preluare din *Enee Silvii Piccolominei postea Pii pp. II de Europa*, op. cit., p. 133.

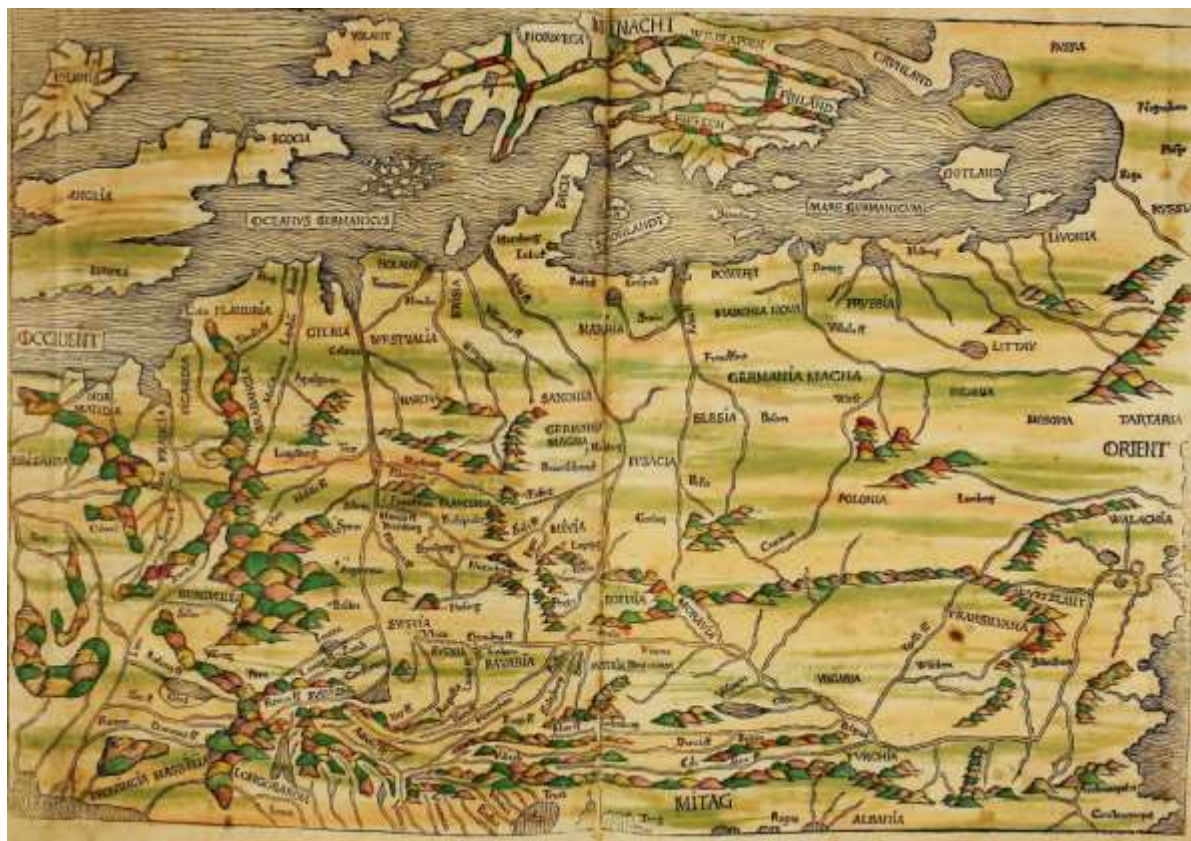

Fig. 7 Dacia baltică și Walachia pontică la sfârșitul secolului al XV-lea, după Hartmann Schedel, *Liber chronicarum* (1493)

Această constatare de bun simț istoric este confirmată de marea operă a umanistului german Conrad Celtis (1459-1508), intitulată *Germania generalis*, realizată în jurul lui 1500, una din cele mai timpurii încercări de definire istorico-geografică a națiunii germane care devenise atunci, cum am văzut, actor politic ce revendica în mod afirmativ proprietatea exclusivă asupra Sfântului Imperiu. Or, pentru Celtis tocmai la nordul, iar nu la estul Transilvaniei se afla „regele hyperborean” care domnea asupra norvegienilor, dacilor și suedezilor „băutori”, a cărui autoritate se întindea din septentrionul Germaniei până în domeniul nesfârșit al zăpezilor, de la ultima Thule în țara laponilor.

Solus Germanas Ister sed deserit oras / Lata peregrinis inducens flumina terris / Germano concepta solo queque Ungarus acri / Barbarus ore bibit metanastaque Teutonius haurit / Hic ubi nunc pulchro stat Transsilvania tractu, / Septenis tandem qua faucibus exit in equor, / Non Nilo nec Gange minor, qui maxima toto / Orbibus ex alijs memorantur flumina mundo.

Sed mare Codoneum Germano et nomine dictum / Oceanum fines posuit natura sub Arcton, / Quos ultra tria regna manent gelidusque Britannus, / Orcadibus qua cincta suis Tyle et glacialis / Nuper Hyperboreo que inuenta est insula regi / Noruegos Dacosque regens Suedosque bibaces, / Ultima concreti qui cernunt sydera celi / Estatic verisque inopes hiememque perennem / Perpetuasque niues celo paciuntur inert³⁵⁹.

Exemplele ar putea desigur continua. Este de acum însă cum nu se poate mai clar că „revenirea” Daciei din zona baltică în cea a Mării Negre nu s-a petrecut la sfârșitul secolului al XV-lea în vremea lui Ștefan cel Mare. Desprins de toate falsele sale premise conceptuale, „textul cifrat” privindu-l pe *Re de Dacia*, departe de a fi o mare contribuție la istoria românească, s-a revelat a fi doar un minuscul aport la un corpus de mii, poate zeci de mii de ocurențe ale titlului

³⁵⁹ Gernot Michael Müller (ed.), *Die „Germania generalis” des Conrad Celtis: Studien mit Edition, Übersetzung und Kommentar*, Berlin, De Gruyter, 2001 (col. Frühe Neuzeit, 67), p. 98-99.

oficial al regilor Danemarcei în Evul Mediu. Dacă extrasele prezentate mai sus au putut părea poate prea lungi, trebuie avută conștiința faptului că ele reprezintă doar o picătură din uriașa documentație produsă și editată în numeroasele publicații ale istoriografiilor scandinave. A redacta istoria exhaustivă a titlului de *Re de Dacia* ar fi însemnat pur și simplu a scrie istoria medievală a Danemarcei.

Departate de noi un astfel de obiectiv ambițios. Însă poate niciodată rememorarea câtorva pagini din istoria medievală a Scandinaviei nu a fost mai relevantă pentru istoriografia română. De altfel, într-o scăpare freudiană, chiar Alexandru Simon mărturisește inconștient inanitatea tezelor pe care le-a avansat: „*Dacia* nouă pare să fi fost ridicată de picioare sfârșite” (*sic*)³⁶⁰. „Pe picioare scurte” ar fi fost desigur o formulare mult mai potrivită în acest context³⁶¹. Surprinzătorul *imbroglio* prin care surse privind cu certitudine Danemarca medievală au fost proiectate, în pofida oricărei verosimilități, asupra istoriei românești și est-europene, se vădește a fi, la capătul analizei, un viciu redibitoriu pentru lucrarea *Re de Dacia*, începând chiar cu titlul ei. Materialul altfel valoros care se găsește între copertile lucrării, va avea nevoie de o altă prezentare, într-un context cu totul regândit și reconstruit, făcând în întregime abstracție de teza centrală a cărții, care este, fără nicio îndoială, eronată.

Nu se poate desigur contesta progresul remarcabil din medievistica noastră din ultimul deceniu. Se poate însă estima că acesta nu s-a produs întotdeauna în direcția cea bună. Străbătute până la capătul lor, unele „drumuri noi” deschise în ultimii ani de pe premise false s-au revelat a fi veritabile împasuri. În mod concret, Ștefan cel Mare nu a primit nici roze pontificale, nici coroane regale, care, la o analiză strânsă, s-au revelat a fi produse istoriografice fără nici o bază documentară reală. Uns domn al Moldovei de mitropolitul Sucevei la Siret în 1457, aclamat de Biserica sa *țar* în 1471-1475 în conformitate cu principiile definitorii ale acestui statut din *Sintagma alfabetică* a lui Matei Vlastaris, inclusă în *Mega Nomimon*, codul oficial al Patriarhiei ecumenice³⁶², Ștefan cel Mare nu avea nevoie desigur nici de una nici de cealaltă. Istoria medievală a românilor nu are a fi îmbogățită artificial nici prin abordări autosuficiente (teoria „autocefaliei” moldave),

³⁶⁰ *Re de Dacia*, p. 166, n. 84.

³⁶¹ Astfel că Adrian Ioniță, Beatrice Kelemen, Alexandru Simon, *AL WA*, *op. cit.*, p. 116-119 au avut de fapt dreptate când au postulat o legătură între coroana de „*Re de Dacia*” a lui Ștefan cel Mare și coroana lui „*AL WA*”: și una și alta sunt pure ficțiuni. Trebuie notat că „mitoza” lui Nicolae Alexandru, nu în două, ci în trei personaje istorice, reprezintă un record de fabulație istorică neegalat încă în istoriografia română. Nu este vorba doar de inventarea lui „Alexandru Andrei” (o eroare de lectură), fratele catolic presupus îngropat c. 1355 în mormântul 10 de la Curtea de Argeș, alias *AL WA*. De notat că, deși însuși titlul cărții se bazează pe interpretarea inscripției inelului cu camee din mormântul 10, în lucrare nu apare nici o reproducere recentă în culori a acesteia. Alegerea editorială nu este inocentă: ea ar fi revelat imediat că avem de a face cu altă eroare fatală de lectură, grupul final **MA** fiind de fapt clar vizibil. Absența *acestui* detaliu anume ni se pare deliberată și ridică mari semne de întrebare asupra mobilul real al autorilor, cu siguranță nu unul științific. Dar apare în plus *ex nihilo* și un „Alexandru I”, alias „Negru Vodă” mort la 1314 (*AL WA*, *op. cit.*, p. 700-703). Pentru a ajunge la un asemenea rezultat, se depune un efort demn de o cauză mai bună de a convinge cititorul să accepte lectura anului 1314 („MCCCXIV”) dintr-o *Psaltire* secuiască, deși în reproducerea de la fig. 35, p. 703 figurează frapant, pentru cine știe paleografie latină, prezența unui „**ix**” (*sexagesimo*) de-o șchioapă, care ne obligă să citim „MXXX**LXIV**”, adică 1364 ca an al morții unuia și aceluiași Nicolae Alexandru, confirmat de altfel și de scrisoarea lui Ludovic de Anjou din 5 ianuarie 1365 (*Documenta Romaniae Historica. D. Relații între Țările Române*, vol. I. 1222-1456, nr. 42, p. 78-80). Impunerea unor interpretări derezonabile asupra unei documentații care în mod evident concură în sensul opus este metoda prin care au fost scrise aproape 800 de pagini, caracterizate printr-o beție de cuvinte în stil rebarbativ, nesfârșite repetiții, învălmășeală cronologică și supra-exces hermeneutic. În pofida unei erudiții de fațadă – presărată de nenumărate erori – apare evident că haosul este chiar opusul științei. A se vedea Nicolae Constantinescu, „Curtea de Argeș în trecut și astăzi: interes științific internațional vs. confuzii și impostură autohtonă. Vestigiile din Biserica Domnească Sf. Nicolae în trei ipostaze – (o necesară punere la punct)”, *Argesis* 24 (2015), p. 9-46; Adrian Bătrîna, Lia Bătrîna, „Din nou despre biserica „Sfântul Nicolae” din Rădăuți”, *SCIVA* 69 (2018), p. 225-267 (care expune „metoda” pseudo-științifică a inventatorilor lui *AL WA*); Adrian Bătrîna, Lia Bătrîna, „Opinii cu privire la cronologia mormântului 10 din biserica domnească de la Curtea de Argeș cât și pe marginea inelului cu camee descoperit în acesta”, *SCIVA* 70 (2019), în curs de apariție.

³⁶² Dan Ioan Mureșan, „De la place du Syntagma de Matthieu Blastares dans le *Mega Nomimon* du Patriarcat de Constantinople”, în vol. [Paolo Odorico, Dan Ioan Mureșan (ed)], *Le Patriarcat œcuménique de Constantinople aux XIVe-XVIe siècles: rupture et continuité*, Paris, De Boccard, 2007, p. 429-469; concluzie relativ diferită la Victor Alexandrov, *The Syntagma of Matthew Blastares: the Destiny of a Byzantine Legal Code among the Orthodox Slavs and Romanians, 14-17 Centuries*, Frankfurt am Main, Löwenklau-Gesellschaft, 2012 (Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 29), p. 44-55, care ia notă de un conflict între un punct de vedere „pro-constantinopolitan” și unul „anti-constantinopolitan” – lucru exact – fără să observe însă că acestea sunt ierarhizate: pentru Vlastaris, bun dialectician, ca orice canonist, primul dominându-l pe al doilea. Ca dovadă suficientă, Vlastaris transferă pur și simplu asupra patriarhului de Constantinopol prerogativele exorbitante ale *Donației lui Constantin*, detaliu semnificativ pe care colegul nostru Victor Alexandrov nu l-a remarcat.

nici prin debordări ineficiente peste istoria curții ducale din Urbino sau a celei regale din Copenhaga. Adevăratele șantiere ale deceniului care urmează rămân încă nelucrate, așteptând să fie investite de energiile risipite, din diverse motive, în direcții lateralnice.

Dacă sursele latine medievale utilizează *Dacia* pentru a desemna regatul Danemarcei până în anii '30 ai secolului al XVI-lea, amintirea Daciei pontice a fost în schimb conservată în sursele bizantine, păstrând cu fidelitate cadrele geografiei antice³⁶³. Am văzut mai sus că Enea Silvio Piccolomini – studiind la școala bizantinilor – a redescoperit printre primii dualitatea geografică a Daciei, relevând, alături de Dacia baltică, și pe cea din zona danubiană. Această luare de conștiință era bineînțeles legată de redescoperirea *Geografiei* clasice a lui Ptolomeu – care descria Dacia danubiană și populația ei în tabula IX (*Geogr.* III, 8. 1-4), distingând-o de Germania și Scandinavia. Cunoașterea acestui monument al științei geografice a fost impulsionată în Italia de copia grecească a cardinalului Bessarion (1453), cu hărți de o remarcabilă execuție, interesul astfel suscitând impulsiv tipărirea unei traduceri latine, cu hărți somptuoase, la Bologna, în anul 1477³⁶⁴. Bineînțeles, în noua configurație a științei geografice bazată pe repertoriul *oikoumenei* antice, nu mai era loc pentru Dacia baltică, această invenție medievală³⁶⁵. Dar dacă această remarcabilă sinteză a geografiei clasice a contribuit la luarea de conștiință a umaniștilor italieni privind detaliul dedublării Daciei – reflectată în *De Europa* lui Piccolomini – ea nu a putut îmbogăți cunoștințele geografice ale învățaților români ai vremii.

Un alt autor aducea tot atunci în Italia, tocmai de la Constantinopol, unde era plecat să studieze limba greacă, amintirea Daciei danubiene: umanistul Ubertino Posculo din Brescia. Asistând la asediul Constantinopolului, el a notat prezența, în cadrul armatei otomane, a unui contingent din Țara Românească, foarte probabil trimis de Vladislav al II-lea conform statutului de vasal conferit de tratatul maghiaro-otoman din 1451/1452. Tratând acest detaliu în una din cele mai vii descrieri a asediului din 1453, intitulată *Constantinopolis* – text esențial pentru istoria românească de la mijlocul secolului al XV-lea³⁶⁶ – Posculo o face în termenii următori. Descriind participarea masivă, de voie de nevoie, a creștinilor în armata asediatorilor otomani, el evocă participarea, între alții, a *grecilor* din mai multe provincii bizantine, a *moesilor* (bulgari), *ilirilor* (sârbi) și a *dacilor* (români). Precizarea privind romanitatea acestora din urmă îi distinge categoric de ceilalți *daci* pe care i-am analizat mai sus și care, ei, făceau parte din națiunea germană, i.e. danezii.

*Tu quoque, qui gaudes arcu, volucrique sagitta, / Sarmata, sub gelido ripas ad fluminis Istri / Arcto, porrectis Machmetti viribus auges / Agmina, vicinum bellumque aggredieris armis. Locrorum, Dolopumque manus discrimina miscens / Bellica. Nec tanti mansisti innoxia motus, / Moesia. Nec mediam quam claudit Moesia circum / Dacia Romanis olim possessa colonis. / Nec non Aonidum fontes Beotia sacros, / Ac Thebais Cadmea tenens celsumque sub auras / Parnassum, et scissum geminis Cirrhaque, Nysaque / Phoebos olim Bacchoque sacris jussa agmina mittit. / Epirus regnata olim de stirpe creat / Aeacidum Pyrrho, Romana lacesere Martel / Regna auso, Teucrum sequitur nunc signa, ducisque / Auxiliis auget Machmetti robur, et armis. / Illyricae et gentes pugnaces barbara et ipsae / Arma juvant, jussaeque ruunt in proelia saeva. / Agmina pu rpurea haec Europae signa sequuntur, / Atque ducem, soli tanta est cui tradita cura*³⁶⁷.

³⁶³ Adolf Armbruster, „Evoluția sensului denumirii de «Dacia». Încercare de analiză a raportului între terminologia politico-geografică și realitatea și gândirea politică”, *Studii. Revista de Istorie* 22 (1969), p. 423-444; Victor Spinei, „Semnificația etnonimelor arhaizante daci și geți în izvoarele bizantine din secolele X–XV”, în vol. *România în istoria universală*, vol. III, 1, coord. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1988, p. 107–127 (=Victor Spinei, *Universa Valachica: România în contextul politic internațional de la începutul mileniului al II-lea*, Chișinău, Cartdidact, 2006, p. 57–83); Idem, „La signification des ethnonymes des Daces et des Gètes dans les sources byzantines des Xe – XVe siècles”, *Études byzantines et post-byzantines* 2 (1991), p. 115-131; Idem, „Menționarea Daciei într-un scurt tratat de geografie din perioada bizantină târzie”, *Arheologia Moldovei* 33 (2010), p. 309-314.

³⁶⁴ Jerry Brotton, *Trading Territories: Mapping the Early Modern World*, Ithaca N.Y., Cornell University Press, 1998, p. 31-37.

³⁶⁵ Pentru o analiză detaliată: Gudmund Schütte, *Ptolemy's Maps of Northern Europe: a Reconstruction of the Prototypes*, Copenhaga, H. Hagerup, 1917.

³⁶⁶ Am tratat întregul fragment și contextul său în Dan Ioan Mureșan, „Les Roumains et le siège de Constantinople (1453)”, în vol. Elisabetta Borromeo, Frédéric Hitzel, Benjamin Lellouch, *Mélanges Nicolas Vatin*, Ed. Peeters, în curs de apariție 2020.

³⁶⁷ Adolf Ellissen, *Analekten der mittel – und neugriechischen Literatur, t. III, Thrīnos tīs Kōnstantinoupoleōs = Klage um Konstantinopel / nach der Pariser Handschrift zum ersten Male herausgegeben und metrisch übersetzt; als Anhang: Ubertini Pusculi Brixienensis Constantinopoleos libri IV: nach der venezianischen Editio princeps*, Leipzig, O. Wigand, 1857, p. 63*; trad. fr. Vincent Déroche, Nicolas Vatin (ed.), *Constantinople 1453. Des Byzantins aux Ottomans*, Toulouse, Anacharsis, 2016, p. 366.

Acest pasaj scurt, dar cu totul remarcabil, are meritul de a fi în același timp unul din primele texte evocând romanitatea românilor în mediul umanismului italian, dar și de a transmite cititorilor italieni, atunci perfect familiarizați cu Dacia baltică, informația existenței unei alte Dacii, danubiene, pe atunci intrată sub control otoman. Această informație fusese dobândită, cu siguranță, de Ubertino Posculo în vremea studiilor sale de la Constantinopol. Așa cum am arătat, este foarte probabil ca informațiile aduse de Posculo să fi servit lui Lampugnino Birago în alcătuirea la 1455 a tratatului de cruciadă anti-otomană *Strategicon adversum Turcos* spre beneficiul colegiului cardinalilor și al papei Nicolae al V-lea³⁶⁸. Însă ea nu avea, din nou, cum să influențeze pe cărturarii români contemporani.

În redescoperirea Daciei danubiene un rol important l-a jucat de asemenea Martino Segono din Novo Brdo, episcop catolic de Dulcigno de origine sârbo-croată, a cărui viață și operă au fost resuscitate prin efortul marelui bizantinist italian Agostino Pertusi, care l-a scos din umbra în care-l aruncase plagiatul umanistului Felix Petancius³⁶⁹. Într-un tratat redactat în jurul lui 1481 având ca obiect trasarea căilor posibile de invazie a Imperiului otoman în contextul cruciadei proclamate cu după cucerirea orașului Otranto de armata otomană (1480-1481), Martino Segono descrie astfel regiunea *Septem Castris, quae regi vulgo Transilvania sive Hordeglia (Erdély) appellari consuevit*, enumerând orașele ei mai importante (*Varadino, Colusvoar, Themisvoar, Sibinum, Huniadum oppidum*), în fine *Corona sive Bresovia*, cel din urmă oraș fiind:

...ultimum oppidum Transilvaniae adiacens montibus qui dividunt eandem provinciam a **maiori Valachia sive Dacia**. Hinc tertia de aditur Targovistus, metropolis Valachorum et sedes peculiaris principum inaccessibilis, non muro non moenibus cincta, sed fossa vallo et aggeribus tantum cum sudibus praeacutis exterius positus, sita inter paludes obductas lutosus silvis et lacunis aquarum ita ut hieme tota paene circumfinitima regio inmeabilis sit. Haec est **provincia Dacia dicta apud veteres**, Romanorum colonia, unde eius aborigene hac etiam nostra tempestate passim latino utuntur sermone: est ea gens barbara, crudelis, divinationibus et auguriis dedita, rapinis semper et praedae inhians³⁷⁰.

Astfel *Dacia* este specific identificată de autor cu Țara Românească și cu Moldova, cele două fiind separate de o zonă dominată de *Vasilum castrum* (cetatea Vaslui), situată *inter Valachiam maiorem et minorem seu Moldaviam*. Episcopul dalmat rememora atât victoria lui *Dracula* asupra lui Mehmed II, cât și pe cea de la Vaslui a lui *Stephanus Moldaviae princeps* asupra lui Soliman pașa, beilerbegul Rumeliei (*Romaniae ducem*)³⁷¹. Această identificare între *Daciorum sive Valachorum regionibus*³⁷², se bazează pe geografia lui Ptolemeu, nu arareori citat *expressis verbis*³⁷³. Autorul revine asupra regiunii în continuarea „memoriului” său scrisă în italiană. Potrivit lui, după victoria asupra lui Uzun Hasan, Mehmed al II-lea s-a instalat în Constantinopol, abținându-se pentru trei ani să mai participe personal în campanii. „Infra tanto Solimano bassà nella Romania mandato oltre al Danubio fu da i Daci tra le paludi e tra le strettezze delle selve così valorosamente combattuto, che perso l'essercito appena egli con pochi si salvò”. Acest context permite introducerea unui pasaj extrem de interesant plasat cronologic după cucerirea Caffei și asediul cetății Scutari apărate de venețieni, deci prin 1475-1476³⁷⁴.

³⁶⁸ Iulian Mihai Damian, „Gli umanisti italiani e l'etnonimo medievale dei romeni. Una nuova fonte”, în vol. Lauro Grassi (ed.), *Studi per sessant'anni della Biblioteca Romana di Freiburg*, Genova, Coedit, 2011, p. 9-23; Idem (ed.), *Lo „Strategicon adversum Turcos” di Lampugnino Birago*, Roma, Istituto storico italiano per il Medio Evo, 2016.

³⁶⁹ Agostino Pertusi, *Martino Segono di Novo Brdo, vescovo di Dulcigno: un umanista serbo-dalmata del tardo Quattrocento: vita e opere*, Roma, nella sede dell'Istituto, 1981 (col. Studi storici, 128-130).

³⁷⁰ *Ibidem*, p. 98-99.

³⁷¹ *Ibidem*, p. 99.

³⁷² *Ibidem*, p. 100.

³⁷³ *Ibidem*, p. 101 („secundum Ptolomaeum”), p. 102 (privitor la Valahii balcanici: „Mediam provinciam incolunt Valachi, de quibus Ptolomaeus ita refert: „qui interiacent Picentii nuncupantur”...); p. 111 („Etsi apud Ptolomaeum geographum clare apparet...”), p. 115 („ad Ptolomaei narrationem...”), p. 116 („commemorat Ptolomaeus”) etc. Alte autorități utilizate sunt Strabon și unii istorici romani, Martino de Segono încercând să sintetizeze tot ceea ce „ab historicis et geographis colligere potui”.

³⁷⁴ Semnalat în istoriografia română de Andrei Pippidi, „Lucruri noi despre Ștefan cel Mare”, *Analele Putnei I*, 1 (2005) p. 78-92, la p. 88-89.

Dopo queste cose Maometto, udita la morte del re di Dacia, subito con l'essercito passò il Dannubio acciò facesse surrogare di quella nazione uno della famiglia Bassaranban e la ingiuria da loro poco prima ricevuta vendicasse. Ma havendo la Dacia Maggiore quietata et apparecchiandosi per ire alla Minore, fu chiamato dai Samandrini, i quali temevano della venuta del re d'Ungheria³⁷⁵.

În mod firesc, acest *Re di Dacia* este luat în considerare în lucrarea omonimă, însă în acest caz cu neobișnuită precauție. „Date fiind rădăcinile venețiene ale Daciei”, dar estimând că “Dacia însemna și Transilvania” se ia notă de existența pasajului, concluzionându-se însă că „orice speculație este prematură în lipsa altor surse”³⁷⁶. Nu se poate decât regreta că referința din arhivele milaneze, cu mult mai ambiguă, nu a fost tratată cu aceeași prudență salutară. În mod concret însă, Martino Segono distinge de fapt cum nu se poate mai clar *Transilvania* de *Dacia*, ele fiind separate de munții Carpați (...*Transilvaniae adiacens montibus qui dividunt eandem provinciam a maiori Valachia sive Dacia*). Dacia este identificată în schimb cu *Valahia Maior* (Țara Românească în ansamblu, nu doar Muntenia) și cu *Valahia Minor* (Moldova, iar nu Oltenia). Doar astfel se înțelege cum anume *dacii*, în această perspectivă, l-au putut combate pe Soliman pașa la Vaslui. Problema majoră pusă de textul prezent este însă identitatea lui *Re di Dacia* mort înaintea intervenției otomane din 1476. Nu poate fi vorba de altcineva decât de Radu cel Frumos (domn 1462-1475), mort exact la 20 ianuarie 1475³⁷⁷, dat fiind că Vlad Țepeș, revenit meteoric pe tron la finele lui 1476, nu a fost asasinat decât în ianuarie 1477. Or, cum se știe, responsabil de moartea celor doi frați Drăculești a fost unul și același *Basarab Laiotă* (*uno della famiglia Bassaranban*), executându-l pe cel dintâi într-o postură anti-otomană, iar pe cel de-al doilea deja ca „vândut” turcilor. Acest formidabil oportunist, una din figurile cele mai complexe ale teribilului secol al XV-lea românesc, este așadar succesorul lui *Re di Dacia* numit de sultan, prin autoritatea căruia i-a succedat în funcție (*acciò facesse surrogare*), fiind, pe cale de consecință, un *Re di Dacia* el însuși³⁷⁸.

Prin urmare, dificultatea pusă de acest text pentru cadrul interpretativ avansat în lucrarea *Re de Dacia* este evidentă. *Re di Dacia* al lui Martino Segono nu doar că premerge cu 13 ani pe *Re de Dacia* „milanez”, dar se referă la domnii munteni, din dinastia Basarabilor, iar nu la domnul moldovean contemporan lor. Dar, încă și mai grav, atât Radu cel Frumos cât și Basarab Laiotă fuseseră instalați în această demnitate de sultan, iar nu încoronați de papă. Astfel că, din punct de vedere explicativ, *Re de Dacia* al lui Segono este exact opusul a ceea ce Alexandru Simon și-a închipuit că ar fi fost Ștefan cel Mare ca deținător al aceluiași titlu, lucru ce explică „prudența” hermeneutică cu care l-a tratat, ce nu este de fapt decât o mărturisire a unei incapacități *de facto* de a-l integra organic în propria-i interpretare. Lăsând deoparte această nefericită confuzie, contradicția nu mai este decât aparentă, ea explicându-se ușor prin faptul că avem de a face cu două concepte similare, însă articulate în conformitate cu două cadre diferite de geografie politică, ceea ce le conferă două semnificații divergente. *Re de Dacia* din Milano, cum explicase fără echivoc Federico Filelfo, era un concept derivat din geografia medievală ecleziastică romană, câtă vreme *Re di Dacia* al lui Martino Segono era configurat în cadrul geografiei antice sintetizată de Ptolemeu. Formula episcopului de Dulcigno: *provincia Dacia dicta apud veteres*, trimite astfel fără echivoc la „cei bătrâni”, cu scopul de a o distinge de Dacia baltică a contemporanilor săi. Avem de a face aici în realitate cu „rădăcinile *ptolemaice* ale Daciei pontice”, nu cele presupus „venețiene”, ceea ce schimbă radical semantica toponimului.

³⁷⁵ Agostino Pertusi, *Martino Segono...*, *op. cit.*, p. 136-137.

³⁷⁶ *Re de Dacia*, p. 20-21, n. 34-35 și p. 175, n. 131. Ca să fim riguroși, trebuie notat că editorul lui Segono și, printre multe altele, al surselor privitoare la Căderea Constantinopolului, nu se numea „Angelo”, cum se menționează eronat de câteva ori, ci *Agostino Pertusi* (1918-1979), eminent profesor de istorie și filologie bizantină la Università Cattolica del Sacro Cuore din Milano.

³⁷⁷ Mai exact 20 ianuarie 1475, conform demonstrației lui Liviu Cîmpeanu, „Basarab Laiotă, domn al Țării Românești: preliminarii la o monografie”, *Studii și materiale de istorie medie* 32 (2014), p. 145-172, la p. 156-157.

³⁷⁸ Pentru problemele ridicate de această identificare, a se vedea Andrei Pippidi, „Lucruri noi”, *art. cit.*, p. 89, la care se adaugă Liviu Cîmpeanu, „Basarab Laiotă”, *art. cit.*, *passim*.

Care a fost ecoul în epocă al noului punct de vedere tributar geografiei antice formulat de umaniști precum Martino Segono? Agostino Pertusi a arătat că operele acestuia nu par să fi ajuns în mâinile papei Sixt al IV-lea, nu doar pentru că nu avem nici cel mai mic ecou al lor în bulele papale sau în scrierile istoricilor pontificali ai vremii (Giacomo Gherardi *il Volaterrano*, Sigismondo dei Conti sau Stefano Infessura), ci și pentru că expediția anti-otomană plănuită de episcopul dalmat nu a mai avut niciodată loc³⁷⁹. Martino Segono a cunoscut însă postum o soartă mai favorabilă în mediile venețiene, unde lucrările sale au fost utilizate de Marcantonio Coccio Sabellico (1436-1506), marele istoric venețian care și-a tipărit al doilea volum al istoriei sale *Enneades* doar la câteva luni de la moartea lui Ștefan cel Mare³⁸⁰. Este vorba tocmai despre primul istoric oficial al Veneției, funcție publică în care fusese numit printr-un privilegiu dogal și în care va fi continuat, printre alții, de Pietro Bembo, evocat mai sus. Opera lui este așadar perfect plasată pentru a furniza îndelung căutata perspectivă oficială venețiană asupra *Daciei*. Iată însă că Sabellico, după ce a preluat pe zeci de pagini narațiunea lui Martino Segono, lasă pur și simplu la o parte întregul pasaj privindu-l pe *Re de Dacia*. Cum explică Pertusi în nota editorială aferentă: „La narrazione della spedizione turca in Valacchia e poi contro Smederevo in Serbia è omessa dal Sabellico”³⁸¹. Cum se vede, interesul livresc pentru acest misterios *Re di Dacia* danubian era cu totul neglijabil, atât pentru pentru Roma cât și pentru Veneția. Acest aparent paradox, lăsat neexplicat de Pertusi³⁸², este acum de o limpezime cristalină. Puterile italiene primeau pe atunci cu mare fast la curțile lor nu doar pe *regele* ci și pe *regina Daciei* în carne și oase, monarhi care pentru papi, cardinali, duci, marchizi și dogi nu puteau fi conducătorii unei *gens barbara* de la porțile Orientului, ci numai ai vechiului regat creștin al Nordului catolic, membru de seamă printre aliații oficiali ai Sfântului Scaun și ai Republicii. Încă o dată, meritele reale ale românilor în lupta anti-otomană nu păreau să cântărească prea mult în această balanță, Sabellico trecând pur și simplu peste moartea lui *Re de Dacia* – Radu cel Frumos – cu republicană indiferență.

Însă *Geografia* lui Ptolemeu era cunoscută și în Imperiul otoman, unde prietenul lui Bessarion, Georgios Amiroutzès, a tradus-o în arabă la comanda lui Mehmed al II-lea, reunind toate hărțile Atlasului într-un unic mapamond³⁸³. Or, tocmai pe baza unui exemplar al *Geografiei* lui Ptolemeu aflat la Muntele Athos doi învățați au elaborat o scurtă scriere intitulată: *Din cartea lui Ptolemeu: Despre eparhia Ohridei*, prin intermediul căreia, printr-un concurs neașteptat de împrejurări, ideea de *Dacia* avea să revină în fine la nordul Dunării³⁸⁴. Este vorba de o construcție de geo-eceziologie sedimentată de-a lungul a două generații. Primul fragment, realizat de învățatul greco-slav din sec. XV, Dimitrie Cantacuzino, este un comentariu geografic al asupra „țărilor dacice”³⁸⁵.

³⁷⁹ Agostino Pertusi, *Martino Segono...*, *op. cit.*, p. 69-70.

³⁸⁰ *Enneades Marci Antonii Sabellici ab orbe condito ad inclinationem Romani Imperii, Venetiis*, 2 vols. 1498-1504, vol. II, *Secunda pars Enneadvm Marci Antonii Sabellici ab inclinatione Romani Imperii vsqve ad annvm M.D.IIIII. : cvm epitome omnivm librorvm et indice litterarvm ordine diggesto*, Impressum Venetiis per Magistrum Bernardinum Vercellensem, anno. M.D.IIIII [1504]. Die. XX. Octobris. cf. Agostino Pertusi, *Martino Segono...*, *op. cit.*, p. 57-59. Despre care a se vedea Francesco Tateo, „Marcantonio Coccio detto Sabellico (1436-1506)”, *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 26, 1982, p. 510-515, consultabil și online.

³⁸¹ Agostino Pertusi, *Martino Segono...*, *op. cit.*, p. 137, în notă.

³⁸² Care se aventurează chiar să îl identifice în mod cu totul implauzibil cu Ștefan cel Mare, deși observă că acesta nu avea să moară decât în 1504: Agostino Pertusi, *Martino Segono...*, *op. cit.*, p. 325: „ovviamente non si tratta di una spedizione condotta da Mehmed II a seguito della morte del „re di Dacia”, cioè di Stefano, voevoda della Moldavia († 1504)...”. Aparent, Alexandru Simon ignoră până și faptul că Agostino Pertusi, inoportun rebotezat „Angelo”, este de fapt la originea confuziei dintre Ștefan cel Mare și *Re de Dacia*. Prudent, istoricul italian s-a limitat însă la o simplă întorsătură de frază, nefăcând din această apropiere un motor explicativ menit să rescrie istoria Europei orientale.

³⁸³ Jerry Brotton, *Trading Territories*, *op. cit.*, p. 93-101.

³⁸⁴ Istoria acestei recuperări a fost stabilită recent de Andrei Pippidi, „«Les pays daciques». La construction d’un mythe médiéval”, în vol. Ivan Biliarsky (ed.), *Laudator temporis acti. Studia in memoriam Ioannis A. Božilov*, vol. I, *Religio-Historia*, Sofia, 2018, p. 366-390, mai cu seamă p. 380-387, ale cărui concluzii la acest capitol se întâlnesc aproape în întregime cu cele la care am ajuns și noi în urmă cu aproape două decenii: a se vedea Dan Ioan Mureșan, „Rêver Byzance. Le dessein du prince Pierre Rareș de Moldavie pour libérer Constantinople”, *Études byzantines et post-byzantines* 4, 2001, p. 207-265, la p. 252-258.

³⁸⁵ Đorđe Sp. Radojičić, „O књижи Птолемеја: два стара српска географска Тлкованија”, *Историски часопис: орган Историског Института САНБ* (1956), VI, p. 55-63; Victor Alexandrov, *The Syntagma of Matthew Blastares...*, *op. cit.*, p. 137-138.

Această Dacie care se găsește în cărțile de geografie începe acolo unde iese din munte, urmează muntele până la Mureș și continuă prin Rușava [Orșova] până la Dunăre și urmează Dunărea până la mare iar de-a lungul mării până la Nistru. Aceasta este întâia eparhie a Ohridului, care se numește de asemenea Planini³⁸⁶.

Acest fragment, prea scurt pentru a fi o scriere de sine stătătoare, pare a fi un extras dintr-un comentariu mai larg la *Geografia* lui Ptolemeu. El ne este cunoscut prin preluarea sa în secolul următor, către 1528, când egumenul Macarie de Hilandar s-a servit de lucrarea lui Cantacuzino pentru explicarea geografiei ecleziastice a celor șase provincii încredințate de Iustinian prin Novelele XI și CXXXI fundației sale, arhiepiscopia Iustinianei Prima, stabilită în anul 535 și reconfirmată zece ani mai târziu: *Dacia mediterranea, Dacia ripensis, Praevalitana, Dardania, Moesia superioară și Pannonia*³⁸⁷. După recucerirea Bulgariei de către Vasile al II-lea Bulgaroctonul (1018) fostul sediu al patriarhiei bulgare de la Ohrida a fost bizantinizat, fiind extinse asupra lui prerogativele arhiepiscopale ale Iustinianei Prima, printr-o identificare de altfel inexactă. Reconfirmat în sec. XIII de împăratul Mihail al VIII-lea Paleolog, acest privilegiu a fost integrat în 1335 în *Sintagma alfabetică* a lui Matei Vlastaris, atât în versiunea grecească, cât și în traducerea slavonă elaborată în jurul anului 1342³⁸⁸. Problema este că traducătorul în slavonă a transformat cele șase regiuni în șapte, uitând Pannonia, nemaîntelegând sensul adjectivelor Daciilor aureliene și transformându-le prin substantivizare în provincii de sine stătătoare: *Dacie, Mediteranîie, Dakronîie, Ripinsie, Prevalie, Kardanie și Misie Gornîie*³⁸⁹. De unde efortul considerabil al lui Macarie de Hilandar de a găsi câte un loc pe hartă pentru această inflație de toponime.

Aceasta e tălmăcirea egumenului Hilandarului, nevrednicul Macarie, cel din urmă dintre ieromonahi, despre țările dacice și despre hotarele lor.

Dacia prima: hotarul din părțile de miazănoapte ajunge până la Rusia Mică și până la Hațeg; iar hotarul dinspre apus, până la râul Tisa, care coboară din țările numite Ghermania, care este Ungaria; hotarul dinspre miazăzi, marele și slăvoitul râu Dunărea, care coboară de la râul Tisa spre Marea Neagră, până la Nistru; hotarul dinspre părțile de răsărit, Nistrul, râul mare, al cărui curs desparte Tataria și Dacia, care este țara Muldovlahia și Ungrovlahia, care și Muntenia se cheamă.

*Iar hotarul Misiei de Sus: dinspre apus, Dalmația, până la Marea de Apus, acum se numește Skenderia și țara Cernoevicilor, până la însăși Sava, râu mare, și până la Siracuză, care este Dubrovnicul; dinspre miazăzi, Machidonia, care este și se numește acum Serez; dinspre răsărit, Trachia, care este Drenopole, până la Dunăre, râu mare; iar hotarul dinspre miazănoapte, marele râu Sava și de asemenea Dunărea, cum s-a spus și mai înainte, și până la Ghermania, care este Ungaria. Iar cea numită Mediteranea, acum este Hațegul, Ardealul și Muncaciul, se întinde până la râul Tisa, asemenea nume primindu-le acum, iar Mediteranea este numită după socotelile geografilor, însă marginea ei se cheamă acum Mehadia, după cea dintâi denumire a geografilor, întinzându-se până la râul Olt*³⁹⁰.

Tălmăcirea (tâlcovania) lui Macarie trebuie înțeleasă în sensul de „interpretare”, nu de traducere, textul fiind unul original. Neștiind ce să facă cu atâtea regiuni care nu mai aveau loc la sud de Dunăre, Macarie de Hilandar le-a proiectat pur și simplu la nord de fluviu. Astfel că, așa cum a notat just profesorul Andrei Pippidi: „... nu cucerirea lui Traian ci distribuția administrativă ordonată de Iustinian a furnizat un punct de plecare pentru memoria care, sub Imperiul bizantin și sub succesorul său otoman, a conservat numele dacilor”³⁹¹. Demersul lui Macarie nu avea deloc o finalitate

³⁸⁶ Dorde Sp. Radojičić, „О књизи Птоломеја”, p. 63-64; Victor Alexandrov, *The Syntagma of Matthew Blastares...*, op. cit., p. 139.

³⁸⁷ Despre aspectul geografic al jurisdicției Iustinianei Prima în cadrul politicii imperiale a întemeietorului său eponim, a se vedea remarcabila lucrare a lui Stanislaw Turlej, *Justiniana Prima: An Underestimated Aspect of Justinian's Church Policy*, Cracovia, Jagiellonian University Press, 2016 (col. Jagiellonian Studies in History), p. 50-60 (analiza Novelei XI) și p. 80-86 (Novela CXXXI).

³⁸⁸ Victor Alexandrov, *The Syntagma of Matthew Blastares...*, op. cit., p. 121-127.

³⁸⁹ Victor Alexandrov, *The Syntagma of Matthew Blastares...*, op. cit., p. 138-139.

³⁹⁰ Text slavon, transcris după fotografiile lui Dorde Sp. Radojičić, „О књизи Птоломеја”, p. 62-64 și traducerea românească: Damaschin Mioc, „Date noi cu privire la Macarie tipograful”, *Studii* 16 (1963), p. 429-440, la p. 432-433; Tit Simedrea, „Unde și când a luat ființă legenda despre atârănarea canonică a scaunelor mitropolitane din Țara Românească și din Moldova de Arhiepiscopia de la Ohrida”, *Biserica ortodoxă română* 85 (1967), p. 975-1003, la p. 975-980, 986-999; Victor Alexandrov, *The Syntagma of Matthew Blastares...*, op. cit., p. 139 (parafrază în engleză și comentariu); Andrei Pippidi, „Les pays daciques”, art. cit., p. 380-381 (traducere în franceză și comentariu).

³⁹¹ Andrei Pippidi, „Les pays daciques”, art. cit., p. 386.

științifică, el căutând, prin orice mijloace, să extindă jurisdicția arhiepiscopiei Ohridei nu doar în peninsula balcanică, ci și la nord de Dunăre. Astfel că tocmai printr-o ironie a istoriei *Dacia* reveni „acasă”, la nord de Dunăre, datorită unei confuzii deliberate între Daciile aureliene și *Dacia* traiană.

În fine, această elaborare a fost anexată la o versiunea a *Sintagmei* lui Vlastaris produsă în anul creației 7043, i. e. 1533-1534, când episcopul sârb Nicanor de Novo Brdo, fidel sufragane al arhiepiscopului Prohor al Ohridei, condamna din nou, cu întreg sinodul arhiepiscopiei Ohridei, mișcarea de rezistență sârbească a mitropolitului Pavel de Smederevo, care dorea resuscitarea vechii patriarhii de la Peć³⁹². Din 1533 însă, Macarie de Hilandar reușise să atragă la această reinterpretare a *Sintagmei* pe voievodul Petru Rareș al Moldovei. Acesta, împreună cu arhiepiscopul Prohor al Ohridei, intrase în cadrul unei conspirații – cunoscută în detaliu prin documentele conservate în arhivele regale spaniole de la Simancas – pregătită de agenții împăratului Carol Quintul și vizând formarea unei alianțe balcanice destinată să răstoarne dominația otomană³⁹³. Astfel că, așa cum confirmă tocmai documentele otomane, Moldova a sistat legăturile sale istorice cu patriarhia ecumenică, acceptând, prin decizia lui Petru Rareș, să se plaseze sub cea a arhiepiscopului Prohor al Ohridei³⁹⁴. Această inițiativă a domniei Moldovei – care în 1525 recunoștea încă autoritatea patriarhiei ecumenice – se datora faptului că patriarhul Ieremia I, fidel sultanului Soliman Magnificul, nu putea cauționa o asemenea aventură. Pe baza unei agende anti-otomane, interpoările hermeneutice ale învățaților ohrideni au ajuns în acest chip în Moldova. Cu această ocazie numele lui Prohor și Nicanor de Novo Brdo au fost inserate în *Pomelnicul* de la Bistrița și s-a creat falsă corespondență dintre Ștefan cel Mare și arhiepiscopul Dorotei al Ohridei, cu rol de precedent menit să legitimeze această răsturnare de jurisdicție³⁹⁵. Prin acest gest politic reinterpretarea „Daciilor” lui Iustinian cu scopul de a cuprinde sub oblăduirea Ohridei nu doar Moldova, ci și Valahia și Transilvania, revendicate de expansivul Prohor pentru gloria propriei sale Biserici (și beneficiul ei fiscal) primi girul domnilor români (Radu Paisie pare să fi fost inclus, și el, în proiectul anti-otoman). Din punctul de vedere al metodologiei, demersul lui Nicanor și Prohor era de altfel similar, păstrând proporțiile, cu cel al cardinalului Cencius și al papei Celestin al III-lea care au inclus *Dacia* baltică în *Liber censuum* la finele sec. XIII.

Cum se știe, atragerea lui Petru Rareș în această „aventură ohrideană” a anilor 1530 și în negocierile secrete cu Carol Quintul a dus, printr-un efect de bumerang, la dezastrul politico-militar al invaziei otomane din 1538. Motiv pentru care, în a doua sa domnie, Petru Rareș a restaurat legăturile istorice ale Moldovei cu patriarhul ecumenic Ieremia I al Constantinopolului³⁹⁶. Această pendulare constituie un exemplu extrem al modului în care domnul Moldovei înțelegea să pună în aplicare prerogativa suverană a *jus patronatus*, recunoscută de Patriarhia ecumenică, prin care – aidoma regilor Ungariei, Franței, *Daciei* și altor suverani ai Creștinătății de la sfârșitul

³⁹² Tit Simedrea, *art. cit.*, p. 981-985.

³⁹³ A. Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările române în secolele XVI-XVIII*, București, 1983, p. 158-166, cap. „Proiectul de insurecție balcanică al lui Petru Rareș”; Matei Cazacu, „Projets et intrigues serbes à la Cour de Soliman (1530-1540)”, în vol. G. Veinstein (ed.), *Soliman le Magnifique et son temps. Actes du Colloque de Paris, Galeries Nationales du Grand Palais, 7-10 mars 1990*, Paris, 1992, p. 511-528, Dan Ioan Mureșan, «Rêver Byzance», *art. cit.*, *passim*.

³⁹⁴ Mihai Maxim, «Les relations des pays roumains avec l'archevêché d'Ohrid à la lumière de documents turcs inédits», *RESEE* 19 (1981), p. 653-671, la p. 655-658: în 10 iunie 1544 sultanul otoman reconfirmă lui Prohor dreptul de a percepe impozitele ecleziastice în Țările Române, cum o făcea „de mai mulți ani” («depuis des longues années»), adică de mai puțin de un deceniu.

³⁹⁵ Tit Simedrea, *art. cit.*, p. 979, n. 26. De efectele acestei falsificări istoriografia română abia reușește să se desprindă. A se vedea mai recent: Victor Alexandrov, *The Syntagma of Matthew Blastares...*, *op. cit.*, p. 127-136, a cărui demonstrație impecabilă depășește de departe argumentele reunite de Alexandru Elian, în fine publicate postum: Idem, „Problema legăturilor Bisericii moldovenești cu Ohrida. Tradiția despre autocefalia bisericii moldovene” *Studii și Materiale de Istorie Medie*, 36 (2018), p. 381-424. După lectura lui se poate conchide că acest studiu mai păstrează doar un interes istoriografic, nu și unul istoric, autorul renunțând să îl mai publice, foarte probabil, în fața revelațiilor documentare produse, pe baza arhivelor otomane, de Mihai Maxim.

³⁹⁶ La 7 decembrie 1544 sultanul restaura jurisdicția lui Ieremia, cu concursul domnilor români: Mihai Maxim, «Les relations des pays roumains avec l'archevêché d'Ohrid à la lumière de documents turcs inédits», *Revista de Studii Sud-Est Europene*, 19 (1981), p. 653-671, la p. 658-661 pe baza mai vechiului *berât-i humâyûn* care îi fusese acordat în 1525 și „conform vechiului obicei”, înainte de invazia canonică a lui Prohor; Dan Ioan Mureșan, «Rêver Byzance», p. 257-265; Idem, „Patriarhia ecumenică și Ștefan cel Mare. Drumul sinuos de la surse la interpretare”, în vol. Vasile V. Muntean (ed.), *În memoria lui Alexandru Elian*, Timișoara, Arhiepiscopia Timișoarei, 2008, p. 87-180, la p. 102-104, 109, 175-178.

Evului Mediu – determina în mod decisiv alegerile episcopale în țara sa³⁹⁷. Prin diseminarea exemplarelor *Sintagmei* lui Vlastaris astfel interpolate în vremea domniei sale, acest accident istoric a rămas în memoria noastră literară, devenind, prin amplificare, fundamentul unui veritabil „mit dacic” românesc³⁹⁸.

Atunci, în mod cu totul neașteptat, chiar la apusul său, Dacia baltică intră în legătură – prin ultimul său reprezentant canonic – cu Dacia pontică pe cale să renască. Regele Cristian al II-lea numise în 1522 ca arhiepiscop de Lund pe talentatul Ioan (Johannes) von Weeze (1489-1548), de origine neerlandeză, cărui îi conferi în 1530 și titlul de episcop de Roskilde, făcându-l astfel titularul celor mai importante tronuri episcopale ale *regatului Daciei*. Din perspectiva Bisericii Romane, care nu a confirmat niciodată alegerea lui Torbern Bilde de regele Frederic I în 1532, tocmai Ioan de Lund a rămas, *de jure*, ultimul deținător legitim al tronului arhiepiscopal al *mitropoliei Daciei*³⁹⁹. În 1525, papa Clement al VII-lea l-a delegat pe lângă Carol Quintul. Devenind unul din cei mai pricepuți diplomați ai împăratului, Ioan de Lund cumulează, grație acestuia, și episcopia de Konstanz. În calitate de orator și comisar imperial, primi misiunea cvasi-imposibilă de a-i reconcilia pe prinții protestanți cu ideea unei cruciade transconfesionale împotriva lui Soliman Magnificul, de care se interesa mai cu seamă marchizul Ioachim al II-lea de Brandenburg, nepotul de fiică al regelui Ioan I *al Daciei*.

În această capacitate, Ioan de Lund a tratat unul din dosarele cele mai complicate: reconcilierea Habsburgilor cu Ioan Zápolya, anti-regele Ungariei⁴⁰⁰. În contextul acestor negocieri, arhiepiscopul danez a înnodat în 1536 o *magna amicitia* cu trimisul special în Ardeal al lui Petru Rareș, vistierul Matiaș, *thesaurarius vavvode Moldavie*. Ioan de Lund îl informa în 6 septembrie pe împărat că Petru era un *principis certe potentissimi, qui dominium suum habet inter Transilvaniam et confinia Turcarum imperatori subiecta*. Această circumscriere minimalistă arată că era prima oară când Carol Quintul afla despre Petru Rareș. Prin Matiaș, domnul promisese 30-40.000 de oșteni (*militum optimorum*) pentru a-i preda Transilvania lui Ferdinand, *rex Romanorum*. Mai mult, se angaja solemn ca, la sosirea armatei imperiale, să contribuie cu 60-80.000 de excelenți oșteni. Cu sensibilitatea unui ecleziastic, Ioan de Lund ne furnizează cu aceeași ocazie și o informație capitală privind poziția confesională a lui Petru Rareș în acel moment: *Moldaviae dominus prefatus cristianus est, sed fidei grece, sive sancti Paulli*⁴⁰¹. Primită cu siguranță din partea vistierului Matiaș, știrea apartenenței la „credința grecească” (iar nu la ritul grec, *nota bene* !) confirmă beratul din 1525 ce atestă funcționarea sistemului elecțiunii mitropolitului Moldovei cu acordul patriarhal, semnificând că acesta mai era încă în 1536 în jurisdicția Patriarhiei ecumenice. Deținem astfel grație lui Ioan de Lund o informație de primă mână pentru istoria ecleziastică românească, care stabilește un *terminus post quem* precis al începutului relațiilor cu arhiepiscopia Ohridei.

Abia începând din acest moment, tocmai grație introducerii și validării idoneității sale ca partener credibil de către perspicacele Ioan de Lund, prestigiul domnului Moldovei a putut trece la un nivel superior, el primind dreptul să inițieze o corespondență cifrată directă cu împăratul, prin

³⁹⁷ *Ibidem*, *op. cit.*, p. 163-164. Nu mai are rost să insistăm aici asupra confuziei anacronice a acestei prerogative cu conceptul de *autocefalie* din ecleziologia ortodoxă modernă, eroare gravă care a făcut carieră în istoriografia română, excluderea programatică a rolului Marii Biserici având ca efect eludarea tuturor surselor privind-o pe aceasta. Cum am putut constata însă prin analiza cazului danez, dreptul regal de patronaj nu elimina rolul Papalității, ci se întemeia dimpotrivă pe acordul acesteia. În mod analog trebuie concepută dialectica dintre Patriarhie, domnie și Biserica țării.

³⁹⁸ Andrei Pippidi, «Les pays daciens», *art. cit.*, *passim*.

³⁹⁹ Konstantin Maier, „Johannes von Weeze (1489 [?] - 1548): kaiserlicher Orator, nominierter Erzbischof von Lund, Bischof von Roskilde und Konstanz”, în vol. Gerhard Taddey, Joachim Fischer (ed.), *Lebensbilder aus Baden-Württemberg*, vol. XIX, Stuttgart, Kohlhammer, 1998, p. 79-108 ; Peter Knott, „Sonderbotschafter Johann von Weeze: Administrator des Stifflands von 1537-1548”, în vol. Hans Bäte (ed.), *Dachau, Wolf und Dinostein: Beiträge zur Geschichte unserer Heimat; Zwischen Fichtelgebirge und Böhmerwald*, Pressath, 1998, p. 180-205.

⁴⁰⁰ Rodica Ciocan, *Politica Habsburgilor față de Transilvania în timpul lui Carol Quintul*, București, 1945, p. 85-86.

⁴⁰¹ Augustin Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium...*, *op. cit.*, p. 634-636 ; Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. II-4, 1531-1552, culese, adnotate și publicate de Nicolae Densusianu, București, I. V. Socec, 1894, nr. 51, p. 103-104 (fragmentar); Alexandru Ciorănescu, „Petru Rareș și politica orientală a lui Carol Quintul”, *AARMSI*, ser. III, 17 (1935-1936), p. 241-256, la p. 247-248 ; Rodica Ciocan, *Politica Habsburgilor...*, *op. cit.*, p. 96.

intermediul altor agenți subordonați. Printre cei implicați în proiect apare și „Patriarhul Serbiei”, titlul dat lui Prohor al Ohridei în virtutea aspirațiilor de a integra întreaga Biserică sârbească sub autoritatea sa⁴⁰². În 24 februarie 1538 Ioan de Lund realizează o capodoperă diplomatică prin semnarea tratatului secret de la Oradea, negociat cu George Martinuzzi, episcopul ales de Grosswardein⁴⁰³. Prin acest acord, Zápolya obține recunoașterea cu titlu viager a statutului său regal, după moartea sa Ferdinand rămânând însă deținător unic în schimbul unor posesiuni sileziene pentru familia transilvăneanului, cu scopul de a pune capăt contenciosului pentru Sfânta Coroană. În schimbul acestui angajament, Carol Quintul se obliga să apere Ungaria de turci⁴⁰⁴. Dat fiind că inițial vistierul Matiaș căuta să îl convingă pe Ioan de Lund să rupă orice legătură cu Zápolya, se poate conchide că tocmai arhiepiscopului danez i se datorează reconcilierea pe care o constatăm ulterior între voievodul Moldovei și anti-regele Ungariei, atât de folositoare lui Petru în perioada exilului.

Informații prin propriul său sistem de *intelligence* de aceste mașinațiuni creștine din umbră, Soliman Legiuitorul ripostă cu o magnifică paradă, invadând fulgerător Moldova în august 1538. Alungându-l pe Rareș, trădat de ai săi, și intrând în Suceava în 16 septembrie, unde îl instalează pe Ștefan al V-lea, nepotul de fiu al lui Ștefan cel Mare, sultanul-calif preîntâmpină avansarea armatei terestre imperiale înspre Transilvania. La 28 septembrie, *kapudan pașa* Hayreddin Barbarossa sfârșește la Preveza flota Sfintei Ligi comandată de Andrea Doria, făcând astfel să eșueze și intenția lui Carol Quintul de a debarca în zona Strâmtoarelor spre a profita de plecarea sultanului spre nord. Pentru a-l reconforta pe Petru Rareș în această suită de dezastre, Carol Quintul încredințează arhiepiscopului de Lund o scrisoare, redactată la Toledo în 7 noiembrie 1538, acreditându-l să transmită verbal domnilor Moldovei și Țării Românești informații confidențiale despre reluarea operațiunilor după aceste înfrângeri⁴⁰⁵. Ioan de Lund i-a remis-o probabil în exilul său din cetatea Ciceului, în Transilvania⁴⁰⁶. Nu știm ce au discutat atunci, dar în aprilie 1539 tot Ioan de Lund fu acela care smulse prinților protestanți din Liga de la Schmalkalden o pace destinată să organizeze rezistența imperială în fața înaintării otomane. Astfel că Petru, deși s-a reconciliat spectaculos cu sultanul în 1540-1541 chiar la Constantinopol, a reînnoit imediat în a doua domnie legăturile cu Sfântul Imperiu, în contextul asediului Pestei de către armata condusă de marchizul Ioachim al II-lea de Brandenburg în 1542. Tratatul de la Oradea, conceput de Ioan de Lund, a fost reînnoit în 1551 de co-autorul său, George Martinuzzi, inițiativă cu urmări însemnate pentru istoria Transilvaniei, ducând în final la întemeierea Principatului⁴⁰⁷. Chiar și numai această rapidă trecere

⁴⁰² Alexandru Ciorănescu, „Petru Rareș și politica orientală...”, *art. cit.*, p. 248-253 ; Alexandru Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor: culese din arhivele din Simancas*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1940 (col. Academia Română. Studii și cercetări, 43), nr. 7-34, p. 15-32.

⁴⁰³ Textul tratatului la Roderich Gooss, *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526-1690)*, Viena, Holzhausen, 1911¹, 1970², p. 65-85 ; Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, vol. III, *The Sixteenth Century*, Philadelphia, American Philosophical Society, 1984 (Memoirs of the American Philosophical Society, 161), p. 434.

⁴⁰⁴ Se poate măsura cât de departe de *adevăr* este afirmația din *Re de Dacia*, p. 184-185: „Adevărata Dacie pare să fi fost numai una: cea născută de Matia și de Ștefan cel Mare (*sic* !) și perpetuată de acesta din urmă și de urmașii săi legitimi. «Luceafărul» lui Delavrancea, Petru Rareș, nu a fost unul dintre ei”. Factual și cronologic, configurația reală a lucrurilor este diametral opusă acestei perspective. Mai bine informat despre relațiile *mitropolitului Daciei* cu Petru Rareș, Barbu Delavrancea, *Luceafărul: Dramă în IV acte*, București, Socec, 1910, p. 96 scria de fapt: „Visternicul Matiaș: Am aci scrisul vlădichii de Lund, împuternicitul chezarului Carol. (Scoate scrisoarea.) În ea glăsuiește chezarul...”.

⁴⁰⁵ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, volumul II-1, 1451-1575, București, I. V. Socec, 1891, nr. 160, p. 204.

⁴⁰⁶ Alexandru Ciorănescu, „Petru Rareș și politica orientală...”, *art. cit.*, p. 254-255; Rodica Ciocan, *Politica Habsburgilor... , op. cit.*, p. 131. Susținut de Ioan de Lund, Rareș s-a confruntat din nou atunci cu felonia alor săi, conform unei scheme recurente; complotul pârălabului de Ciceu și al episcopului Anastasie *al Vadului și al Feleacului*, ce doreau să taie capul domnului lor spre a-l trimite lui Ștefan al V-lea, eșuă însă lamentabil, făptașii fiind alungați cu ocară: Grégoire Urechi, *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIVe siècle jusqu'à l'an 1594*, texte roumain avec traduction française, notes historiques, tableaux généalogiques, glossaire et table par Emile Picot, Paris, Ernest Leroux, 1878, p. 320-323. Învățând din această experiență, în a doua sa domnie, Petru îl înlocui pe nedemnul Anastasie cu un alt vlădică, numit Tarasie.

⁴⁰⁷ Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, vol. III, p. 478 ; *Ibidem*, vol. IV, p. 567 ; Constantin Rezachevici, „Petru Rareș între sultan și lumea creștină în 1541-1542 după noi izvoare polone – Solia hatmanului Petru Vartic din 1542” (I-II), *Revista Istorică*, S.N., 1 (1990), p. 427-455, 687-704 ; Janus Møller-Jensen, *Denmark and the Crusades*, *op. cit.*, p. 260-262.

în revistă atestă faptul că ultimul arhiepiscop al Daciei nordice a marcat decisiv, prin activitatea lui diplomatică, istoria Daciei danubiano-pontice la finele primei jumătăți a secolului al XVI-lea.

După bune și loiale servicii *in gratiam Romanorum Imperatoris nec non Regis Ferdinandi*, Ioan de Lund muri în 1548, fiind îngropat, ca episcop al locului, în biserica Sfânta Maria de pe insula Reichenau a lacului Konstanz. Un maiestuos, dar sobru, monument funebru preciza astfel statutul său canonic: *Reverendissimus in Christo pater ac dominus, Dominus Ioannes a Weza ab Archiepiscopatu Lundensis in Dacia et eiusdem suffraganeatu Roshildensis exulans episcopus (...)*. Doar într-o tăcere funerară se mai putea auzi, în mijlocul lacului Konstanz, ecoul cântecului de lebedă al Daciei baltice.

Merită subliniată coincidența temporală dintre suprimarea Daciei baltice în 1536-1537 de către noul regat modern al Danemarcei, fondat de Cristian III-lea pe principiile Reformei protestante și redescoperirea Daciei pontice de către cărturarii români ai lui Petru Rareș. Pentru Carol Quintul, deși aliat distant al lui Petru Rareș, cumnatul său, Cristian al II-lea, soțul Isabellei de Habsburg, a rămas până la capăt *regele Daciei* legitim, în ciuda defectelor sale omenesti. Cum însă s-a putut vedea, între cele două date există o legătură directă: ultimul arhiepiscop catolic al Daciei în exil a fost pârghia esențială a politicii anti-otomane prin care Petru Rareș a luat cunoștință, prin intermediere ohrideană, cu ideea unei Dacii danubiano-pontice. Prin concomitența lor, aceste date dezvăluie, fiecare în felul ei, producerea unor veritabile schimbări structurale ce traversau atunci ceea ce Fernand Braudel a numit *istmul ponto-baltic*. Este astfel posibil să redescoperim nu doar divergențele ci și convergențele „largului Ev Mediu” european în care istoria românească trebuie să își regăsească *locul firesc*⁴⁰⁸.

---

⁴⁰⁸ Concept definit în Dan Ioan Mureșan, «Marc Bloch revisité. Pour un large Moyen Âge», în vol. Claudine Delacroix-Besnier (ed.), *Byzance et l'Europe: l'héritage historiographique d'Évelyne Patlagean: actes du colloque international, Paris, 21-22 novembre 2011*, Paris, Centre d'études byzantines, néo-helléniques et sud-est européennes, ÉHESS, 2016 (col. Autour de Byzance, 3), p. 55-72. Idee explorată ulterior în volumul colectiv Brexen Campos Rubillar, Lorenzo Ciolfi și Mathieu Panoryia (ed.), *Un large Moyen Âge?: l'oeuvre de Jacques Le Goff et les études byzantines: actes de la journée d'études internationale, EHESS, Paris, 1er décembre 2014*, Paris, Centre d'études byzantines, néo-helléniques et sud-est européennes, ÉHESS, 2018 (col. Autour de Byzance, 5).

CUPRINS

Cuvânt de început.....	5
Nicolae Edroiu – Repere biografice.....	9
Sever Dumitrașcu, Sorin Șipoș, <i>Academicianul Nicolae Edroiu (1939-2018)</i>	11
Ioan Lumperdean, <i>Profesorul Nicolae Edroiu: cumpătare, conștiinciozitate și competență</i>	18
Pr. Ioan Chirilă, <i>Prof. Dr. Nicolae Edroiu – un dascăl al liniștii sufletului meu</i>	20
1. Descoperirile de la Qumran între anii 1970-1980.....	20
Pr. Bogdan Ivanov, <i>Conștiința, locul de împlinire a legii</i>	24
1. O teologie a conștiinței.....	24
2. Conștiința – ca loc de împlinire a legii.....	26
3. Puterea statului asupra conștiinței.....	28
Bibliografie.....	29
Tudor Sălăgean, <i>Reflecții asupra originii instituției voievodale în Evul mediu românesc</i>	30
Victor V. Vizauer, <i>Libertinii din Transilvania în secolul al XIII-lea</i>	36
1. Libertinii în Ungaria.....	36
2. Libertatea deplină.....	38
3. Aspecte ale condiției libertinilor din Transilvania și comitatele învecinate în veacul al XIII-lea.....	39
4. În loc de concluzii.....	42
Șerban Turcuș, <i>Legenda despre Împăratul Carol cel Mare ca fondator al Clujului și memoria instituțională a Imperiului în Ostsiedlung</i>	43
Susana Andea, <i>Relații între țările române. Scriere și oralitate</i>	53
1. Diplomație și arta negocierii.....	53
Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon „Regele Daciei” din „Familia Basarabilor” – mărturii despre români și domnii lor din secolul al XV-lea.....	60
Dan Ioan Mureșan, <i>Rex Dacie / Regina Dacie. Contribuții la studiul ideologiei monarhice daneze la finele Evului mediu</i>	65
§ 1. <i>Cuius est Dacia?</i> Invenția pontificală a Daciei nordice.....	65
§ 2. <i>Re de Dacia</i> – monarh baltic sau pontic? Mărturia lui Francesco Filelfo.....	72
§ 3. Imperiul septentrional al Daciei.....	79
§ 4. Archiregnum / archirex al Daciei.....	87
§ 5. Duci și voievozi de la marginile Sfântului Imperiu Roman al Națiunii Germane.....	92
§ 6. Marșul triumfal spre Roma (<i>Romzug</i>) al regelui creștin al Daciei: 1474.....	99
§ 7. <i>Camera papagalului</i> și misterul rozei de aur de la 1475.....	111
§ 8. <i>Regina Daciei</i> la Roma: 1475 și 1488.....	113
§ 9. Enigma „dacilor bavarezi”.....	123
§ 10. I Libri commemoriali della Republica și „Dacia venețiană”.....	134
§ 11. Sfârșitul Daciei baltice.....	140
§ 12. De la Dacia baltică la Dacia pontică.....	151

Andrea Fara, <i>Rivolte sociali e fiscali nella Transilvania medievale (XV-XVI secolo)</i>	164
1. La rivolta dei <i>rustici</i> e la «Fraterna Unio Trium Nationum» (1437-1438).....	165
2. La rivolta della <i>nobilitas</i> contro Mattia Corvino (1467).....	167
3. Una “Crociata deviata”: la rivolta di Georgius Székely Dózsa (1514).	169
4. Considerazioni finali	171
Erich Noris Szakács, „ <i>Si se fa per danari, sarà Strigonia</i> ”.	
Cardinalul Bakócz Tamás și conclavul din anul 1513	178
1. Aspecte biografice și prosopografice.....	178
2. Conclavul din 9 martie 1513	181
Levente Nagy, <i>Doi episcopi români și un om negru</i> .	
Câteva date noi despre impactul Reformei la românii ardeleni în a două jumătate a secolului al XVI-lea	186
1. Politica ecleziastică a lui Ioan Sigismund și românii	186
2. Episcopul Sava: martir, sau pribeag?	190
3. Misteriosul Omul Negru	196
Pr. Alexandru Moraru, <i>Mihai Viteazul și Biserica Ortodoxă</i>	198
1. Sprijinitor al Ortodoxiei Românești.....	198
2. Susținător și apărător al ortodocșilor din afara hotarelor țării	200
Cătălin-George Bichescu, <i>O procedură administrativă din Transilvania secolului al XVIII-lea, prin care au fost cercetate acuzațiile privind săvârșirea unor abuzuri de către oficiali ai comitatului Hunedoara</i>	203
1. Inițierea procedurii.....	205
2. Componentele investigației și recomandările privind modul de realizare	205
3. Rezultatul investigației derulate în comitatul Hunedoara	207
4. Măsurile dispuse și propunerile înaintate structurilor administrative superioare.....	208
Sorin Șipoș, <i>Călători străini în spațiul românesc</i> .	
Din capitalele imperiilor la curțile domnești din Principate (1770-1810)	211
1. Metodologia cercetării.....	211
2. Ceremonialul de la curțile domnești	213
Ela Cosma, <i>Mărginimea Sibiului și mărginenii – repere geografice, istoriografice și imagologice</i>	221
1. Repere geografice.....	221
2. Repere istoriografice.....	222
3. Oierii mărgineni și conservarea specificului românesc	224
4. Imaginea păstorilor români, mocanii și bârșanii, la Ioan Slavici (1881)	226
5. Imaginea rășinărenilor la Victor Păcală (1915).....	229
6. Imaginea mărginenilor la Ilie Hașieganu (1943, 1976).....	230
7. Repere imagistice mărginene și coexistența contrariilor la superlativ	231
Mircea-Gheorghe Abrudan, Vasile Rus, <i>Contribuții la istoria Săliștei Sibiului:</i>	
<i>Diploma Imperială inedită din 17 septembrie 1840</i>	234
Mihai Florin Hasan, <i>Războiul civil american (1861-1865) reflectat în presa din monarhia austriacă</i>	244
Loránd Madly, <i>Un plan inedit pentru determinarea Croației să trimită deputați la Viena, propus de un agent austriac</i>	253

Attila Varga, <i>Mișcarea teatrală din Banatul de munte în oglinda timpului (1875-1990)</i>	259
1. Visători reșițeni în slujba Scenei.....	259
2. S-au aprins luminile și a fost primul gong... ..	262
3. Începutul a fost greu... foarte greu, dar și mai grea ucenicia! Perioada 1949-1954	265
4. Anii maturității:.....	268
Răzvan Mihai Neagu, <i>Vizite regale la Turda</i>	273
1. Preliminarii. Debutul legăturilor orașului Turda cu Casa Regală.....	273
2. Turda vizitată de membrii Casei Regale a României	274
3. Considerații finale.....	279
Marcela Sălăgean, <i>Actualitatea mesajelor rectorilor clujeni interbelici</i>	280
Arhimandrit dr. Macarie Motogna, <i>Istoricul Victor Motogna</i>	290
Opera științifică	294
Ottmar Trașcă, <i>Activitatea locotenent colonelului Constantin Gheorghe Ionescu Micandru în fruntea secției de legături externe / secției III „Germania” din cadrul Serviciului Special de Informații (1939-1944)</i>	296
Gabriel Rotaru, <i>Propaganda antiamericană în obsedantul deceniu: teatrul proletcultist din România</i>	306
Corneliu Pintilescu, <i>Sașii brașoveni și Securitatea: de la represiune la supraveghere (1956-1989)</i>	312
1. Introducere.....	312
2. Perioada: 1956-1964.....	313
3. Perioada 1964-1989.....	319
4. Concluzii	322
Ștefana Rotaru, <i>Documente diplomatice italiene despre contextul inițierii negocierilor SUA – România din 1956</i>	323
Cesare Alzati, <i>Alcuni appunti su gli studi romenistici nell’Università Cattolica di Milano e su gli inizi delle comunità ortodosse romene in Italia. Memorie di un testimone</i>	329
1. Premessa: l’istituzione di un’Università Cattolica in Italia	329
2. L’insegnamento di Romeno nell’Università Cattolica	337
3. Le conseguenze della Seconda Guerra Mondiale e la particolare attenzione di P. Agostino Gemelli per il patrimonio culturale dell’Oriente europeo.....	339
4. Rosa Del Conte «libera docente» all’Università Cattolica	340
5. P. Mircea Clineț: un sacerdote romeno «unito» per la cura pastorale degli esuli romeni a Milano e la ripresa dell’insegnamento di Lingua e Letteratura Romena in Università Cattolica	341
6. Il tentativo di instaurare una collaborazione tra l’Università Cattolica e la Facoltà Teologica Ortodossa di Bucarest	342
7. Il mutamento antropologico della comunità romena a Milano e la nascita della parrocchia ortodossa.....	343
8. L’abbandono di Milano da parte di P. Mircea Clineț e la temporanea continuità dell’insegnamento romenistico in Università Cattolica	344
9. Il lascito di Rosa Del Conte per una stabile presenza della romenistica nell’Università Cattolica del Sacro Cuore.....	345

Veronica Turcuș, <i>Redeschiderea Accademiei di Romania la Roma în contextul detensionării relațiilor româno-italiene (1965-1969)</i>	348
Mihai D. Drecin, <i>O scrisoare inedită a Acad. Virgil Vătășianu – între amintiri și știință</i>	371
Sorin Mitu, <i>Patru ipostaze ale conducătorului providențial în imaginarul politic românesc modern și contemporan</i>	373
Vasile Rus, Gabriel Vaida, <i>Versus Lexicon mediae et infimae latinitatis daco-romanorum</i>	381
I. Il punto di partenza – <i>Glosar de termeni și expresii din documentele latine privind istoria medie a României</i> (glosarul galben). – uno strumento interno di un progetto nazionale:	
DIR – Documente Istorice ale României	381
1. Cronologia dell' evoluzione dell' <i>Glossarium</i> – La parte visibile dell' <i>iceberg</i>	382
Prescurtări bibliografice	383
II. <i>Versus Lexicon mediae et infimae latinitatis daco-romanorum</i>	385
2. Tappe future – La parte invisibile dell' <i>iceberg</i>	385